

گۆقاری کۆری زانیاری عیراق
"دهستهی کورد"

بنکهی زین

۱۹۸۹

به‌رگی بیستم

چاپخانهی کۆری زانیاری عیراق

به‌غدا

گوٲقاری کۆری زانیاری عیراق
"دهستی کورد"

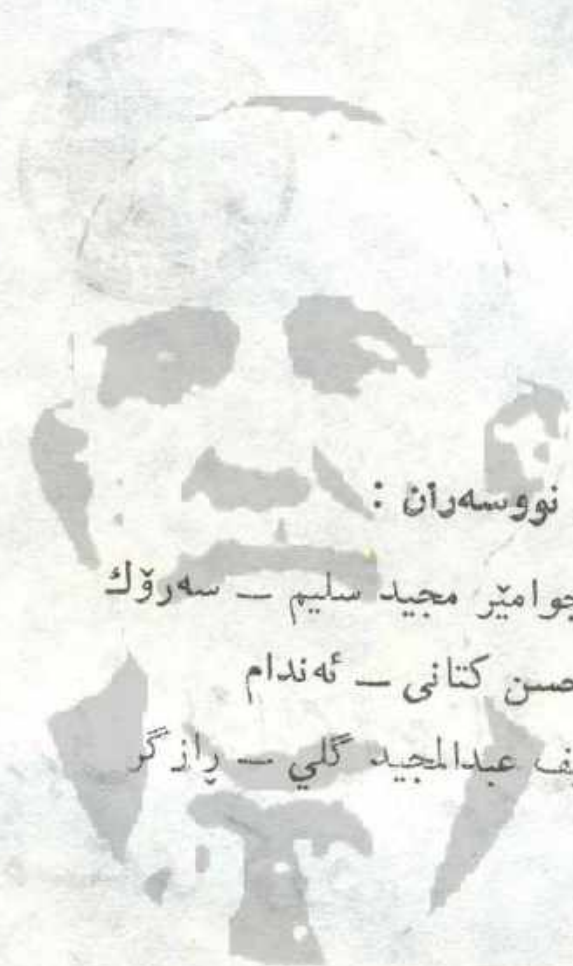
بنکهی زین

۱۹۸۹

بهرگی بیستم

چاپخانهی کۆری زانیاری عیراق

بغدا

دەستەى نووسەران :

دكتور جوامير مجيد سليم - سەرۆك

دكتور حسن كتانى - ئەندام

عبداللطيف عبدالمجيد گلي - رازگر

بنكهى زين

دیوانی

شیخ رەزای تالەبانی

راست کردنه وهی و ، پاک کردنه وهی له هه له و ، لێ زیاد کردنی به
هه ر چوار زبانه گه و ، مه به ستايدانه وه بیان و ، سه رباس
بۆ دانانیان و ، فهرست بۆ نووسینی به قه له می :

شیخ محمدی خصال

ئه ندای کۆری زانیاری عیراق

پیشه کی

هه موو زانایه کی پیگه یشتوو وه دانایه کی پیگه یشتوو ئه زانی که دیوانی
شیر باشتین نموونه ی به رزیی کۆمه له و گه له به لکو نیو شیریک تایی
ترازوی گه لیکه ، وه به دوو تایی ئه م ترازوو کۆمه له و گه له کیشری ،
وه سه نگ و سوو کیی ده ره گه کوی .

گه لی کورد له بهر سافی ئاسمانی و ، به رزیی شوینی و ، جوانی
چشمه ندازی و ، مام ناوه ندیی « اعتدال » هه وای و ، کره ی بای به یانی و ،
شهی شمالی نیوه پروانی و ، سه رزه ی بای ئیوارانی و ، جریوه جریوی
ئه ستیره کانی و ، تریفه تریفی مانگه شه وی و ، نه رم و شلیی هه تاوی
نیوه پروانی ، هه موو یه کیکیان به ژنو پیاوه وه شاعیری ماده رزاد و وێژه ری
زکمان ، له بهر ئه وه ئه توانم بلێم به قه د ئه ستیره ی ئاسمان شیعو شاعیرمان
تیا هه لکه و تووه .

داخی گرانم ئه گه ر شیعی هه موو شاعیره کانمان کۆ بکرانایه ته وه له
وه ختی خۆیا ، ئیستا به سه ده ها دیوانمان ئه بوو ، به لام به داخه وه له هه زارا

یه کینکیان شیعیان نه نووسراوه و کونه کراوه ته وه ، وه له گه‌ل مردنی خوځیان ،
 شیعه کانیسیان مردوونو نیتراون ، وه به بی ناوونیشان چوونه ته وه
 بیابانی نه بوونی ، ته تانته ناوی شاعیره کانیسیان پین نه گه‌یشته وه ، نه م ده
 پانزه بیست دیوانه‌ی که ئیستا له ناومانانا هه‌ن به چاپکراوه ده‌ست نووسه وه
 هه‌ر شاعیری ناوچه‌ی خو‌مانن له دوو سه‌د سال له مه‌وپیشه وه ، ئنجا ئه‌بی
 شاعیرانی کوردستانی گه‌وره له ده‌ورو به‌ری بابا تاهیری هه‌مه‌دانی به وه که
 هه‌زار سال له مه‌وپیش بووبن و چه‌ند بووبن و چون بووبن ، نه مه مه‌گه‌ر
 هه‌ر خۆی بزانی ، یه‌کیک ته‌ماشای باسی شاره‌زوور بکات له کتیبی « معجم
 البلدان » ی یاقوتی هه‌مه‌وی دا ، یا ته‌ماشای وتاره به‌ نرخه‌که‌ی
 خوالیخوشبوو دکتور مصطفی جواد بکات له ژیر سه‌رباسی « جاوانی » دا
 که له جزمی یه‌که‌م له جلدی چواره‌می گو‌فاری کۆری زانیاری عیراق دا
 بلاو کراوه ته وه - تی‌ده‌گات که هه‌ر شاره‌زوور به هه‌زاران شاعیر و نووسه‌رو
 و ژهری تیا هه‌لکه و تووه (دائرة المعارف) ی سه‌ده‌ی بیستم ژبانی زۆریانی
 نووسیوه له گه‌ل نووسینی زۆر له چامه و چه‌کامه «غه‌زله و قصیده» یان .

باشه شاعیره کونه‌کانی ده‌وری بابا تاهیری هه‌مه‌دانی نه‌گه‌ر فه‌وتابن
 له‌به‌ر دووری و به‌سه‌رهاتی پۆزگاری به‌دکردار ، نه‌ی شاعیره‌کانی ده‌وری
 خو‌مان بۆچی شیعه‌کانیان فه‌وتاون ؟ زۆر دوور نه‌پۆین نه‌وه شیخ ره‌زای
 تاله‌بانی که پینچی میزه‌ریکه کۆچی دوا‌یی کردووه ، وه تا ئیستا دوو جار
 دیوانه‌که‌ی له‌چاپ دراوه ، به‌لام به‌داخه‌وه له ده ، یه‌کیکی کۆکراوه ته وه ،
 وه نه‌وی کۆشکراوه ته وه هه‌مووی پره له هه‌له و ساتمه و که‌م و کووری و
 کورت و کویری ، بی‌گومانم شیخ ره‌زا به‌قه‌د « که‌لیم » (۱) شیعی فارسی و

(۱) که‌لیم شاعریکی ئیرانی‌یه ، که له حاشیه‌کانی سه‌ر سویطی دا پتی
 نه‌لین : ابو طالب شیعه‌کانی تا بلتیت به‌رزو به‌ریزو به‌پیزو سه‌وزه ،
 تا ئیستا - وا بزانه - له‌چاپ نه‌دراوه ، وینه «نسخه» به‌کی زۆرچاکم
 هه‌یه که پین نه‌لین نسخه‌ی سه‌ر خه‌زینه .

به قهء نامق كمال شيعرى توركى و به قهء نالى و سالم شيعرى كوردى بووه ،
به لام — به داخه وه — به شى زورىان له ناوچوون و كوا شيعره كانى به هر
چوار زبانه كه ؟ چى يان لى هات ؟ بوچ مهردىك له خزمه كانى خوى شيعره كانى
كونه كردوته وه ؟ يا بو خوى له دهفته ريكا هه مووى تو مار نه كردوه وه ؟ ديوانم
نه ديوه به قهء ديوانى شيخ رها به دبه خت و ويران بى و هه لى تيا بى . ئنجا
ئهم هه لانه دوو جورن :

يه كه ميان هه لى زورزلن ، وه له وه هه لانه كه به كيرده كه مى مه لى
مه زبووره بكرينرى (۲) وهك ئهم شيعرانه كه له لاپه ره ۱۳ دا نو سراون له
پيتى جيم دا كه هه لى :

ئهم ده غله كه ته سليمى ئه كا شيخ به هه جيجى
نوقسانى ئه كا هر له ته غارى ده كه وي جى
ئهل و نه سبت دوومه له من بووى به هه جيجى
بى مروه تو ، ئينصاف و ، هه رامزاده وو بيجى

كه هه بوو له پيتى (بى) دا بنو سراوايه نهك جيم ، چونكه دوا بى به كه يان بى به .
ههروهك ئهم چوارينه فارسى بهى كه له لاپه ره (۱۸۵) دا نو سراوه كه
هه لى :

گويند كه چون و طء كنى عرش بلرزد (۳)
عرشى كه به يك و طء بلرزد بچه ارزد
مايم يكي حجرهء تاريك كه دروى

- (۲) ئه لىن روژيك مه لى مه زبووره كيرديكى تيزى ده م پانى ده م دريژ ئه كا
به بهر پشتينه كه يا ، كه هه چى بو مزگه وت لى ئه پرسن مه لا ئهم كيرده زله
چى به هه ويش هه لى : هه لى كتيبى پى ئه كرينم ، هه وانيش هه لىن :
هه لى كتيب به چه قويه كى بچكولانه هه كرينرى . مه لاش هه لى : هه لى
وازل هه لته كه وى به م كيرده نه بى ناكرينرى .
(۳) و طء : چرونه لاي ژنه به هه رامى .

صد بچه بگاییم یکی خشت نازرد

که ئەمه هی عوبهیدی زاکانییه وهك پیره میزدیش بهسه ریه وه نووسیویه،
کهچی به هی شیخ رهزا دراوه ته قه له م .

وه ههر وهك ئەم شیعره که له لاپه ره (۷۱) دا نووسراوه که ئەلئی :

نه جابهت که ی له تۆدایه له دوو چالی چه تیوت به م

حه مه ی «توولینه» به م تووله له قوولینه ی هه تیوت به م

که ئەمه هی شاعیری جوانه مهرگ رهشیدی لاره یه ، نهك هی شیخ هرزایه به و
به لگه یه ی که له ژینی رهشیدی لاره دا نووسیومه و بلاو کراوه ته وه .

ههروه ها هه له زله کانی تری یا چوارینه یه و تاقه شیعرتیکی لئ نووسراوه

وهك له لاپه ره (۱۹۲) دا که به فارسی ئەلئی :

مخوانید آیت توحید ره بان کلیسارا

خر عیسی چه داند ذوق حال (خرموسی) را

شیعره که ی تری که ئەلئی :

رموز عشق عالم سوز را پیر معان داند

خبر نبود ز حال طور سینا پور سینارا

هه لبوئیراوه .

وه یا چوارینه یه و له ناو تاکه کانا نووسراوه ، وه ههر شیعرتیکی که وتۆته

لایه که وه ، وهك ئەم شیعره کوردی یه که ئەلئی :

ئهی مادهری گیتی تو هه تا ئیسته نه زاوی

زاتیکی وه کو مفتی ئەفه ندی زه هاوی

شیعره که ی تری که ئەلئی :

مومکین نی یه ئیدراکی چه قائق به ته واوی

مومکین نی یه ئیدراکی نه کا زیهنی زه هاوی

له لایه کی ترا به تاك نووسراوه .
یا ئاخر شیعی چامه یه ، که ئه بی بکه و یته دوای هه موو شیعره کانه وه ،
که چی که و تۆته ناوهراستی چامه که وه ، وهك چامه ی (ئه ی تهل) له لاپه ره
(۸۵) دا ، که ئاخر شیعره که ی له ناوهراستی چامه که دا ئه لئ :
یارب بحق آل علی پایه دار کن
جاه و جلال و حشمت روحی فداهرا

یا له چامه یه کا دوو شیعر هه لئویرراوه ، وهك له لاپه ره (۸۷) دا که له و
چامه یه دا شیعی پینجه می هه لئویرراوه که به فارسی ئه لئ :

سرنگون از طارم نیلی فتادی بر زمین
همچو نایینا که ناگه اندراقتد چاهرا
له گه ل شیعی دوازه هه ما که ئه لئ :

تا ابد این خسرو فیروز فرخ جاه باد
گردش گردون بکام ناصرالدین شاهرا

یا له چامه یه کدا شیعی تک هه لئویرراوه و شیعی تکیش پاش و پیش خراوه ،
وهك له و چامه یه ی که له صلحی تاله بانئ و ساداتی سلیمانی دا و تراوه به فارسی ،
شیعی چواره می هه لئویرراوه که ئه لئ :

در جبهه ایشان نبود قابل انکار
انوار سیادت که به عیوق رسیداست
شیعی دووه می که ئه لئ :

گرکوک چرا بر همه آفاق تنازد
امروز که آفاق این سه حفیداست

ئه بی بی به شیعی سیهم .

یا ئاخر شیعی چامه یه ک هه لئویرراوه ، وهك ئه و چامه یه ی که له مدحی

شیخ مصطفای حفید و تراوه که ئه لئ :

بندهات شیخ رضا تو فراموش مکن

ایکه در بارهء ارباب هنر با انصاف

وه وهك ټه و سنی شیعره ی که له سهری لاپه رمی (۱۵۸) وه نووسراوه

که شیعره چوارمه هی هه لپو ټرراوه که ټه لی :

ما بخدمت نرسیدیم ولی میشنویم

قهرمان است درین ناحیه کردستان

وه ټه و دوو شیعره فارسی بهی که له لاپه ره (۱۸۹) وه نووسراوه که

شیعره سیته می هه لپو ټرراوه که ټه لی :

من خداوند شاعران هستم

تو همانا رسول من هستی

پتویسته ټه مهش فراموش نه که ین که شه و ټک ره حمه خانی دایکی کاک

فائق هوشیار که کچی خوالیخو شبوو پیره میترده له گه ل داده پهروینی کچیا

هاتن بو مالمان ، منیش داوای دیوانه که ی مه ولانا خالیدم لیکرد که باوکی

کردوو به تی به کوردی تا ماوه یه که له لام بی ، ټه ویش وتی به خوالای من

نی به لای فایقه ، به لام کتیپیکی ترم له لایه ټه و مت بو ټه ټیرم ، به یانی خووم

ناردم بو کتیبه که ، که بوی ناردم بینیم دیوانی شیخ رهزایه چاپی دووه هم ،

ناوبه ناو پیره میترد به رحمت بی ټه له می تی بردووه ، به لام به داخوه که می

لی چاک کردووه ، داوای ټه وه هه رچه ند شیعریکی شیخ رهزام دهست بکه وتایه

که له دیوانه که یا نه بروایه له قهراغی نوسخه که ی پیره میترده وه ټه م نووسی ،

یا هه له یه کم به رچاو بکه وتایه خیرا نوسخه که ی پیره میتردم چاک ټه کرد ،

به راستی دوزینه وهی ټه و له ته دیوانه و بوونی نوسخه که ی پیره میترد زور

هانه هانه یان دام له سهر ټاره زووه که ی خووم که خزمه تی دیوانه که ی شیخ

رهزا بوو ، وه بریارم له سهر داو ناوی خوام لی هیتنا .

دوو هه میان هه له یه له پیتیک یا له ووته یه که یا له زیاتر له ووته یه کدا ،

ئەم جۆره يان ئىجگار زۆره ، وه به سه ده ها هه له ي واى تيايه ، ههر چى كمان
 راست كرده وه له كاتى چاپكر دنا راسته كه ي ئە نووسين ، به لام له په راويزا
 ئە نووسين كه له چاپى پيشوودا وا نووسراوه ، تا راسته كه ي باش دهر كه وي ،
 جا له بهر ئە وه ي كه هه له ي ئەم ديوانه ئىجگار زۆره حه زم كرد خزمه تىكى
 ئەم ديوانه بكه م ، وه پيشه كى به كى بو بنووسم ، وه هه له كانى به پىي توانا
 راست بكه مه وه ، وه زۆر شيعرى شيخ رهزا به ههر چوار زبانه كه كه له
 ماوه ي بيست سى سالى رابردوودا دۆز يومنه ته وه له كه شكۆل و ، به يازو ،
 پشتى كتيبه ده ست نووسه كانا ، وه له چاپى پيشوودا نه نووسراون - تىكه لى
 شيعره كانى ترى بكه م ههر به كه له جىي خويدا ، وه ئەو شيعرانه ي كه گرانن ،
 مه به ستيان لى بده مه وه ، وه ئەوانه ي كه سه رباسيان بۆدانه تراوه بۆيان
 دابنيم له گه ل زۆر شتى ترا ، من له م بیره دا بووم رۆژى كتيبيكى
 ده ست نووسى كۆنى نامه خانه كه ي خۆم له دۆلاب دهره ينا ، كه كرده مه وه
 ته ماشا ئە كه م له ته ديوانىكى زۆر كۆنى شيخ رهزاي تيايه كه ناوبه ناو چه ند
 په ره يه كى نه ماوه ، وه شيعرى كورديشى تيا ني به ، به لكو شيعرى توركى
 زۆرى تيايه له گه ل هيندى چامه و چه كامه ي فارسى و چه ند دانه دانه يه ك شيعرى
 عه ره بى ، شيعره توركى به كانيم كه به راورد كرد له گه ل شيعره توركى به
 چاپكراوه كانا بينيم ۹۹ شيعرى تيايه كه له ديوانه پيشووه كه دا نين .

هه روا بيستم كه كاك حسن جاف به ريوه بهرى قوتابخانه ي «كاژاو»
 زۆر شيعرى توركى شيخ رهزاي له لايه ، داوام لى كرد كه بۆم بنيرى ،
 كه ناردى ئە بينم ده فته ريكه سى و يه ك پارچه شيعرى توركى شيخ رهزاي
 تيايه ، وه ئەم ده فته ره له ده فته ريكى تر وه رگي راوه كه هى شيخ نه جيبى
 برازاي شيخ رهزايه ، وه ئەم شيعرانه زۆريان چامه ن ، وه هيندىكى پينج
 خسته كين ، ئەوانيكه ي ترى يا پارچه «قطعه» ي سى شيعرى و چوار شيعرين ،
 يا چوارينه ن يا تاكن وه هه مووى (۱۸۲) شيعره وه له گه ل ۹۹ شيعره

تورکی یه گانی له ته دیوانه که ی لای خۆم کردی یه ۲۸۶ شیعی تورکی ،
ئه مانه جگه له و شیعه کوردی و فارسی و عه ره بی یانه ی که چاره که چهرخ
« ربع قرن » یکه کۆم کردوونه ته وه .

به لئی دیوانی شیخ رهزا ئه م هه موو ساته و هه له یه ی تیایه ، له گه ل
ئه وه ی که خانه واده ی تاله بانی خانه واده یه کی زۆری ناوداری خوینده واری
ئاگادارن به پیشکه وتنی رۆزگار له هه موو پروویه که وه ، که یه کینکیان چاپ و
چاپه مه نی یه ، وه ئه بوو ئه مانیش ئاوریکیان بدایه ته وه له م دیوانه ، وه هه موو
عیراق و تورکیا و ئیرانیان بپشکنیا یه ، وه هه موو کون و قوژبنیکیان
سه ناک و سووژن بدایه بو دۆزینه وه ی تاقه شیعیکی ئه م شاعیره به هره مه نده ،
تا ئه مرۆ دیوانی شیخ رهزاش وه ک دیوانی شیخی سعدی و خواجه حافظی
شیرازی و قانانی له چاپ بدرایه ، به لام به داخه وه خزمه تیکی ئه م دیوانه یان
نه کرد ، به لکو ئه ویشی که کوی کردۆته وه نه گه راوه به دووی شیعه گانیا وه
هه ولکی تیانه داوه و هه له یه کی راست نه کردۆته وه ، وه چی له بهر ده ستیا بووه
به هه ره مه یی له چاپی داوه ، به هه موو هه له و که م و کووری یه که وه ، خو لاسه
ئه وه ی شیخ رهزا به م خه لقه ی کرد به جینو و پلار ، ئه وانته ی که دیوانه که ی
ئه ویشیان له چاپدا گه لی خراپ تریان به دیوانه که ی ئه و کرد ، به لام ئه وه نده
هه یه ئه م هه موو جینوه تال و ناشیرینانه ی که به م خه لقه ی
داوه ، به جۆریکی و ئاویتته ی کردووه له گه ل شیله ی ئه ده با هه لی شیلاره ،
ئه گه ره له م گوشه یه وه لئی وردبینه وه له ره فگی هه نگوینی پالاوته شیرین تر و
خۆشتره به ره نگیکی واکه ویزه ری به راستی به ویزه که یه وه خه ریک ئه بی
وه نایه ره ژیتته سه ر وردبوونه وه له جینوه گانی .

ناجی هورمزی بریکار « وه کیل » ی پارێزگار بوو له سلیمانی ، وه
نوو سه ریکی ویزه یی بوو له تورکیدا ، جاریکیان باسی ویزه ری تورکی
خوالیخو شبوو ئه مین زه کی بو ئه کردم ئه یوت : سی جار کتیبی « عراق

تاریخی» امین زه‌کیم خوینده‌وه ، نه‌وه‌نده ویزه‌که‌ی به‌رزو بالا و جوانو
په‌وان بوو هه‌موو جارێک له جوانی و په‌وانی ویزه‌که‌یا نقوم نه‌بووم وه
ئاگام له ته‌ئریخه‌که‌ی نه‌ئه‌ما . شیعره جیتیوه‌کانی شیخ په‌زاش نه‌مه‌نده
ویزه‌که‌ی به‌رزو بالا‌یه ، یه‌کیک نه‌گر له کوردی دا ویزه‌ر بی که
خویندی‌یه‌وه ئاگای له جیتیوه‌کانی نامینتی .

ئه‌ی ویزه‌ری به‌رزو بالا توخوا نه‌گر توژی وردنه‌بیته‌وه له‌م شیعره‌که
جیتیوکی زۆر پیسه‌که‌ ئه‌لێ :

به‌سه‌ بو ده‌فعی نه‌عدا چاوه‌که‌م قه‌لغانی سیمینت

هه‌زار مارتین به‌ قوربانی تهنگی لووله‌ چه‌رمینت

که‌چی ئه‌وی جله‌و‌کیشی ته‌ماشای بی ویزه‌و دارشته‌که‌یه‌تی نه‌ک جیتیوو
هه‌جوه‌که‌یه . توخوا دارشتنی ئه‌م شیعره‌ مه‌ستت ناکات له‌ ماناو مه‌به‌ستا
به‌ په‌نگیک که‌ جیتیوه‌که‌ت له‌بیر به‌ریته‌وه .

هه‌موو گه‌لێک شاعیری زه‌ممی هه‌یه‌ به‌ زۆری ، به‌لام ئیمه‌ هه‌ر شیخ
په‌زمان هه‌یه ، له‌ لایه‌کی ته‌روه‌ ئه‌م جووره‌ نه‌ده‌بو ویزه‌یه‌ زۆر جیاوازه‌ له‌ گه‌ل
هه‌موو شیوه‌کانی تر له‌ نه‌ده‌بو ، نه‌خوازه‌لا ئه‌م وردنه‌کاری‌یه‌ی که‌ شیخ په‌زا
کردووه‌یه‌تیه‌کار له‌ جیتیودانا .

ئیمه‌ له‌م رووه‌وه‌ ته‌ماشای ئه‌م هه‌جوانه‌ ناکه‌ین که‌ ئه‌م زه‌لامانه‌ کین و
کین ، وه‌ شایسته‌ی ئه‌م جیتیوانه‌ن یان نا ، به‌لکو له‌م رووه‌وه‌ ته‌ماشای
ئه‌که‌ین که‌ جووره‌ نه‌ده‌بێکی تایه‌تی‌یه‌و ، وینه‌ی له‌ هه‌موو زمانیکا هه‌یه ،
وه‌ نه‌بوونی مایه‌ی که‌لین و که‌له‌به‌ریکی ئیجگار گه‌ورمه‌یه‌ له‌ ویزه‌ی گه‌لا .

جگه‌ له‌مه ، دیوانه‌کانی تر هه‌موو شیعره‌کانیان له‌ یه‌ک نه‌چن ، وه‌ ئه‌لێ
به‌ گوێچکه‌ی یه‌کیانا چرپاندووه ، به‌لام دیوانی شیخ په‌زا وانی‌یه ، به‌لکو
زۆر شتی وای تیا‌یه‌ که‌ هیشتا نه‌بیستراوه‌و نه‌وتراوه‌ له‌ کوردی دا .

زەممەکانی شیخ پەزا گەلی جۆرن ، هیندیکیان بێ پەردەن وەك ئەم
شیرەوی کە لە زەممی شیخ حمیدناویکا ئەلی :

بەسە بۆ دەفەعی ئەعدا چاوەکەم قەلغانی سیمینت
هەزار مارتین بە قوربانی تەنگی لوولەچەرمینت

هیندیکیان لە ژێر پەردەیهکی تەنکان ، بەم پەنگە دوو مانای هەیه ، بە
مانایەکیان زەممەو بە مانایەکیان زەم نی یە ، وەك ئەم شیرەوی کە ئەلی :

شیخ حەسەن ئیعلانی حەربیی کرد لە گەلمان بۆ کەری
سەیری کەن یاران چ گۆبەنگیکی گیرا ئەم کەرە

مەبەس لەم کەرە یا ئەو کەرەیه کە شیخ حەسەن ئیعلانی حەربیی لەسەر
کردوو ، بەم مەعنایه زەم نی یە ، یا شیخ حەسەن خۆیهتی ، بەم مەعنایه
زەممە • لەم جۆرە زەممانە زۆری هەن لەم دیوانەدا •

هیندیکیان لە ژێر پەردەیهکی تراپە وەك ئەم شیرە فارسی یە کە ئەلی :

نە تودرپیش مریدان چوشکر شیرینی

بەخودا ای پسر شیخ تو هر جا شکری

واتە وەنەبێ تۆ هەر لای مریدەکانی باوکت شیرین بیت ، بەخوا ئەهی

کوری شیخ لە هەموو شوینیك تۆ هەر شیرینیت •

نوکتە کە لەم عیبارەتەدا یە کە ئەلی (تو هر جا شکری) ئەگەر مەبەست

ئەو بێ کە تۆ لە هەموو شوینیك شه کری ئەو مەدحە ، وە ئەگەر مەبەست

ئەو یە کە تۆ جاشه کری ئەو زەممە ، ئەمەش لە نووسینا • بە فاریزه یەك

جیا ئەبنه وە ، بەم پەنگە ئەگەر فاریزه کە لە دواي (جا) وە بێ ئەو مەدحە ،

وە ئەگەر لە دواي (هر) وە بێ ئەو زەممە ، ئەمەس لە خۆیندە وەدا

ئەگەر لە دواي (جا) وە ئیستیکت کرد ئەو مەدحە ، وە ئەگەر نەتکرد

ئەو زەممە •

هیندیکیان له ژیر پرده په کی نه ستورایه به پرنگیکی وائوگر
رافه نه کری که م که س تپی نه گات ، وه که نه م چوارینه په ی که له زه می شیخ
علی کاکي دا نه لئی :

شیخ علی خو تو منت ناواره کردو دهر به دهر
چا که هه جو یکت بکه م نه ما مو فیدو موخته سهر

بو حه مه ی وه ستا فتاح خو تو منت ناواره کرد
نه ی حه مه ی وه ستا فتاح دایکت به کیری تیره کرد

که م که س نه زانی هه حود مو فیدو مخته سهره که ی شیخ علی له م
چوارینه په دا کامه یه ، شیخ علی نه که یت به تیره که ره که هه چوه که دهر نا که وئی .
له م زه مه دا نا ما ژه « ئیشاره » ش ه یه بو قسه یه که بلا بو ته وه له
کاتی خو یا که شیخ علی - به رحمت بی - سوو که نکا حیکی خستو ته سهر
دایکی حه مه ی وه ستا فتاح ، چونکه جوان کیله بووه ، وه هه می شه ش له مالی
شیخ علی دا ئیشی کردووه ، وه ناوی ده ست نو ئیزی شیخی داوه .
هیندیکیان له مه ش نادیار تر و پوشیده تره ، وه که نه م شیعه ی که له
هه جوی شیخ حمیدی تاله بانیدا و توویه تی ، وه من له کاک حه مه بو رم
بیستووه که نه لئی :

که نی په که ی فه قی قادر چ په عناو زهر یفه
به تا پو هی حمیده و تصرفی له تیفه

حمید ناغا و لطیف ناغا دوو شیخی تاله بانین ، په عناو زهر یفی دوو ژنی
شیخ حمیدن ، نه م دوو شیخی تاله بانینی په کی کانی په کیان بووه به ناوی
کانی فه قی قادره وه ، که به سهر زه مینی نه ویکه ی تریانا رقیوه ، که نی :
کچه ، نه بیترئی : که نی وهره ، واته کچی وهره ، ههر وه که کورته « مختصر » ی
کانیشه ، غیر خوت تی بگه .

بئى گومانم ئەگەر لە مەيدانى شیعرو شاعیرتی دا تەختیکى رەوانبیزی
دابرایە لە ھەر چوار زبانه کە دا شیخ رەزا لەناو ھەموو شاعیرانی
کوردەواری دا ئەچوو ھەری دائەنیشت ، و ئەبوو بە شای شاعیران
«أمیر الشعراء» . بە راستی لە کوردی و فارسی و تورکی و عەرەبی دا کەم کەس
ھیشووی لە پشتەووە کردوو ، و ئەو حازر بە دەستی یەى کە ئەو بوویەتی
کەس نەى بوو ، لە ھەر زمانیک لەم زمانانە دا کە دیتە پیشەووە ئەلیت شوێرە
سواریکى شەنگ و شوخە وا بەسەر پشتی ئەسیکی گویتی بالەبانی
چوارپەل سپی رەسە نەو ، بە ئارەزووی خوێ لە دەشتیکى تەختی پان و پۆری
نەرمانا دەمى بە رەوت و دەمى بە نەرمان غار چەرخە و مەقەستە ئەکاو دەمى
بە تاو دیت و ئەچى و لنگ ئەداو دەمى جارېش لە پەر بە پرتا و دیت و ئەپروا
و ئە بروسکە لەچا و وز ئەبئ ، و ئە ماشاکەران بئ پەروا ئە بلەق ئە بن و واقیان
و ر ئە مینى ، و ئە چە پلە ریزانی بۆ ئە کەن و ئافە رینى ئە کەن .

ئە گێر نەو ئە لئین زانایە کى گەرە لە شیخ رەزا ئە پرسى ئە لئى :
شاعیریکى زۆر بەرزو رەوان لە کوردی دا کئى یە ؟ ھەر وا لە فارسی و لە
عەرەبی و لە تورکی دا کئین ؟ شیخ رەزاش ئە لئى : شاعیری وا لە کوردیدا
مصطفی بە گى صاحب قرانە ، و لە فارسیدا فیردەوسى و لە عەرەبی دا
موتە نەبى و لە تورکی دا نامیق کەمالە ، لە ھەر چوار زبانه کە شا کاکى خۆتە .
بە لئى شیخ رەزا ھەر و ئە شیعری زەمى ھە یە شیعری مەدحیشى
ھە یە ، بە لام چونکە شیعری زەم بە تیکرایی کە مترە لە ناو شاعیرە کانمانا ،
شیعەرە زەم مە کانى شیخ رەزا زۆر ئە نوینن ، بە لکو ھەر ئەم دە بینرئ ، و
شیعەرە کانى تری تايە تە بەرچا و ، بە ھەمە حال شیخ رەزا شاعیریکى زۆر
ھە لکە و توو بوو چ لە زەم و چ لە مەدحا بە رەنگیک کە یە ک لە یە ک بەرزتر و
بالاترن ، بە لکو ئە وە ندە بەرزو بالایە لە شیعرو لە شاعیرتی دا سەرۆکایە تى
شیعری لە چەرخى خو یا وەر گرتوو ، و بە ترازووی ئە دەب شاعیرانی
کیشاو و پلە ی بۆ داناون .

شاعیری به ناوبانگ ئەمین فیضی بە گە ئەگیریتەووە ئەلێ من و شیخ
 رەزا لە بەغداد بووین ، لەو ماوەیەدا دوو پیاوی گەورە لە لایەن سولتان
 عبدالحمیدەووە دەربەدەر « نفی » کرابوون بۆ بەغداد وە لەو
 دەست بەسەر بوون ، یەکیکیان کازم پاشای برای سولتان عبدالحمید و ئەوی
 تریان نظام العلماء - که دانایەکی گەورە شیعی بوو ، ئەمین فیضی ئەلێ :
 پۆژی شیخ رەزا پیتی وتم بابچین بۆ لای ئەم دوو پیاووە گەورە بۆ
 بەخێر هاتیان ، ئەمین فیضی ئەلێ : یەکەم جار چووین بۆ لای کازم پاشا ،
 لە دیواخان دایان ناين ، تا کازم پاشا هات بۆ لامان ، شیخ رەزا پیتی وتم من
 بە تورکی نیو شیعی بۆ ئەلێم تۆش نیو شیعی کە ی تری بۆ تەواو کە ، وتم :
 باشە . ئەمین فیضی ئەلێ : ئێتر شیخ رەزا نیو شیعی کە ی خۆی پیتی تەوتم ،
 وە منیش لێم نەپرسی ، کازم پاشا کە هات شیخ رەزا وتی :

دولتک صادقە سی چوق یشا پاشا (۱)

ئەمین فیضی کۆتوپیر ئەلێ :

کیمسە اولماز سنا مانند و معادل حاشا (۲)

کازم پاشا زۆری پیتی خۆش ئەبێ ، وە بەو بۆنە یەووە هەردوکیان
 ئەناسی وە سەرەتای ناسیاوی یان لەم دوو نیو شیعی وە دانه مەزری . ئنجای
 لەو یۆوە ئەچن بۆ لای نظام العلماء ، شیخ رەزا بە ئەمین فیضی ئەلێ : لێرەش
 من بە فارسی نیو شیعی بۆ ئەلێم ، تۆش نیو شیعی کە ی تری بۆ تەواو کە ،
 کە ئەچن شیخ رەزا ئەلێ :

انتظام همه عالم به نظام العلماء است (۳)

ئەمین فیضی ئەلێ :

- (۱) واتە هەربۆیت ئەی پاشا بۆ خۆت و راستی و دڵسۆزیت بۆ دەوڵەت .
- (۲) واتە کەس نی یە کە ببێ بە وینەو هاوتای ئیووە لەم دڵسۆزی بەدا .
- (۳) واتە رێکی هەموو جیهانی یان بە جەنابی نظام العلماء یە .

این سخن مظهر تصدیق جمیع حکما است (۴)
لهوئی که هه‌ل نه‌ستن شیخ ره‌زا به نه‌مین فیضی نه‌لی : نافه‌رین نه‌مین
فیضی ، به راستی که من مردم هه‌ر تویت که جینگام بگریته‌وه به ته‌واوی •
له‌مه‌وه دهر نه‌که‌وهی که شیخ ره‌زا ویستوو یه‌تی نه‌ندازدی شاعیری نه‌مین
فیضی تاقی بکاته‌وه ، بویه نیو شیعه‌کانی خوئی پی نه‌وتوو •

هه‌روا جاریکیان چند شاعیریکی که رکوویکی نه‌چن بو لای شیخ
ره‌زاو دائه‌نیشن له لای ، وه گوریک نه‌گرن له‌ناو خو‌یانا به شیعو تن ، شیخ
ره‌زاش شیعه‌کانیان په‌سهند ناکا وه به‌م شیعه‌ی پاشوو تی‌یان نه‌گه‌یه‌نی که
پایه‌و پله‌یان له شاعیری‌تی‌دا چی به ، نه‌لی :

چونکه شاعیر زور بووه له‌م عه‌سره‌دا

بوته‌ه‌شری تیره‌که‌ر له‌م حو‌جره‌دا

هه‌روا جاریکیان احمد پاشای بابان له نه‌سته‌نبوول شیخ ره‌زا بانگ نه‌کا
بو نان‌خواردنی نیوه‌رو ، وه له‌گه‌ل نه‌وا هه‌شت تو که‌س له گه‌وره‌پیاوانی
نه‌سته‌نبوولیش بانگ نه‌کات ، احمد پاشا به شیخ ره‌زا نه‌لی : چند
که‌سیکیشم له پیاوماقوولانی نه‌سته‌نبوول بانگ کردوو ، پیت نالیم کین وه
هه‌مووشیان نه‌ناسیت نه‌جا که‌هاتن نه‌گه‌ر کوتوپر سه‌رو شعرت به سه‌ردا
هه‌لدان نه‌وا خه‌لا‌تیکی زور باشت نه‌که‌م ، به ریکه‌وت یه‌که‌م که‌س که‌دی
«شیروان زاده» ی بغدادی نه‌بو که له‌گه‌ل دیتته ژوو ری کوتوپر شیخ ره‌زا
نه‌لی :

رایت عدل برافراشت ز نو ، شیروانی

آفرین باد براین شیوه ، نوشیروانی

(۴) واته نه‌م قسه‌یه جیی بروای هه‌موو تیگه‌بشتوو یه‌که .

واته به یداخى دادى سەرله نوێ هه‌لدا شیروانى ، ئافه‌رین بێ له‌و
شیوه‌ی نه‌وشیروانى به .

به‌م په‌نگه به‌رودوا هه‌رچى دى شیعیکی جوان و په‌وانى بو‌ ئه‌لى ،
له‌پاشا احمد پاشا خه‌لاقیکی قورس و قه‌له‌وى شیخ په‌زا ئه‌کات ، وه
شیعه‌کانى لای احمد پاشا ئه‌مینتته‌وه ، به‌لام داخه‌که‌م نازانین ئه‌م شیعرانه
چى یان لى هاتوووه .

ئه‌گبیره‌وه ئه‌لین : چه‌ند وێژه‌ریک ده‌چن بو‌ دیده‌نى شیخ په‌زا ، شیخ
په‌زا پى یان ئه‌لى : ئه‌مرو تۆزى ماتم تکائه‌که‌م هه‌ر به‌کیکتان چه‌ند شیعیکی
جوانى شاعیریکی کۆنم بو‌ بخوینتته‌وه ، هه‌ر به‌که چه‌ند شیعیکی جوانى
شاعیریکی بو‌ ئه‌خوینتته‌وه ، به‌کیکیان زۆر ته‌عریفى غه‌زه‌لیکی نالی ئه‌کا ،
وه له‌ به‌که‌م شیعه‌وه ده‌ست ئه‌کا به‌ خویندنه‌وه‌ی ئه‌لى :

ئهى سه‌روى بلندقه‌ددو برۆتاق و مه‌مک جه‌وت
کابرا لیره‌دا ئه‌ویستی ، هه‌رچه‌ند ئه‌کا نیو شیعه‌که‌ی تری بو‌ نایه‌ت وه
شیخ په‌زاش زۆر به‌ ئاره‌زووه‌وه چاره‌په‌وانى نیو شعه‌که‌ ئه‌کات ، کابراکه
هه‌ر بو‌ی نایه‌ت ، شیخ په‌زا ئه‌لى : نیو شیعه‌که‌م بو‌ بخوینته‌وه ، که
ئه‌بخوینتته‌وه شیخ په‌زا ئه‌لى :

فه‌رقى نه‌بوو ئه‌م شیعه‌ له‌ گه‌ل میزو له‌ گه‌ل گووت
شیخ په‌زا براهه‌کی بووه له‌ خۆی گه‌وره‌تر ، ناوی شیخ قادر ، وه
شاعیریکی باش بووه به‌لام هه‌ر به‌ تورکی وه هه‌ر له‌ تصوفا شیعی و تووه ،
پۆزى نیو شیعی تورکی ئه‌لى له‌ ئه‌حوالى گیانى خۆیا
زۆری پى جوان ئه‌بى ، به‌لام هه‌رچه‌ند ئه‌کات نیو شیعه‌که‌ی تری بو‌ نایه‌ت،
نیو شیعه‌که‌ی ئه‌مه‌ به‌ که ئه‌لى :

می او می ، ساقی او ساقی ، حالت او حالت دگل

واته عه رەق ھەر عەرەقە کە ی جاراز و عەرەق گێر ھەر عەرەق گێرە کە ی
جارانە ، بەلام چۆنیتى و مەستى بە کە چۆنیتى و مەستى بە کە ی جاران نى بە ،
شیخ قادریش بە شیخ رەزا ئەلنى : رەزا ئەم نىو شیعرەم وتوووە ، ھەرچەند
ئە کە م نىو شیعرە کە ی ترم بۆ نایەت ، بزانه تۆ ئەواوى ناکەیت ، ئەمیش ئەلنى
نىو شیعرە کە ی تۆ چى بە ؟ کە بۆى ئەخوینتەووە کۆتوپر بۆى تەواو ئەکات
بەلام لە پەردە بە کى گالتە و قەشمەرى دا ئەلنى :

گوت او گوت ، تفرك او تفرك ، آلت او آلت دگل

واته قنگ ھەر قنگە کە ی جاراز و تف ھەر تفە کە ی جارانە ، بەلام
ھۆکار « آلت » دە کە ھۆکارە کە ی جاران نى بە .
کە لە گەل وا ئەلنى شیخ قادر وەك بەرداشتيك بمانن بەسەر سنجيا
ھەرچى ھەست و ھۆش بن لەسەرنا نامینى ، گۆزەلە بە کى پر لە تاوى لە
تەنشتەووە ئە بن ، پرى پیا ئە کە بی مالى بە سەرى شیخ رەزادا ، شیخ
رەزاش خیرا ھەرا ئە کە و شیخ قادر بە دوا بەووە ، ناچار خۆى ئە کە بە
ژوورە کە ی شیخ علی کاکیا ئەلنى : شیخ ھاوار لە دەست شیخ قادرە بۆزە ،
کوشتمى بە گۆزە .

باووبایرانی شیخ رەزا

شیخ رەزا کورپى شیخ عبدالرحمانى کورپى مەلا احمدى کورپى مەلا
محمودى زەنگە نە پى بە . ئەم مەلا محمودە لە سالى ۱۱۳۰ ھ لە دایک بوو ،
لە پاشا لە مزگوتە کان وە لە لای مەلا باشە کان خویندنى تەواو کردوو ، بوو
بە امام لە دینی « رەمەزان مامک » لە ناوچە ی زەنگە نە ، وە لە سالى ۱۱۶۰ ھ
شیخ احمدى ھیندى لە ھیندستان وە ھاوووە بۆ زیارەتى بەندا ، لە پاشا رینى
ئە کە ویتە دینی رەمەزان مامک وە ماو بە کە لە وى ئەمینتەووە ، وە مەلا محمود
اجازە ی تەریقەتى قادری لى وەر ئە گرتى ، لە پاشا شیخ احمدى ھیندى لە ویتە
ئە چى بۆ « سوورداش » لە وى بە دەستى مریدیکی خۆى ئە کوژرى و لە وى

ئەبۇ ئىزىزى ، مەلا مەحمود لەپاش چەند سائىك چەند مريدىك لە گەرەكى تەكپە
پەيدا ئەكات ، ئەم مريدانە ژوروتىك و ھەيوانىكى تيا دروست ئەكەن ، مەلا
محمود ھەموو سائىك بۆ ديدەنبى مريدەكانى ھاتووە بۆ لايان ، سالى ۱۲۱۵ھ
كە دى بۆ لايان لەوئى نەخۆش ئەكەوئى و ئەمرى وە لەو ژوورەدا ئەبۇ ئىزىزى .

لە سالى ۱۱۹۴ھ مەلا احمدى كورى مەلا محمود لەدايك بوو ، وە
ئەمىش وەك باوكى خوئندووئى تى تا بوو بە مەلايەكى باش ، لە سالى ۱۲۵۷ھ
كۆچى دوايى كردوو ، وە لە ژوورەكەى باوكيا ئىزراو .

لە سالى ۱۲۱۲ھ شىخ عبدالرحمانى كورى مەلا احمد لە دايك بوو ،
وە لە سالى ۱۲۷۵ھ كۆچى دوايى كردوو ، شىخ عبدالرحمان وەك باوكو
باپىرى زانايەكى زۆر باش بوو .

شىخ عبدالرحمان سى كورى بوو شىخ على و شىخ قادرو شىخ رەزا ،
شىخ على لە سالى ۱۲۴۸ھ لەدايك بوو ، وە لە سالى ۱۳۳۰ھ كۆچى دوايى
كردوو ، وا دەرئەكەوئى كە شىخ على وەك شىخ رەزاو شىخ قادر ھەوئسى
لە شىخ روتن نەبوو ، بەلكو ئارەزووى زانين و زانبارى بوو ، لەبەر ئەو
دواي دەست كردنى بە خوئندن بە شەش ھوت سالى چوو بۆ مەدرەسەى
زاناي بەناوبانگ مفتى زەھاوى لە بەغدا وە لە لاي يەكئىك لە فەقى بەرزەكانى
مفتى دەرئەخوئىنى ، مانگى رەمەزان دى يەكەم شەو مفتى ئەيەوئى چەند
ئامۆزگارى يەكى خەلقەكە بكات وە چەند فەرموودەيەكى پىغەمبەريان بۆ
بخوئىتەو و مەبەستيان بۆ لى بداتەو ئەبۇ ئىزىزى بە شوئىن شىخ على دا كە سى
شەوئى رەمەزان ھەموو شەوئىك قورئانيان بۆ بخوئىنى ، شىخ على كە دى
بە تەرىقى يەكەو ئەلى : بە خوا قوربان قورئانم لەبەر ئىيە ، بەلام خوا يار
بى بۆ شەوئى ئەم جەژنە حازر ئەبم بە رەنگىك كە لە ھەر لايەكەو بەر موون
لە قورئان بۆتان بخوئىم ، شەوئى جەژن ئەچىتە خزمەت مفتى ئەلى :
قوربان بەم مانگە ھەموو قورئانم لەبەر كردوو ، لە كوئى وە ئەفەرموون تا

بۆتان بخوینم ، مفتی زۆر ئافەرینی ئەکات و دای ئەنی و دەست ئەکات بە
قورئان خویندن لەبەر ، وە بەو بۆنە یەوێ شیخ علی بە رحمت بی هەموو
قورئانی لەبەر بوو تا مردن ، هەر وەک فەرموودە یەکی زۆری پێتە مەریشی لە
بەربوو ، خوا لە هەموو لایەکیان خۆش بی ، وە پەردە ی بەخشش و
میهرە بانینی خۆی بدا بە سەریانا .

شیخ رەزا لە ساڵی ۱۲۵۳ھ = ۱۸۳۷م لە دینی قرخ لە ناوچە ی
چەمچە مال لە دایک بوو ، لە تەمەنی جەوت سالیدا لای باوکی دەستی کردوو
بە خویندن ، لە پاشا چەند کتیبی سەرەتایی لای شیخ عبدالقەموری مامی
خویندوو ، هەر وەک ماوە یە کیش لای مەلا باشەکانی کەرکوک
خویندوو یەتی ، ئنجا ئەچیی بۆ کۆیە ، وە لە مەدرەسە ی زانای بە ناوبانگ
جەلی زاده مەلا ئەسەدی باوکی حاجی مەلا عبدالله دائەمەزری ، وە لە گەل
حاجی مەلا عبداللهی کورپی مەلا ئەسەد شاعیری بە ناوبانگ کە یفی دا
پیکەو فەقی ئەبن لە مزگەوتی گەورە ی کۆیە ، وە هەرسێکیان لە ژوواریکا
ئەبن ، وە پیکەو مواتالا ئەکەن و دەرس ئەخوینن و گوئی لە دەرسی یە کتری
ئەگرن ، لە پاشا زویری ئەکەوێتە ناوەندی شیخ رەزاو کە یفی یەو ، وە هەر
دوولا شیعی زۆر سەخت و خراب بە سەر یە کا هەل ئەدن ، بە ئەندازە یە ک
کە شیخ رەزا بە کە یفی ئەلی :

شاعر چو توی لب لبانت ریدم

وز فرق سرت تا بدھانت ریدم

کە یفی لە وەرامی ئەم شیعرە دا بە شیخ رەزا ئەلی :

فرقی ئە چنان بود میان سرو (ک)م

ای ریدی بە (ک)م گوزری گوت بە (ک)م

کە یفی بەم شیعرە زویری یە کە ی ناوەندی خۆی و شیخ رەزای کرد بە

شهره جنيوي ڪولانه کان ، له بهر ٿوه حاجي مهلا عبدالله خه بهري دا به
باوڪي ، وه مهلا ٿه سعد كه يفي دهر ٿه ڪا له سر شيخ رها .

وا دياره شيخ رها چند سائيك له ڪويه ماوه ته وه ، وه خويندني هر
ٿوه بووه كه له وي خويندو ويه تي ، به لام خويند تيڪي باشي خويندو وه ،
وه (نچو) و (صرف) و (بلاغه) يه ڪي زور چاڪي تياوه رگرتو وه ، وه له و ماوه يه دا
بي گومان گوئي له زور دهرسي ترش رگرتو وه له هه موو عيلمه ڪانا ، ٿه م
جو ره هه لکه و توانه وه ڪ موسه جيله وان هه رچيڪيان به رگرتي كه وت خيرا
وهري ٿه گرن ، وه له پريان ناچي ته وه .

له خوا داوا ڪارم به ميه ره بانبي خوي باراني خوش بوون و ليچ بوردن و
چاو پوشي بياريني به سر گوڙي پر له نوور يانا ، وه گياني پاڪيان به به هه شني
به رين و فيرده وسي خوي شاد يڪات .

رؤڙي نه بوو ٿه م دل به ره بي ره حنه وه فا ڪا

جاري نه بوو ٿه م ڪافره شهر مي له خودا ڪا

حه يران ٿه طيبيا له علاجي مه رهي من

لوقماني وصال مه گهر ٿه م دهر ده دهوا ڪا (1)

ڪاري كه غم و دهردي فراق ت به مني ڪرد

سهر ما به هه تيو با به دهواري شري ناڪا

ديوانه يه شه خسي كه به غه پري له بي له علي

(1) لقمان : ڪوري (باعوراء) وه خوش ڪه زاي (ٿه يوب) پيغه مبه ره ، به شسي
زوري زانايان له سر ٿه وهن كه پيغه مبه ره بووه ، به لکو زانايه ڪي دانبا
بووه ، وه خوا ٿه موڙگاري يه ڪاني په سه ند ڪردووه بويه له قور ٿانا بو مان
ٿه گير ٿه وه . (لقمان وصال) واته وه صلت وه لقماني حه ڪيم دهرماني
هه موو دهردي ڪه .

وهك شاهي سكه ندهر ته له بي ناوي به قا كا (۲)

تابو ته بي ئاته شكه ده بي هي جري وه كوو شمع (۳)

نزديكه منيش ره هره وي سه جرابي فه نا كا

له م ريگه يه ته قديري نه زهل و ابوو كه ئيمه (۴)

پامالي جه فابينو ره قيب سه يرو سه فا كا

روحو دلو دين هه رسى نه كه م به ذلو تشاري (۵)

كامي دلي من گهر له له بي له علي ره وا كا

سه رداني له رتي عشق «رهزا» لازمه عاشق

بو يار ، سه رومالي سوپه ري تيري قهزا كا

عه شيره تي جاساف

خه لقينه مه دهن په نجه له گه ل عه شيره تي جاسا (۶)

ميرووله نه چي چا كه به گز قول له بي قافا

(۲) جازان دهنگ بلاو بووه كه له وپه ري جيهانده وه تاريخستاني بهك هه يه
كاني بهك ناوي سازگاري تيا به پتي نه لين ناوي به قا ، واته هه ر كه سيك
لي بي بخواته وه هه رگيز نامري وه هه ر نه مينج ، هه روا بلاوه كه نه سكه ندهر
زور گه راوه به دواي نه و ناوه داو نه يدوزيوه ته وه ، واته هه ر كه سيك
له سه ر ليوي دل به را - كه نه لي له علي به ده خشانه - تالبي ناوي به قا
بي شيته ، نه گينا عه ودالي نه ويان نه بوو نهك نه ميان .

(۳) ئاته شكه ده : چيگاي ئاگره له عيباده تخانه ي ئاگره رستا . ره هره وي :
له چاپي پيشوودا «واردي» . سه جرابي : له چاپي پيشوودا
«سه جرابي» به ، واته تاوو گري كووردي هيجراني نزديكه منيش وهك
مؤم بسوو تينج و بمبا بو ده شتي نه بووني .

(۴) تقديري : له چاپي پيشوودا «تقدري» به . ره قيب : جاسووسي ناپاك .

(۵) هه رسى : له چاپي پيشوودا «هه رسيه» . به ذل : بهخت كردن . تشار :
شاباش كردن .

(۶) نه م تيره ي جافه دوو سه دوو په نجا سال له مه و پيش باپيريان ظاهر به گناو
له جوانرزه هاتووه بو ناوچه ي (وارماوا) وه له وي وه له نزديك ديي

=

کئی بی له دلیرانی زه مانه که نه چووبی
 وهک تیری قهزا نوو که رمی جافی به نانا (۷)
 خوین ریژو ، شه پهنگیزو ، عه دوو به ندو ، ته نوو مه ند
 گه ندیان هه موو وهک شیره له مه یدانی مصافا (۸)
 چونکه به ره سهن وردو درشتیان هه موو جه نگی
 مهی ساری به نه شئی ، چ له دوردا ، چ له سافا (۹)
 وا بی خه مو په روا ده چنه عه رسه بی هه بیجا
 تو ناچی به سهر دوشه کی بوکی له زه فافا (۱۰)
 یأتون الی الأمر صغارا و کبارا
 یسعون الی الحرب ثقلا و خفافا (۱۱)
 وه سمان به گیان نامیره وهختی که بلئی دهی

- (چمه مرگه) وه کوچی دوابی کردووه ، وه سلیمان به گی کوری له جیی
 دانیشتووه ، دوابی سلیمان به گ که یخوسره وه به گی کوری چۆته هه له بجه ،
 وه حه مه د پاشای کوری له وی له دایک بووه ، حه مه د پاشا دوو کوری
 بووه ، محمود پاشا وه سمان پاشا ، محمود پاشا له (قرابات) مردووه ،
 وه له مزگه وته که ی خوی له وی نیژراوه ، وه له وقائیکی ئیجگار زوری بو
 داناوه ، وه سمان پاشاش له هه له بجه کوچی کردووه ، وه له خانه قسای
 ته ویله وه له خزمهت شیخی سراج الدینا نیژراوه .
- (۷) زه مانه : له چاپی پیشوودا «عه ساین» ه . قهزا : له چاپی پیشوودا
 «ئه جهل» ه . ناف : ناوکه .
- (۸) گه ندیان هه موو وهک : له چاپی پیشوودا «کامیان که گه نه» به .
 مصاف : جیی ریزبه ستنه له کاتی جهنگا .
- (۹) چونکه به ره سهن : له چاپی پیشوودا «چونکه ره سهنی» . درشتیان . له
 چاپی پیشوودا «دره شتیان» . ساری به : له چاپی پیشوودا «ساریه» به .
 دوردا : خلتهی شه رابه که ساف نه بووبی ، له چاپی پیشوودا «دلدا» به .
- (۱۰) هه بیجا : جه نگیکه که خوینی تیا ریژابی .
- (۱۱) یأتون : له چاپی پیشوودا «بفون» ه به . ثقلا : واته به سواری . خفافا :
 واته به سووکی و چالاکی .

دینه جه وه لان ههروه کو حاجی له ته وافا
خواهم ز خدا آنکه شود دشمن جاهت (۱۲)
کوئی له دهسا ، دهس له ملا ، مل له ته نانا
رهحمی بکه با شیخ رهزا بیته وه گوفتار (۱۳)
حه یفه برزی تیغی موجه وه هر له غیلافا
شیخ رهزا بهم شیعرانه داوای تووتنی بوئدار ئەکات له حاجی
ئهسعد ئانا ئەلی :

تو کهم نه زهری دهرهقی من ئیسته که ئاخا (۱۴)
من ماومه ههوای سوچه تی تووم ههه له دهماخا
تا پرۆزی قیامت به خودا زیندووه نامری (۱۵)
بابی که بمینی کوری وهک توئی له وهجاخا
بو تووتنه کهی « بیشه مه » وو « شاور » و « شیتنه » (۱۶)
شیت بووم و نه هات ، ومخته دلم رهش بی له داخا
جاران چ به جاخو چ به بار بووت دههه ناردم (۱۷)

- (۱۲) ئەم نیوشیعره فارسی به ، واته داواکارم له خوا که دژمنت په تکات .
خودا : له چایی پیشوودا «خوا» به که ئەمه لهنگه .
- (۱۳) واته بهرانبهر بهم غهزه له دیاری به کی باش بنیره بو شیخ رهزا تا بکه ویتته وه
شیعروتن . غیلاف : کیلان . رهحمی بکه با شیخ رهزا : له چایی پیشوودا
لطفی بکه (رضا) (با شیخ رضا) به .
- (۱۴) قافی بهی ئەم غهزه له چایی پیشوودا هه مووی «ئاغا» به ، به لام
خوالیخوشبوو پیره میرد له نوسخه کهی خویا به سه ره وه نووسیوه که
قافی بهی ئەم غهزه له هه مووی «ئاخا» به ، وه راست ئەکات به نیشانهی
قافی به کانی تر که ئەلی : « وهجاخا . له داخا . له جاخا . بلاخا .
بهزاخا . باخا . بهساخا » .
- (۱۵) قیامت : له چایی پیشوودا «قیامت» ه .
- (۱۶) « بیشه مه و شاورو شیتنه » ناوی سی شوینن له قهزای قه لادزه که
تووتنی بوئداریان هه به . رهش بی : له چایی پیشوودا «دهرچی» به .
- (۱۷) نه له جاخا : له چایی پیشوودا « نه به جاخا » به .

ئاتىرى ئەمىستا نە بە بارو نە لە جاخا
 رېتى نە وتە كە باجگىرى ئە گەر زۆرە دەفەر مووى (۱۸)
 رېتى خاسە بە شەو خالى يە ، با بى بە بلاخا
 نە مزانى فەلەك ، گۆبەنى ھەر بۆ منە ، ياخۆ
 سەد دەستى وە كوو دەستى منى كردوۋە بە زاخا (۱۹)
 يارب گوزەرانكا بە سەفا وەختى ئەزىرت
 پە يۈستە لە دەورى چە مەنو گەردشى باخا (۲۰)
 بۆ چوونە تەوافى ھەرمى شاھىدى مەقصورود
 عالەم ھەموو مەئزۈونە «رەزا» ھەر لە يەساغا

بۆ مودىرى قزىچە

لە تەرەف (ك) ھوۋ بە رىدى سەبا
 بۆ مودىرى قزىچە نامە ئەبا
 بۆ جەنابى مقرب الخاقان (۲۱)
 مير على بە گە لە ئەنجەبى نوجەبا
 ميرم ئايا چلۆنە عىللە تەكەت
 باز بە خارشتە بن گونت عەجەبا
 ئىحتىياجت بنووسە عەبىبى چى يە
 مە ھەرمى رازى تۆم بە عەھدى سەبا
 سەد تىرت دا بە كۆدەكى لە گونم (۲۲)

- (۱۸) (رېتى نە وتە كە) واتە ئەگەر بىلەن : رېتى بابە گورگور باجگىرى زۆرە ، وە ناوئىرم لە وىوۋە بىم ، وە رېتى خاسەش بە شەو چۆلە ئە ترسم رووتم كەن ، منىش ئەلەيم : با لە رېتى بلاخەوۋە بى .
- (۱۹) كردوۋە : لە چاپى پىشووودا « كردوۋە » كە ئەمە لەنگە .
- (۲۰) چە مەن : لە چاپى پىشووودا « چە مەنو » .
- (۲۱) مقرب الخاقان : لە چاپى پىشووودا « مقربى الخاقان » .
- (۲۲) بە كۆدەكى : وتە بەكى فارسى يە ، واتە بە منالى .

ٺهي ٽرٽ ڀڙو وڃي ته ٽي ڀڙو ڀڙو ڀڙو
دوودھ ماتان چرووڪه بونيادي (٢٣)

بو قباخت بنم دگل هه به با

عبدالرحمان به گي برات فھر مووي

ٺاڀرووي خانه دان علي ٺهيا

خاله ڪو ٽيريش صهراحه تن ٺهيو (٢٤)

ڪه علي به گ ٻووه به ديٺه به با

له ٺه بانٺ ٺهيا مه ڪه ميرم (٢٥)

هذه ارثڪم اُخا و ابا

گه به (ڪ) ي قزاجه ٽير ناخويت

وهه به شيخ «ڀڙو» به ڀڙو ٺهيا

دهستيگي هه به له ڪه ره مڊا

دهستيگي هه به (٠٠٠) له ڪه ره مڊا

ميواني ٺه زيزي هه به دائم له ڪه ره مڊا

الحق ٺه ڪه ي موشفيقه ده رحه ق به غه ريبان (٢٦)

سهه (گ) ي به ڀڙو و دوو هه زاري به عه جه مڊا

هيند (ڪ) ي هه تيوان به (ق) ي ڊاڪيا چو و بوو (٢٧)

(٢٣) دوودھ مان : و ته به ڪي فارسي به به معنا خانه واده به . بنم دگل : ٺهه

دو و ته به تورڪي به ، و ته لهم قه باحه ته دا من دخلم به سه ره وه ٺه به

هه به با : و ته به ڪه ٻڙ سه ره سورمان به ڪاردي نري وه ڪ و ته ي : هه ي با به .

(٢٤) ڪو ٽيريش : له چاڀي پيشو ودا «ڪو ٽيريش» .

(٢٥) له ٺه بانٺ : جه معي ٺه بي به معنا باوڪه ، له سهه ٺاهه ننگي جه معي

ڪوردي وه ڪ (ڪوران) و (ڪچان) ، و ته له باو و با پيرانٺ حاشا مه ڪه ، و ته ٺهه

نه خوشي به به ڪه له پوور له وانه وه ٻڙت ماوه ته وه .

(٢٦) به ڀڙو و دوو : له چاڀي پيشو ودا « به ڀڙو و داوه » به .

(٢٧) به (ق) ي ڊاڪيا چو و بوو : له چاڀي پيشو ودا « به (ق) ي چووه ڊاڪي » به .

شڪم : و ته يتيگي فارسي به به معنا سڪه .

دهستیکی شکابوو به منالی له شکه مدا
 بهر زهر به تی کام (ك) ی قهوی که وتوووه ئاخۆ (۲۸)
 بهو دهرده چووہ ساعیدی (۰۰۰) له په حه مدا
 حه ققا که مه جیدی کوری زۆر ته بهی جه واده
 سه د (گ) ی به یهك له حزه به بی پوولو دره مدا
 گهو وادو تهرهس ، ملحدو بی دین و مو نافیق
 نه یدیوه که سنج میسلی له مسقوف و عه جه مدا
 بو سه ددی ره هی قافله وهك ته پللی سکه ندهر
 ئاوازی ده هۆلی (ق) ی دایکی له حه ره مدا
 ئه و (ك) ه زله ی کئی بوو له کیلانی فه تاح به گ
 مستیکی کوتایه (ق) ی ، مستیکی له ده مدا

چوارینه

له هه جوی شیخ حه مه علی که ره دا

سابین زگی خۆت هه لمه دره ، مه مره له داخا
 ئه م قه ومه هه موو مردنو توو مای له وه جاخا
 له و لاوه ره گیکت له زه هاو هه ل ئه وه شینج
 له م لاوه ره گیکت له کئی ساوجه بلاخا

چوارینه

له هه جوی قازی کویه دا

شیخ ره زا بیته و له سه ر توو هه جوی قازی کۆی بکا

(۲۸) ره حه م : منالدان .

(۲۹) شیخ حه مه علی که ره : کوره گه وره ی حاجی شیخ علی تاله بانیه ،
 گویی سه نگین و زبانی لال بوو ، هه روهك نه خوینده واریش بوو ، له دوای
 جهنگی تیسکرای جیهان ، هه رچه ند له بهینی که رکوووک و بغدادا

=

سهیری که چی پئی بکا ، دوّم بئی و که لاش بوّ خوی بکا
چونکه غهدری کرد له « لامع » شهرت بئی قازی و ابگیم
هر گه نوگورویی له زگیایه ، به جاری رۆی بکا
داخلی فهرجه ، له سهر قنگ کیر به گون دهعوا نه کا
نانی کون ماسی نه خوات و پاسی جرتاوا نه کا

نهم شیعره په ندیکی پیشینانی گرتوتنه خوی که نه لئی : « سهگی
کونه ماسی به و پاسی جرتاوا نه کات » .

کونه ماسی ناوی دئی به که له ناوچهی « شاربازیر » ههروهک « جرتاوا »
ناوی دئی به که له ناوچهی ناوبراو .

نهم په نده به به کیک نه ووتری له شوینیک به هره به کی دیبی که خزمه تی
نه و شوینه نه کات وه خزمه تی شوینیکی تر پکات که هیچ به هره به کی لی
نه دیبی . واته (ک) له کاتیکا که له ناو (ق) دا هاتو چو نه کات و خووشی
وه نه گری ، یاساویکی وهک گون له بهر ده رگای قنگا پائه گری و فهرمانی
چاودیری و پاراستنی نه وی پئی نه دا .

نه گیر نه وه که مصطفی به گی باوه جانی - که نه خوینده وار ، وه
شاعیریکی کوتوپری زور به رزو به معنا بووه - ده چی بو لای وه سمان

شهمه نده فارو نوتومه بیل هه بوو ، به لام نهم هه به سواری ماین و نه سپ
هاتو چوی نه کرد . شیخ حه مه علی دوو ژنی بوو به کیکیان فاطمه خان که
خه لقی سابلانخ بوو ، وه دایکی شیخ جمیل شیخ جماله ، نه و بتریان
زیباخانه که خه لقی زه هاوه . قافی بهی نهم چوارینه به له چاپی پیشوودا
(له داغا . له وه جاغا . ساوجه بلاغا) به به غه ینیک له ناوه ندی دوو نه لفا ،
که نه بئ هه موو به خئی بن .

(۳۰) واده رنه که وی که لامع ناو زانابه کی گه وره بووه له کزیه ، وه قازی کویه
هه جوی کردووه ، شیخ ره زاش بهم چوارینه به توله ی لامع نه سینن له
قازی کویه .

پاشای جاف ، که نه چی شیخ رهزای تاله بانیش له گهل چهند که سیکى ترا
لهوئى نه بن ، نه وانهى که لهوئى نه بن زور ته عریفى شاعیری مصطفی به گ
نه کن بو شیخ رهزا ، شیخ رهزاش ده مار نه یگرئ وه به شیخریک پلاریکی
رهق نه گریتته مصطفی به گ نه لی :

نه حمه قم نه مکرد هه تا ریشم نه بوو گانی بدهم
مصطفی به گ چاکى کرد تا ریشى هات هه ر گانی دا
مصطفی به گیش ناکاته نامهردى به شیخریکی رهقتر وه لامى نه داته وه
نه لی :

کاتیک وهک پاسناو بیکوتمه ژیرت
وهک چهچه قهه ی ناش مه لپه ری کیرت

شیخ رهزا شیعه که ی زور په سه ند نه کات وه نه لی : نه م شیعه وه تاقه
شیخریکی من که و توومه وان به چله پوپه ی رهوان بیژی به وه ، له م دوو شیعه
جواتر تا ئیستا له ویزه ی کوردیدا نه و تراوه چونکه زاراوه یان تیا به .

کئ دیویتی نه ی شیخ علی مالى خه زوور بو زلوا (۳۱)
تو له کوئى ته کیه له کوئى بزته گه ری مه زلوا

چونکه شاعیر زور بووه له م عه سه رده (۳۲)
بوته حه شری تیره که ره له م حوجره دا

(۳۱) مه بهس له م شیخ علی به شیخ علی کاکیتی که شیخی ته کیه بووه .
(۳۲) وا دهر نه که وئ چهند شاعیریکی کورد - که پایه ی شاعیری یان له شیخ
رهزا که متر بووه - به ریکه وت کوبوونه ته وه له زووره که ی شیخ رهزا له
ته کیه دا ، وه کوریکیان گرتووه به شیعه وتن ، شیخ رهزاش شیعه کانیا نی
به دل نه بووه ، وه نه م شیعه ی تیا وتووه ، وه پله ی شاعیری یانی
ده ست نیشان کردووه .

سج ئیسیم هه ن بئ موسه ما هه روه كو ئاوی به قا (۳۳)

ته یری عه نقا ، شاری جابولقا ، پلاوی خانه قا

ماری ره شه خنکاوه له گیزاوی خه لادا

(ك) مه له قنگی كا كه جه مه ی حاجی مه لادا

مه یلی نه شعارم هه یه ، تیغی زبانم موو نه كا

هه ر كه سئ جاری كه بیگیم پر به شاری گوو نه كا

پیم مه لین نه م دوو ژنه ت تو بوچی یه نه ی شیخ ره زا (۳۴)

شوگری بو ته سك و تروسکی وو جه میل بو سك وزا

یه هوودی به چچه بیگم گرت و لیم بردو تیاخووسا

كه تیم نا چاوی نووسا ، بانگی کرد یا جه زره تی مووسا

ده ماری مردوو ه (ك) م له ماری مردوو ده كا (۳۵)

له ساق و ساعیدی میه ته ر نه سیمی جاروو نه كا

شیخ سه تار ئیمه ی به زاند ، وا بو مه لای گون سه نگه لا

دینی پیغه مبه ر به ئاشكار خو شه ، یا من یا مه لا

نه حمه قم نه مکرد هه تا ریشم نه بوو گانی بده م

مصطفی به گ چاکی کرد تاریشی هات هه ر گانی دا

عه مر م گه یشته هه شتا (ك) م به کاره هیشتا

ته صدیقی گه ر نه فه رمووی هه ستم به رم به ره شتا

(۳۳) مه به س له م خانه قایه ، خانه قای سید احمده له کرکوک به نیشانه ی

شعریکی تری له م دیوانه دا که نه تی :

خانه قا ! ته و به له سه ی نه حمدو نان و خوانی

له ته عامی شه له م و بامیه و باینجانی

(۳۴) مه به س له شوگری ، شاعری به ناوبانگ شکری فه زلی یه که شیخ ره زا

هه جوی کردوو ه ، وه فه زلیش به شاعر وه لای داوه ته وه ، مه به س

له جه میل جه میل صدقی زه هاوی یه .

(۳۵) میه ته ر : وته یه کی فارسی یه به مانا گه وردی مه به ته ران .

هەر له دهنگی که پره ناو شه پیووری جه نگیزخان ئەکا (٣٦)
ورده ئاههنگی پیاوی پیر که وهختی گان ئەکا

پیتی بێ

شین بۆ قادری وهستاخدر

بۆ نه سووتی جگه رو بۆچی نه بی دل به که باب
بۆچی نه روا له ته نم پۆچی رهوان میسلی غوراب
بۆ له سه رچاوه یی چاوه له نه قولی ره شحه یی خوین (٣٧)
بۆچ له فه وواره یی موژگان نه تکی قه تره یی ئاب (٣٨)
بۆ له بهر ناله نه بی حه لقه یی حه لقم به سروود
بۆ له بهر گریه نه بی چه شمه یی چه شمه به سه راب
موونسی پۆژو شه ووم ، باعیسی ئارامی دل
رۆبوو من له غه می که وتمه ئیو به حری عه زاب
به وقووعی سه فه ری قادری ئوستاد خدر (٣٩)
به جه فا عه یشمی تال کرد فه له کی خانه خه راب
چه نگه و نه ی لی مه ده مو تریب که له بهر فرقه تی ئەو (٤٠)
رئه کی پۆحه له گویم نه غمه یی ئاوازی رو باب

- (٣٦) شه پیوور : شتیکی درێژ کۆله ی بۆشه له جۆره ته نه که یه کی ئەستوور ،
که فووی پیاکرا دهنگی زۆر گه و ره ی لی په یدا ئه بی که پیتی ئەلین :
بۆریه .
- (٣٧) ره شحه : نه ودلۆپ . نه تکی : له چاپی پیشوودا «نه چکی» به .
- (٣٨) حهلق : گه روو . سروود : نه غمه و ئاواز . چه شمه : سه رچاوه .
سه راب : ریگی ره وان .
- (٣٩) مه بهس له سه فه ر : مردنه . ئوستاد خدر : له چاپی پیشوودا « وهستا
خدر » ه که له نگه . به جه فا : له چاپی پیشوودا « خانه یی » به .
- (٤٠) چه نگ : ناوی جۆره سازیکه . نه ی : نای . رنه کی : له چاپی پیشوودا
« رنه کی » به . رو باب : پارچه به که دهنگی هه یه وه که دهنگی نه ی .

ساغەرى مەي مەدە ساقى كە لە بەر دوورېي ئەو (٤١)
 تالە وەك زەھرى ھەلايل لە مەزاقم مەيى تاب
 كاری كردن ئەبوو ئەم كارە كە گەردوونى دەنى
 كردى رووى رەش بى وەكو بەختى من و پەرىرى غوراب (٤٢)
 ئەي «رەزا» رەنگە لە بەر فیرقەتى ئەو موونیسە تۆ
 قەت نەبى خالى وەكوو كوورە لە سۆزى تەب و تاب (٤٣)
 دەمكوژى خوكمە دەزانم بە خودا دەردى حەيب
 وەرە سا بەشقى خودا دەس لە يەقەم بەردە رەقىب (٤٤)
 وەرە دەستىك بەخەمە گەردنى بللورينت
 تاوەكوو سفرە لەداخا بدېرى و رگى رەقىب
 تالعم نەحسە ئەترسم كە بە ئازارى فیراق
 بمرم و رۆژى نەبى دەولەتى وەسلىم بە نەسىب
 چاوى فەتتانی تۆ ئەو ساحیرە جادوو گەرەيه (٤٦)
 كە بە يەك عیشوہ ئەدا عاییدی سەدسالە فریب
 تا لە تۆ دوورە دلى غەمزەدە ئەي راحەتى جان (٤٧)
 مەشریق و مەغرېبە مابەینى ، لە گەل سەبرو شەكيب

- (٤١) ساغەر : ووتەيىكى فارسى يە بە پيالەي شەراب ئەلین . مەزاقم : لەچاپى پيشوودا «موزاقم» .
- (٤٢) غوراب : قەلەرەشە .
- (٤٣) تەب : تاوونەخۆشى .
- (٤٤) يەقە : يەخە .
- (٤٦) فەتتان : فیتنەگير ، ئەو : لە چاپى پيشوودا نى يە . جادووگەر :
- سبحرگير . عیشوہ : نازو خۆبادانىكى تايبەتى يە .
- (٤٧) غەمزەدە : خەمبار . شەكيب : سەبرو دان بەخۆداگرتن ، واتە ئەي دلپەرى خۆشەويست ئەوەتى دلى خەفەتبارم لە تۆ دووركەوتۆتەوہ سەبرم لى دووركەوتۆتەوہ بە قەد دووركەوتتەوہى رۆژھەلات لە رۆژئاوا .

بى فراز نابى نەشىب ، ئەم قسەيە راستە وەلى (۴۸)
 من لە پىئى عەشقى تۆ نەمدى بە خودا غەيرى نەشىب
 غەيرى زولفە لەسەر و سەفحەيى پرووت ثابىتە ، يا
 طىنەت و طىبە كە مەمزووجە لە گەل زىنەت و زىب (۴۹)
 شىخ دە گۆرپىتەووە گەر چاوى بە زلفت بگەوئى
 خەرقەو و سەبجە بە زوننار و چەلىپا و سەلىب (۵۰)
 ئاقەتى تاق بوو بىچارە لە ژىر بارى فىراق
 بگە پەحمى بە « پەزا » چاكە تەرەحوم بە غەرىب
 شىخ سەعید سەزدارە ، شىخ مەعرووف هەتا حەزكەيت نەجىب (۵۱)

(۴۸) فراز : شوئىنى بەرز . نەشىب : شوئىنى نزم و پەست ، واتە هىچ
 چاالى و دەردەك بە بى بەرزى و هەورازىك نەبوو ، بەلام بە خوا من لە
 عەشقى تۆدا هەر پەستى و نزمىم دبوو ، جارىك نەمدى بە خۆمەووە
 بەرزى بەك . ئەم قسەيە راستە : لە چاى پىئىشودا « ئەم قسەيە حەقىقە » .
 (۴۹) طىنەت : سروشت . طىب : بۆنى خۆش . زىنەت : جوانى . زىب :
 ئارائش .

(۵۰) خەرقە : جۆرە پالتۆيەكى مەلایانەيە . سەبجە : تەزىب . زوننار : جۆرە
 پشەتتەيىكە . گاور ئەيەستتە پشەتى . چەلىپا : بە شتەك ئەكەين كە
 لەسەر شكلى دوو خەت بن كە بە ناو راستى بەكا بچن . سەلىب :
 موعەررەبى چەلىپايە كە ئەمىش هەر گاور ئەيكاتە ملى .

(۵۱) شىخ سەعید و شىخ مەرووف دوو كورەزاي كاك ئەحمدى شىخن . كاك
 ئەحمد لە سالى ۱۳۵۰ كۆچى دواى كردوو ، ئاقە كورەيكى بوو ، شىخ
 محمەد بچكۆلە ، ئەم كورە حەوت كورى لە باش بەجى ماو . سید ئەحمد و
 شىخ سەعید و شىخ مەرووف شىخ مصطفى و سید حسن و سید عومەر و
 سید عيسا ، سید ئەحمد لە پىئىش كاك ئەحمد بەشەش حەوت سالى
 كۆچى كردوو ، شىخ مصطفى ش بە سەرىنى كاك ئەحمد بوو بە نەقىبى
 سلیمانى لە شوئىنى سید ئەحمدى كورى مەرەسوورە . ئەم شىخ
 مصطفى بە لە سالى ۱۲۷۴ هـ لەدايك بوو ، وە لە سالى ۱۳۲۰ هـ
 لە مەككە كۆچى كردوو ، دواى ئەم شىخ مەرووف بوو بە نەقىب الاشراف ،
 دواى ئەم شىخ محمود بوو بە نەقىب وەك لە خوالىخوشبوو سید برايمى
 برايمى بىستوو .

ئەوانەى كە بەئىنى شىخانى سلیمانى و تالەبانى يان تىكدا - وەك خۆيان
 ئەكەين - بەك دوو پىاوى خراب بوون لە شىخانى كانى كەو .

بۆ جهوانمهردى و شه هامت به ينى بين الله نه قيب
گهر ره قيب نه بو ايه كهى مابه ينى ئيمه تىك نه چوو
(ك) به (ق) داكى موفه تين ، گوو به ريش باركى ره قيب

پيىتى تىج

ئېستريكى رووت و قووت

مير به سهد مينتهت هه ناردى ئېستريكى رووت و قووت
دهست و پا سست و سه قهت ، نه ندامى ههر وهك عه نكه بووت (۵۲)
خاوهنى ئاليكى ناليم پيى نه داوه مو تله قا
داويه تى نه ماما وه كوو ييستوومه قووتى لايه مووت
پووش له لاي جه لوايه ، جه تا گهر په لوشه ي چنگ كه وئى (۵۳)
باي نه دا ، لوولى نه دا ، قووتى نه دا ، مانه ندى حووت
گهرچى ناتوانى بزوئى ، هيند له رو كه م قووه ته
ده نكه جوئيكى نيشانده ي تا قيامت دئى له دووت
پشتى ريش و شانى زامدارو جده و بوو ، ناعه لاج (۵۴)
چهند قوروشىكم هه بوو ، بولما به نه وت و عه نزه رووت
مه سه له جهت وايه هه تا نه يبخوار دووم بي بئرمه وه
زور نه ترسم ده فعه يى قووتم بدا بمكا به قووت
سه ي فه تاحى مه يتهرم روژئى به حوججهت لىي نه وى
كلكى دهره يينا له بن ، ئنجا به ئاسته م گوئى بزووت (۵۵)

(۵۲) عه نكه بووت : جالجالو كه .

(۵۳) گهر په لوشه ي : په لوشه بنكه گيايه كى نه ستوورو دريژو قزقزاوى يه
دهرد يئريخ و به دهست شى نه كريتته وه و نه كرى به چاوگى ناگر . حووت :
نه هه نكى گهره ، له چاپى پيشوودا « كوپه لوشه ي » يه .

(۵۴) جده و : برينيكه له پشتى گوئى دريژ په يدا نه يى به هوى بارى
قورس و گرانه وه .

(۵۵) گوئى : له چاپى پيشوودا « گوئى » يه .

گەر قەلەوبىي ئەم ئەجىننە لىرە تەسخىر ناكىرى (۵۶)
 غەيرى چەنە دەروئىشى رەققاعى بە زەبرى جەلجەلووت
 ئەم مەتاعە چاگە ھەر لائىق بە حاجى ئەحمەدە (۵۷)
 جووتى پىي بىكا ھەروەكوو جووت ، ھەر دولنگت كرد بە جووت
 لائىقى شەئنى من و شايانى شەئنى تۆ نەبوو
 چاوەكەم چىت پىي بلىم ، چارم نى بە غەيرى سوکووت
 لەسەر غەزەلبىكى خواجە حافظى شىرازى
 لە ھەجوى مەرووف ئەفەندى باشكاتبى بىنايەتى ھەولبىرا (۵۸)
 تەخمىسى شىخ رەزا

مەرووفى پىي دىرايەت ، گروت كرده ناويدايەت
 چىت پىي بلىم قورم ساغ ، ھەردوو گوتم بە دايەت

- (۵۶) ئەم ئەجىننە : لە چاپى پىشووودا «ئەم ئەجىننە لىرە» يە . جەلجەلووت :
 دوعايەكە ئەخوينىرى بەسەر يەكلىكا كە شىت بووبى .
- (۵۷) چاگە : لە چاپى پىشووودا «چاگى كە» يە .
- (۵۸) ئەگىرنەوہ كە كابر ايەك لە خزمەكانى شىخ رەزا ئىشىكى ئەبى لە دادگای
 ھەولبىر لە كاتىكا كە مەرووف فەندى باشكاتبى بدايەت ئەبى لەوئى ،
 كابر اداوا لە شىخ رەزا ئەكا كە كاغەزىكى بۆ بنووسى بۆ مەرووفە فەندى
 تا ئىشەكەى بۆ جى بەجى بىكات شىخ رەزاش كاغەزەكەى بۆ ئەنووسى ،
 بەلام كابر لە كاتىكا كاغەزەكەى ئەداتى كە مەرووف ئەفەندى زۆر سەرى
 قال ئەبى وە كاغەزەكەى بۆ ناخوينىرئەوہ ، وە كابر اداوئەكات ، كابر اش
 ئەگەرئەوہ بۆ لای شىخ رەزا وە قسەكەى بۆ ئەگىرنىتەوہ ، شىخ رەزاش
 ئەم تەخمىسەى بۆ ئەنئىرى بە كابر ادا ، مەرووف ئەفەندى كە شىعەرەكان
 ئەخوينىتەوہ لە عاستى خۆى وشك ئەبى ، بەلام زۆر دلنەوايى كابر
 ئەكات عوزرى بۆ ئەھىنئىتەوہ ، وە ئىشەكەى بۆ جى بەجى ئەكات ، كابر
 دىتەوہ بۆ لای شىخ رەزاو قسەكانى مەرووف ئەفەندى بۆ ئەگىرنىتەوہ ،
 شىخ رەزاش ئىجا ئەم تاقە شىعەرەى بۆ ئەنووسى ، وە بە ھەمان كابر ادا
 بۆى ئەنئىرى ئەلئى :

مەرووفى پردىرايەت ، گولى باخى ھىدايەت
 چىت پىي بلىم چاوەكەم ، رەحمەت لەباب و دايەت

گونمی به تر شههید کرد ، (ك)م نه کا ربعاہت (۵۹)
 « زان یار دل نوازم ، شکرست با شکایت
 گر نکته‌دان عشقی خوش بشنو این حکایت »
 مه‌رووف که چیزی وهك نه و نه‌بوو له نه‌سلی تادم
 تازاری مه‌قعه‌دی بوو ، بوم راکشا له سهر دهم
 مردم نه‌وه‌ند سوار بم ، خوم کوشت نه‌وه‌ند پیا دهم (۶۰)
 « بی مزد بودو منت هر خدمه‌تی که کردم
 یارب مباد کسرا مخدوم بی عنایت »
 خاشاکی ده‌وری دوبری ، لیم بوو به ماری هه‌یجا (۶۱)
 (ك)م به سهد مه‌شه‌ققه‌ت رۆیی و گونم نه‌گونجا
 (ك)م له په‌شمی پاشی دانه‌ی گونی ترنجا
 « در زلف پر شکنجش‌ای دل میبچ کانجا
 سرها بریده بینی بی جرم و بی جنایت »
 رووم کرده سه‌متی سمتی یه‌عنی مه‌کانی مه‌عه‌وود
 نه‌رزیک‌ی پر نه‌جاسه‌ت ، ده‌شتیک‌ی شه‌هوه‌ت تالوود
 رانیم فه‌رس چه‌پ و راست ، ریگه‌م نه‌برده مه‌قسوود (۶۲)
 « از هر طرف که رفتم جز وحشتم نینزود
 زینهار ازین بیابان وین راه بی نهایت »
 ده‌رمانه سمتی نه‌مما نه‌رمانه وهك به‌ری ده‌ست
 کاروانی کیر به‌ناویا ده‌روا هه‌میشه سه‌ربه‌ست

- (۵۹) نه‌کا ربعاہت : تا خۆی ختیری لی‌بینی .
 (۶۰) سوار بم : له چاپی پیشوودا « سوار بم و » ه .
 (۶۱) لیم بوو : له چاپی پیشوودا « لیم بوون » ه .
 (۶۲) رانیم : واته تاوم دا ، له چاپی پیشوودا « رانیم » ه .
 (۶۳) این‌راه : له چاپی پیشوودا « این‌راہرا » یه .

هەر مه نزیکی سه د میل ، هەر میلی سیسه دو شهست
 « این راه بی نهایت صورت کجا توان بست
 کش صد هزار منزل بیش است از بدایت »
 باوکی پیاویکی چاک بوو ، زاتیکی زۆر موقه ددهس
 خۆی پوشتو داکی خوگی ، هه تا خودا بلێ بهس
 بۆ نهختی ئاوی شه هوهت ، جهرگی بووه به قه قنهس
 « رندان تشنه لبرا آبی نمیدهند کس
 گویا ولی شناسان رفتند ازین ولایت »
 ههجوی

مودیری تهحریرات

گزر دوائر اقلامی ارقه سنده دوات (٦٥)
 مدار اهل قلمدر مدیر تحریرات
 « نگفتمت که حذر کن ز تیغ ناطقه ام
 فان ناطقتی آفة من الآفات »

له بهر عه با که جه بهم کردی ئەهی فه قیری ههزار (٦٦)
 ئەوه عه با که ته (ك) م به قنگی خۆت و عه بات
 چوارینه

به بۆنه ی گوشتنی ناصرالدین شاه

ئه هلی عیبهت یینه وه با سهیری ناصرشا بکهین (٦٧)

- (٦٤) وهلی : له چاپی پیشوودا « که وهلی » یه .
- (٦٥) واته مودیری تهحریرات ئەگه ری به سه ر نووسه ره کانی له کاتیکا که دویته که ی له پشته وه هه لگرتوو ، وه ک قه له مدانی جارن که ئە کرا به لاقنگدا ، تا هه ر که سه ی قه له میکی بیج بیکا به دویته که ی ئەوا .
- (٦٦) جه به کردن : ده ر کردن « ئیستناء » ی شتیك له شتیك .
- (٦٧) واته ناصرالدین شا ، تا هاتی بوو دوو جار سی که ئە کاته شهست سال

دوو له دوو سی کهم شههیی کردو کشیکی ری نه هات
هاتی وا ، سهیری نه هاتی کهن که سه دتپو سوپا
پاسه وانی بوو له تیوبه ستا ، پیاده ی کردی مات

شیخ رهزا نه هه جوی شیخ رهشیدی ناموزایا نه لئی :

ره شه ! ره ششاشی که ری رهش به رهشت
چل و چتوی چه می ره شنهش به رهشت
به بهشت ، هه م به لهشت ، هه م به رهشت (۶۸)

دهروا له زده می شیخ احمد ناویکا نه لئی :

مزه ی نه وه نده نه بوو ناشه کانی جیشانه ت (۶۹)
بیی به قووتی شه ویکت ، ریامه جیشانه ت
به بی سه به ب له سلیمانی شاربه دهر نه کرای
نه که وته دهستی عه دووت مه کته به و کتیبخانه ت

به ئیستیسنای دوو سال که نه می نیتته وه په نجاو ههشت سال شایه تیی
کرد ، که چی له م ماوه دوورو دریزه دا کشیکی نه هاته ری - که نیشانه ی
مردن و نه مانه - به لام کاتیک که نه هاتی هات به سه د پاسه وانی تایه تی
خویه وه له به ستیکی وه ک باره گای عبدالعظیم دا پیاده یه کی وه ک میرزا
رهزای کرمانی کوشتی .

چهند جوانه کو کرده وه ی «کش» و «مات» و «پیاده» و «شا» له دوو
شیمرا که نه مانه له زاروه «مصطلحات» ی یاری شه ترنجن ، وه چ
عیبرت و په ندیکی به نرخه .

نهم چوارینه یه له چاپی پیشوودا نی یه . ثایه الله ی مه ردوخی له جلدی
دووه می میژووی نه رده لانا نووسیویه تی به ناوی شیخ رهزاوه له باسی
کوشتی ناصرالدین شادا .

(۶۸) نهم چوارینه ی دوا ی نهم چوارینه یه له چاپی پیشوودا نین وه هر

یه که ی له که شکرتینی ده ست نووسا به رچاووم که وتووه .

(۶۹) جیشانه : ناوی دی یه که .

تساکه گان

به سه بو ده فعی نه عدا چاوه کهم قه لغانی سیمینت (۷۰)
ههزار مارتین به قوربائی تهننگی اووله چه رمینت

نه سپه کهت دهر کرد له دهستم ، وای دریغ بو نه سپه کویت
سنگه کهی ماوه کهریم خان پیم بلئی بی کوتمه کویت

خورووی نامری به (ک) ی من تلشی ناو گه لی داکت
بلیم چی سه د ههزار له عننهت له خووت و شیریی ناپاکت

کیز نه گه ر مه یلی کونی کرد سه ره کهی بگره له مشت
هه مه جا خانه عشق است چ مسجد چ کنشت

پیتی خیی

شیخ محمد علی یو چه ند نه فهری چووینه ئوجاخ
گشت به که یفو به نیشات و به سروورو به دهماخ
گه رچی چه ند رۆژی بوو ته علیمی تهننگ بازی نه کرد
رۆسته م ئاسا چووہ پاریز له یه کئی تیتله بیجاخ (۷۲)
هه ر که نه نگاوتی وتم : دهک دهسو بازووت نه رزی
هه ر که سنی پیت نه لی رۆسته م ته ره سه و قورر مساخ

- (۷۰) مه به ست له قه لغانی سیمین هه ردوو سمیتی که وهک زیو سپی به .
مارتین : ناوی جوړه تهننگیکه وهک برنه و تهننگی اووله چه رمین : بریتی به
له کونی قنگی .
- (۷۱) نه م سنی شیعه قافی به که یان خیی به که له چاپی پیشوودا له پیتی غهینا
نوسراون ، که غهین له کوردی دا نی به .
- (۷۲) تیتله بیجاخ : مه لیکه ره شی قاجومل دریژه ، سه رباله کانی وهک حاجی
له قلهق سپی به له کوتر گه وره تره ، زور جیقه جیق نه کات نه خوازه لا که
ئاده می بینن .

سەرگۆرۆشتی خووی

- ٧٣) ئەو پرۆژە که تۆرام و له کهرکوک سەفەرم کرد
 مانەندی عەقاریب له ئەقاریب حەزەرم کرد
 گەردوون سنەکی کردم و هینامی بە کۆیە
 میوانی له کن مامە غەفووری لەجەرم کرد
 خواستم که پرۆم بۆ سەفەری پرۆم بە سەیاخت
 نەپهشت و دووسەد ئەهلی عەمامەیی لەسەرم کرد (٧٥)
 دانیشتی نەچی ، من کچی خۆم مارە ئەکەم لێی
 ئەو تالبی دنیا بە ئەوا موعتەبەرم کرد
 چورسا لەبەرم جوببەوو فیسای لەسەرم فیس
 تە فیسای لەسەر نام و نە جوببەیی لەبەرم کرد (٧٦)
 شەش مانگە بەم ئەفسانە گلی دامەووە لای خووی
 نەزانی - مەشکێ - تیاچووم زەرەرم کرد
 وەللاهی دەکەم دەرەقی ئەو ، بەلکو زیاتر
 ئەو کارە که دەرباری پەشیدی پسەرم کرد
 کارم تەر ئەبێ ئەم وت ئەگەر لوتفی بێی مام (٧٧)

- (٧٣) ئەو پرۆژە : له چاپی پیشوودا «ئەو پرۆژە» یە . که تۆرام و : له چاپی
 پیشوودا «که تۆرام» ه .
 (٧٤) سنەکی کردم : واتە سەمەندوکی کردم ، له چاپی پیشوودا
 «سینگێ کردم» ه . کۆیە : له چاپی پیشوودا «کۆی» یە . لەحەر :
 چرچ و لاواز .
 (٧٥) لەسەرم کرد : واتە ناردنیە سەرم که نەپرۆم .
 (٧٦) له سەر نام و : له چاپی پیشوودا «لەسەرم ناو» ه .
 (٧٧) کارم تەر ئەبێ : واتە ساز ئەبێ . ترم کرد ، واتە تیره که بەریشی ، له چاپی
 پیشوودا : «تەرم» ه .

ئەھى لايىقى ريشى بەخودا كارى تېرم كرد
 بۆ مجتهدان گەرچى جەوازى نى يە تەقلید
 من مجتهدم هاتم و تەقلیدی كەرم كرد
 ئەھى گروى خەلە بەر لوتفە ئەھو كەردى لە گەل من
 لەم مەرحەمەت و لوتفە ئەھوا من گوزەرم كرد
 ھەرچە نەدە وتم وەختى كە ديم نەخوھتى قەلبى
 يارەب كە لە گەل شېيخ على بۆچى شەرم كرد
 ھەر دەچمەوہ لای گەرچى بلى : ھاتەوہ ديسان
 ئەھو خوېرى يە بىكارە كە من ليرە دەرم كرد
 ھەر چە نەدە رەزا باعيسى بەدنامى يە عەودەت
 لەم سووكى يو بەدنامى يە سەرفى نەزەرم كرد (۷۸)

باسىكى باووبساپىرانى

خودا وەختى كە حەزكا بە نەدە بىكى خۆى بكا خوشنوود (۷۹)
 لە رىگەى دوورەوہ بۆى دى بە پىي خۆى شاھىدى مەقصوود
 لە ھىندستانەوہ شەش مانگە رى تا خاكى كوردستان (۸۰)
 خودا شېيخ ئەحمەدى ھىندىي رەوانكرد بۆ مەلا مەحموود
 مەلا مەحموودى زەنگنە يە عنى قوتبى دائىرەى ئىرشاد
 لە دەورى مەرقەدى ھەر دەنگى ياهوو دىت و يا مەعبوود
 لە پاش ئەھو ، ئەرشەدى ئەولادى شېيخ ئەحمەد لە جى دانىشت
 بعينە وەك سولەيمان جى نشىنى حەزرىتى داوود
 بەلى بابى وەھا ئەلبەت دەبى فرزندى وا بىنى
 ئىلاھى سەد ھەزار رەحمەت لە قەبرى والىدو مەولوود

(۷۸) لەم سووكى يو بەدنامى يە : لە چاپى پىشوودا « لەم سووكىو بەدنامە يە » يە .

(۷۹) خودا : لە چاپى پىشوودا « خوا » يە كە لەنگە .

(۸۰) خودا : لە چاپى پىشوودا « خوا » يە .

به رحمت چوون ئەوان ، با بئینهوه سەر باسی ئەورەحمان

فیدات بيم ئەی نه تیجەه ی دوودەمانی ئەحمەدو مەحموود (۸۱)

نه تیجەم مەقسەدە تالی و موقەددیم شەرتی تەحصیلە (۸۲)

ئەوانەه ی بۆیە ئیجاد کرد خودا ، تا ئەم بئین مەوجوود

ئەمبەستاش شیخ علی نه جلی که بیری صاحب غیرشاده

ئەمیش وهك باوك و باپیری له زومرەه ی ئەولیا مەعدوود

رەزاش له و نه سلەیه ، بی به خشه یا رەبیبی که قەت نابین

گولی بئخارو ، به حری بئ بوخارو ، ئاتەشی بئ دوود

کش و فشی گردنی بەگ

له بەگ واپوو که من ماتم کشی کرد (۸۳)

که روانی ماته خۆی ، داماو فشی کرد

گەهئ سەیرانی سەر گون بوو گەهئ (ک)

حەقیقەت مصطفی بەگ گەردشی کرد

دەبوو باوکی ، سەگی ناوانایه ، ئەمما

بەگی ناونا قورر پرمساغ یاغنیشی کرد

سەر وو نەه ی

سەر وو نەه ی چین که له گەل قامەتی تو بئنه نه بەرد (۸۴)

(۸۱) دوودەمان : فارسی به به مەعنا خانەوادەیه .

(۸۲) مەبەس له نه تیجەه شیخ عبدالرحمانه . مەبەس له تالی : شیخ ئەحمەدە .

مەبەس له موقەددیم مەلا مەحموودە . مەبەس له ئەوان . مەلا مەحموودو

شیخ ئەحمەدە ، مەبەس له ئەم : شیخ عبدالرحمان . نه تیجەه و ، تالی و ،

موقەددیم : زاراو دەکی منطقین له قضیەه ی شەرتی بەدا .

(۸۳) شیخ رەزا له گەل مصطفی بەگ ناویکا یاری شەترنج ئەکا ، مصطفی بەگ

وا ئەزانئ که شیخ رەزا ماته واتە زەبوونەه و کشی لئ ئەکا و له پاشا که

ئەزانئ وانی به ئنجا فشی ئەکا . که روانی ماته خۆی : له چاپی بئشوودا

«که من هەستام ئەو» .

(۸۴) نه چین : جۆره قامیشیکی چینی به به تاییهتی ئەچینرئ بۆ ئەوهی

شه کەری خواردوووه ئەهی ، سەروو سەری داووه له بەرد

گەر دەلیلی وەکو نوقتهی دەههنت نه‌بوایه

منیش ئینکارم ئەکرد وەك حوکه‌ما جه‌وهه‌ری فەرد (٨٥)

لێی دەپاریتمه‌وه ئەهی روحی په‌وانم توخودا

چی‌یه ده‌رمانی دلم ؟ پی‌م ده‌لێ : لاجۆ ، دله‌ده‌رد

شه‌کری لێ‌دروست بکری ، واته‌ سه‌روو نه‌یچین ئە‌گەر بێن و مله‌مله
بکه‌ن له‌به‌رزی و بلندی له‌گه‌ل بالا‌ی تۆدا - ئە‌هی دل‌به‌ر - به‌ نه‌یچین
ئە‌لێن : شه‌کرت‌خوارد ، واته‌ ناماقوولیت کرد ، به‌ سه‌رویش ئە‌لێن :
سه‌رت دا له‌ به‌رد .

(٨٥) ده‌هه‌ن : له‌ زبانی فارسیدا به‌ دەم ئە‌لێن ، واته‌ ئە‌هی دل‌به‌ر ئە‌گەر ده‌می
تۆ نه‌بوایه که له‌ پچووکی‌دا جوزئی لای‌تجزایه‌ منیش وە‌ك حوکه‌ما
ئینکاری جوزئی لای‌تجزام ئە‌کرد ، به‌لام بلێم چی ناتوانم ئینکاری بکه‌م
چونکه‌ ده‌می تۆ به‌ درۆم ئە‌خاته‌وه .

جه‌وهه‌ری فەرد : به‌ وردیله‌یه‌ك ئە‌لێن که له‌به‌ر پچووکی‌ خۆی
قابلی دابه‌ش‌کردن نه‌یچ . زانایان له‌ زه‌رپه‌دا دووبه‌ریان هه‌یه ، یه‌که‌میان
که حوکه‌مان ئە‌لێن : زه‌رپه‌ی وا که قابلی دابه‌ش‌کردن نه‌یچ نی‌یه ، واته‌
هه‌رچه‌ند پچووکی‌ قابلی دابه‌ش‌کردنه ، قوئوله‌ی زه‌رپه‌ که ته‌قی‌نرا
قسه‌ی حوکه‌مای چی‌گیر کرد ، چونکه‌ له‌ دروله‌ت‌کردنی زه‌رپه‌ ،
ئهو تین و ته‌ووژمه‌ گه‌رمی‌یه‌ په‌یدا ئە‌یچ ، قوئولانی‌ش له‌ ئایه‌تی (٦١) له
سووره‌ی (یونس) دا ئە‌گه‌یه‌نێ که زه‌رپه‌ قابلی دابه‌ش‌کردنه ، ئە‌فه‌رمووی
(وما یعزب عن ربك من مثقال ذرة فی الارض ولا فی السماء ، ولا اصغر
من ذلك ولا اکبر الا فی کتاب مبین) واته‌ په‌نه‌یان و پۆشیده‌ نامی‌نێ
له‌په‌ره‌وه‌ردگاری تۆ هاوسه‌نگی زه‌رپه‌یه‌ك نه‌ له‌ ئاسمان و نه‌ له‌زه‌وی‌دا
وه نه‌ پچووکت‌ر له‌ زه‌رپه‌و گه‌وره‌تر له‌و مه‌گه‌ر له‌ نامه‌یه‌کی رۆشنا هه‌یه
که علمی‌خوایه ، واته‌ ئە‌وی ئیوه به‌ جه‌وهه‌ری فەردی دا‌ئه‌نێن قابلی
دابه‌ش‌کردنه .

ئنجا بابیینه‌وه سه‌ر مه‌عنای شیعه‌که ، واته‌ ئە‌گەر ده‌می پچووکی
تۆ نه‌بوایه - ئە‌هی دل‌به‌ر که قابلی دابه‌ش‌کردن نی‌یه له‌ پچووکی‌دا - منیش
وه‌ك حوکه‌ما ئە‌م وت : که جه‌وهه‌ری فەرد نی‌یه . به‌لام ده‌می پچکۆلانه‌ی
تۆ چه‌سپانی که جوزئی لای‌تجزا هه‌یه .

گەرچی میرانی خدر به گ مودده تیک قورعهی نهدا
 پار له خوشناو قورعهیان کیشاو گه لیکیان پیوه کرد
وهختی ناجی رووت کرا ، وهک شییری نه ر جهنگی نه کرد
گاهگاهیکیش له ترسان ورده ئاههنگی نه کرد
 خهیدهری که پراره ، یاخو خالیدی ئینی وهلید
 روسته میکه روژی دهعوا ، بهینی بهینه لآ حهیب
قوربانی په لئ بھ که په لی هه مپه لی په ل کرد
خوی و سه گه که ی هه ردوو به جاری شهق و په ق کرد

بیتنی ری

ستایشی نه حمده پاشای بابان

روژی په ک شه ممه که مه شهووره به روژی بازار (۸۶)

(۸۶) بازار : به پی ، جوړه بهردیکی زهردباوی زور جوانه دانهی تهزیچی
 لی دروست نه کری ، نه م وتیه به پی نوسراوه ، وه هه موو که سیک به
 پیتی نه خوینیتته وه ، که له راستیدا بازاره به پی ، چونکه له ورژدهی بازار
 زور قه له بالفه ، وه مسلمان و گاورو جووله که وهک یهک له ورژدهدا
 نه چن بو بازار ، هه ریه که بو ئیش و کاری خوی ، به لام جومعان مسلمان
 به پیتی فهرموودهی پیغه مبه ر دروودی خوی لی پی ، که نه فهرمووی
 « الجمعة حج المساکین وعید المؤمنین » که میان نه چن بو بازار ، به لکوو
 ئیستراحه تی تیا نه کهن ، وه خویانی تیا نه شون و هاتوچوی به کتری
 تیا نه کهن وه نه چن بو جومعه بو گوئی گرتن له دوان « خطبه » و ، نو پیری
 جومعه کردن به جهماعهت . شه موانیش جووله که دووکانی تیا دانانین ،
 به لام یه کشه موان هه موو لایه کیان چون یهک نه چنه بازار له بهر نه وه روژی
 یهک شه ممه مه شهووره به روژی بازار ، وه هه موو بازاریک زور پر وچره ،
 وه هه موو که سیک دروی کاری خوی نه کهوی ، دو مبال : وتیه کی
 فارسی به ، به معنای دروی یه کیک که وتن .

من به غار که و تمه دو مبالی کور ییکی بولغار
 کور چ کور لیوی وه کوو لاله بی چه مرا ره نگین
 کور چ کور چاوی وه کوو بیرگی شه هلا بیمار
 نه هلی ئینصاف به خودا ره نگه چه نهی بشکینی
 گهر که سی بیت و بکا قامه تی ته شبیه به چنار
 له هه مووی سهر فی نه زهر سمت و سورینیکی هه بوو
 نازک و نهرم و له تیف ، میسلی ته لای دهسته و شار (۸۷)
 خرو مه خرووت و ، مودووهر ، سپی و نهرم و دوونیم
 ههروهک و کوومه له به فری که شهقی که ی به مشار
 که به دیقته نه زهرم کرده سورینی و که فله
 ههردوو چاووم پهری به تهوقی سهرم وهک سه گی هار
 دامه نم گرت و وتم : « مرحمتایت آلماسم (۸۸) »
 بویله یاندرمه بنی آتشی عشقک ایله زار «
 چشم جادوی سیاهت همه بنداست و فریب
 همه نازاست و گریشمه ، همه خواباست و خمار
 بنی صید ایندی سنک دیده بی آهوروشک
 ای سنک دیده لرك آهوه کی شیر شکار
 ساعه تیک چاک له سهرو سووره تی نه جسم فکری

- (۸۷) سورین : و ته یه کی فارسی به به مه عنا سمت و که فله . ته لای دهسته و شار :
 نه لاین گویا جوهره زیریکی ساغی پاکی بی خهوشی نهرم و شله وهک گونکه
 هه ویر وایه ، له دهستا که گوشرا له به بینی په نجه کانه وه ده ره چینی ،
 له گهل په نجهت لی شل کرد نه چیتته وه جیتی خوی .
- (۸۸) واته داوینم گرت و پیم وت : مه رحمه تیکم له گهل بکه نهی نه و که سهی
 که وهک نه آلماس به نرخی له دلما بهم ره نگه مه سووتینه ، وه ناگری
 عه شقم بکووژینه ره وه .

پیی وتم : گیت ایشنه حاجی به به یاغمه می وار (۸۹)

صاچمه لاقردیلرن حاصلی یوق آقچه گتیر

آقچه سز ایتمه صاقن آرزوی بوس و کنار (۹۰)

من که یهك پاره بی جلقم له نه زهل شك نه نه برد

پیتم وت : ایشته کمرمه دولیدر یوز دینار (۹۱)

من بیوک ذات شریفم و کلا خواجه سیم (۹۲)

طانیور بنده کزی جمله شاه و خونکار

الغرض هینده درؤم کردو فسوونم بو خویند (۹۳)

که وته دووم ههر وه کو دووی گورگ نه که وی به رخی هه ژار

موخته سهر خوشه قسه ، برده مه نزل گه می خوم

گرتم و خستم و لیم بردو گونم کرد به چوار

مؤله تم ساتی نه دا ، نه و شه وه تا وهختی سه هر

کاری خیرم به مه زنده گوزهری کرد له هه زار

وهختی سبجه نیی که داوینی فه له ك نه تله سی بوو

ههر له جی راسته وه بوو دامه نی گرتم وهك خار

چنگی وهك په نجه بی شاهین له یه قه م قایم کرد

دهستی کرده جه زه عو ناله وو هاوار هاوار

زهفتی یه و نه هلی مه حه لله هه موو جه م بوون له سه رم

---

(۸۹) واته پیی وتم : بابه حاجی برؤ به لای ئیشی خۆنه وه ، بو تالان و برۆیه ؟ !

(۹۰) واته قسه می هیچ و بووچ مه که بی که لکه ، پاره بیته ، بی پاره ناره زووی ماچ و مووچ مه که وریابه .

(۹۱) واته پیتم وت : نه وه ته سه د دینارم له که مه ردایه ، پره له پاره .

(۹۲) واته من که سیکی به ریزم ، خواجه می و که لام ، هه موو شاو خونکاریک من نه ناسن .

(۹۳) فسون : جادوو .

(۹۴) جه م بوون : جمع بوون . سالووس شعار : هه تیوباز .

پرسی یان مه لځه بهر ټه ی زاهیدی سالووس شعار

پیم وتن له م کوربه بولغاړه بیرسن که له من

چی دهوئی ؟ بوچی ده نالینتی وه کوو هه وری به هار

چاکی کرد په رده پی نامووسی وتی : « سیکتی بنی » (۹۵)

ویرمدی پاره سنی بویله می قانون کبار ؟

دیدیلر حاجی افندی چوچوقک حقنی ویر (۹۶)

سر که فاش اولدی دهه فائده ایتمز انکار

یوقیسه پارک اگر مهلتن اوچ گون اولسون (۹۷)

حقنی اوچ گونه دهک ویرملیسن ای غدار

ټه مه سنی روژه که سهر گه شته وو چه یران ده گه ریم

کیم هه یه غه یری وه لی نیعمه تی فخرخونده شیعار (۹۸)

یه عنی ههم نامی نه بی ، چه زره تی ټه حمد پاشا

فه خری دین ، کانی چه یا ، به خری که رهم ، کوهی وقار

مه دخی ټیحسانی بکه م ، عیلمی بکه م ، فه زلی بکه م

به خودا خاریجه ټه وصافی چه میدهی له شو مار

که فی زه ربه خشی که واهه به عی دوررو گو هه ره

میسلی به خریکه نی ساحیلی بیت و نی که نار

ته بهی چه ووادو که ریم هه ر وه کوو قانانی ده لی

(۹۵) چاک کردن : و ته یه کی فارسی یه به مه عنا درینه ، واته په رده ی نامووسی

خوی دری ، وتی : وای لی کردووم و پاره که م ناداتی ، ټه مه یه ده ستووری
گه وره پیاوان ؟ !

(۹۶) واته وتیان : حاجی ټه فهندی چه فی ټه مناله بده ، شستی نه پینی
که ناشکرا بوو ټیتر ټینکاری بی که لکه .

(۹۷) واته پاره ت ټه گه ر نی یه تا سنی روژ ماوه ت بی ، له م سنی روژه دا ټه بی
چه ققه که م بده یه .

(۹۸) فخرخونده : و ته یه کی فارسی یه به مه عنا موباره که .

ز ز به قنطار همی بخشد و اشتر به قطار
 تاوه کو دهوره بکات و بگه ری چهرخ و فهلهك
 تاوه کو دیت و دهچی ، بیت و بچی لهیل و نههار
 به مرادی بگه ری شه مس و قه مهر ، چهرخ و فهلهك
 زه فهرو فه تحی قهرین ، به ختی موعین ، تالعی یار
 رهئی نه و باعیسی ته نظیمی نومووراته ، وه لی
 بو کوره ی عالمی ئیمکان بوو ته قوتبی مه دار

• نازاییی شه شیرتی تاله بانی

باره که لالا ناهه رین نهی عه شره تی نه صره ت شیعار
 مه ردی مه یدان ، شیرتی جه نگاوه ر ، هوزه بری کارزار (۹۹)
 چوار عه شیرت ، کاکه یی و ، وه ندو ، جه باری و ، داووده
 ئیتتقایان کردو هاتن چوار سه دو په نجا سوار
 هه ر به نه ووه ل جه مله چه ندتان گوشت و چه ندتان سه ربری
 چه ند که له شیان لی به جی ما ، بوون به طعمه ی موورو مار
 ئیسته که ش له و ده شته شه ریانه له سه ر لاشه ی رزیو
 که رگه س و شاهین و گورگه و مامه ریوی و که متیار
 به ینی به ینه الله (عربه ید) ی فیله ته ن کاریکی کرد
 هیچ که سینک نایکا مه گه ر حه یده ر ، به زه بری زولفه قار (۱۰۰)
 هه ر سواری فیرقه بیکی راپفاندو دایه پیش
 که وته سه ر کوئخا مه خول (عبدالوهاب) ی نامدار
 لی خوری وهك شیرتی غه پران ، سا مه رۆ راو ده سته بوم

(۹۹) هوزه بر : وته یه کی فارسی یه به مه عنا شیره ، کارزار : فارسی یه به مه عنا
 جهنگه .

(۱۰۰) به زه بری : له چاپی پیشوودا « به زه بری » . زولفه قار : ناوی شیره که ی
 پیغه مبه ره که دای به ئیمامی علی ، وه تا مرد جهنگی پی کرد .

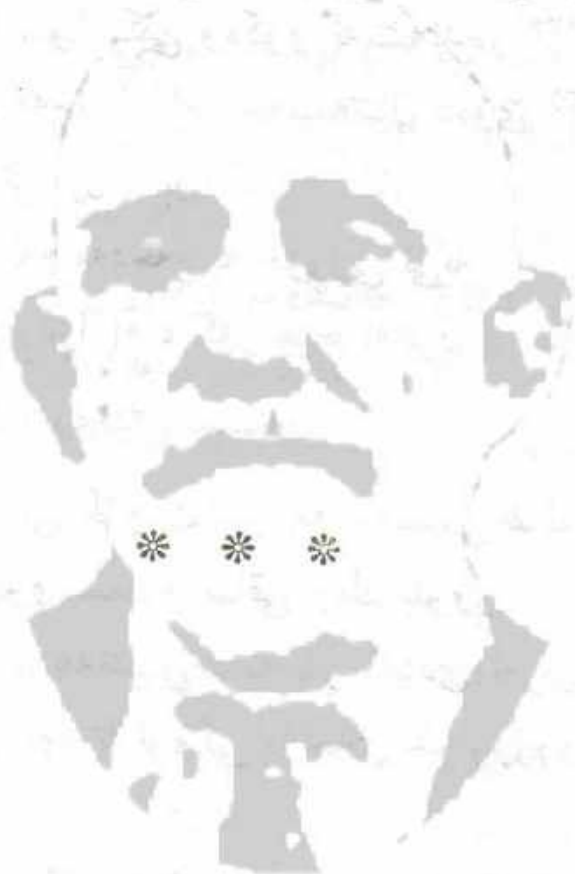
ئەى تلىشى دايە (ريزوار) ت به ريشى يادگار
 چه كمه يى سوورى له پيدا بوو به جارى زهردى كرد
 تس له مليون تى پهرى كرد ، تر گه يشته سهد ههزار
 يهك له يهك نازاترن ته عريفى كامىكتان بكهم
 دهك فيداي دهست و تفهنگتان بم سولالهى شىخ سه تار
 شاسوارىكى وه كوو تو مان هه بى با كمان چى يه
 تو ش له راستيدا سوارىكى وه كوو نه سفه نديار (۱۰۲)
 ئەم قسانه گشت مه جازن گه ر حه قيقه تان دهوى (۱۰۳)
 به زلى نانو هيممه تى پيرانه بو تان كه وته كار
 جائيزه م مه تلوو به ئەم مه دحه م به خو رايى نى يه
 هورته مانيش بى (رها) م ، گه ر هيچ نه تيرن يا سه تار (۱۰۴)

ساده روويىكى سنه بى

دوينى شهو بو دفعى حاجه ت چوومه حه ممامى غه فوور
 ساده روويىكى تيا بوو سمت و ساقى وهك بلوور
 جى به جى ههروهك موهه نديس دامه بهر مه ددى نه زه ر
 هه ر له ته وقى سه ريه وه تا نوو كى په نجه ي خو ا رو و زوور

-
- (۱.۱) تلىشى : نه چاپى پيشوودا « تلىش » ه . ريزوار : ناوى ژنيكى
 ناوداره له ناو كاكه بى دا ههروهك « يادگار » ناوى پياويكى به ناوبانگه له
 ناويانا .
- (۱.۲) تو ش له راستيدا : له چاپى پيشوودا « تو ش له حه ققه تدا » .
 نه سفه نديار : كورى گوشتاسبى شاي تيرانه ، يه كه مين كه سيكه كه
 برواى به زردهشت هيناوه ، وه نزاى بو كردوو كه تير و شير كارى
 تى نه كات ، وه به م بو نه يه وه له هه موو جه نكيكا زال بووه .
- (۱.۳) گشت : له چاپى پيشوودا « گشتى » يه .
- (۱.۴) هورته مانيش : هورته مان وته يه كى فارسى يه به مه عنا مروره ، له چاپى
 پيشوودا « هه رتمان » ه كه ئەمه هه له يه .

چۆن بە ھەسرەت گورگی برسی سەیری دوورگی مەر بکا (١٠٥)
 سەمتی سەتیم گرتە چاوو ، تیی دەفکریم دوور بە دوور
 عاقیبت شەوق و ھەوەس پەردە ی حجابی پارە کرد
 خۆم کوتا دیوانە ئاسا بۆ سەراپەردە ی حوزوور
 ھەرکە فەرمووی مەردومی شاری سنەم (یاربابلەم)
 ھاتە گەردش بی تەوہققوف وەك عەموودی لەندەھوور

بنکە ی زین

(١٠٥) چۆن بە ھەسرەت گورگی برسی : لە چاپی پیشوودا « وەك سەگی
 برسی بە ھەسرەت » نووسراوە .

حافز له شیعری کوردی دا

د. امین علی موتسابچی

کولنجی زمان - به غدا

کورد هر وه کو میلله تانی جیهان خاوه ن زما تیکي تاییه تی خۆی و
ئه ده بیاتیکی ته روپاراوه که به پیی زرووفی تاییه تی میلله ته که ی و باری
کومه لایه تی و ئاینی و سیاسی ، توانیوتی که ئه و به ره مه مه ئه ده بی یه ی که
رۆله کانی شانازی پیوه ده که ن ، له گه ل ئه و هه موو ناهه مواری و ناله باری یه
که خراوه ته ری ئی نه شوو نو ماو په ره سه ندنی له ناو ئه ده بیاتی جیهانی دا
به گشتی و له ناو ئه ده بیاتی میلله ته موسلمانانه کانی دراوسینی دا به تاییه تی
پیشان بداو جیی خۆی بکاته وه ، ئه گه رچی تا ئیستا هیندی ئه لقه ی زنجیره ی
ئه ده به که مان شاراووه و گومه به لام ئه وه ی که ئیستا له به رده ست دایه به کۆن و
تازه یه وه له خۆیه وه و له پیر نه هاتۆته کایه وه ده بی بناغه و سه ره تاو گه نجینه یه کی
بووبی . جگه له وه ی که هه روه کو چۆن میلله تانی دراوسیمان به تاییه تی
ئه وانهی له رۆژه لاته مان دان به ره مه می کۆنیان ده گه رپته وه بو زۆر کۆن ،
ئیمه ش ده توانین به ره مه می زۆر کۆنمان به واتا پیش ئیسلام ، بگه رپنینه وه بو
ئه و به ره مه مانهی که ئیمه ش هاو به شین له گه ل ئه و میلله ته شه رقی یانه دا .
به واتا بو ئه و ئه ده ب و نوو سراوانهی که له ئه ده بیاتی پیش ئیسلام دا ، له م
ناوچه یه دا هه بووه و وینه یان تا ئیستا ماوه و ده ست ده که وی (۱) .

ئه وه ی شایانی باسه و جیی داخه ئه وه یه که ئه و به ره مه مه ئه ده بی یانه ی
ده که ونه تیوان هاتنی ئیسلام و په یدا بوونی ئه ده بی کوردی له سه ر شیوه ی
ئه ده بیاتی میلله ته موسلمانانه کانی دی (۲) .

له عه ره بی یه وه بگره تا فارسی و تورکی و پهشتو و بلو وچی ..... له و
ماوه یه ی دا چهند ئەلقه یه كه له زنجیره كه ی پۆشن و دیار نی یه .

خۆی ئە گهرچی ئە ده بیاتی کوردی به تایبه تی شیعی کوردی ، له سه ر
شیوه ی خۆمالی به واتا میلی ، له فۆلكلۆره وه بگره تا شیعی ئاینی و
مه ته ل و گۆرانی (ته رانه) بی بهش نه بووه ، ئە مه له لایه كه وه له لایه كي
تریشه وه په خسانی کوردیش هه ر وه كو چهند جار گو تراوه ، به هۆی نزیکي
زمانی کوردی له زمانی فارسی یه وه و خویندی زمانی فارسی و به کاره یانی
له پال زمانی عه ره بی دا وه كو زمانیکي زانستی ، له مزگه وت و حوجره كان دا ،
بۆ ته هۆی ئە وه ی كه به ره می په خسانی به واتا په خسانی کی نو و سراوی
هونه ری ، دواتر بکه وی ئە مه جگه له (چیرۆك و فۆلكلۆر و په ند و مه ته ل و
سه رگوزه شته) كه دم به دم بۆ مان ماوه ته وه ، ئە مه له لایه كه وه ، له لایه كي
تریشه وه تورکی یش له هه ندی ناوچه ی کوردستان دا و له بۆ ماوه یه كه جارو
باری بۆ ته زمانی په خسانی به تایبه تی ، له نامه نووسین و سه نه د و کار و باری
میری و قوتابخانه دا ، كه سه یرده كه ین له گه ل ئە م هه موو ناله باری زرووف و
کۆسپ و ته گه ره و قه ده غه و ری لی گرتن و گه لی هۆی تر هه روه ها نه بوونی
ئهو هۆیانه ی كه ده بنه هۆی نه شو نو مای ئە ده بیات ، زمانی کوردی بی به شی
نه کردو و ین له به ره می کی وه ها كه هه تا هه تایه شانازی پیوه بکه ین .

سه رنج : له بهر ئە وه ی باسه كه مان « حافز و شیعی کوردی » یه ،
ده بی به سه ره تایه كه ده رباره ی شیعی کوردی ده ست بکه ین به باسه كه .
۱ - شیعر له ئە ده بیاتی کوردی دا :

هه ر وه كو له پی شه وه گو تمان - شیعر له زمانی کوردی دا (۴) به پیی
ئهو زرووفه ی كه هه ی بووه ، سه ری هه ل داوه و شاعیرانی به رز هاتوونه ته
کایه وه و ئاسمانی ئە ده بیاتی کوردی یان به ئە ستیره ی گه شی ورشه دار
رازاندۆ ته وه .

ئەو ھەي تائىستا دەي زانين و لە بەردەست دايە ، لە قسە کاني
 پيري شالياره وه (٤) بيان گره تا ئەو شيعره ئايني يە بە سۆزانەي شيوه ي
 گۆراني و ، چوارينه کاني بابە تايهري هەمەداني و ئينجا فهقي تەيران بە خوي و
 داستاني شيخي سەنعانە کەي و ، مەلای جزيري بە غەزەلە سوڤي يە تەرو
 پاراوه کانيه وه و « ابن الحاج » بە مەهدی نامه کەي و ، خاني و بيساراني و
 خانای قوبادي تا دەگاتە نالی و مەولهوي ، هەموويان لاپهري پەنگيني
 ئەدەبياتي کوردیان بە شيعري بەرز و پر و اتاو تەرو پاراو پازاندۆتە وه (٥)
 هەر وهها رۆلە و نەوه کاني ئەوانيش وا رۆژ بە رۆژ ئەلقەي ئەو زنجيره يە
 پترو پتەوتر دەکەن و بەرەو پيشه وه ي دەبەن ، تا لە کارواني ميلله تان دوا
 نەکەون .

٢ - کاریگهري و پەنگدانە وه ي زمان و ئەدەبياتي ميلله ته دراوسيان
 له زمان و ئەدەبياتي کوردی دا (٦) .

هەر وه کو دەي زانين و هەر وهها لە باسە کاني پيشوودا وتوو مانە ،
 خوینده واره کانمان که زوربه يان مەلاو پياوه ئايني يە کان بوون و لە حوجره ي
 مزگوت و لە گوشه ي خانه قاو ماله ميرزاده و پياوه گه وره کان دا خهريکي
 خویندن و زانست بوون و به پيشي بهرنامه ي خویندني ئەو زەمانه سەرەتاي
 خویندنيان بریتی بووه لە قورئاني پيرۆزو زمانی عەرەبی ، چونکه موسلمان
 بوون و زمانى ئاينى ئيسلاميش که زمانى قورئانى پيرۆزه عەرەبى بووه و بۆ
 ئەوه ي بە باشى له ئاين و ئوسوولئى ئيسلام و قورئان و تەفسير و فەرمودە کاني
 پيغه مبه ر « د.خ » تى بگەن و شارەزايين و بتوانن لە کاتي بوون بە مەلاو
 رابەر و پيش نوێژ و راوێژکەر ، سەريان لە پرسيارو تەنگ و چەلە مەي ئايني و
 ئەو شتانه ي په يوه نديي بە کەلامى خواو فەرمووده ي پيغه مبه ره وه
 (د.خ) هەيه ، بە راستى و دروستى جي به جي بگەن ، ئا لە بەر ئەوه زۆر به يان
 نامه و کتيپ و بابە تي ئايني و ليکدانه وه و لە سەر نووسينيان بە عەرەبى داناوه و

بووه ، له بهر ئه وه توانیکی ته واویان له زمانی عه ره بی دا په یدا کردووه و
هه بووه . له (ابن الحاج) ه وه بیان گره تا شیخ مارفی نو دی و کاک ئه حمه دی
شیخ و شیخ بهیتووشی و جهزیری و مهولهوی و مهلاوه سمان^(۷) . . . جا له بهر
ئه و شاره زایی به و تواناییان له عه ره بی دا وای لی کردوون ، که قورئان و
داستانه کانی و ، حیکایه تی پیغه مبه ران و گه لی فه رمووده ی پیغه مبه رو
(ده خ) په ندو شیعی شاعیرانی عه ره ب ، کاریان تی بکا و له شیعه کانیان دا
به ئاشکرا دیار بی^(۸) .

ئه مه جگه له ئه لف و بی و عه رووزو قافیه و خوشخوانی و گه لی زار اوه ی
ئاینی و زانستی و ده ستووری و پزشکی و ئه ستیره ناسی و فه لسه فی ، له ری
کاریگه ری فارسی به وه بیته زمانی کوردی به وه و ئه مانیش شاره زای بین .

هه ر وه ها به پی شوین و نزیکی و هیندی کتیبی زانستی و ئاینی
که له مزگه وته کان دا له پال کتیبه عه ره بی به کان دا خوینراوه ، شاره زایی به کی
ته واو په یدا بکه ن له زمان و ئه ده بیاتی فارسی دا ، هه ر وه ها به پی
فه رمانه وایی و هیندی کتیب و قوتابخانه شاره زایشیان له تورکی دا هه بیته .

۳ - په ننگ دانه وه ی زمان و ئه ده بیاتی فارسی : خوینده وارانی کورد ،
به پی ئه و ده ورو به ره و به پی زرووف و ناوچه جوغرافییه ی و باری
سیاسی میلیه ته که ی ده بوایه شاره زایی په یدا بکه ن له زمان و ئه ده بیاتی
دراوسیکانی دا . هه ر وه کو گوتمان عه ره بی به هوی ئاینی پیروزی
ئیسلامه وه و ، قورئانی پیروزه وه شاره زایی به کی ته واویان په یدا کردووه
هه روه ها زمانی تورکی یش به هوی فه رمانه وایی و قوتابخانه و کاروباری
ده و له ته وه .

زمانی فارسیش له توره ی خوی دا کاری گه ری به کی ته واوی هه بووه
ئه ویش به هوی ئه وه ی که گه لی له و کتیبانه ی له مزگه وته کان دا ده خوینرا
فارسی بوون . ته نانه ت دوا ی ته واو کردنی قورئان ده بوایه چه ند کتیبکی

فارسی بخویننن بو ئەوهی شارەزای خویندن و نووسینی فارسی بین وەکو
پەندی عەتار و سمایل نامە و گولستان و توحفەی عوشاق و ۰۰۰ هتد •

ئەوهی شایانی باسە دەبی ئەوه بزاینن که کاتی فارسه کان دەستیان دایە
زیندوو کردنەوهی زمان و ئەدەبیاتی فارسی دواي دوو سئ سەدە لە
فەرمانۆشی و بەکارهێنانی لەبو شیعەر و نووسین و شتی زانستی ئەلف و بیی
عەرەبیان وەرگرت چونکە ئەو ئەلف و بیی پەیی که زمانی پەهلەوی
پێ دەنووسرا لە ئارامی پەوه وەرگیرابوو ، ئیتر بەکار نەدەهات و ئەلف و بیی
عەرەبی پەکه که تارا دەپەکه بەکار و ئامادەبوو وەریان گرت ، دواي ئەوهی
هینایان بو ئەو دەنگانەهی لە زمانەکاندا هەپەو لە عەرەبی دا نی پە لە رووی
«تیی» ئەلف و بیی عەرەبی پەکه بەدانانی خال و خەت و نیشانەهی «تییان»
بو دانا وەکو «پ ، چ ، ژ ، گ» (۹) •

هەر وەها عەرۆزی عەرەبی و شیوهی شیعی عەرۆدی عەرەبی و
قافیە و گەلج زاراوهی زانستی و فەرەهنگی یان لە عەرەبی پەوه وەرگرت •

کوردیش کاتی دەستی دایە نووسینی تازەهی بەواتا دواي ئیسلام ،
ئەو ئەلف و بیی پە ریکخراوهی فارسه کانیاان وەرگرت و کوردی یان پێ نووسی •
ئەوه بوو لە سەدەهی بیستەم دا بەواتا دواي شەری جیهانی پەکه م و بادانەوه
بەلای شتی خۆمالی دا ، نیشانەو سەر و ژیری که تاییه تین بەزمانی کوردی پەوه
– بو دانا ئەوه بوو شاعیرە کانمان لەو کاتەوهی دەستیان دایە شیەرگوتن
بە کوردی و تۆماریان دەکردو لەسەر کاغەزو لاپەرەهی کتیبەکانیاان ، شیوهی
شیعی عەرەبی یان بەواتا شیعی عەرۆزیان لەرێگەهی فارسه کانەوه
وەرگرت ، بەتاییه تی عەرۆزو قافیە • ئەو بەحرانەهی که دەگونجا لە گەل
تاییه تیبی زمان و شیعی کوردی دا هاتە کایه وه (۱۰) •

هەر وەها قالب و جۆره کانی شیعی عەرەبی ، که ئەوان لە پیش

ئىمەوۋە ۋەريان گرتبوو ، لىيان ۋەرگرتن • ۋەكۈۋ قەسىدە ، غەزەل ،
تەرجىچە بەند ، چۈارين ••••• ھتد •

ھەرۋەھا شىئىرى فەلسەفى ۋە ئاينى ۋە سۆفى گەرى ••••• ئەۋەى كە
گوتمان شتىكى زۆر ئاسايى يە لەتېوان دووزمانى نىك كە لەيەك سەرچاۋەى
ترەۋە يەكىيان لەرىگى ئەۋى ترىانەۋە گەلى شت ۋەربگرى • چونكە
ئەۋيان زروۋى باشتر بوۋە زووتر سوۋدى لەۋ سەرچاۋەى ۋەرگرتوۋە ،
كە ئەۋىش سەرچاۋەى ەرەبى يە •

شىئىرى كوردى كۆن :-

كە دەلىن شىئىرى كۆن مەبەستمان لەبەرھەمى شىئىرى ئەۋ شاعىرانە يە
كە شىئىريان لەسەر شىئەى كۆن بەۋاتا ەرووز گوتوۋە ، جگە لەۋ شاعىرە
دەگمە نانەى كە شاعىرى سوۋرى كۆن بەلام لەسەر كىشى ەرووز ، نا لەسەر
كىشى خۆمالى شىئىريان ھۆنىۋەتەۋە ، ۋەكۈ مەۋلەۋى ۋە گەلى لەشاعىرانى
شىئەى گۆرانىمان (۱۱) •

ئەۋەى شايانى باسە كە شىئىرى كۆن لە روۋى ۋىنەۋ ناۋدرۆك
دارشتن ۋە تايەتى يەكانى يەۋە جىاۋازى ھەپە لەگەل شىئىرى تازەدا (۱۲) •

ئەۋەى كە تائىستا باسما كورد پىرىتى يە لە پىشەكى بەك دەربارەى بابەتى
باسە كە مان بەۋاتا ئەدەب ۋە شىئىرى كوردى ۋە كارىگەربى زمان ۋە ئەدەبى
دراوسىكانى دا بەگشتى • دۋابەدۋاى ئەمە دەچىنە ناۋ باسەكەۋە ۋە باسى
ئەۋ شاعىرە بەناۋبانگانە دەكەين كە بەرھەمىيان لە شىئىرى كوردى دا
رەنگى داۋەتەۋە •

ئىنجا دەستدەكەين بە رەنگدانەۋەى (حافظ) لە شىئىرى كوردى دا -

۱ - ئەۋ شاعىرە بەناۋبانگانەى كە بەرھەمەكانىيان لە شىئىرى كوردى دا

رەنگى داۋەتەۋە :

شاعیرانی کۆنی کورد به تاییه تی و تا ئەندازە یەك ئەوانە ی له سوڤی تازه کردنه و هه دا دهوڤیان هه بووه ، تارا ده یهك له ژیر کاری گه رینی شاعیره به ناو بانگه کانی فارسی دا بوون که ئەوانیش ئەمانه ن : -

۱ - له شیوازی (سبک - اسلوب) ی خۆراسانی دا (۱۳) • فرخی سیستانی

- فردوسی - ناصر خسرو - عنصری ... هتد •

۲ - له سه ر شیوازی عراقی : نظامی ، عطار ، مولوی ، سعدی ، حافظ ...

۳ - له سه ر شیوازی هیندی : «اصفهانى» • بیدل ، صائب ، هاتف •

۴ - له سه ر شیوازی (بازگشت و تازه) : ایرج میرزا ، بهار ، پروین ، میرزاده عیشقی •

یه که م / ئیمه له م باسه بچوو که دا که ناوی خافزو شیعی کوردی یه ته نانه ت باسی حافظ ده که یه و کاریگه ری و ناوی له شیعی چه ند شاعیریکه • چونکه باسی هه موو شاعیرانی کورد بکه یه له سنووری ئەم باسه ده رده چیت و له دوو توئی کتیبیکه نه بی جیی نایته وه •

دووهم / له و شاعیره کوردانه ی که له شیعیان دا حافظ رهنگی داوه ته وه و ناوی حافظ هه یه ته نها باسی جه زیری و نالی و سالم ده که یه • ئەوانی تر داده نین بو کتیبیک یا چه ند باسیکی جیا جیا •

به ره له وه ی ده ست به باسه که بکه یه ییویسته شتی ده باره ی حافظ بنووسین تا خوینده واران حافظ بناسن و بزانه ی پایه ی چۆن بووه (۱۴) •

حافظ (خواجه شمس الدین محمد کوری بهاء الدین حافظی شیرازی) (لسان الغیب) ، یه کیکه له گه وره ترین شاعیرانی فارسی که به مه هاره تیکی بی هاو تا بیری وردی سو فیگه ری و حکمه ت و عشق و خوشه ویستی ... هتد له غه زه له به رزه کانی خو ی دا به وشه ی

هه ئېژاردده و ئاراسته دهرده پرى كه له م باره وه شاكارىكى نه مرى بى هاوتاي له
ئهدده بى فارسى هيتاوه ته كايه وه .

حافظ ناوه راستى نيوه يه كه مى سه ده ي چوارده هه مى زايى دا له
شيراز له دايك بووه . هه ر له وئيش دهرس و خويندنى ده ست پى كردووه و
زانسته ئهدده بى يه كان و ئايى يه كان و پله كانى سوڤى گه رى به سه ر بردووه .
له به رئه وه ي سى (۳۰) جزمى قورئانى له به ربووه حافظى كردووه به نازناوى
(تخلص) شعرى خوى تا له سالى ۷۹۱ى كوچى دا (۱۳۸۹) زايى دا له شيراز
كوچى دوايى كردووه . هه ر وه كو گوتمان به «خواجه حافظ» وه يا ته نها
حافظ ناوبانگى دهر كردووه . له ئهدده بياتى فارسى دا . (شيخ) بو (سعدى) و
(مولانا) وه يا (مهلا) بو (مولوى) و خواجه بو حافظ به كار هيتراوه .
حافظ جگه له حافظ گه لى له قه بى هه بووه . له قه بى ئه سلى (شمس الدين)
بووه ، وه كو له م به يته دا دهرده كه وى (۱۵) .

بسوى جنت اعلى روان شد

فريد عهد شمس الدين محمد

(محمد گلندام) كه هاورى و هاونشين و نوسه رى ديوانى حافظ بووه
(محمد گلندام) كه هاورى و هاونشين و نوسه دى ديوانى حافظ بووه
له پيشه كى يه كه ي خوى دا «شمس المله والدين» ي نووسيوه (۱۶) .

جگه له وه ي كه له يه كى له ديوانه چاپ كراوه كانى حافظ دا «شمس الدين
والدنيا» يان نووسيوه .

دواى مردنى حافظ ، ئه هلى زه وق و عيرقان له به ر خو شه ويستى يان
به رامبه ر حافظ به چاوى ريزه وه سه يرى حافظ يان كردووه ، به م له قه بانه ش
ناويان هيتاوه وهك :

[بلب شيراز ، لسان الغيب ، مجذوب سالك ، خواجه عيرقان ، خواجه

شیرازی ، ترجمان الحقیقة ، کاشف الحقایق ، ترجمان اسرار ، ترجمان
اللسان ، شکرلب ، شکرزبان ، فخر المتکلمین ، فخر المتالہین ، افصح المتأخرین ،
قطب العارفين ، قدوة السالکین ، زبدة الموحدين ، عمدة العارفين ، زبدة
المتکلمین [(۱۷)] .

بوچی حافظ به خواجه حافظ ناوبانگی دهر کردووه ؟ :

له بهر ئه وهی که گه وره پیاوانی زانست و ئه دهب به خواجه به ناوبانگ
بوون و حافظیش خوئی به کیک بووه له هه لکه وتووای زانست و ئه دهب و
حیکمهت و عیرفان ، به و ناوه وه ناویان هیئاوه .

خوئی ده لئ :

دی میشد و گفتم صنما عهد بجای آر

گفتا غلطی ، خواجه ، در این عهد وفا نیست (۱۸)

دوینی دهر ویشت و گوتم (ئهی بت) (نازه نین) په یمان به جی بهینه ،
گوئی هه لهی ، (خواجه) لهم زه مانه دا و وفا نی به .

جگه له وهی که خه لک ئه و ناوانه یان لی ناوه ، حافظ خوشی له
غه زه له کانیانم ناوانه ی له خوئی ناوه .

۱ - شیرین سخن (۱۹) :

سرود مجلس است اکنون فلك برقص آرد

که شعر حافظ شیرین سخن ترانه است

سرودی مه جلیست ئیستا چه رخی (فه له کی) هیئاوه ته سه ما چونکه (که)
شیرینی حافظی شیرین که لام ترانه به :

« اغنية مجلسك الآن تدعو الفلك الدائر الى الرقص والطرب لأن
أشعار « حافظ » الجميلة هي تراتيلك وأغنياتك ! » .

ترجمة ابراهيم امين الشواربي (٢٠) •

٢ - خوش لهجه ، غزلخوان :

سحر بطرف چمن می شنیدم از بلبل
نوای حافظ خوش لهجه غزلخوانش

٣ - خوش آواز :

زچنگ زهره شنیدم که صبحدم میگفت
غلام حافظ خوش لهجه خوش آوازم
له ته وای چه نگی زوهره م بیست له به یان دا ،

که ده یگوت بیه غولامی حافزی خوش لهجه و خوش آواز :

« ولقد سمعت (الزهرة) تغني على قيثارتها في وقت الصباح بهذا
الكلام فتقول : انا خادمة لـ (حافظ) فهو طيب اللهجة ، طيب الالحن
والأنغام » ••• !

الشواربي (٢١)

٤ - پشمینه پوش :

سرمست در قبای زرافشان چو بگذری
يك بوسه نذر حافظ پشمینه پوش کن
کاتی به مهستی له ژیر که وای زیر بافا تی ده پیری
یهك ماچ بکه به نه زری حافزی خوری پوش •

واذا مررت علي وانت ثمل وفي عباءة موشاة بالذهب فانذره قبلة
واحدة (حافظ) الذي يرتدى الصوف في فقر وسغب ••• !!

« الشواربي » (٢٢)

۵ - خلوت نشین :

حافظ خلوت نشین دوش به میخانه شد
از سر پیمان گذشت بر سر پیمان شد

ليلة الامس ... مضى الزاهد من خلوته الى حانة الشراب فنقض اطراف
العهد وامسك برؤوس الاقداح والاكواب ... !!

الشواربی (۲۳)

۶ - شبخیز :

بس دعای سحر ت مونس جان خواهد بود

تو که چون حافظ شبخیز غلامی داری

دوعای سه حه رت مونسى گیاتته «مونسى گیان ده بی» چونکه هه ته
غولامیك وه كو حافزى شه ونخون .

« وستكون دعوات السحر مؤنسة لروحك

لأن لك خادماً يسهر الليل شبيها بحافظ »

« الشواربی »

هه ر وه كو گوتمان چونکه حافز قورئانی له بهر بووه به حه وت
روایات (الروایات السبع) له بهر نه وه نازناوی (حافز) ی وه ر گرتووه .
له م به یته دا شیوه ی نازناوی خو ی به یان کردووه .

ز حافظان جهان کس چو بنده جمع نکرد

لطایف حکمی بانکات قرآنی (۲۴)

له حافزانی دنیا کهس وه کو به نده کوی نه کرده وه

ناسکی حیکه م و نوکاتی (شتی ورد) ی قورئان .

حافظ زانیاری و شاره‌زایی به‌کی ته‌واوی هه‌بووه له زانستی ئه‌ده‌بی و
 علومی (معقول و منقول) دا ، هه‌موو قورئانی له‌به‌ربوووه به‌پیتی روایاتی
 چوارده (۲۵) . جگه له‌مه ته‌فسیریشی خویندوووه و شاره‌زایی ته‌واوی تیادا
 هه‌بووه ، هه‌رووه‌ها حیکمه‌تیشی خویندوووه . حافظ گه‌لی کتیبی خویندوووه
 وه‌کو «کشافی زمخشری» له‌ته‌فسیردا و «مصباح المطرزی» له‌نه‌حوادا ،
 و «طوالع الانوار من مطالع الاقطار» ی «بیضاوی» له‌حیکمه‌ت و ته‌وحیددا و
 گه‌لی کتیب و نامه‌ی دی (۲۶) .

بووژانه‌وووه هاتنه‌کایه‌ی زمان و ئه‌ده‌بیاتی فارسی سه‌ر له‌نووی :

دوای ئه‌وه‌ی زمانی فارسی که‌وته‌وه گه‌رو پاشاو میرو حاکمی وا
 هاتنه‌کایه‌وه که پشتگیری شاعیران و ئه‌دیان بکه‌نو و هانیان‌بده‌نو و
 ریزیان‌لی بگرنو ، دوای ئه‌وه‌ی گه‌لی زاناو شاره‌زای ناوچه‌ی رۆژه‌لات
 له‌زمانی عه‌ره‌بی‌دا هاتنه‌کایه‌وه و گه‌لی دانراوو نووسراویان ده‌رباره‌ی
 زمان و ئه‌ده‌ب و ته‌فسیری قورئان و میژوو خسته‌کایه‌وه وه‌ک :

« محمد کوری جه‌ریری طبری » ، « ابو ریحان بیرونی »
 « ابن سینا » ... هتد .

ئه‌وه‌بوو دوای ماوه‌یه‌ک که ده‌وری دوو سی سه‌ده ده‌بوو سه‌رله‌نووی
 شاعیرانی ئیرانی ده‌ستیان دایه شیعرنووسین به‌زمانی خویان شان
 به‌شانی نووسین و شیعر به‌زمانی عه‌ره‌بی .

له‌سه‌ر ری و شوینی شیعی عه‌ره‌بی به‌واتا شیعی عه‌رووزی ،
 ده‌بینین که له‌ماوه‌یه‌کی که‌م‌دا گه‌لی شاعیر و ئه‌ده‌بی ناو‌دار هاتنه‌کایه‌وه .
 له «رودکی» یه‌وه بیان‌گره تا (فرخی و دقیقی و فردوسی و عنصری ...
 هتد) .

ئا به‌م جووره شیعو ئه‌ده‌بی فارسی بنجی خوی داکوتاو رۆژ به‌رۆژ

به هۆی ئه و زرووفه و دهورو به ره باشه وه پشتگیری و هاندانی پاشا و
میره کانیان به ره و پیشه وه ده رویشته و بوون به خاوه ننی ئه م به ره مه نایه به ی
که ئیستا ده ی بینین •

شیعری فارسی له رووی شیوه و (سبک) تاییه تیه وه ، ده کری به م
جۆرانه وه : شیوه ی خۆراسانی ، شیوه ی عراقی ، شیوه ی هیندی
« اصفهانی » شیوه وه یا ماوه ی بازگه شته (به واتا بادانه وه به لای پیشوودا) •
هه ر وه کو شاره زایانی شیعو ئه دهب ده لێن ، کۆله که و پایه ی شیعو
ئه ده بیاتی فارسی « مولوی و سعدی و حافظ » ه که به ره مه کانیان بریتیی ه
له شیرهی فیکری ئیسلامی •

جا له بهر ئه وه یه که شاعیرانی کوردیش چونکه شاره زایی به کی ته و او یان
هه بووه له زمانی فارسی و عه ره بی دا توانیویانه که دور و گه وه هری شیعو
ئه ده بیاتی ئه و زمانه له محه ک بده ن و هه لێ بزێرن و له به ره مه کانیان دا ره نگ
بداته وه • به جۆریکی وه ها ئه گه ر له وان باشتر نه بوو بین له وان که متر
نه بوون و باغچه ی شیعو ئه ده بی کوردیان به گولاله و تیرگس و ریحانه ی
کوردی له هیندی شوینا له سه ر نه خشی ئه وان پرازینه وه •

له بهر ئه وه یه ده بینین ، که شاعیره کانیان به ره مه ی شاعیره که له کانی
فارسی کاری تی کردوون ، چونکه ده بینین که به ره مه ی حافظ ، له و به ره مه مانه
بووه که زۆر ئاسایی شاره زای بن و له زۆر شوین دا له شیعه کانیان دا ناوی
بهینن • جگه له وه ی که هیندی جار شیعو واتا و مه به سه ت و بیرو شیوه ی
حافظ له ناو قالبی شیعه کانیان دا جی بکه نه وه جگه له وه ی که واتای
سۆفی گه ری به که ی حافظ له ناو به یته کانیان و غه زله کانیان زۆر تر سه رنجی
شاعیرانی ئیمه رابکیشی ، جگه له و غه زله و به یته نه ی که پرن له سۆزی عیشق و
خۆشه و یستی ، هه روه ها ههستی نازک و ئه ندیشه و بیرو وردی حافظ چ
له غه زله سۆفی به کانیان ، یا عیشقی به کانیان ، وای لێ کردوون که ئه وانیش

په پره وی بکه ن . نه مه له لایه که وه ، له لایه کی تریشه وه چونکه حافظ پیاویتیکی
به دین و زاناو موسلمان و شاره زا بو وه ، زیاتر لایان کردۆته وه به لایا .

له م باسه بچوو که دا باسی چهند شاعیریکی کوردو به رهه میان ده که ین
که رهنگ دانه وه ی حافظیان پیوه دیاره . ئینجا راسته و خو به واتا هه مان به یت و
غزه ملی حافظی وهر گرتبی و تی هه لکیشی کردبی له گه ل به یت و غزه ملی
خو یاندا ، یا مه به ست و واتای به یت و پارچه و غزه ملی حافظیان وهر گرتبی و
به شیوه و خه یال و پیری کوردی دایان پرشتبی ، وه یا هه ر ته نها ناوی حافظیان
هینابی ، له بهر نه وه ی له وزه ی نه م به حسه « باسه » بچوو که دا نی به که هه ر
شاعیریکی کورد که حافظ رهنگی له به رهه میکی یا چهند به رهه میکی دا
دایته وه ، لیره دا ته ناتهت له بو وینه و ریز باسی نه و شاعیره ناودارانه ده که ین
که پایه یه کی به رزیان هه یه له نه ده بیاتی کوردی داو ، نه واننی تر به جی دیلین
بو باس و نووسینی تر . ده ست پی کردنی باسه که مان به پیی کۆنی زه مانی
شاعیره کانمان ده ست پی ده که ین . لیره دا یه که م شاعیر (مه لای جزیری) یه که
باسه که مان به و ده ست پی ده که ین .

شعیری مه لای جزیری و حافظی شیرازی :

مه لای جزیری :

ناوی شیخ نه حمه ده و به «مه لای جزیری» به ناوبانگه . نیسه ت بو
جزیره ی «ابن عمر» . نازناویتیکی تری هه یه که له هیندی قه سیده دا ده بینری
نه ویش « نیشانی » یه . کوری شیخ محمه ده ، له هۆزی « بوختی »
کوردی ، له خیزایتیکی خوینده وارو دیندار .

ده رباره ی میژوو ی ژیا نی گه لی بیرو را هه یه ، به لام نه وه ی که خاوه نی
«العقد الجوهری» یه ده لی نزیکتر له راستی به وه یه که له دوایی به کانی
سه ده ی ده هه می کۆچی دا ژیا وه و هاوچه رخی «نه میر شه ره فخانی کوری
میر نه بدال» میرانی «نازیزان» ه که فه رمانه موای ناوچه ی جزیره بوون (۲۷) .

مامۆستا (ههزار) دهلی ئه گهر زابا ، فۆن هارتهمانی ئه لمانی ، یان
 ئه مین زه کی و بله چ شیرکوو عه لی عه ونی و مامۆستا عه لانه ددین سه جادی
 بهر له ژینامه نوسینی ئه و عارفه ، دیوانه که یان به وردی خوریند بایه وه ، ته نیا
 ئه و شیعره ی که باسی تیره کانی خان شهرفه ، بهس بوو که بۆیان ددر که وئی ،
 مه لاله چه رخی یازده دا زیندوو بووه ، ئه و گۆرهی قبی دا بیژراوه ژیرزه مینی
 مزگه و تیکه ، که خان شهرفه ی جزیری له پاش ههزاره می کوچی سازی داوه .
 ئیتر ئه و هه موو شیوان و ئالرزبوونه ی تی نه ده چوو قسه هینان و بردن ی
 پینه ده و یست (۲۸) .

ئه وه ی شایانی باسه و درێژه پیدانی ناوی و بی ترس ده ترانین بئین که
 ئه و شاعیرانه ی زۆر په یوه نده ی و عیشقیان له گه ل حافزو شیعره ی حافزا
 هه بووه ، خۆیان حافزیک بوون بۆ خۆیان ، جا هه ر له بهر ئه وه مه که ئه و
 داستان و حیکایه تانه ی که ده رباره ی حافز له ئه ده بیاتی کوردی داو له ناو خه لک دا
 ده م به ده م گیراویانه ته وه ، هه مان داستان و رووداو و خه رمانه یه ئه له پیرۆزی و
 به رزی دراونه ته پال شاعیره کانی کوردیشه وه . به تاییه تی بۆ مه لای جزیری
 هه مان داستان و قسه و باس هه یه که ده رباره ی حافز ریکخراوه . ئینجا ئه م
 داستان و سه رگوزه شتانه ی که دراونه ته پال حافز یا مه لای جزیری ئه گه ر
 راستیش نه بی ، له بهر به رزی و پایه و خۆشه ویستی بان له ناو خه لکا ، بۆیان
 دروست کراوه . بی سوود نی په جاری باسی ئه و داستانه سهیره بکه یین
 که ده رباره ی حافز ده یگیر نه وه (۲۹) ئه ویش داستانی حافزو شاخی نه باته .
 ده لئین : حافز پیش ئه وه ی بیی به م حافزه ، حه ز له
 شوخیکی شیرازی ده کات به ناوی شاخی نه باته وه . ئه م
 ژنه شوخه جگه له سه رمایه ی جوانی ، سه رمایه ی دنیا شی ده بی و خاوه ن مال و
 کۆشک و ته لار . وارێک ده که وئی که شاخی نه بات ، لوتف ده کات به حافزو
 وه عده و په یمانی ده داتی که شه وی جومعه بیی بۆ ماله وه ، بۆ لای حافزیش

ئىوارەى شەوى جومعه ، وه كو مراد حاصلېك خۆى ئاماده ده كات و به ره و
كۆشك و تەلارى شوخى نازەنن شاخى نەباتى شىرىن دە كه ویتە رى .
له ده رگا دەدا وارېك دە كه وى كه شاخى نەبات خۆى به پىر ده رگا وه ده چى و
ده رگای لى ده كاتە وه . له و كاتە دا كه ده به وى پى بخاتە ئە و دىو ده رگا كه ،
حافز ده لى ئای له بىرم چوو ئائىستا دیمه وه .

شاخى نەباتىش پى دە لى ئە گەر برۆیت نایه ته وه و ریت نادرى . حافز
پشتا و پشت ده كه ریتە وه . ئە ویش له به ر ئە وه ده بى كه هه موو شه ویتكى
جومعه كرد و ویه تی به عاده ت له سه ر قه برى پیا و چا كىك له شىراز ، مؤمى
بۆ دا گىر سىنى . حافز به ره و شه خسه كه ده روات ، به په له په ل تا كو مؤمه كه
دا گىر سىنى ، كه ده گاته ئە وى ته ماشا ده كات مه جلىس گىرا وه و چرا خانه و ،
پیا وى نورانى دانشتورون و خه رىكى شه راب خوار دنه وه ن ، كه حافز ده گاته
نزى كىان هه موو به خىره اتى لى ده كه ن و جامى له و شه رابه ی ده ده نى ، ئىتر
حافز كه جامه ده نى به سه ر به وه خۆى له دنیا به كى تر دا ده بىنى و ده بى به م حافزه
كه شوهره تی هه موو ئافاقى گرتۆته وه .

حافز له و عىشقه مه جازى به وه كه به رامبه ر شاخى نەبات هه بىو وه ،
ده كه ویتە عىشقى حه قىقې به وه ، به و اتا عىشقى حه قىقې ئىلا هى و ده لى به م
حافزه ی كه ناوبانگى وه كو خۆى ده لى هه موو ئافاقى گرتۆته وه .

ده ر باره ی مه لای جزىرى ئىمه ش داستانىكى سه یر ده گىر ینه وه ، ئە گەر
بىتو دروست كرا ویش بى ، ده لاله ت له پایه به رزى و عىشقى مه لای جزىرى
ده كات .

ده لىن گوايه مه لای جزىرى حه ز له «سلمى» ناوېك ده كات خا وه ن
كۆشك و تەلار ، زۆر جار له عه سران وه یا چىشته نگا و مه لا ده چىته
سه ر قه برا ئىك كه به رامبه ر تەلاره كه ی مالى (سلمى) خان ده بى ، داده نىش

بهرامبر ته لاره که به ئومیدی ئه وهی که (سلمی) بیسه ده ری و ، جزیری
 بیینی چاوی روشن و گریی دلی خاموش بیی بو چه ند سالی ، پال ده دا به
 کیلی قه بریکه وه و چاوه روان ده بی ، ده لین عیشق و جه ز بهی «سلمی» ئه وه نده
 مه لا ده خاته حال و گه رمی ده کات و ئه وه ندهی نامینی ، له شوینی خوی
 بسووتی ، کاتی که هه ل ده سی کیلی قه بره که وه کو دیواری ته نووری داخرا و
 بونان ، گه رم ده بی و ده لین پیره یزنی که به مه ده زانی هه رچه نه مه لا ده بیینی
 له وی چنگی هه ویر ده شیلی و که مه لا ده روا ، گوایا به گه رمی ئه و کیله
 نانه که ی ده برژینی . ئه م داستانه به شیوه یه کی تریش ده گیر نه وه که گوایا
 مه لا که ده چیتته ئه و گورستانه و پال به و کیله وه ده دا ، مه سفرو لی
 راز و نیازی له گه ل حه قی ئیلاهی دا کردو وه (۳۰) .

ئه م داستانه ئه گه ر خه یال و دروست کرا و بی ، وه کو داستانه که ی حافزه و
 ئه وه ده گه یه نی که مه لای جزیری ههروه کو حافزو هه موو سو فی به کانی
 «عرفا» له عیشقی مه جازی به وه ، به ره و عیشقی حه قیقی خوا لای
 لی کردو و نه ته وه .

په و پانه ی مه لای جزیری (۳۱) :

مه لای جزیری مه لا و شاعیر و سو فی و خوینده وارکی زور شاره زاو
 به توان و پایه به رز بو وه ، ئه مه ش له به ره مه که ی دا ئاشکرایه . که سه یری
 ده که ین ده بیین جگه له وهی که شاره زایی به کی ته واوی هه بو وه له قورئانی
 پیروزو داستانه کانی و جیکایه تی پیغه مبه ران و فه رمو و ده کانی پیغه مبه ری
 موسلمانان « دروودی خوا ی له سه ربی » شاره زایی به کی ته واوی هه بو وه
 له زمان و ئه ده بیاتی فارسی دا ، به جۆریکی وه ها نه ک ته نها هه ر سه عدی و
 حافزی ناسیوه و شاره زای شیعو به ره مه میان بو وه ، به لکو به ره مه ی
 شاعیره کانی شیوه ی «شیوازی - سه بک» ی خوراسانی شی دیوه و
 ئیشاره تی بو کردو ون .

بۆ وینه که ده لای :

پیری شه ععاره د شیعی و «مه لای» شال فروش (۳۲)

تو نیشان من مه ده فه رخ کی کو لک بویه فه رخ

واتا : مه لا ئه مپۆ له بازاری هونه ری شیعی و شاعیری ، کالای (۳۳)

په شمینه ده فروشی ، تو ناشی له بهرانبه ریا ناوی فه رپروخی به پینی * ئه و

له چاومن ، کوین فروش و هه رزه و یژیک کی هه رجایی حساب ده کری *

فه رپروخی بهرانبه ر به من جوجه له بیکه زه رنه قوته و هیشتا تو کی لی نه پرواوه *

هه ژار - مه لای جزیری ل ۲۰۷

ئه مه نیشانه ی شاره زایی و توانی مه لای جزیری پیشان ده دا له

ئه ده بیاتی فارسی دا * جگه له مه له زۆر شوینا شیعی مه ولانا «عبدالرحمن

جامی» له شیعه کانی مه لای جزیری دا رهنگی داوه ته وه ، ته نانه ت له م

قه سیده فارسی به ی دا ئه و په ری توان و شاره زایی جزیریمان بۆ ده رده که وئ *

جزیری :

یارب این گلدسته یا نرگس رعناست این

سرو گلشن یا الف یا قامت یکتاست این

جامی :

قامت است این یا الف یا سرو یا نخل مراد

یا مگر گلدسته باغ جهان آراست این (۳۴)

جزیری :

سنبل تر یا بنفش یا سوسن و گل چیچک

زلف با مشک ختن یا صورت صفر است این

جامی :

عارض است این یا قمر یا لاله حراست این
یا شعاع شمس یا آینه دلهاست این
له گه لی شوینی تر دا ئەم رەنگ دانەوێهێ جامی لای جزیری دەبینین،
ئێمە ئەمە هەل دەگرین بۆ ئەو باسە ی که لە پرێسی ئامادە کردن دایە ناوی
«جامی و ئەدەبیاتی کوردی» .

ئەوێ شایانی باسە من ئەم قەسیدە یهێ «جامی» م لای العقد الجوهري
دیوه ، جا نازانم ئەو له دەست خەتەوێ وەری گرتووێ یان نا ؟
هەر وە کو له پێشەوێ گوتمان ئە گەر بێتو دەر بارهێ حافزو شیعیری
شاعیرانی کورد بنووسین له تاقەتی ئەم چەند لاپەرە یهێ دا ئی به جا ئێرە دا ته ئیسا
باسی شیعیری چەند شاعیریکێ کورد دەکەین ، ئەویش تا ئەندازە بێک لایه نی
کورتی و پوخته یی دەگرین وا له خوارهوێ ئەو بهیتانە ی جزیری دەخهینه
پیش چاو که حافز تیای دا رەنگی داوێ تهوێ ، بی که لک ئی به پیش پیشان دانی
ئەو بهیتانە ئەم بهیتە ی جزیری که دەلی :

گەر لوءلویی مه ئور ژ نه ظمی ته دخوازی
وهر شیعیری «مه لی» بین ته به شیراز چجاجهت (٣٦) .

ههزار ل ١٢٨

بخهینه بهرچاو ، که راستیه کمان بۆ روون ده کاتهوێ ، که ئەویش
ئەوێه ، جزیری شارهزای حافزو شاعیرانی شیراز بووێ و هەر وها خۆی
له وان به که متر نه زانیوێ ، چونکه ده لی :
« ئە گەر تو ده تهوێ مرواری هیشتا نه سمرات له هۆندراوهدا
دەس کهوێ ، وەرە بروانه شیعیری مه لا . ئیتر کارت به سه ر شیرازو
بوێژانیه وێ چی به ؟

ههزار ل ١٢٨

سهرنجیك :

بو بهیته کانی جزیری سهیری مه لای جزیری - هه ژار و دیوانا
مه لای جزیری - «صادق بهاء الدین» و العقد الجوهری «احمد بن الملا محمد
البهتی الزفنگی» کراوه .

جزیری به کهم غه زه لی حافظ که به مه دهست پی ده کا :

الا یا ایها الساقی ادر کاساً و ناولها

که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلیها

تی هه لکیش کردوو به شیوه یه کی وه ستایانه و جوان و نه و پهری سنعه تی
تیادا به کارهیتاوه و دهلی :

نه وایا مو طریب و چه نگنی فغان نا قیته خه رچه نگنی

وه ره ساقی چه تا که نگنی نه شوین دل ژفی ژه نگنی

چه یاتا دل مه یا باقی بنوشین دا به موشتاقی

«الا یا ایها الساقی ادر کاساً و ناولها» (۳۷)

تا ده گاته نه وهی که دهلی :

و حافظ قوطبی شیرازی مه لا فه هم نه ربکی رازی

• بناوازی نهی و سازی بین بهر چه رخ په روازی •

تزد من حبها الصفوی به اهل الهوی نشوی

«متی ما تلق من تهوی دع الدنیا و اهملیها»

وا له به ره وه بهیته کانی جزیری و حافظ ده خه یته بهر چاو •

حافظ :

بیا که خر قهء من گرچه رهن می کده است

ز مال وقف نبینی بنام من درمی

وره ••• نه گه رچی خر قه کهم ره هنی مه یخانه یه

به لام درهه ميک نابيني به ناوي من که مالي وهقف بي •

حافظ :

این خرقه که من دارم در رهن شراب اولی

وین دفتر بی معنی غرق می ناب اولی

باشتر له بو کهم خه رقه یه ی من هه مه که له ره هنی شه راب دا بی باشتره له بو

کهم دهفته ره بی مه عنایه که غه رقی شه رابی ناب بی •

جزیری :

عه قدی ئیجرامی دعیشقیما کر پیری عیشقی بهست

دی چغه م گهر خه رقه ره هنی خانه بی خه م ماربت

هه زار ل ۱۰۷

حافظ :

برو این دام بر مرغی دگر نه

که عنقارا بلندست آشیانه

برو کهم داوه بو ته یریکی تر بنی « دابنی »

چونکه عه نقا لانه که ی به رزه •

« فاذهب واطرح شباکک علی طائر آخر و دعک من العنقاء فعشها

«شواربی» ج ۲ ل ۲۸۸

بعید المنال »

جزیری :

عه نقا نه شکارا که سه داغان تو بیچین قهر

داقا گو له نقا تو قه دی بادی هه واگرت

هه زار ل ۱۱۷ - صادق بهاء الدین ل ۱۳۹

حافظ :

دیدي آن قهقههء کبک خرامان حافظ

که ز سر پنجهء شاهین قضا غافل بود
« فهل رایت یا « حافظ » قهقهة التدرجة المزهوة

وقد كانت غافلة عن مخالب صقر القضاء ؟ »

تهی حافظ تایا چریکهی کهوی نهخشینت بیستوه که بی بآک بوو له
چنگی شاهیننی قهزا ۰۰۰

جزیری :

تهو که بکی خه رآمان کو دکوزئی ل قه بو هات

شاهیننی قه ضایئ ب ته غافل ژ خوه را گرت

هه ژار ل ۱۱۹ صادق بهاء الدین ل ۱۴۱

جزیری :

تو بنی ماهی نهوو دهستی قه ضایئ هه هی هه هی (۳۸)

نه لزه رعی فه له کنی به لکه لعموری مه ب داسی

هه ژار ل ۲۶۲

حافظ :

مزرع سبز فلك دیدم و داس مه نو

یادم از کشتهء خویش آمد و هنگام درو

« رایت مزرعة الفلك الخضراء ومنجل الهلال الجديد

فتذکرت ما زرعت و فکرت فی موسم الحصاد العتید »

« شواربی » (۳۹)

له داسوکهی مانگی یه کشه و هم دهر وانی له چینگی شینی عاسمانی پوش و
پاری ته مه نی خوئی هاته بیرو زاینم کاتی دروینه هات .

هه ژار ، ل ۲۶۲

جزیری :

خه رقه بی زه رق و ژه نگی زوهد من به بی موغانه شوست
شوستوشویک دمه یکه دی ته ووه لی کار فه رضه فه رض

هه ژار ل ۵۸۹ صادق بهاء الدین ل ۲۴۴

حافظ :

کنون بآب می لعل خرقه میشویم
نصیبه ازل از خود نمی توان انداخت
نیستا به شهرابی له علی سور خرقه ده شوین •
تهم به شه ته زه لی یه ، ناتوانم له خومی دوورخه مه وه ، به واتا ته مه نصیبه •

جزیری :

حه تتا بنورا باده بی ره نگی نه گی سه ججاده بی (۴۰)
دوری ژوی شه هزاده بی دور دانه یا گه ردن زعاج

هه ژار ل ۱۷۵ صادق بهاء الدین ل ۱۷۲

حافظ :

بمی سجاده رنگین کن گرت پیر مغان گوید
که سالک بیخیر نبود زراه و رسم منزلها
به فه رمانی بکه خوی شاره زایه و ریگه ناگوری
چونکه سالیک خوی شاره زایه و ریگه ناگوری •
فلون السجادة بالخرم اذا قال لك ذلك «شیخ المجوس» فان «سالکاً»
مثله لایجهل الطريق ورسوم المنازل •

شواربی (۴۱)

«ته گه ر پیرت گوتی دوگرد دمه ی هه لکیشه بی کیشه

به فرمانی بکه خوی شاره زایه و ریگه ناگوری «

هزار (۴۳)

جزیری :

ته دقعی صاف و زه غهل ژیک قه دی ته جره به که
داعیاری بته مامی بنومیتن ته محهک

هزار ل ۳۳۷ صادق بهاء الدین ل ۳۷۴

حافظ :

در خلوص منت ار هست شکی تجربه کن
کس عیار زر خالص شناسد چو محک
نه گهر دوو دلی له دلسوزی من وهره تا قییم که ره وه
که س عیاری زییری خالص نازانی مه گهر مه محهک •
« واذا شککت فی «خلوصی» فأسرع الی فحصی و تجربتی
فلا یعلم معیار الذهب الخالص الا المحک »

« الشواربی » ل ۱۶۳

جزیری :

نه ز ژ زولفا ته قهرستم مه طه له ب کر له بی له عل
لی دچاها ذه قه نی بی سه روپا چومه هه له ک

هزار ل ۳۳۷ صادق بهاء الدین ل ۳۸۰

حافظ :

به پیچه وانهی نه مه ده لی :

درخم زلف تو آویخت دل از چاه زنفخ

آن گز چاه برون آمد و در دام افتاد
 دل له چالی زه نه خداتتا ، دهستی برد بو زولفت ، تارز گاری بیی ، به لام ،
 به داخه وه ، نه سیری داوی زولفت بوو -- بوو به داوی زولفته وه .
 «وقد هرب قلبی من بئر غمازتک فتعلق بسلاسل طرتک
 فوا أسفاً علیه ... لقد طلع من البئر فوقع فی الشبک !!»

« الشواربی - ل ۲۷ » (۴۳)

جزیری :

شهر به تا وی جام و طاسی
 یار گوتی بیت ئینعی کاسی
 بیت مهژی فه یضهک ژکاسی
 ئابی حه یوان نه و بخوده یه

هه ژار ل ۶۰۶ صادق بهاء الدین ل ۳۷۹

حافظ :

ما در پیاله عکس رخ یار دیدم ایم
 ای بیخبر ز لذت شرب مدام ما
 فکثراً ما رأیت فی کأس الشراب ، صورة الحبيب ممثلة بادية
 فهل عندک نبأ بذلك ، یامن تجهل لذة احتساء الخمر الصافية ؟ !
 « الشواربی ل ۵۷ »

جزیری :

مهست و هشیار همه که چ کوله من ره قص و سه مائین
 نهز نزانم چنه سهق که یفه نزانم چشه رابه

هه ژار ل ۴۳۴ بهاء الدین ل ۳۴۳

حافظ :

چه ره بود این که زد در پرده مطرب
 که می رقصند باهم مست و هشیار
 چه نه وایه ک بوو که گویه نده دهستی بی کرد « لییدا »
 تا مه ست و هوشیاری هینایه سه ماو ره قص
 « وای نعمة تلك التي ضربها المطرب في الحانة (۴۴)
 فأخذ يرقص على نعماتها المفيق و صريع الخمار !! »

« الشواری » - ل ۱۰۴

جزیری :

ژ ویصلا خوه زه کاتی بده میسکین و فهقیران
 کو جه مالایه ته یه کامیل دکه مالایه خوه نیصابه

هه ژار ل ۴۳۵ صادق بهاء الدین ل ۳۴۳

حافظ :

نصاب حسن در حد کمالست
 زکاتم ده که مسکین و فقیرم
 سه رمایه ی جوانی تو گیشته ته و پهری
 زه کاتی ده که وی ، که واته بیده بهم فهقیری بی

دوره تانه • **بنکهای زین**

جزیری :

ته دققی بهرق و بروسکان بره شینی ، تو نه ظه رده
 ته دققی روژ خویابت ، ژ شه باکئی تو خویابه
 ته دققی زیرو زه بهرکی مه ، دوزلفان بده بهر با

ته دقعی قه نج قیامت له رابت بخوه رابه

هه ژار ل ۴۳۸

حافظ :

تو گر خواهی که جاویدان جهان یکسر بیارائی
صبارا گو که بردارد زمانی برقع از رویت
وگر رسم فنا خواهی که از عالم براندازی
بر افشان تا فرو ریزد هزاران جان زهر مویت
تو نه گهر جوانی نه بهدیت بو هموو دنیا دهوی
به بای سه با بلخی که روو پو شه کت له رووت لادا

نه گهر دمه وی فها له عالمدا ریشه کن که ی «نه بیلی» گیسوه کانت
په ریشان که تا هه زاران گیانی زینده دل بکه ونه خواری و نه جاتیان بی
له به ندی زولفت و ره سمی فها له عالمدا نه میتی .

جزیری :

سیرپوش و قیبا بامه یه ته سبیح و موصه لالا
وهر دا بدرینین لخواه نه و په رده قه تابخی

هه ژار ل ۴۶۸

بنکه ی زین

حافظ :

زیاده خوردن پنهان ملول شد حافظ
بیانگ بربط و فی رازش آشکاره کم
حافظ ئیتر تاقه تی چووه «وهرس بووه» له باده خوار دنه وه به دزی به وه ،
با به تاوازی بوربوت و نای راز ئاشکاره کم .

جزیری :

موفتی مه نهی و نایه و نهی قهولین قه دیسه
باوهرته نههن ؟ گو هیده بهرچه ننگ و روبایی

حافظ :

فتوی پیرمغان دارم و قولیست قدیم
که حرامست می آنجا که نه یارست ندیم
فتهواو حوکمی پیری موغانم هه یه که قسه یه کی دیرینه و بهجی یه ، که
حرامه شهراب خواردنه و ، نه گهر یار هاو ده م و هاو پیاله نه بی .
«لدى فتوى من «شيخ المجوس» وعندى قول صائب قديم (٤٥)
بان الخمر حرام ، حيث لا يكون العجيب هو النديم . . . !! »

الشواربی ل ۲۱۴

جزیری :

گهر چی دهر دیوانی جه حضرت پور جه قیرین شوبهی مور
چه شمی ته چه شمی سوله یمانی بحالی مورین
هه ژار ل ۵۱۹ بهاء الدین ل ۴۲۵

حافظ :

نظر کردن بدرویشان منافی بزرگی نیست
سلیمان با چنان حشمت نظرها بود بامورش

به چاوی بهزه یی بهوه ته ماشای دهر ویشانی فقیر له گه وره بیت
که م ناکاته ره . سلیمان بهوه موو حیسمهت و گه وره یی بهوه چاوی لوتف و
بهزه یی هه بوو بهرام بهر میرووله که ی .
لیره دا ئیشارمه ته بو داستانی جه زره تی سوله یمان و میرووله که . سهیری

سوره تى «النمل - نايه تى ۱۷ ، ۱۸ ، ۱۹» بکه • هه روو ده ها سه یری «قصص القرآن» ی «حسن احمد جاد المولى» بکه ل ۱۹۷ - ۲۰۲ - ۲۰۴ هه روو ده ها «قصص الانبياء» «عبدالوهاب النجار» ل ۳۳۷ •

جزیری :

شهر حى حالى غه مى عيشقا ته ژكو تيته نويسين
مه دحى نه وصافى جه مالاته كو جاتى ره قه مى

هه ژار ل ۴۷۰ صادق بهاء الدين ل ۴۳۱

حافظ :

حكاي ت شب هجران نه آن حكاي ت حالي ست
كه شمه زيبائش بصد رساله بر آيد

داستانى شهوى هيجران ، داستانى نيه ، كه بتوانى كه توژى
له باسى به سه دنامه بيته دى «ته واوبى» •

جزیری :

ژ نه زمل حهق «بمه لى» دايه ز عيشقى قه ده حهك
تا نه بهد مه ست و خه راين ژ مه يا وى قه ده مى

هه ژار ل ۴۹۳ صادق بهاء الدين ل ۴۴۴

حافظ :

سر ز مستى برنگيرد تا بصبح روز حشر
هر كه چون من در ازل يك جرعه خورد از جام دوست
هر كه سى وهك من يهك قوم له پيالهى دو ستى خوار دى نه نه زمل دا ،
سه رى مه ستى له زهوى به رزنا كاته وه تا روژى حه شر •

۲ - حافظ و شاعری نالی :

نالی دامه زرينه رو ماموستای شيعرو نه ده بیاتی کوردی سهرده می
میرنشینی بابانه ، حه زره تی نالی ، یه کیکه له نه ستیره گه شه کانی ناسمانی
شيعرو نه ده بیاتی کوردی . نالی ههروه کو جزیری له شیوهی شیمالی داو
خانای قوبادی و بیسارانی و مهولهوی له شیوهی گزرانی داو ، بابنه تایه ری
هه مه دانی له شیوهی جنووبی دا ، خاوه نی قوتابخانه یه که هه ره نه و قوتابخانه یه
که ئیستا بوته بنکه و ناوه روکی شيعرو نه ده بیاتی کوردی (۴۶)
نالی ههروه کو هه مه و شاعیرو نه ده بیاتی سهرده می خوی چ کوردو چ
هاوسی شاره زایی به کی ته واری هه بوو له شيعرو نه ده بیاتی زمانه که ی خوی و
جگه له زمان و شيعرو نه ده بیاتی عه ره بی و فارسی و تورکی له به ره نه و هویانه ی
که له پیشه کی باسه که دا باسمان کرد . ده رباره ی شاره زایی شاعیرو نه ده بیاتی
کورد له زمان و نه ده بیاتی دراوسی خا لیره دا ئیسه ده رباره ی حافظ له شيعری
نالی داو «رنگدانه وهی ده خینه به رچاو .

سهرنج : له به ره نه وهی له باسیکی پیشو ودا که به ناوی «نالی و
دراوسی» (۴۷) یه وه باسی کاریگه ری و ره نگدانه وهی شيعری فارسی له لای
نالی کردوو ، لیره دا نه و به یت و پارچانه ی نالی که حافظی پیوه دیارده به وانا
ره نگ و بوئی شيعری حافظ چ له رووی و اتاوه بی چ له رووی هونه ره وه بی
پیشان ده ده مه وه . نه ره ی شایانی باسه دیوانی نالی - مدرس - م کردوو
به نه ساس .

بن سوود نی به پیش نه وهی به یته کان پیشان بده م نه م به یته ی نالی
که به لگه یه بو شاره زایی نالی له نه ده بیاتی فارسی دا جگه له و نه زه لو دوو
به یتی به ی نالی به فارسی - بخه مه به رچاو .

نالی ئیسته تاجی شاهی و ته ختی خاقانی هه یه
شه و که ت ئارا مورخته شه م دیوانه ، فکره مت صائبه

وا بهیته کانی نالی و حافظ له خوارده وه دهیخهینه بهرچاو •

نالی : غهزه لی ۱/۵ ل ۸۹

شیره بی جانه وتم یامهیه ؟ چابوو فهرمووی

عه کسی له علی له بی مه ر جانه له فنجانه دا

حافظ :

ما در پیاله عکس رخ یار دیده ایم

ای بیخبر ز لذت شرب مدام ما

عه کسی پرووی یار ده بینین له پیاله دا نهی بی خه بهر له له زه تی

خواردنه وهی شه راب وهیا خواردنه وهی بهرده وومی ئیمه •

نالی :

به حشی سیرری دهه نی نوقظه به نوقظه بگه ری

سه ری مووی نی به بی نوکته له دیوانه دا

حافظ :

گفتم نقطهء دهنتم خود که برد راه

گفتم این حکایتیست که بانگته دان کنند

گوتم : کی ده توانی ری به ری به ده مت

گوتمی : ده مم چیکایه تیکه ده یگیر نه وه بوخه بیر بو هه ل هینان

ده ابراهیم الشواربی له شه رحی « ترجمه » ی نه م بهیته دا ده لئی :

ثغره ضیق فهو يشبه النقطة في ضالته وصغره ، اي ان فمه لا يسكاد

يظهر او يبين فلا يصل الى الكشف عنه لضالته وصغره الا خبير بحل المعميات

والالغاز (٤٨) •

نالی :

نالی نهو نوقظه که و ابوو به نیشانهی چاوی

من له صحنه‌ی روخی نه و دولبه‌ره نیشانم دا

حافظ :

مردم دیده ز لطف رخ او در رخ او
عکس خود دید گمان برد که مشکین خالیست
بیلبیل‌هی چاوم له بهر نازکی گۆنه‌ی نه و له سه‌ر گۆنه‌ی وینه‌ی خوئی
دی و گومانی کرد که خالیکی ره شه .

به‌واتا : نه‌وه‌نده گۆنه‌ی ناسک و پروون بووه بیلبیل‌هی چاوی که
فوخته‌یه کی ره شه له سه‌ر گۆنه‌ی عه‌کسی «وینه‌ی» داوه‌ته‌وه . به‌واتا ره‌سمی
بیلبیل‌هی چاوی له گۆنه‌ی دا ده‌ر که وتوووه وای زانیوه خالیکه له سه‌ر گۆنه‌ی ،
لای نالیس هه‌مان واتای هه‌یه و هه‌مان واتای مه‌به‌سته .

غزه‌لی ۱۴ / ۱۱۸

نالی :

نه‌ی واعیظی بارید چی به هه‌ر وه‌ک هه‌ره‌سی کیو
به‌و وه‌عظه که بایه هه‌موو ، هاتووویی به‌سه‌رما ؟

حافظ :

برو بکار خود ای واعظ این چه فریادست
مرا فتاد دل از ره تراچه افتادست
برو به‌لای ئیشته‌وه نه‌ی واعیز نه‌م هه‌راو هاواره چی به ؟
دل‌م له‌ری لای داوه به‌توچی ؟ مه‌به‌ستت چی به ؟

غزه‌لی ۱ / ب ل ۱۳۳

نالی :

عاشق هه‌وه‌سی مه‌یکه‌ده و وعیلمی به‌سیطه

عاقل طه له بی مه درسه وو جهلی موره ککب

حافظ :

حدیث مدرسه و خانقاه مگوی که باز
فتاد در سر حافظ هوای میخانه
تو خوا ئیتر باسی مه درسه و خانه قا مه که
ناره زووی مه یخانه و شهراب که وتوته سهری حافظ

نالی :

غزه لی م/۱۲ ل ۳۰۶

مه جلیمیکی چه من و بولبول و به زمی گول و مول
به دوصد مه درسه و دهرس و کیتابی نادم

حافظ :

از قیل و قال مدرسه حالی دلم گرفت
یکچند نیز خدمت معشوق و می کنم
له بگروه به ردهی مه درسه دلم گیراوه
هیچ نه بی توزیکیش خزمه تی مه عشوق و شهراب بکه م

نالی : غزه لی ۷/و ل ۳۸۴

خالت چی یه ؟ دانه ی که نمی جه نه تی پرووته
چاوت چی یه ؟ فیتنه ی حهره می قیبله یی نه برؤ

حافظ :

خال مشکین که بدان عارض گندم گونست
سر آن دانه که شد رهزن آدم بااوست

خالی موشکین «میسکی» له سهر نه و گۆنه گه نهم پرهنگه سپری نه و
دانه یه که ناده می گومرا کرد *

نالی : غه زه لی ۱/۵ ل ۳۹۱

ساقی به مه یی کونه له سهر عاده تی نه و به
بشکینه به یه ک نه و به دو صه د ماته می ته و به

حافظ :

ساقیا برخیز و درده جام را
خاک بر سر کن غم ایام را
هه لسه ساقی بسده ری جامی شهراب
خاک بکه به سهر رو و داوی زه مانه و خه می پوژان دا *

نالی : غه زه لی ۱/۱۴ ل ۱۱۸

وا ظه ن مه به رو خساره یی تو غائیبه قوربان
بنواره چلۆن نه قشه له تیو دیده یی ته رما

حافظ :

خیال روی تو در هر طریق همزه ماست
نسیم موی تو پیوند جان آگه ماست
خه یالی رووت له گه لمانایه ، له هه موو لایه لدا شه مالی مووی
تو په یوه ندی گیانی به ناگای ئیمه یه *

نالی :

غه زه لی ۲۲/۵ ل ۵۳۰

داویکه له رووی دانه یی خالت ته تراوه
زنجیره له پیی مائیلی نه و رووته تراوه

حافظ :

ای که در زنجیر زلفت جای چندین آشناست
خوش فتاد آن خال مشکین بر رخ رنگین غریب
نهی نهوهی چندین آشنا برون به داوی زولفته وه چند جوانه نهوه
خاله پرشهی لهسه ر نهوه گونه رهنگینه عه جایه به .

حافظ :

زلف او دامست و خالش دانه آن دام و من
بر امید دانه افتاده ام در دام دوست
زولفی نهوه داوه خالی دانه بی نهوه داوه
به نومیدی دانه که وتوومه ته ناو داوی دوست

۳ - حافظ لهشعیری سالم دا :

سالم شاعیری به رزی میرنشینی بابان و هاوری گیانی به گیانی نالی ،
له سالی ۱۲۲۰ کوچی دا له دایک بووه و له سالی ۱۲۸۶ کوچی دا کوچی دوایی
کردووه (۴۹) .

ناوی «عبدالرحمن و کوری محمد به گی قهره جهه نسی کوری احمد
به گ و له بنه ماله ی صاحبقران و ناموزای مصطنی به گی کوردی به» .

وهلامی نامه به ناو بانگه که ی نالی نیشانه ی پایه و توانی سالم دهرده خا ،
لهشعیری کوردی دا ، جگه لهوه ی که سهیری ناوه روکی نامه که ی نالی و
وهلامه که ی سالم ده که ین دوو شتی زور گرنک و شایانان بو دده
به دهسته وه ، به که م باری میژووبی و کومه لایه تی و زرووفی ناله باری و
نه گبه تی ، که به سه ر میرنشینی بابان و هموو ناوچه که دا هاتووه ، دووه م
دلسوزی و خوشه ویستی و پایه به رزی نه م جووته شاعیره که هه تاهه تایه
ده بی رو له ی نه ته وه که یان شانازی یان پیوه بکه ن و روژی هزار جار دو عای

خیر و ئافه رینیان بۆبئیرن جگه له وهی که ده بی هه میسه له سه ریان بنووسن و
که نجینه ی کتیبخانه ی کوردی به به ره هم و له سه ر نووسین ئه و دوو بلیمه ته
په بکه نه وه (٥٠) • هه روه کو له پیشه وه گوتمان «سالم» یش وه کو شاعیره کانی
پیش خۆی و هاوچه رخی شاره زایی به کی ته واوی هه بوو له زمان و ئه ده بیاتی
فارسی دا ، جگه له وهی که گه لئ سه فه ری سنه و تارانیشی کردووه • بۆ
ئه وهی درێژه به باسه که م نه ده م لیره دا ئه و به یت و شیعرانه پیشان ده ده م که
ره نگدانه وه و هه ناسه و بۆنی حافظی تیادا ده ست نیشان ده کری •

سه رنج : له بهر ئه وهی به داخه وه ده لیم — تا ئیستا دیوانی سالم
به شیوه یه کی ریک و بیک ساغ نه کراوه ته وه و له بهر ده ست دا نی یه ، ناچارم
که ئیعتیما د بکه م به چاپه که ی کوردی مه ریوانی بغداد ١٩٣٣ وه به پی ریز
پتوه گرتنی شیعره کانی له و چاپه دا ده ست پی بکه م ئه گه رچی زۆر هه له و
پاش و پیشی تیادایه •

١- سالم ئه م غه زه له به ناوبانگه ی حافظی تی هه لکیش کردووه • ئه وهی
شایانی باسه زۆر وه ستایانه به م کاره هه لساوه و ئه وهی که سه رنج راده کیشی
لیره دا ئه وه یه که نیوه ی به که می به یته کانی خۆی تا راده یه ک هه مان (ترجمه) و
واتای هینه کانی حافظه ئینجا له گه ل نیوه ی دووه ه می به یته که ی حافظ دا
تی هه لکیشی کردووه • من لیره دا یه که م به یته که ی حافظ ده نووسم ئینجا
هینه کانی سالم تا کو خۆینده واری به ریز هه ر دوو کی له بهر چاوبی ، هه ر
وه ها به هیچ جۆری ده ستکاری هیچ وشه و زاراوه یه ک ناکه م ، چونکه ئه وه
کاریکی تره و له شوینی ساغ کردنه وه ی دیوانه که ی دا ده بی بکری • ده بی
ئه وه شمان له بیر نه چی که شیعره کانی حافظ له تی هه لکیشه که ی دا ، به پی
ریز پتوه گرتنی دیوانی حافظ تی به پاش و پیشی تیادایه ، جگه له هه له و ناریکی
لیره دا ناچار بووم هه له و ناریکی به یته کانی حافظ به پی ئه صله که «دیوانی
حافظ» ی راست بکه مه وه ، جگه له وهی که له هه ندی شوین دا چه ندی
بواردووه ، ئنجا یا له نووسینه وه دا که وتوووه یا سالم خۆی وازی لی هیناوه •

غزه له که ی حافظ به مه دست پی ده کا :

حافظ :

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل مارا
بخال هندویش بخشم سمرقند و بخارارا
نه گهر نه و جوانه « شوخه » شیرازی په به ئیشاره تی دلمان پراکیشی ،
به خالی رهشی ده به خشم سه مه رقه ندو بوخارا (۵۱) .
سالم به م جوړه دست پی ده کات :

نه گهر نومیدی دل بینیتته جی ماهی جیهان آرا « سالم »
بخال هندویش بخشم سمرقندو بخارارا « حافظ »

حافظ :

بده ساقی می باقی که در جنت نخواستی یافت
کنار آب رکنابادو گلگشت مصلا را

نه ی شهراب گیر ، بده ری شهرابی باقی ، له « جنة المأوی » دا دست
ناکه وی ، له که ناری رووباری « رکناباد » و باغچه ی « المصالی »
له بن خاری موغه یلان وهصل نه گهر بی ناره زوو ناکه م « سالم »
کنار آب رکنابادو گلگشت مصلا را « حافظ »

حافظ :

نصیحت گوش کن جانا که از جان دوست تر دارند
جوانان سعادت مند پند پیر دانارا

گیانه که م گوی بگره له نه سیحه تم - که لاوانی به خته وهر « سه عید »
ناموژگاری « شیخ » یان له خویان زیاتر خوش دهوی
نه سیحه ت بگره گوی جانا له لایان زور به ته عظیمه « سالم »
جوانان سعادت مند پند پیر دانارا « حافظ »

حافظ :

اگر دشنام فرمائی و گر تفرین دعا گویم
جواب تلخ می‌زیید لب لعل شکرخارا

نه گهر جینو بدهی و نه گهر نه فرین دعاده کهم «دو عا گووم»
نایا شایسته به قسه‌ی تال لهو لیوه له‌علی به شیرینه
دوو سه‌د جار گهر به گوئی خووم حه‌رفی ساردت بشنه ودهم شادم «سالم»
جواب تلخ می‌زیید لب لعل شکرخارا «حافظ»

حافظ :

ز عشق نانام ما جمال یار مستغنی است
بآب و رنگ و خال و خط چه حاجت روی زیبارا
جوانی یار پی‌ویستی به عیشقی ناته‌واری ئیمه نی‌به
پرووی جوان و نازه‌نینی چ‌پیتویسته به‌خال و خهت و ئارایشت .
نه گهر خووری له‌که‌و‌شهر شست و شووی خووی دا به‌تو نابج «سالم»
بآب و رنگ و خال و خط چه حاجت روی زیبارا «حافظ»

حافظ :

حدیث از مطرب و می گو و راز دهر کمتر جو
که کس نگشود و نگشاید بحکمت این معمارا
ده‌باره‌ی گوینده و شهراب بلج و نه‌راز و سری زه‌مانه کهم بلج ،
که کهس نه‌ی توانیوه به‌حیکمت نه‌م له‌غزو مه‌ته‌له‌هه‌ل‌هینج و کهس که‌شفی
نه‌کردووہ .

له‌ئیدراکی شکه‌نجی عوقده‌یی زولعت په‌ریشانم «سالم»
که کس نگشود و نگشاید بحکمت این معمارا «حافظ»

حافظ :

من از آن حسن روزافزون که یوسف داشت دانستم
که عشق از پرده عصمت برون آرد زلیخارا
زانیومه که به هوی نه و جوانی به یوسف همی بوو ،
که به هوی عیشقه وه ، رازی زوله یخا ، له پهرده دا نه هیلی و ناشکرای کا .
که عشق از پرده عصمت برون آرد زلیخارا «حافظ»

حافظ :

غزل گفتم و در سفتی بیا و خوش بخوان «حافظ»
که برنظم تو افشانند فلک عقد ثریارا
غزه لت گوت و دوررت سمی و مره حافظ بخوینه به دهنگیکی خوش
تا فه لك ملوانکه ی ثوره بیا شاباشی شیعی توده کات •
که لامت حافظا دل سه نجه بو سالم ودها چاکه «سالم»
که برنظم تو افشانند فلک عقد ثریارا «حافظ» (۵۲)
لهم تی هه لکیشه ی سالم دا هم به یته ی حافظ نایین
فغان کاین لولیان شوخ شیرین کار شهر آشوب
چنان بردند صبر از دل که ترکان خوان یغمارا
دهشی له نووسینه وه ی دیوانه که ی سالم دا که وتبی ، یا سالم خوی
به کاری نه هیناوه •

۲ - غزله لی ژماره «۵» حافظ که به مه ده ست پی ده کا :
دل میرود ز دستم صاحب دلان خدارا
دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

سالم په یردوی هم غزله ی حافظی کردووه و له سه ر هه مان شیوه
هم غزله ی داناوه ، له شهش به یته دا ، نه گهرچی هینه که ی حافظ «۱۳» به یته •

سالم به مه دهست پی ده کا .

بو چینی زولفی پر خه م نه قشه له رووی یارا

وهك ميلله تی مه جووسی هه ردین به دهوری نارا

تا ده گاته سه ر ئه م به یته که له گه ل هینه که ی حافظدا تیکه لی کردوره .

حافظ :

آن تلخ وش که صوفی ام الخبائث خواند

اشهی لنا واحلی من قبله العذارا

سالم :

مه ی گه ر حه رام و تاله ساقی به چاوی مه ست

اشهی لنا واحلی من قبله العذارا

واتای به یته که ی حافظ : ئه وتاله «به واتا شه رابه» که سو فی

(ام الخبائث) ی پی ده لی :

به له زهت ترو شیرین تره له ماچی گه وره کچان .

۳ - سالم غه زه له به ناوبانگه که ی حافظ که ده لی :

«الا یا ایها الساقی ادر کاساً وناولها» ی تی هه لکیش کردوه به م جو ره :

۱- به ده ل که ی با به نه شه ی مه ی خوماری میخنه تی دونیا «سالم»

الا یا ایها الساقی ادر کاساً وناولها «حافظ»

۲ - مه حه بیته زو ر به ئاشوبه به سه هل تی ی مه گن یاران «سالم»

که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلیا «حافظ»

۳ - که بادی صبحدهم ئه فشان ئه کا گیسوی پر چینی «سالم»

زتاب جعد مشکینش چه خون افتاد در دلها «حافظ»

۴ - دلا هه رچی بلتی ناصیح له نیك و به د به جیی بیته «سالم»

که سالک بیخبر نبود ز راه و رسم منزلها «حافظ»

۵ - محه‌لی ریحله‌ته دونیا ره‌فیقی ئیسرۆ فهدایه «سالم»
جرس فریاد میدارد که بریندید محملها «حافز»

۶ - له‌بیمی مه‌وجی ده‌ریای ئه‌هلی دل زاهید خه‌به‌ردار نین «سالم»
کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها «حافز»

۷ - قسه‌ی من شوهره‌تی شاره‌ته‌ماته تازه بیۆشم «سالم»
نهان کی ماند آن رازی کزو سازند محفلها «حافز»

۸ - ویصالی دولبه‌ره سالم موعه‌ظنه‌متر له‌هر مه‌طلب «سالم»
متی ماتلق من تهوی دع‌الدنیا واهلها «حافز»

ئه‌وه‌ی که‌شایانی سه‌رنجه ئه‌وه‌یه سالم هیناویتی به‌شی یه‌که‌می به‌یتی
یه‌که‌م «صدر» هه‌روه‌ها به‌شی دووه‌می به‌یتی یه‌که‌م «عجز» ی هه‌ر یه‌که‌یانی
له‌به‌تیککی خۆی دا‌تی هه‌لکیش کردووه بۆیه ئه‌م غه‌زه‌له لای سالم بووه
به‌هه‌شت به‌یت که لای حافز ، خۆی جه‌وت به‌یته هه‌ر وه‌کو مامۆستا
مه‌لا عبدالکریمی مدرس فهرمووی سالم حافزی کورده به‌راستی که
شیعه‌کانی ده‌خوینیته‌وه‌ه و ده‌زانی حافز به‌کوردی ده‌خوینیته‌وه‌ه ، چونکه
له‌و شوینانه‌ی که به‌زه‌قی به‌یتی حافزی له‌گه‌لدانه‌بی - واتا سۆزی حافز
له‌ناوو ناوه‌رۆکی به‌یت و پارچه‌کانیا زۆر دیار و ئاشکرایه .

۴ - ئاشکرایه ئه‌م غه‌زه‌له‌ی حافز که به‌مه‌ ده‌ست پی‌ده‌کا :

میدمد صبح و کله بست سحاب

الصبح‌الصبح‌یا اصحاب

تی‌هه‌لکیش کردووه ، نیوه‌ی یه‌که‌می به‌یته‌که سالمه‌و نیوه‌ی دووه‌می

حافزه که به‌م جووره‌یه :

صوبجی نه‌ورۆزه وه‌ختی به‌زمی شه‌راب «سالم»

الصبح‌الصبح‌یا اصحاب «حافز»

فہ صلی عیش و نیشاتہ ہی تہ مان «سالم»

المدام المدام یا احباب «حافظ»

بولبولان مہست و گول قہدح دہر کہف

بس بنوشید دائما می ناب (۵۳)

پیری مہی ئیستہ کی قبول ناکا

کہ بیندید میکده بشتاب (۵۴)

تہی حہریف ہفتہ یہ کہ ئلوی بہ ہار

راح چون لعل آتشین دریاب

دہری مہیخانہ بہ ندہ ریگہ نی یہ

افتح یا مفتخ الأبواب (۵۵)

سالم بہشی یہ کہ می تہم بہیتہی وہ کو لای حافظ چؤنہ دہری بریوہ

لہ گہل تۆزی جیاوازی چونکہ لای حافظ تہم بہیتہ بہم جؤرہ یہ :

در میخانہ بستہ اند دگر

افتح یا مفتخ الأبواب

وہ یا بستہ اند دگر

افتح یا مفتخ الأبواب

وہرہ سالم لہ حالہ تی عہ جزا

ہمچو حافظ بنوشہ می ناب

لیرہ دا وادیارہ لہ چاپہ کہ دا بہہ لہ وا نووسراوہ چونکہ راستی یہ کہی

تہ مہ یہ [ہمچو حافظ بنوش بادہء ناب] (۵۶)

۵ - سالم تہم غہزہ لہی حافظ کہ بہ مہ دہست پی دہ کات :

دل سرا پردہء محبت اوست

دیدہ آیینہ دار طلعت اوست

بہم جؤرہ تی ہہ لکیشی کردوہ :

دلّه خه لوهت سه رای هه زره تی دوست
دیده آینه دار طلعت اوست
کیمیای عیشق سیمای فقر
هرچه دارم ز یمن همت اوست
رئی دلی داوه چونکه طور پره یار
گردنم زیر بار منت اوست
بی کهس و عاشقتم منی به دناو
همه عالم گواه عصمت اوست
دلّ به خزمهت ته قه پر رویی دهست کهوت
پرده دار حریم حرمت اوست
هه رچی گولپوخ که جازبی دلّ بن
ز اثر رنگ و بوی صحبت اوست
چه کنی اندرین جهان خراب
هر کسی پنج روز نوبت اوست

که سه یرده کهین ده بینین سالم ته مه نده شاره زاو توانی له زمانی
فارسی و حافظدا هه بووه ، جگه له وهی که به یتسه کوردی یه کائیشی ده لئی
شیعری حافظه ، جاری وا هه یه به فارسیش تی هه لکیشی کردووه ، هه ر
وه کو گوتمان سالم حافظی کورده و له و که متر نی یه *

بولبول و تووتی دلّ و روخی بار
فکر هر کس بقدر همت اوست
دیده نازانی بوّ عه زیزه له لام
زانکه این گوشه خاص خلوت اوست
له راستی دا هیینه که ی حافظ وایه :

« زانکه این گوشه جای خلوت اوست »

دیاره له نه قلّ و نووسین و چاپدا ته م هه لانه ی تی که وتوووه ،

یا دستخهت و نووسخه که ی سالم نه ئاوا بووه .

لاده سالم له راهی تیره نه زهر

سینه گنجینهء محبت اوست

ئه وهی شایانی باسه ئه وه یه یا سالم ریزی به ریزی به یته کانی حافزه وه

نه گرتوووه ، یان له نه قل و نووسین و چاپدا پاش و پیش که وتوووه .

۶ - سالم ئه م غه زه له ی حافزی تی هه لکیش کردروه ، به وهی که نیوهی

یه که می هه ر به یته ی له به یته کانی حافز هی سالمه و له زوریانا هه مان واتاو

مه بهستی حافزی به کارهیناوه .

بینه ساپادی سه با له م وهخته دا په یغامی دوست «سالم»

تاکنم جان از سر رغبت فدای نام دوست «حافز»

وهخته بنیادی وجودم نه ی سیفهت ئاگر بدا

طوطی طبعم ز عشق شکر و بادام دوست

ئاوی که و ئه ر قهت قبول ناکا له دهس غیلمان و حوور

هر که چون من در ازل یک جرعه خورد از جام دوست

نالە بێ ته ئسیره ئه ی دل زه حمه تی خۆت بهس بده

دردسر باشد نمودن بیش از این ابرام دوست

قه سدی ئه و دوشنام و جهوره مه یلی من بۆس و که نار

ترك کام خود گرفتم تا برباید کام دوست

توشی دهردی ئاده مم یاران له قهیدی خاله وه

برامید دانه افتاده ام در دام دوست

۷ - لیره دا ئه م غه زه له ی حافز که به مه دهست پی ده کات :

حسن تو همیشه در فزون باد

رویت همه ساله لاله گون باد «حافز»

جوانیت با هه همیشه له زیاد بو نا بی

په ووت به دريژايي ال گول گون بي

به م جوړه :

هر ديدنه نې تويه دل بکا شاد «سالم»

رويت همه ساله لاله گون باد «حافظ»

گر سوجده نه بات موقايبات سهرو

پيش الف قدت قدش چو نون باد

به لام راستي به کهي به م جوړه به :

پيش الف قدت چو نون باد (۵۷)

شمشاد به رسمي خاکبوسي

دريای قد تو سرنگون باد

به لام راستي به کهي به م جوړه به :

در خدمت قامتت نگون باد (۵۸)

خوسنت وه کو ماهي ناسماني

هر روز که هست در فزون باد

راستي به کهي نه مه به :

هر روز که باد در فزون باد (۵۹)

گر ره وشه نه ديدنه بيچسالت

از گوهر اشك غرق خون باد (۶۰)

راستي به کهي نه مه به :

چون گوهر اشك غرق خون باد

غمزه ت له به راهري دلي زار

بي صبر و قرار و بي سکون باد

گر عاجزه دل له حلقه بي زولف

از حلقهء وصل تو بيرون باد باد

راستي به کهي نه مه به :

« از حلقهء وصل تو برون باد » (۶۱)

جیئی تاوی حه یاته له علی لیوت

دور ازلب هر خیث دون باد

راستی به که یی نه مه یه :

« دور ازلب مردمان دون باد » (۶۲)

تا که یی دلی من له شه وقی وه صلت

زه بوون و ناتوان و بی سکون باد

وا دیاره لیزه دا نیوه که یی حافر که له به یی شه شه م دا سالم هینا و یی

که به م جوړه یه « بی صبر و قرار و بی سکون باد » ه

سالم به م شیوه یه دوو باره یی کردو ته وه ، له راستی دا نه مه یان لای حافر

به م جوړه یه :

« در کردن سحر ذو فنون باد » (۶۳)

۸ - نه م غه زه له یی حافر که به مه ده ست پی ده کا :

عیدست و آخر گل و یاران در انتظار

ساقی بروی شاه بین ماه و می بیار

جه زنی رهمه زانه و پایانی و هرزی گون و ، دوستان چاویان له ری یه •

نه یی شهراب گپ « ساقی » مانگی نوی له رووی شاه دا « مه لیک » بینه و

باده بینه و بمان دهری •

نه ییامی عید و عه هدی گون و مهوسیمی به هار « سالم »

ساقی بروی شاه بین ماه و می بیار « حافر »

جانا له مال و دهوله تی دنیا عه زیزتر

آن نیز بر کرشمه ساقی کنم تشار

راستی به که ی بهم جوړه یه :

« کان نیز بر کرشمه ساقی کنم تشار » (۶۴)

بیتو له بهم بگاته له بت دل به له د نه بی

از فیض جام و قصه جمشید کامکار

ره نگین نه بی له حاله تی به زما به شیعی من

جام تو مرصع بدین در شاهوار

راستی به که ی بهم جوړه یه :

« جام مرصع تو بدین در شاهوار » (۶۵)

ریگا ده با به سیری ده هانت خه یالی من

« موسوم نقطه است نه پنهان نه آشکار »

نهم نیوه به یته له غه زه له که ی حافظدا نی به ده شی هه رهی سالم خوی بی

چهره ت به تاب و رهنگی له تافه ت نه لینی گو له

یارب ز چشم زخم زمانش نگاه دار

۹ - سالم جاریکی تر به یتی به که م له غه زه له به ناو بانگه که ی حافظی

تیکه ل به به یتیکی خوی کردووه ، زور و مستایا نه و هونه رمه ندانه • به یته که ی

حافظ نه مه یه :-

الا یا ایها الساقی ادر کاساً و ناولها

که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکله

سالم :- الا یا ایها الساقی به موفلیس و مختی نیحسانه

ادر کاساً و ناولها عه تا شیوه ی که ریمانه

سالم نهم به یته ی حافظه که :

له غه زه له شیرینه که ی حافظدا که نه لینی :

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل مارا

بخال هندویش بخشم سمرقندو بخارارا

ناہم بہیتہ :

اگر دشنام فرمائی وگر نفرین دعا گویم

جواب تلخ میزید لب لعل شکر خارا

سالم دهائی :-

ده کا شیرین لہخہ شما تلخ گوئی لعل شیرینت

دوعا گرنیست خوش وقتم ز گفتارت بدشنامی

* * *

بنکھی زین

سهرچاوه و پهراویزه کان :

- (۱) سهیری علاءالدین سجادی - دهقه کانی ته هبی کوردی - بهغدا - ۱۹۷۸ - ل ۱۳ - ۱۴ بکه .
- (۲) لای فارسه کانیس بق ماوه یهك بهواتا دووسج سهده له دوای هاتنی نیسلامه وه زمان و نه ده بیاتی فارسی فه راموش کرابوو ، عه ره بی شوینی گرتبؤوه تا نه وه بوو له زه منانی « سامانی په کان » دا به هوی نه وهی که میره کانیان ده یان ویست زمان و نه ده بیاتی فارسی بیوژیته وه و په ونه قی پیشووی په یدا کات شیعو نه ده بی فارسی دهستی کرد به نه شونوما ، نه وه بوو هه ره له زه منانی نه مانا بوو شانامه نوسین هاته کایه وه وه کو شانامه ی مه سعودی ، مروزی گوشتاسب ، شانامه ی ده قیقی و شانامه ی فیردهوسی . . . سهیری :-
- ا - تاریخ ادبیات فارسی - د. صفا تهران ۱۳۳۹ .
- ب - تاریخ ادبیات فارس - رضا زاده شفق تهران ۱۳۴۲ .
- ج - تاریخ ادبیات فارس - ادوارد براون تهران ۱۳۲۵ .
- د - پیشه کی گنج سخن - د. ذبیح الله - تهران - جلد اول ۱۳۵۴ .
- ه - تاریخ زبان فارسی - خانلری - جلد دوم - تهران ۱۳۵۲ ال ۵۲ - ۵۳ .
- (۳) سهیری فرهوشی - زمانی کوردی - باسیکه له گوئاری کولیتیجی نه ده بیاتی تاران بکه .
- (۴) سهیری : ا - علاءالدین سجادی - میژووی نه ده بی کوردی - بهغداد - چاپی دوهم ۱۹۷۱ - ل ۱۵۲ - ۱۵۳ بکه .
- ب - سهرچاوه ی ژماره (۱) - ل ۴۰ - ۴۱ بکه .
- (۵) سهیری نه مانه بکه :-
- ا - سهرچاوه ی (۴) .
- ب - العقد الجوهری فی شرح اشعار الملا الجزیری - احمد الملا محمد البهتی الزفنگی - قامشلی ۱۹۵۸ م .
- ج - داستانی شیخی سه نمان - فه قیتی تهران - تحقیق ، چاپی مؤسکو ۱۹۶۵ م .
- د - بابا تاهیری هه مه دانی « دیوان » تصحیح وحید دستگردی - چاپ چهارم - ۱۳۴۷ - تهران .
- ه - مه هدی نامه ی ابن الحاج - محمد علی قهره داغی - چاپی کوری زانیاری کورد - بهغداد - ۱۹۷۵ .
- و - دیوانی نالی - مهوله وی ، خانی ، بیسارانی .
- (۶) سهیری : ا - گوئاری کولیتیجی نه ده بیات - زانستگای بهغدا ژماره (۱۶) ۱۹۷۳ بابته ی « شاعیرانی کوردو نه ده بیاتی فارسی » بکه .

- ب - رۆشنگیری نوێ - ژماره « ۱۰۶ » ۱۹۸۵ قورئان له شیعیری جزیری دا بکه .
- ج - رۆشنگیری نوێ - ژماره (۱۰۷) ۱۹۸۵ - نالی و ئهدهبیاتی دراوسیج بکه .
- (۷) ئهم زاتانهی ههموویان شارهزاو زانای زهمانی خۆیان بوون له عهزهبی و فارسی و کوردی دا .
- (۸) سهیری سهرحاوهکانی ژماره (۶) بکه .
- (۹) ۱ - سهیری سهرحاوهی ژماره (۲) بکه .
- ب - تاریخ زبان فارسی - جلد دوم - دکتر خانلری - تهران - ۱۳۵۲ ل ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ .
- (۱۰) عهرووزی عهزهبی له ریگهی فارسی بهوه کوردهکان - واتا - شاعیرهکان و ئهدهبیاتی کورد ، وهریان گرتوهو به پتی تایبهتی زمان و ئهدهبیاتی کوردی ئهو بهحرانهی که دهگونجا - بهکاربان هیناوه و دکو بهحری « رمل » هزج ، بسیط و مضارع .
- (۱۱) شیعهکانی مهولهوی لهسهر کیشی خۆمالی به واتا - برگیهیی به که ئهمه لهگهڵ کیشی شیعی کۆنی ئهم ناوچهیهزایه واتا له پیش ئیسلامدا بهکدهگر نهوه ، جگه لهوهی که کیشی شیعی ئایینی و فولکلۆرمان به زۆری لهسهر ئهم کیشهیه .
- (۱۲) سهیری : ۱ - کۆنی و تازهیی له ههلبهستا - گۆران - هیوای ژماره (۳۱) سالی ۴ کانوونی دووهمی ۱۹۶۱ بکه .
- ب - د . کامل بصیر - شیخ نووری شیخ صالح - بهغدا - ۱۹۸۰ .
- (۱۳) شارهزاو زانیانی ئهدهبی فارسی و شیعی فارسی به پتی شیوه و دارشتنی بهوه دابهش دهکن بهسهر ئهم چهند « شیوهیه » دا که « اسلوب - سبک » ی پێ دهآین .
- ۱ - شیوهی خۆراسانی - که شیعی ئهم شیوهیه ژماره یهک تایبهتی و ری و شوینی خۆی ههیه ، شاعیرانی بهناوبانگی ئهم شیوهیه : « فردوسی ، روودکی ، عنصری » .
- ۲ - شیوهی عێراقی . شاعیرانی بهناوبانگی ئهم شیوهیه : « نظامی ، سعدی ، مولوی ، حافظ ، جامی ... » به .
- ۳ - شیوهی هیندی - ئهصفههانی - شاعیرانی بهناوبانگی ئهم شیوهیه « کلیم ، صائب ، هاتف ... » .
- ۴ - بزوتنهوهی گهراوهی ئهدهبی « بازگشت ادبی » سهیری آتشکدهء لطفعلی آزر بیگدلی بکه .
- سهیری : سبک خراسانی در شعر فارسی - محمد جعفر مخجوب - تهران - ۱۳۴۵ - ل ۳۵ .

(۱۴) بؤ شاره‌زایی ده‌باره‌ی ئەم شاعیرانه سه‌یری :-
گنج سخن :- د . ذبیح‌الله صفا - جلد اول - تهران - چاپی پینجه‌م
- ۱۳۵۴ .

گنج سخن :- د . ذبیح‌الله صفا - جلد دوم - تهران - چاپی دووهم
- ۱۳۵۴ .

گنج سخن :- د . ذبیح‌الله صفا - جلد سوم - تهران - چاپی دووهم
- ۱۳۵۴ .

گنج سخن :- د . ذبیح‌الله صفا - جلد دوم - تهران - ۱۳۵۴ - چاپ
دووهم ل ۲۹۸ .

وشه‌ی خواجه : به‌واتای کویخا و گه‌وره‌ی مال و شیخ و پیرو ،
مالدار و حاکم ، به‌ساحیتی کومه‌تیش ده‌لین . . هه‌روه‌ها گه‌وره‌و
سه‌روه‌ر ، به‌واتای ئەویاوه‌ خه‌سینراوانه‌ی که له‌ هه‌رم سه‌رای
پاشاو حاکمه‌کاندا خزمه‌تکاری و کاروباریان ده‌کرد . . . دیت .

(۱۵) حافظ شیرین سخن - محمد معین - تهران - ۱۳۱۹ ل ۷۴ .

(۱۶) حافظ شیرین سخن - محمد معین - تهران - ۱۳۱۹ ل ۷۴ .

(۱۷) حافظ شیرین سخن - محمد معین - تهران - ۱۳۱۹ ل ۷۵ .

(۱۸) دیوانی حافظ - به‌کوششی محمد قزوینی و دکتور قاسم غنی - تهران .

(۱۹) دیوانی حافظ و حافظ شیرین سخن - محمد معین تهران - ۱۳۱۹ ل ۷۵ .

(۲۰) اغانی شیراز - ابراهیم امین الشواربی - ج ۱ - القاهرة - ۱۹۴۴ م ل ۱۲۱

(۲۱) اغانی شیراز - ابراهیم امین الشواربی - ج ۲ - القاهرة - ۱۹۴۵ م ل ۱۸۹

(۲۲) اغانی شیراز - ابراهیم امین الشواربی - ج ۳ - القاهرة - ۱۹۴۵ م ل ۲۵۱

(۲۳) ۱ - دیوانی حافظ - به‌کوشش محمد قزوینی و دکتور قاسم غنی - چاپ
سینا - تهران ل ۱۱۵ .

ب - اغانی شیراز - ابراهیم امین الشواربی - ج ۲ - القاهرة ۱۹۴۵ م
ل ۸۴ .

(۲۴) سه‌رچاوه‌ی ژماره (۱۵) ل ۷۷ و دیوان حافظ سه‌رچاوه‌ی (۱۹) ل .

(۲۵) حافظ خۆی ده‌لێ :-

ندیدم خوشتر از شعر تو حافظ
بقرآنی که اندر سینه‌ داری
له‌ شیعری تو خوشترم نه‌دی حافظ
به‌و قورئانه‌ی که له‌ سینه‌تایه

سه‌یری : حافظ شیرین سخن - د . معین - ل ۸۵ بکه .

(۲۶) حافظ الشیرازی شاعر الفناء والفضل فی ایران - ابراهیم امین الشواربی
- مصر - ۱۹۴۴ م ل ۱۷۳ - ۱۷۴ .

(۲۷) سه‌یری ئەم سه‌رچاوانه بکه :-

۱ - سهرچاوهی ژماره « ۴ » ل ۱۷۹ - ۱۷۸ .

ب - دیوانی - مهلای جزیری - ههژار - تهران - ۱۳۶۱ ل ۱۳ - ۲۱ .

ج - العقد الجوهری - ج ۱ - قامشلی - ۱۹۵۸ - المقدمة .

(۲۸) سهرچاوه ۲۷ / ب / ل ۲۳ .

(۲۹) ئەم ئەفسانەیه بەشیوەیه کی تریش دەگیرنەوه : که گوایه خواجه حافظ

عاشقی کچیک ده بیت به ناوی « شاخ نبات » له بهر فه قیری و کهم دهستی ،

پیتی ناگات ، نه زرده کات که چل شهوی جومعه له شوینتیکدا که پیتیان

گوتوه « باباکوهی » شه ونخونی بکا . وانا مشغولی عبادت بی ، حافظی

عاشق ، ناوای کرد ، ته نانهت له وکاته دا خویندن و نووسینی نه ده زانی ،

که گه یشته شهوی چله م « چله » ، دوای ریازهت ، خهوی لی کهوت

له خه ودا هه زه تهی ئەمیری موسلمانانی دی ، که ده رگای خه زینهی غه بی

به رووی دا کرده وه و ئەوی له زانست و عرفان دا گه یانده پایه ی بهرزو

پیتی گوت که حافظی قورئان ده بی وه زمانت به شاعر گوتن ده کریته وه

که کاتج حافظ خه بهری بۆوه ، خۆی به شاعیری و عارفی دی که خه بهر

بووه وه ئەم غه زه لهی که به مه دهست بی ده کات ، خوینده وه :

دوش وقت سحر از غصه نجاتم دادند

و ندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند

ده گاته ئەوهی ئەلج :-

اینهمه شه دو شکر کز سخنم میریزد

اجر صبریست کز آن « شاخ نباتم » دادند

کیمیائی است عجب بندگی پیر مغان

خاک او گشتم و چندین در جاتم دادند

همت پیر مغان و نفس رندان بود

که زبند غم ایام نجاتم دادند

حافظ شیرین سخن ل ۱۰۱ .

ئەم بهیته بهم جوورهش ههیه :

همت حافظ و انفاس سحر خیزان

که زبند غم ایام نجاتم دا ند

بۆ واتای ئەم چهند بهیته سهیری «الشواری» بکه ، ل ۱۷۹ .

(۳۰) مامۆستا ههژار له کتیبه کهیدا «مهلای جهزیری» ده باره ی ئەم داستانهی

نووسیوه سهیری - ل ۱۹ بکه .

(۳۱) سهیری سهرچاوه کانی ژماره (۲۷) بکه .

(۳۲) دیوانا مهلایج جزیری - صادق بهاء الدین ۱۹۷۷ به غدا - ل ۱۹۵ .

(۳۳) سهیری : ۱ - سهرچاوهی ژماره ۱/۶ ل ۱۷ بکه .

ب - مهلای جزیری - ههژار - ل ۲۰۷ .

(۳۴) ۱ - جامی : نورالدین عبدالرحمن بن احمد جامی - به ناوبانگترین شاعیری دواپی بهکائی دهوری «تیموری» به له سالی ۸۱۷ کوچی ، له دایک بوه و له سالی ۸۹۸ ی کوچی دا کوچی دواپی کردوه . خواهنی « هفت اورنگ» و دیوانی شیعه وه چهند به ره میکی تریش به په خشان له وانه : نجات الانس ، و بهارستان . . . هتد ، شاعیرانی کورد ، وه کو جزیری ، مهلا وه سمان جگه له حافظ ، جامیش کاری تی کردون بو زیادهی شماره زایت ده ربارهی جامی سهیری :-

۱ - گنج سخن - د . صفا . تهران - ۱۳۵۴ جلد دوم . چاپ دوم ل ۳۵۵ و ل ۳۵۶ بکه - جگه له «تاریخ ابیات فارسی» - دکتور صفا . و رضا زاده شفق و ادوارد براون :- له به شی «دوره تیموری» بکه .

(۳۵) العقد الجوهری - الملا محمد الزفنگی - قامشلی - ۱۹۵۸ - ج ۱ ل ۴۲۹ غزل (ن) .

(۳۶) ۱ - سه رچاوهی ژماره ۳۳ / ب / ل ۱۲۸ .
ب - سهیری دیوانی جزیری - صادق بهاءالدین ، هزار ، العقد الجوهری - الزفنگی بکه .

(۳۷) دیوانا مه لایی جزیری - صادق بهاءالدین - به غدا ۱۹۷۷ ل ۸۳ بو ئه وهی دووباره ی نه که ینه وه ، چونکه ژماره و لاپه رده ی غه زه له که نووسراوه ، وه له پیشه وه گوتمان دیوانه که ی مه لای جزیری ماموستا ه هزارو ماموستا « صادق بهاءالدین » مان کردووه به ئه ساس ، ئیتر پیوست ناکات هه موو جاری له په راویژدا ئیشاره تی بو بکه یین و له هیندی شویندا ده نووسین «ه هزار» به وانا «دیوانی جزیری» «ه هزار» ، و «صادق بهاءالدین» یا «بهاءالدین» به وانا دیوانی جزیری صادق بهاءالدین .

(۳۸) سه رچاوهی ژماره ۲۷ / ب / ل ۲۶۲ .

(۳۹) سه رچاوهی ژماره ۲۰ ج ۲ ل ۲۸۱ .

(۴۰) سه رچاوهی ژماره ۲۷ ر ب ل ۱۷۵ .

(۴۱) سه رچاوهی ژماره ۲۰ ج ۱ ل ۴۹ - ۵۰ .

(۴۲) سه رچاوهی ژماره ۲۰ ج ۲ ل ۱۶۲ و سه رچاوهی ژماره ۲۷ / ب ل ۱۷۵ .

(۴۳) سه رچاوهی ژماره ۲۰ ج ۲ ل ۱۲۷ .

(۴۴) سه رچاوهی ژماره ۲۰ ج ۲ ل ۱۰۴ .

(۴۵) سه رچاوهی ژماره ۲۰ ج ۲ ل ۲۱۴ .

(۴۶) زمانی نالی - بهرگی - ۱۳ - گو قاری کوری زانیاری عراق ده سته ی کوردی به غدا - ۱۹۸۵ .

(۴۷) سه رچاوهی ژماره ۶ / ج ل ۷۷ .

(۴۸) سه رچاوهی ژماره ۲۰ ج ۱ ل ۱۷۲ .

(۴۹) ۱ - سه‌رچاوه‌ی ژماره «۴» ل ۲۵۶ - ۲۶۲ .
ب - دیوانی سالم - کوردی مهربوانی - به‌غدا - ۱۹۳۳ - چاپی
به‌که‌م ل ۲ .

(۵۰) سه‌رچاوه‌ی ژماره «۴» ل ۲۵۶ - ۲۶۲ .
(۵۱) ۱ - دیوانی خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی - محمد قزوینی و
د. قاسم غنی تهران .

ب - دیوان غزلیات مولانا شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی - بکوشش
دکتور: خلیل خطیب رهبر . تهران - ۱۳۶۳ چاپ اول .
ج - سه‌رچاوه‌ی ژماره «۴۰» ج ۱ - ج ۲ .

(۵۲) ۱ - ئینجا نازانم غه‌زده‌له‌که‌ی سالم هه‌ر ئه‌وه‌نده‌یه به‌واتا هه‌ر ئه‌م شه‌ش
به‌یته‌یه ، یان زیاتره له‌وه‌ی که لای کوردی مهربوانی هه‌یه .
ب - سه‌یری دیوانی حافظ بکه . به‌تاییه‌تی: دیوانی حافظ - قاسم غنی و
محمد قزوینی .

(۵۳) ئه‌م نیو به‌یته‌ی حافظ راستی به‌که‌ی ئه‌مه‌یه :-
می وزد ازچمن نسیم بهشت

« هان بنوشید دم بدم می‌ناب »

(۵۴) لای حافظ به‌م جوّره‌یه : « که بیندند می‌کده بشتاب »

(۵۵) حافظ ده‌لّی :-

در میخانه بسته‌اند گر
افتتح یا مفتتح الابواب

(۵۶) لای حافظ به‌م جوّره‌یه :-

بر رخ ساقی پری پیکر
همچو حافظ بنوش باده‌ء ناب

(۵۷) حافظ ده‌لّی :-

قد همه دلبران عالم

پیش الف قدت چو نون باد

(۵۸) حافظ ده‌لّی :-

هر سرو که درچمن در آید

در خدمت قامتت نگون باد

(۵۹) حافظ ده‌لّی :-

اندر سر ما خیال عشقت

هر روز که با در فزون باد

(۶۰) حافظ ده‌لّی :-

چشمی که نه‌فتنه‌ء تو باشد

چون گوهر اشک غرق خون باد

- (٦١) حافظ ده لئی :-
هر دل که ز عشق تست خالی
از حلقهء وصل تو برون باد
- (٦٢) حافظ ده لئی :-
لعل تو که هست جان حافظ
دور از لب مردمان دون باد
- (٦٣) حافظ ده لئی :-
چشم تو ز بهر دلربائی
در کردن سحر ذو فنون باد
- (٦٤) حافظ ده لئی :-
جز نقد جان بدست ندارم شراب کو
کان نیز بر کرشمهء ساقی کنم نثار
- (٦٥) حافظ ده لئی :-
می خور بشعر بنده که زیبی دگر دهد
جام مرصع تو بدین در شاهوار
وا دیاره «تو» له نه قل و چاپدا له دیوانه که ی سالم دا پاش و پیش
که و تووه .

ملخص البحث باللغة العربية

يقدم الباحث نبذة عن الادب الكردي مؤكداً على أن للکرد أدباً رصيناً ، شعراً وثراً منذ القدم ، ثم يتوقف عند ذكر أسماء بعض الأعلام في الأدب الكردي ، كما يقدم نبذة عن تأثير اللغات الإسلامية ، وخاصة العربية والفارسية في اللغة والادب الكردي ، ويعالج وبصورة مفصلة تأثير الفارسية في الشعر الكردي من خلال فطاحل شعراء الفرس من أمثال عطار وجلال الدين الرومي وسعدي وحافظ ونظامي الكنجوي ، وغيرهم . ومن ثم ، يبين الباحث تأثير حافظ الشيرازي في الشعر الكردي . ويخصص بحثه ، هذا حول تأثير حافظ في آثار «الملا الجزيري ونالي وسالم» ويذكر أبياتا وشواهد من هؤلاء الشعراء وما موجود في نفس المضمون والغرض لدى حافظ الشيرازي .

کیمیای عترو گولاوو بۆنه خوشه کان

دوکتور زهنوون محهمهد پي يادی

پرؤفسؤر

به شعی کیمیا - کوليجی زانست - زانکوی

بغدا

بئ گومان عترو گولاوو بۆنه خوشه کان به شعی گرنگن له و مادده کیمیایی یانهی که واهه موو رؤؤ به کاری دههینین به تایبهتی له ژبانی شارستانی ئەم چهرخه دا . نهك ته نهیا چینی ئافرهت و کچان به دواي عترو عه و دالان به لکو چینی پیاویش قه باره به کی زؤر له مادده بۆن خوشه کان به کار دههینن . عهتری نایاب زؤر بهایه و دهگمه نه چونکه دروست کردنی کاریکی ئاسان نی به . پیشه سازی عهتر دروست کردن له ئه وروپا به تایبهتی له قه رهنسا بووه به بازارگانی به کی به نرخ و پیز . هه ر وهها ئه مه ریکاش دهستی داوه ته دروست کردنی عهتر و بۆنی خوش و ملیونه ها دؤلار قانزاجی لی ده که ن .

شیانی باسه عترو بۆنی خوش ته نهیا بۆ به کارهینانی هاوالاتی به کان بۆ بۆن خوش کردنی خویان به کار نایهت ، به لکو قه باره به کی زؤر له بۆنه کان بۆ دروست کردنی خوارده مه نی قوتوو بهارات و شه ربهت و شامپؤو ساپوون و درمان و ده به ها شتی تر به کارده هلئیرین .

ئهم لی کولینه وه به باسی عترو و گولاو و بۆنه خوشه کان ده کات به م جۆره ی خواره وه : له پیشه وه میژوو به کی کورت ده باره ی په یوه ندی مرؤف به عترو بۆنه خوشه کانه وه و چۆن دروست کردنی عهتر بوو به پیشه به کی تایبهتی هه ر وهها گرنگی بۆن ده باره ی خواردن و خواردنه وه چی به ؟ قاوه و چایی نه گه ر بۆنیان نه بیت ناخوریته وه ئایا هۆی بۆنه خوشه که یان چی به ؟ گۆشتی برژاوو چیشتی قوبوولی و هه موو میوه کان گشت بۆنیان خوشه هه ر به ک به جۆری به لام نه گه ر بۆنیان نه بیت ناخورین . ئایا پیکهاتووی بۆنه کانیا ن له کیمیا دا چین ؟

دوا به دواي ئه وه باسی ئه و که ره سه خاوانه ده که ین که بۆ دروست کردنی عهتر و بۆن به کارده هلئیرین ، چ که ره سه ی سروشتی بیت یان ده ستر د بیت . شیانی باسه زانستی کیمیای بۆنه خوشه کان پیشه ی کیمیایه ، چونکه مادده به ک بۆنی هه بیت پیویسته هه لمی ئاویته به کی تایبهتی یان چهن ئاویته به ک به تیکه لی له و مادده به وه ده رچیت و بگاته ناو کونالووتی مرؤف بۆ ئه وه ی هه ست به بۆنه که بکات .

لەپاشان عەترەکان دابەش دەکەینە چەند بابەتیک و باسیان دەکەین بە جۆریکی ئاسان ، ئەمجا باسی ئەو بۆنە خۆشمانە دەکەین کە لەگەڵ سابوون و شامپو و تایداتیکەڵ دەکرین . لە کۆتاییی باسە کە پیکهاتووی کیمیایی زۆربەیی ئەو ماددە ناسراوانە کە بۆنیان خۆشە و بۆ عەتر دروستکردن بە کاردە هیئرین شی دەکەینەو .

سەرناوەکانی ئەم لی کۆلینەوویە :

پیشەکی

- کورتە میژووویەکی بۆن .
- لی کۆلینەووی کیمیایی بۆن و عەتر چ سوودو بایەخیکی هەیه ؟
- کەرەسە خواوەکانی پیشەسازیی بۆن .
- ۱ - ماددە سروشتی بەکان :
- ۱ - پۆنە سەرەکی بەکانی (۱) پووەک .
- ۲ - پۆنی گۆل .
- ۳ - بەرھەمە سروشتی بەکانی تر وەکوو :

- (۱) بەنزۆین .
- (۲) گالبانۆم .
- (۳) لابدانۆم .
- (۴) ماتنی .
- (۵) میلیتۆت .
- (۶) میره (مۆر) .
- (۷) ئۆکمۆس .
- (۸) بخوور .
- (۹) ئۆپۆیانەکس .
- (۱۰) سۆسەن (فەرەنسی) .
- (۱۱) بەلسەمی (۲) پیروۆ .
- (۱۲) ستایراکس .
- (۱۳) بەلسەمی تۆلۆ .
- (۱۴) میسکی سروشتی (۳) .
- (۱۵) کاستۆریۆم .

- ب - ماددە دەستکردەکان بۆ ئامادەکردنی بۆن .
- پیتویستی بەکانی ئامادەکردنی عەترو بۆن .

قۇناغەكانى بۆن .-

- (۱) قۇناغى يەكەم Top Note
(۲) قۇناغى ناوہ راست Middle Note
(۳) دوا قۇناغ End Note

چۆن عەترو بۆنى نوئى پىك دىت ؟
بابەتەكاتى عەترو بۆنى خۆش .

- ۱- بابەتى گۆل .
- ۲- بابەتى بۆنى تىژ .
- ۳- بابەتى بۆنى دار .
- ۴- بابەتى بۆنى قەوزەو زەلکاو .
- ۵- بابەتى بۆنە پوژھەلانى بەكان .
- ۶- بابەتى بۆنى گزۇگيا .
- ۷- بابەتى بۆنى تونن و چەرم .
- ۸- بابەتى ئەلدەھایدەكان .

عەترو بۆنى سابوون و كریم و بۆن خۆشكەرەكان .
عەترى سابوون و تایدو شامپو .
پۆدرەى بۆندار .

بۆن كوژەكان و دژە نارەق (پروژینە بۆندارەكان) كىمىای چەن
ماددەبەكى ئەندامى (۴) بۆن خۆشى دەستكرد .

پىشەكى

بى گومان ھەموو كەسىك حەز لە بۆنى عەترو گوللوو بۆنە خۆشەكان
دەكات وەكوو رىحانەو نەرگزو گولەباخو دەبەھا عەترى دەستكرد . بە تايبەتى
ئافرەت بە دواى عەترو بۆنى خۆش دەگەرىت و ئامادەبە پارەبەكى زۆرى بۆ
تەرخان بكات ، چونكە بۆندان لە خۆ بەشىكە لە جوانى و شوخى و رىك و پىكى
ئافرەت .

بۆنى خۆش و عەتر نەك ھەر بۆ مەبەستى ئارائش كردن و رازانەوہى
ئافرەت و پىاو گرنگ بەلكو چەن لاىبەنىكى ترىش ھەن لە ژيانمان دا كە
پىويستىيان بە بۆنى خۆش ھەبە وەكوو دروست كردنى خواردن و خواردنەوہو
بۆن خۆش كردنى سابوون و تایدو (۵) گەلىك شتى تر . بۆ وىنە بەھارات و
ئالات وەكوو كارى و ببەرى رەشو قەنەفل و رازيانەو كەموون و دارچىنى . . .
ھتد بۆن و تامىكى خۆش دەبەخشن بە خواردنەمەنى . بەبى بەشداربوونىيان

له خواردهمهنی هه‌رگیز خواردنه‌کان له‌وانه‌ن نه‌خورین . هه‌ر وه‌ها بۆنه
خۆشه‌کانی چایی و قاوه و گوشتی برزاوو گوشتی مریشک یان بۆنی قوبوولگی
برنج که دینه‌گژمانا کارمان تی ده‌که‌ن و ئاره‌زووی خواردنیان زیاد ده‌کات .
ده‌توانین بۆنه‌خۆشه‌کان دابه‌ش بکه‌ینه دوو جۆر :-

۱ - بۆنه‌عه‌تراوی و گولاوی‌یه‌کان :

که بۆ مه‌به‌ستی ئارایش و خۆجوان کردن و رازانه‌وه به‌کارده‌هینترین .
به‌زوبانی ئینگلیزی به‌م جۆره بۆنانه ده‌لین (پیرفیوم (۶) Perfum) .
عه‌تریش بریتی به‌له‌گیراوه‌یه‌کی هه‌لم‌دار (۷) ، به‌تیکه‌ل‌کردنی چهن ئاویتنه‌یه‌کی
بۆن خۆش به‌ریژه‌یه‌کی تایبه‌تی ئاماده‌ده‌کریت . گۆرانی ریژه‌کانی پینکها‌تووی
تیکه‌له‌که بۆنی ده‌گۆریت و له‌وانه‌شه‌بی که‌لکی بکات .

۲ - بۆنه‌خۆشه‌کانی خواردن و خوارده‌مه‌نی :

مه‌به‌ست لیره بۆنه‌کانی خوارده‌مه‌نین وه‌کۆر بۆنی بهارات و چایی و قاوه و
گوشت ... هتد . ئەم بۆنانه به‌شیکی گرنگی خوارده‌مه‌نین و له‌زانستی
کیمیادا پی‌یان ده‌لین (فلیتەر (۸) Flavor) . به‌راستی کیمیای ئەم جۆره
بۆنانه که به‌ئینگلیزی پی‌ی ده‌لین (Flavor Chemistry) (۹) بووه به
مه‌یدانیکی فراوان بۆ لی‌کۆلینه‌وه ، چونکه ئەو کۆمپانیانه‌ی که خوارده‌مه‌نی
دروست‌ده‌که‌ن پی‌ویستی‌یان به‌بۆنی ده‌ستکرد هه‌یه بۆ ئەوه‌ی له‌گه‌ل
خوارده‌مه‌نی‌دا تیکه‌لی بکه‌ن . ئەگه‌ر هاتوو چایی یان قاوه یان چیشت یان
شهربه‌تی پرته‌قال بۆنه تایبه‌تی‌یه‌کانی نه‌بی‌ت ئەوا له‌بروایه‌دام که بۆ خواردن
ده‌ست‌ناده‌ن . هه‌موو جۆره بۆنی که له‌تاقیگه‌کان‌دا شی‌کراوه‌ته‌وه‌و ئاویتنه‌کانی
ناوی ناسراون و به‌گۆیره‌ی ئەوه‌ش بۆنه‌کان دروست‌کراون له‌ئاویتنه‌ی
ده‌ستکرد . ئەو کارگانه‌ی خواردن دروست‌ده‌که‌ن هه‌ندی‌ک له‌بۆنه
ده‌ستکرده‌کانی ئەو جۆره خوارده‌مه‌نی‌یه تیکه‌ل به‌به‌ره‌مه‌کانیان ده‌که‌ن بۆ
ئەوه‌ی بۆنیکی تیژی ئەو خوارده‌مه‌نی‌یه‌به‌بدات و زۆری بفرۆشریت .

بۆ وینه‌شۆربا‌کانی (۱۰) قوتوو وه‌ک شۆربای قارچک یان فرووجاو له
ئهمه‌ریکا بۆنیکی به‌گجار خۆشیان هه‌یه و زۆر به‌تام و به‌له‌زه‌تن نه‌ک له‌به‌ر ئەوه‌ی
که‌ره‌سه‌که‌یان باشه‌و ره‌زیلی تی‌نه‌کراوه به‌لکو هۆی به‌له‌زه‌تی و بۆن خۆشیی
ئەو خوارده‌مه‌نی‌یا نه‌ماده‌ی کیمیایی بۆن خۆشه‌که به‌ریژه‌یه‌کی تایبه‌تی
تیکه‌لیان ده‌کرین .

هه‌ر وه‌ها لیره له‌عیراق شیرکه‌تی رۆنی (۱۱) روه‌کی له‌به‌غدا چهن
سایتیک له‌مه‌وه‌به‌ر رۆنیکی تایبه‌تی‌یان دروست‌ده‌کرد به‌ناوی (رۆنی زه‌ینه‌ب) .

ٺهه ږونه وه کوو زور کهس له بریتنی بون و تامی ږونی خوځمانی (۱۲) ٺهه دا که چی هیچ جوړه په یوه ندی په کی به ږونی ٺاږلی په وه (۱۳) نه بوو . بوم دهر کهوت هوی ٺهه بونه خوځسه ماده په کی کیمیا بی ده ستر کرده (۱۴) که وا بونی له بونی ږونی ٺاږلی ده چیت ، واته که میک له و ماده په تیکه ل به ږونی زهینه ب ده کرا بو ٺهه وی تام و بونی ږونی کوردی خوځمان بدات .

له ولاته پیښی که و تووه کان دا پار په کی زور تهر خان ده کهن بو لی کولینه وه وی بون و تامی خوارده مانی دروست کردنی ٺاویته ی (۱۵) هاو بون (۱۵) له گه ل بونه سروشتی په کان بو ٺهه وی دروستی بکهن و له گه ل خوارده مانی دا تیکه لی کهن .

بهم بونه په وه به باشی ٺه زانم باسی رووداویکی راسته قینه بکه م لهم باره وه که خوځ هاو به شیم کرده تیایادا له تاقی که په کی ٺه مریکی .

له پله ی خویندنی بروانامه ی ماجستیر له ٺه مریکادا لی کولینه وه که م له ژیر سه پرشتی دوکتور (مایکل مه یسن Michel Mason)

کرد له زانکوی ٺو کلا هوما سالی ۱۹۶۷ . دوکتور (مه یسن) خه ریکی دروست کردن و ٺاماده کردنی بونی (فستق عه بید Peanuts) بوو .

(فستق عه بید) که دهر ژیت بونیکی تایبه تی خوځ بلاوده کاته وه ٺاره زوی مرؤف بو خواردنی زیاد ده کات . له ٺه مریکا (فستق عه بید) ده هاړن و که میک

شه کری تی ده کهن و ده بکه نه هه ویریکی زور به تام پیښی ده لذن (که ره ی فستق) واته Peanut butter ٺه مریکا په کان به نانه وه ده یخون و ماده په کی

سه ره کی چینی هه زاره چونکه هه زانه و له لایه ن تهن دروستی په وه زور به نرخه .

له عیراق ٺهه خواردنه ٺه ناسراوه و نازان چون دروست ده کریت به لام له

ٺه مریکادا خواردنیکی شایه می هاو ولانی په کانه . لی کولینه وه کانی دوکتور (مه یسن) بریتی بوون له دروست کردن و ٺاماده کردنی تیکه لیک له ٺاویته ی

ٺه ندای که له ناو بونی فستق عه بیدا هه ن . هه ول دانه که ی (مه یسن) به یارمه تی چهند قوتابی په کی ماجستیر و دکتورا به ره می داو خه لایش کران له لایه ن

کومپانیای فستق عه بیده وه له ٺو کلا هوما . هه روه ها منیش که چروم بو تاقی که که ی دوکتور (مه یسن) ږو ژه په کی لی کولینه وه وی بون و تامی گو یزی

ٺه مریکیم (۱۶) چی به چی کرد . به کورتی لی کولینه وه که م په یوه ندی به بونی خوارده مانی په وه هه بوو باشی ٺه وه ی پیکه اتووه کانی بونی (فستق عه بیدی) برؤاو

شی کرایه وه و ژماره ی ٺاویته بون خوځسه کان و پیکه اتوریان و ریژه کانیان زانران دوکتور (مه یسن) هه کسا هه موو ماده کانی ٺاماده کرد و ده دوانزه نمونه ی لهم

ماددانه تیکه ل کرد . له پاشان داوای له چهن که سیک له ٺیمه کرد که چیژی (۱۷) هه ر نمونه په کی بکه ن و لییان بخون له پاشان را ده ی تیژی بونه که

تۆمار بکه یین . بهم جۆره دوکتۆر (مه یسن) توانی تیکه آییکی زۆر بۆن خوش و په سه نذکراو وهک بۆنی (فستق عه بید) دروست بکات .

ئه وه بوو پاش چهن سالتیک دوکتۆر (مه یسن) زانکۆی ئۆکلاهو مای به جی هیتشتو چوو بۆ نیویۆرک و په یوه ندیی به کومپانیای (۱۷) بۆن و عه تری جیهانی کرد . شیانی باسه پاره که نامه یه کی بۆم نارد تیایادا ده یگوت که و ابووه به خاوهن شرکه تیکه تایبه تی و (۱۸) زۆر ده و له مه ند بووه .

له بهر ئه وه ی لاپه ره یه گی زۆری پتویسته بۆ باس کردنی هه موو جۆره بۆنیک و تاره که مان ته رخا ن ده که یین بۆ لی کۆلینه وه ی کیمیای عه ترو بۆنه خوشه کان که وا به کار ده هیتترین بۆ نارایش کردن و بۆن خوش کردنی ئافرهت و مرۆف به تایبه تی و هه میشه بۆ دروست کردنی سابوون و شامپۆو شتی تر .

کورته مپژوو یه گی بۆن و عه تر :

فیرعه ونه یه کان واته میسری به کۆنه کان خاوهنی کۆنترین شارستانین له نیوان میلله ته کان دا . ته رمی فیرعه ونه کان و نه خشه کانی سه ر په یکه ره کانیا ن زیاد له چوار هه زار ساله و به لگهن بۆ پیتش که و تر و شارستانیتی میسری به کۆنه کان .

فیرعه ونه کان پادشاهی ولاتی سه به ئیان به دیل گرت هه روه ها سوریا شیان گرت . ئه و بهارات و عه تره و بۆن خوشانه ی له و ولاتانه هه بوون هه موویان هیتنا بۆ میسو و مۆسیایان (۱۹) پی دروست ده کردو ته رمی فیرعه ونه کانیا ن پی خوشه ده کرد (۲۰) .

که میلله تی مووسا پیغه مبه ر واته جووله که کان میسریان به جی هیتشتو چون بۆ فه له ستین له گه ل خۆیا نا زانیاری عه ترو بۆنیان برد بۆ فه له ستین و له وی بازارگانیان پتوه ده کرد .

سه رچاوه ی ئه م زانیاریانه ش ته ورات و ئینجیله ...

شیانی باسه هه ندیک جار به ئینگلیزی به بۆنی خوش و عه تر ده آین (ئه رۆماتیک Aromatics) به لام ئه م ناوه ئیستا ته رخا ن کراوه بۆ جۆریکی تایبهت له ئاویتته ئه ندامی به کان .

بابیلی به کان (۲۱) له بابیل و ئاشوری به کان له نه ینه واو قرتاجی به کان له قه رتاجه (۲۲) مه لبه ند بوون بۆ کرین و فرۆشتنی عه ترو بۆنی خوش . بۆن و عه تریان ده بردو به رۆمان و فینیقی به کانیا ن ده فرۆشت . رۆمانه کانیش ده یان برد بۆ یۆنان و له پاشان بۆ فه ره نسا . زۆربه ی عه تری گران و نایاب له فه ره نسا ده فرۆشرا به ئافره تی پیاوه گه وره کان ...

فهره نسا بوو به مه آبه نديكي گرنكي بازارگاني عه ترو گولاو بو هه موو جيهان . هاتوو چوي له گهل هه موو ولاته كاني دووروو نزيك ده كرد به تايبه تي له گهل نه مه ريكا دا پاش دوزينه وهي له لايهن (كريستوف كولومبس) هوه .

له جهرخه كاني نوي دا فهره نسا له هه موو ولاته كاني تر زيادتر پيش كهوت له پيشه سازي عه ترو بوني خوش دا .

ئه توانين بلتين هه تا په نجا ساليش له مه و بهر به كار هيناني عه ترو بون تايبه ت بوون به كومه ليكي بچوو كي داراي هاوولاني به كان به هوي هه ژاري و ده ستورتني زور به ي خه لكه كه . به لام نه مرقه كه له نه ورو و پاو ولاته پيش كهوت وه كان دا به كار هيناني عه ترو گولاو و نارايش كردن بووه به شتيكي ناسايي و نرخي عه تره كانيش گه ليك هه رزان ترن له جارن .

بج گومان له كوردستان به تايبه تي و له عيراق دا به گستي عه ترو بون چيگايه كي به نرخ و بايه ختيكي زوري دراوه تي ، به تايبه تي له لايهن چيني نافرته وه . نافرته كي كورد هه ر له مندا لي به وه خوي به ميخه كه به نديو عه ترو گولاو نارايش ده كات ، نه رگزو ريحانه و گول هه لده گرييت بو نه وه ي بوني خوش بيت . نه مه ش وا دياره نه نجامي جواني سروشتي كوردستانه كه هه ميشه شاخه كاني به گوله كيوي و رووه كي هه مه رهنگ رازاوه ته وه به دريژايي زور به ي سال .

لي كولي نه وه ي كيمي اي بون و عه تر چ سوود و بايه ختيكي هه يه ؟

ئايا بايه خدان به كيمي اي عه ترو بوني خوش هيج سوودي هه يه بو مروف ؟
ئه سوودانه چين ؟ به لي ! نه گه ر بيت بلتيم چهن مليون دولار هه موو ساليك به سه ر بازارگاني مادده بون خوشه كان دا خه رچ ده كريت نه وسا گرنكي و به كه لكي زانيني كيميا و ته كنولوجي اي نه م ماددانه ده سه ليت . نه مه جگه له پيشه سازي بو نه ده ستكرده كاني خوارده مه ني وهك بوني فانيلاو قه نه فل و مينشول و هيل و . . . هتد كه وا ده كريته ناو كيك و باقله واو شه ربه ت و به سته ني . . هتد .

پيش كهوتني لي كولي نه وه ده رباره ي مادده بون خوشه كان ئابووربي ولات به هيزده كات . سچ لايه ني گرنك هه ن كه سوود له بون و عه تر وه رده گرن .
نه م سچ لايه نانه نه مانه ن :-

- ۱ - نارايش كردن و رازانه وه ي مروف به تايبه تي نافرته .
- ۲ - بو ناماده كردني شتومه كي ته واليت (۲۳) وه كو سا بوون و شامپو و مادده پاگز كه ره كان (بو و يتنه سو مه رو تايد) . .
- ۳ - بو نه خوشه كاني خواردن و خوارده وه . وه كوو بوني چاي و قاوه و پونگه و (۲۴) كاري . . هتد .

۲ - گالبانوم Galbanum .

ماددهیه کی لینجه وهك بنیتست ، له درهختی گالبانوم (۳۸) پوختهده کریت .
داری گالبانوم درهختیکی کیتی به له ئیران و لوینان دهرویت ، گولسهکانی
شیوه خپوهتن (۳۹) وهکوو گولی گیزهر .

ئهو مادده نهرمه ی که له قهدی درهخته که وهرده گریت چهن ماددهیه کی
ئاوه کی (۴۰) تیادا ههیه وهك ریشالی رووه کی وادو ورده خوژ بویه مادده که
خاوین و پوخته ده کریت به هوی کجول . مادده بۆن خوژسه که له کجول دا
باش ده تویتته وهو ده توانین پوخته ی بکه ین وهکوو له سه ره وه باس مان کرد .
مادده ی گالبانوم رهنگیکی سهوزی کال ده نویتت و کیشی (۴۱) تایبه تی =
(۱۱۱ - ۱۱۲) او بۆ عه ترۆ بۆن و درمان به کارده هینریت .

۳ - لابدانوم Labdanum .

یه کیکه له رۆنه سه ره کی یهکانی رووه کی به سه ره گه لاکانی درهختی
سیتروس لادنی فیروس دا Cistus Ladaniferus (۴۲) کومه ل ده بیت .
ههر وهها له ناو پیکهاتووی گه لاکانی شی دا ههیه . درهخته که به زوری له
لیوارهکانی (۴۳) ده ریای (۴۴) سپی ده رویت به تایبه تی له لیوارهکانی ئه سپانیا و
فهرنسا . ههر وهها درهخته که درویت له قوبیس و کریت (۴۵) .

ئه سپانیا به یه کهم ولات ده ژمپیریت له بواری ئاماده کردنی لابدانوم .
گه لاکانی داره که له گه ل ئاودا ده کولینریت و ده پالیتوریت . پالاوه که له گه ل
کجول یان ئیشه ری (۴۶) په ترۆل ده شلقینریت (۴۷) له پاشان چینی کلورۆ فورم
یان ئیشه ر جیاده کریتته وهو به هه لم ده کریت یان خه ست ده کریتته وه . مادده که
بۆنی عه تری عه نبه ری لی دیت و بۆ ئاماده کردنی بۆنه خوژسه کان به کارده هینریت
که بۆنیان له بۆنی عه نبه ره وه نزیکن . شیان یاسه هاوولاتی به خوژه لاتی به کان
حه ز به م جۆره عه ترانه ده که ن زیادر له ئه وروپایی به کان .

۴ - ماتن Maté .

ماتن - ناوی داریکی تایبه تی به له ئه مه ریکای خواروودا ده رویت به
شیوه یه کی کیتی . گه لاکانی داره که بۆن و تامیکی خوژی هه یه و هاوولاتی به کان
ده ی کولینن وه کوو چایی و ده یخونه وه ، پیتی ده لین (خواردنه وه ی ماتن) .
مادده بۆن خوژسه که ی ماتن جیاده کریتته وه له گه لاکان به تواندنه وه ی له ناو
ئیشه ری پیتروژل (۴۶) یان به نرین یان هیتکسان له پاشان دلۆپاندنی گراوه که .
به م جۆره مادده یه کی لینجی بۆن خوژسه ده مینیتته وه . ئه م مادده یه که مادده ی
(ماتی به) به کارده هینریت بۆ ئاماده کردنی گه لیک چه شن له عه ترۆ بۆن وه کوو
عه تری یاسه مین Lavender یان عه تری لافیندهر Jasmin

5 - میللیوت Melilot

میللیوت رووه کیکی بچوکه وه کوو که نیره (قه نه فل) وایه . ناوه زانستی به که ی بریتی به له *Melilotus officinalis* و له نه ورووپا و روژئاوای ئاسیا و نه مریکای ژورودا ده رویت . له نه مریکا به رووه که که ده لاین (زوبانی ئاسک Deer Tongue) ، چونکه گه لاکانی زور له زوبانی ئاسکه ده چیت . بۆنه خوۆشه که ی نه م رووه که له ناو گه لاکانی به تی . بۆیه گه لاکان له گه ل کحوول یان توینه ریکی (۴۹) نه ندای گونچاودا ده کولینریت و پوخته ده کریت وه کوو له لاپه ره کانی سه ره وه روونمان کرده وه .

مادده بۆن خوۆشه که واته (میللیوت) بۆ دروست کردنی جگهره ی بۆدار وه کوو روۆسمان Rothman به کارده هینریت . *Dumure* یان دی مۆری له پیکهاتووی نه م بۆنه ریژه یه کی به رز له کومارین و *Coumarin* لیه وه رگیراوه کانی (۵۰) هیه ، بۆنه که ی بۆ عهتری پیاوانه ده گونجیت وه کوو نه م جۆره بۆنانه ی خواره وه :-

۱ - جۆری فۆجهری Fougère

ب - بۆنی گیشرینه کان Sweet grass

ج - بۆنی چه شنه : (۵۱) Woodruff

مادده یه کی چهوره له بابته ی رۆنه رووه کی به سه ره کی به کانه . له

۶ - میره یان (مور) (۵۲) Myrrh

مادده یه کی چهوره له بابته ی رۆنه رووه کی به سه ره کی به کانه . له دره ختیکی تایبه تی به ناوی (دره ختی مور) پوخته ده کریت . هه ریمه روژه لاته کانی نه فریقیا و سه مالیبا و چه به شه و به تایبه تی عه ره بستانی خواروو (یه مه ن) مه لبه ندن بۆ نه م جۆره دره خته .

شیوه ی مادده که له بنه شتیکی لینه جی تام تال ده چیت به لام بۆنی خوۆشه ، هه ندیک جاریش به شیوه ی ئاردیکی وشک ده فرۆشریت و ره نگیکی سووری کالی هیه .

دوو ناوی زانستی یانه هیه بۆ مادده که له خواره وه تووماری ده که ین :

1 - Commiphora Myrrha

2 - Commiphora

شیانی باسه ماددهی (مور) بۆنیکی زۆر کۆنه بهلام ههتا ئیستاش له لایهن کارگهکانی پیشهسازی بۆنهوه بهکاردههینریت بۆ عهتر دروست کردن . بۆنهکهی زۆر له بۆنی عهنبهر دهچیت . بۆنی (مور) بۆ بۆن خوشکردنی سابوونیش بهکار دیت چونکه ههمیشه رهنگ به سابوونهکه ئهدات جگه له بۆنی .

۷ - ئۆگمۆس یان (مۆسین دی چانیا) *Oakmoss or Mousse de Chêne*

بهسهر درهختی داربهروودا ههر وهکوو گهزۆ دروستدهبیت ، بهلام درهختی تریش وهکوو داره سنۆبهری بهکان (۵۳) ئهم مادده لینجه دروستدهکهن له شیوهی کهروویهکی سهوز بهسهر گهلاکان داو چلهکانی درهختهکهدا .
 ئۆگمۆس *Oakmos* که واتسای (کهرووی بهروو) ئهدات ، له چیکۆسلوفاکیا و یۆغسلافیا و ئیتالیا و مراکش به تایبهتی زۆره و بابهتهکهیشی نایابه . کهچی ئهو ئۆگمۆسهی بهسهر داره سنۆبهری بهگانهوه (درهختی کهژ) ههیه ههزران تیره و زۆر باش نییه .

ماددهکه پوختهدهکریت و خهستدهکریت به تواندنهوهی لهناو ئیشر یان بهنزین یان توینهریکی گونجاوی تر وهکوو پوختهکردنی بۆنهکانی سهروهوه .
 ۸ - بخوور (ئۆلیبانۆس *Olibanus*) .

بج گومان ماددهی بخوور بۆنیکی زۆر کۆنه ، له درهختیکی تایبهتی خوشه دهکریت . ماددهکه مهبله و زهرده ، پینکهاتوره کهشی پۆلیمهره (۵۴) . ئهم ماددهیه واته بخوور که دهسۆتیت بۆنیکی خوشی تایبهتی بلاردهگانهوه پیتی دهلین بۆنی بخوور .

درهختی بخوور له ههریمهکانی رۆژههلاتی ئهفریقا و ولاتی سۆمالیا ، ههروهها له باکووری جزیرهی عهربهی دا دروویت . بخوور له کحوولدا دهتوینتهوه و بهو هۆیهوه پوختهدهکریت و له درهختهکه دهگیرینهوه به شیوهیهکی پهتی . زۆربهی عهتره دهستکردهکانی پیاوان کهمیک بخووری تیا دا ههیه .
 ۹ - ئۆپوپاناکس *Opopanax*

ئهم بۆنه له داری (کومیفۆرا ئهیریشرا *Commiphora erythraea*) پوخته دهکریت . درهختهکه به تایبهتی له جهبشه و سۆمالیا دروویت . (ئۆپوپاناکس) به شیوهیهکی وهق و رهنگ تاریک دفرۆشریت ، بۆنی میوهی لیدیت ، به زۆری تیکهله به خواردنهوهی کحوولی و شرابهکریت بۆ ئهوهی بۆنی خوش بکات . بهلام بهشیکی زۆریش له (ئۆپوپاناکس) پاش پهتی کردنی (۵۵) له مادده بج بۆنهکان بۆ دروستکردنی عهترو بۆنی ئارایش کردن بهکاردههینریت .

۱۰ - مۆسهنی نهروانسی (*Orris*)

ئەم بۆنە خۆشە لە بەگى جۆرە رووھ كىك پوختەدە كرىت كە لە ئىتالىا
 فەرەنسا و موراكش (مەغرىب) دەروىت . بەراستى سى چەشن لە رووھ كە
 ھەيە و ھەريە كە ناوئىكى زانستى تايبەتى خۆى ھەيە :

Iris germanica — ۱

Iris pallida — ب

Iris florentia — ج

رەزوماتە كانى (۵۶) رووھ كە كە كۆدە كە نەوھ دەيشۆن ، لە پاشان
 توئىكلىكى تەنكى لى دە كە نەوھ بە چەقۇ وردەدە كرىت . ئەمجا كحوولى تى دە كە ن
 دەيشاقتىن بۇ ئەوھى بۆنە خۆشە كە بتوئتەوھ لە كحوولە كە . پاش پالاوتن
 كحوولە كە خەستەدە كرىت و دەدئۆپىنرىت لە بواریكى كەم پەستىن داو (۵۷)
 ماددەيە كى قاوھىي رەش ھەلگەراو بەجى دەمىتت . ئەگەر ويستمان ماددە كە
 پەئى تر بگەين ئەوا پىويستە دووبارە و سى بارە بتوئتەوھ لە توئنەريكى گونجاودا
 وەكوو ئىشەرى پىترۆل يان بەنزىن و لە پاشان ماددە كە بلورين بگرىت (۵۸) .
 شيانى باسە ماددەى ئوريس واتە (سۆسەنى فەرەنسى) بۇ دروستكردنى
 ەترى گران بەھا بە كاردە ھىنرىت . ھەر وەھا بۇ دروستكردنى سابوونى بۆن
 خۆشى تايبەتى و گەلىك لە ئارايشتى ئافرەتان بەكەلك دىت .

۱۱ — بەلسەھى (۲) پىچىق . Peru Balsam

ئەم ماددەيە لە دارى Myroxylon Perciral پوختەدە كرىت . درەختە كە
 لە ناوھ راست ئەمەرىكاي باشوور دەروىت بە تايبەتى شارى سانسەلئادۆر
 San Salvador بەم درەختە بەرزەوھ بە ناوبانگە . ماددە بۆن خۆشە كە
 وەكوو شىر لە دارە كەوھ دەرد كرىت و لە پاشان لە ناو كحوول
 دە توئىنرىتەوھ . ئەمجا دەپالىئوررىت و پالاوتە كە خەستەدە كرىت و ماددە
 نىشتووھ كە بۆنىكى خۆش ھەيە و بە ناوى بەلسەھى پىرو دەفرۆشرىت .

۱۲ — ستايراكس . Styrax

ھەندىك جار پىنى دەلئىن ستوراكس Storax ، ماددە كە ش برىتى بە
 لەو بۆنە خۆشەي كە لە درەختى (Liquidambar Orientalis)
 پوختەدە كرىت . درەختە كە ش لە ولاتى خۆرھەلاتى ناوھ راستدا بە زۆرى
 دەروىت . ھەر وەھا دارىكى تر ھەيە لە ولاتى ھەندوئراس
 (لە ناوھ راستى ئەمەرىكاي باشوورى و باكوورى دا) بۆنى (ستايراكس)
 دروستدە كات . ماددە كە شىوھە كى راتنجى (۵۹) قاوھىي ھەيە و بۆنى زۆر
 خۆشە . بۆنە كە بۇ دروستكردنى جۆرەھا ەترى ناياب بە كاردە ھىنرىت ، چونكە
 بۆنە كەي بۇ ماوھەيە كى زۆر دەمىتتەوھ .

ئەم بۆنە خۆشە ماددە يەككى راتنجى يەككى لە درەختىكى بەرز پوختە دەكرىت بە ناۋى Myroxylon Balsamum . درەختەكە لە قەنزۈيلە و كۆلۈمبىيا و ناۋەراستى ئەمەرىكا دەروىت . ماددەكە مەيلە و رەقە و رەنگىشى سوور يەككى كالا ، بۆنىشى زۆر لە بۆنى قانئىللە (۶۰) دەچىت .

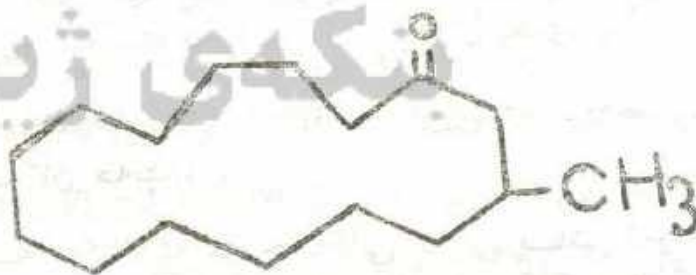
۱۴ - مېسكى سىرۋىشى Natural Musk

ماددە يەككى بۆن خۆشى كۆنە ، لە سكى جۆرە ئاسكىكى تايبەتى پوختە دەكرىت . لوۋيەككى تايبەتى ھەيە لە ناۋگەلى ئاسكەكە بە سكىەۋە ئەم ماددە بۆن خۆشە (مېسك) دروست دەكات . ئەم جۆرە ئاسكەش تەنھا لە ولاتى چىن و تىبەت و لاوس دەژىت . ھەتا چەن سائىك لەمەۋ بەر ئەو سىن ولاتە سەرچاۋە مېسك بوون لە جىھان دا . جۆرە مېسكىكى تر ھەيە لە ھىندىستان ، بەلام بۆنەكەى زۆر تىزەۋ و ەكۈۋ مېسكى چىن بە ناۋبانگ نى يە .

پاش كوشتى ئاسكەكە لوۋە تايبەتى يەكەى ناۋ گەلى جىا دەكرىتەۋە و شك دەكرىتەۋە دەھاررېت بۆ فروشتىن . شىيانى باسە مېسكى ناياب ئەو جۆرە يەكە لە ۋەرزى تايبەتى خۆى پوختە دەكرىت ، چونكە ئەگەر لە ۋەرزى خۆى دا پوختە نەكرىت ، بۆنەكەى پاش پىنەگەشتۈۋە .

مېسك بۆ نامادە كىردنى گەلىك گەترو بۆن بەكار دەھىنرېت ، بە تايبەتى پاش پەتى كىردنى بەھۆى تۈاندنەۋە لە (۸٪ كحول و ئاۋ) بۆ ماۋە يەك لە پاشان پالاۋتنى .

لە سالى ۱۹۰۶ ز دوكتور ھېنرىك ۋالباۋم Henrich Walbaum ماددەى مېسكى سىرۋىشى شى كىردەۋەۋ پىكھانۋە بۆن خۆشە كانى جىا كىردەۋە . (۶۱) پىكھانۋى ماددە بۆن خۆشەكەى Ruzicka دوكتور رۇزىسكا دۆزى بەۋەۋ برىتى بوۋ لە (مۆسكۈن Muscone) :

مۆسكۈن ماددە يەككى شالى خەستە ، لە رۆنى شل دەچىت ، بۆنى مېسك ئەدات ، لە پلەى گەرمى ۳۲۸ دە كۆلىت ، كەمپىك لە ئاۋدا دەتۈيۋەۋ ، بەلام لە كحول پاش ناتۈيۋەۋ .

مادده یه کی بۆن خوْشه له لوویه کی تاییه تی له له شی سیموره پوخته ده کریت . ئەم جوْره سیمورانه له ئەمهریکای باکووری به تاییه تی کهنه داو هه میسه سیهریای رووسیا به زۆری ده ژین .

ب - ماده دهستکرده کان بۆ ئاماده کردنی بسۆن

بج گومان به ده گهن عه تریکی سروشتی به تی ئەدوژیته وه له بازار چونکه زۆربه ی بۆنه کان یان تیکه لن له مادده ی کیمیایی دهستکردو مادده ی سروشتی یان ههر پیکهاتوون له ئاویتیه ی دهستکرد . به لئ ؛ ئەو پوژانه نه ماوه که گوله باخ بهیئن و ئاوه که ی خهست بکه ن بۆ دروستکردن و ئاماده کردنی گولاو ، چونکه له لایه که وه ئاوی گولاو باوی نه ماوه له لایه کی تره وه توانا هه یه که له تاقی گه کاندای ماده که دروست بکریت به ئاسانی . به لام له گه ل ئەویشا زۆربه ی عه تره کان ریژه یه ک له بۆنی سروشتی تپادا هه یه .

له راستی دا پشه سازی بۆن عه تر زیاد له (۵۰۰) ماده وه ئاویتیه ی هه مه جوْره به کارده هیئن بۆ دروستکردنی به ره مه گانیان . زۆربه ی ماده کان له کارگه و تاقیگه ی تاییه تی دا ئاماده و پوخته ده کرین .

چه ن پئویستی به کی ئاماده کردنی عه تر و بۆنی نوئ

بج گومان دروستکردنی عه تری تازه کاریکی ئاسان نییه . له لایه که وه چونکه بازار پره له جوْره ها بۆن و عه تر و گولاو به تاییه تی ئەو جوْرانیه ی که له ولاته خوْرنائواکان دا دروستی ده کهن وه کوو فه رهنساو ئینگیلته ره . ئەم مه رجانه ی خواره وه پئویستن بۆ ئەوه ی عه تریکی نوئ دروست بکه ی :

- ۱ - پئویسته زانیاری به کی ته واوت ده باره ی ئەو پینج هه زار ماده کیمیایی یانه ی که له سه ره وه باسمان کرد هه بیت .
- ۲ - پئویسته توانای جیاکردنه وه ی بۆنت هه بیت واته پئویسته پسپوریت له بۆن کردن و هه ست به باشی و خرابی یان بکه ی .
- ۳ - پئویسته شاره زایی به کی باشه ده باره ی ته کنولۆجیای دروستکردنی بۆنه خوْشه کان هه بیت .

شیانی باسه یه کیک له مه رجه کانی بۆنی باش ئەوه یه که بۆنه که ده پرژینیتته (۶۲) سه ر پئستی ده ستت کو توپر له گه ل رۆنی پئستی ده ستت تیکه ل ده بیتت و بۆنه که ش ده وام ده کات بۆ ماوه یه ک . ههر وه ها پئویسته له دووره وه هه ست به بۆنی عه تره که بکه ی .

عەترى ناياب بىچ گومان ھەستىتىكى خوشى و پر لە سۆز بە مروّف دەبەخشىت .

ھەموو بۆنىتىكى ناياب پىويستە سى بابەت ماددەى تىادا ھەبىت . ھەر بابەتتىكىان كاريكى تايبەتى جى بەجى دەكات و سىفەتتىكى سەربەخۆ بە بۆنەكە دەبەخشىت . ئەم سى بابەتە بە سى قۇناغ (۶۳) كاركردن نىشان دەكرىت :-

قۇناغەگانى بۆن :

(۱) قۇناغى يەكەم Top Note

ھەر كە بۆنەكەت لە خۆت دا قۇناغى يەكەم دەست پى دەكات ، كە برىتى يە لە ھەست پى كرىدىكى لە پر بە بۆنەخۆشەكەو ھەروەكوو يەكىك داچەلەكىت . . ھۆى ئەم خوشى يە لە پرە برىتى يە لە بوونى ئەم ماددانەى خوارەوہ :-

۱ - ماددەى ئەلدېھايد (۶۴) Aldehyde top Note - بۆ وىنە ئەو ئەلدېھايدانەى كە ژمارەى كاربۆنىان نىوان ۸ - ۱۲ (C 12 - C 8) زنجىرەكەشيان ئەلقەبى نىن بۆ ئەم قۇناغە باشن .

۲ - بۆنى تويىكى رۆنى لىمۆ يان پرتەقال يان رۆنى تويىكى گرىپ فرووت Grape Fruit . بەم جۆرە بۆنە دەلین : Citrus Top Note .

۳ - بۆنى ميوە Fruity Top Note :

برىتى يە لە ژمارەبەكى زۆر لە ئىستەرە (۶۵) (Ester) ئەندامى يەكان يان لاكتونە (۶۶) (Lactone) بۆن خوشەكان .

۴ - بۆنى گەلادار Greene Top Note .

۵ - بۆنى فلۆرال (سووك) Light Floral top Note

وہكوو بۆنى سرکاتى بەنزىل (Benzyl Acetate) ، سرکاتى لاینەلىل (Linalyl Acetate) يان ئەلدېھايدى ساپكلامىن (Cyclamen Aldehyde) يان داى مەئىل بەنزىل كاربىنۆل Dimethyl benzyl Carbinol

۶ - بۆنى فلۆرالى (قورس) Heavy Floral Top Note .

ئەم ماددانە لە بۆنى پرتەقال يان لەبۆنى مىسكى (۶۷) رۆم يان بۆنى لایلاک (۶۸) (Lilac) دەچىت و بۆنىكى زۆر تىژە .

(۲) قۇناغى ناوہ راست The Middle Note

ئەم بابەتتە ماوەی مانەوھى بۆنەكە درېژدەپى دەدات وەكوو بۆنى قەنەفل
يان بۆنى ياسەمىن Jasmin ، ھەر وەھا بۆنى قەدداخ و گولەباخ و وەنەوشە .

ھەندىك جار كەمىك لە كحوولى سىنامىل (Cinnamyl alcohol)
يان (فەنىل ئەئىل كحوول Phenyl ethyl alcohol) يان بۆنە بنچىنىيە كانىيان
تىكەلاو دەكرىن .

(۳) دواقۇناغ End Note .

ئەم بەشە بۆنە پاش ماوەيەك لە بەكارھىننى بۆنەكە ھەستى پىچ دەكرىت .
برىتىيە لە تىكەلىك لە بۆنە سروشتىيەكان كە بە ئاسانى نابن بە ھەلم واتە
ماددە بۆنەخۆشەكە بۆ ماوەيەك ھەر دەمىنىتتەوھە . بۆ وىنە بۆنى دارى
سەندال (۶۹) يان بۆنى مىسك يان بۆنى چەن درەختىكى تر .

چۆن بۆنە عەترى نوئى ئامادەدەكرىت ؟

ئەتوانىن ھەنگاۋەكانى پىكھىننى عەترى نوئى بەم چەند خالەي خوارەوھ
پوون بگەينەوھ .

(۱) لەپىش ھەموو شتىك پىتويستە وەكوو گوتمان ئەو كەسەي لە مەيدانى
دروستكردى بۆندا كاربكات پىپورىپىت لە بۆنە كردن واتە توانايەكى تايبەتى
جياكردەوھى بۆنەكانى ھەبىت بۆ ئەوھى بۆنى خۆش و ناخۆش جيا بگاتەوھ .

(۲) پىپورى بۆنە چەن ماددەيەكى ناسراوى بۆنەدار ديارى دەكات بۆ
ئەوھى عەترى تازەي لىچ دروستبكات . ژمارەي ئەو ماددانە لە پىنچ يان
شەش ماددە زىادتر نىن .

(۳) ماددەكان لەگەل يەكدا بە رېژدەيەكى تايبەتى تىكەل دەكرىن و بۆنى
تىكەلەكە تاقى دەكرىتەوھ .

(۴) رېژدەي پىكھاتوۋەكان بە نۆرە دەگۆرپىن و دووبارە تىكەلەكە
بۆنەدەكرىت . بەم جۆرە رېژدەكان دەگۆرپىن ھەتا بۆنىكى خۆشى نوئى پىك دىت .

بۆنى بەھارو ناياب ھەمىشە كەمىك لە گىراوھى گولى تىكەل دەكرىت
وەكوو گىراوھى بۆنى گولى ياسەمىن (۱ - ۲٪) يان بۆنى قەدداخ
(۰.۵٪) يان بۆنى مىسكى (۶۷) رۆم (۱ - ۱۵ بەش بۆ ھە ۱۰۰۰ بەش) .

بابەتتە چەشنىگانى عەتر :

پىچ گومان ھەر وەكوو چۆن مۆسىقاۋ گورانى بابەتى خۆيان ھەيە ھونەرە
جوانەكانى تر جۆرە چەشنى تايبەتى خۆيان ھەيە ھەر وەھا بۆنە عەترىش

ھەموو يەك نين . ئەوھى راستى بېت مروّف كە بۆنى گوئىك يان عەترىك دەكات يادگارى رابوردووى جىھانىكى تايپەتى دېتەوھ ياد ، واتە بۆنەكە بىرو ھۆشى ئەو كەسە دەگوازىتەوھ بۆ ئەو دەورو دەزگابەى رابوردوو .

لە خوارەوھ چەند جۆرو چەشنىكى باس دەكەين بە شىوھىەكى كورت .

(۱) عەترەگانى بابەتى گول Floral Group .

ئەم جۆرە عەترانە زۆر بەناوبانگن ، بۆنى گولى بەناو بانگ بەكاردەھىپن لە دروست كوردن يان دا وھكوو بۆنى گولى ياسەمىن و گولى رۆزو سۆسەن و لەيلاك و وھنەوشەو مېخەك و گاردىنياو قەدداحو ميسك . بۆ وئىنە لە خوارەوھ چەند نمونەيەك لەم عەترانە تۆماردەكەين :-

۱- شانئىل (كومپانىي شائپل) Chanel No. 22

۲- پاریس - كۆتى Paris (Coty)

۳- دىۋرىسمۆ (دىور Dior) Diorissimo

۴- جۆى Joy (patou)

(۲) عەترى تىۋ Spicy blends .

ئەم جۆرە بۆنانە بەم بۆنانەى خوارەوھ دەناسرېنەوھ :-

۱- بۆنى مېخەك

ب- بۆنى دارسىنى (يان دارچىنى)

ج- بۆنى گوۋىزى ئىب (۷۰) .

د- بۆنى دەلووبىبەر

ھ- بۆنى ھىل .

نمونەى ئەم بابەتە ئەم بۆنانەى خوارەوھن :-

(۱) American Spice

(۲) آردن Blue Grass (Arden)

(۳) Moment Supreme (Patou)

(۴) ئۆرىگان L'Origan (Coty)

(۵) ئەشۋون Unforgettable (Avon)

(۲) عەترى بابەتى بۆنى دار :

بۆنى ئەم بابەتە عەترە نرىكە لە بۆنى دارو درەخت وھكوو بۆنى رەگى دارى

نوجهیلی هیندی (۷۱) Uetivor یان بۆنی داری سه‌ندهل (۶۹) یان
 سۆسه‌نی فلۆره‌نسی (۷۲) یان بۆنی دره‌ختی سیدار (۷۳) نموونه‌ی ئەم بابەتە
 بۆنانه له خوارەوه تۆماردەکەین :-

۱ - شانیل I Chanel I

۲ - قیتی فەر Vetiver

(کومپانیای Guerlain دروستی دەکات)

۳ - ئەنتی لۆپ Antilope (کومپانیای وهیل Weil دروستی دەکات)

(۴) بابەتی بۆن قه‌وزەو زەلکاو (بۆنی مۆسی) Mossy Family

ئەم جۆره بۆنانه زۆر له بۆنی دارستان و قه‌وزەو سه‌وزایی یه‌وه نزیکن .
 گەلیک که‌س ئەو جۆره بۆنه‌ی لا خۆشه . وینه‌ی ئەم بابەتە بۆنانه له خوارەوه
 باس دەکەین :-

۱ - Bluck Stain (له لایەن کومپانیای Angelique)

۲ - Hearin My Heart (له لایەن کومپانیای Avon)

۳ - فەمی Femme (له لایەن Rochas)

۴ - Evening in Paris

۵ - Somewhere (له لایەن Avon)

۶ - Intimate (له لایەن کومپانیای Revlon)

(۵) بابەتی بۆنی رۆژەه‌لاتی (۷۴) :

ئەم جۆره عەترانه له راستی دا بۆنه‌کانیان له سێ بابەتەکانی سه‌ره‌وه
 تیکه‌ن . واتە لەم سێ بابەتەن به تیکلاوی :-

۱ - بابەتی بۆنی دار

ب - بۆنه زەلکاو و دارستانی یه‌کان .

ج - بۆنه تیزه‌کان .

ئەم سێ بابەتانه به ریزه‌ی تابه‌تی تیکه‌ل ده‌کرین له‌گەل هه‌ندیک له
 مادده‌ی فانیللا Vanella یان مادده‌ی به‌نزۆین - Benzion

یان مادده‌ی پیرو Peru ، ئەمانه‌و که‌میکیش له بۆنی ئاژه‌لی وه‌کوو
 میسکی تی‌ده‌کەن . نموونه ناوبانگه‌کانی ئەم بۆنه ئەمانه‌ی خوارەوه‌ن :-

۱ - هه به نیتا Habanita

۲ - تابور Tabu (له لایه ن دانا Dana)

۳ - Toaweld Rose (له لایه ن Avon)

(۶) بابته تی بۆنی گیاوگز :

ئهم بۆنانه زۆر له بۆنی گیاو پووش و پرووه که سهوزه کان ده چن ، زۆربه ی
ئهم بابته ته عه تره بۆ پیاو به کار دیت وه کوو .

۱ - Fougère Royale (له لایه ن Houbigant)

۲ - Moustache (له لایه ن Rochas)

۳ - Jicky (له لایه ن Guerlain) (۷۵)

۴ - Abono

(۷) بابته تی بۆنی توتن و چه رم :

ئهم بابته تانه بۆنی توتن یان چه رم ده نوێشن : بۆ وینه :

۱ - Cuirde Russie (له لایه ن Chanel)

۲ - Tobuc Bland (له لایه ن کارۆن Caron)

۳ - Ten (له لایه ن Knize)

۴ - Scandal سکانه دل (له لایه ن Lanvin)

۵ - Bandit باندیت (له لایه ن کومپانیای Piguet)

(۸) بابته تی ئەلده هایده کان Aldehydic Group

ئهم چه شنه بۆنانه بۆنیان له وانیه ی سه ره وه ناکه ن واته بۆنیان په یوه ندی
به بۆنه سروشتی په کانه وه نی یه . به لکو بۆنیان له بۆنی ئەلده هایده
ئهروماتی په کان (۷۶) Aromatic aldehyde ده که ن . که لیک له م ئەلده هایده
ئهروماتی یانه له نار بۆنه سروشتی په کان هه ن . بۆنی که مییک تیژه وه له بۆنی
میوه ده کات . له خواره وه چه ن نمووله یه ک له م بۆنانه ده نووسین .

۱ - شانیل نمره - 5 Chanel No. 5

۲ - L - Aimant (له لایه ن کومپانیای Coty)

۲ - نارپیج Arpege (له لایهن لانفین Lanvin)

۴ - ماجی Magie (له لایهن لانکوم Lancome)

۵ - مه دام روچس Madame Rochas

شهر و بونی سابوونو کریم و بون گوژده کان :

نه گهر هاتو ویستمان عه تریک له عه تره کان بۆ مه به سستی بۆن خوشکردنی سابوون یان شامپو یان هار او دهی (۷۷) چل شوشتن به کار به یئین ده بیته له پیش هه سوو شتیك بزانی که ماده دهی سابوون یان کریم یان شامپو هه به که پیشه به کی تایبه تی خوئی هه به . پیش ته وهی بۆنیک دیاری بکه ین پیوسته بپرسین ئایا نه و ماده دهی که بۆنی خوش ده که ین بۆ چی به کار ده هینریت و چون به کاری ده هینن . بۆ وینه سابوون چلک لانه با که چی کریم پیست نه رم ده کات ههروه ها پرژینی بن هه نکل ئاره قی بن هه نکل وشک ده کاته وه . واته بۆنی گونجاو له گهل پیشه ی ماده که مه رجیکی پیوسته . بۆ وینه نه و بۆنه ی ده کریته ناو سابوون پیوسته کار نه کاته سه ر توانای سابوونه که بۆ باگژ کردنه وهی چلک ههروه ها پیوسته بیکه اتوری نه گوریت پاش تیکهل کردنی له گهل سابوونه که (سابوون ماده به کی تفته) (۷۸)

له لایه کی تره وه هه ندیک بۆن هه به رهنگی شامپو یان سابوون ده گوریت یان رهنگه جوانه که ی ده بات و ناشرینی ده کات .

عه تری سابوونو تایبو پاکژ که ره کان (۷۹) :

بۆ نه وهی که لکی بۆنیککی خوش بۆ بۆن خوش کردنی سابوون یان شامپو یان تاید تا قی بکریته وه نه م جوړه تا قی کردنه وهی خواره وه ده کریت :

به شتیکی که م (به شی سئو چوار قالبیکی سابوون یان قوتوویه کی تاید .. هتد) له هه ویری سابوونه که یان ماده ی تایده که له گهل ۵.۰٪ یان که متر له کیشی عه تری تی ده کریت و تیکهل ده کرین .

له پاشان ده کریت به قالب به هار او دهی تایدو له سه ر ره فتیك به به تا کی به جی ده هینن بۆ ماوه به کی زور (مانگیك هه تا سالتیک) نه مجا سه یری رهنگ و بۆنی ماده که ده که ن ئایا گورا وه یان نا ؟ هه ندیک جار نه م جوړه تا قی کردنه وه به به شیوه به کی خیرا ده کریت نه ویش به گهرم کردنی سابوونه که یان تایده که له فرنیکی گهرم کراو له پله ی ۴.۰ م بۆ ماوه ی (۲۱) روژ .

دوو بابته عه تر باون بۆ بۆن خوشکردنی سابوون و کریم و تایدو شامپو .. هتد :-

۱ - بۆنى گول Rose Bases

۲ - بۆنى ياسەمىن Jasmine Bases

خىستەى ژمارە (۱) لە خوارەوہ پىكھاتووہ كانى بۆنى يەكەم واتە بۆنى گول نىشان ئەدات لەگەل رىژەى ھەر پىكھاتووہ كيان كە بە كاردە ھىنرەين بۆ بۆن خۆش كوردنى كرەيم يان سابوون و يان بۆ مرۆف .

خىستە (۱)

رىژى سەدى (%) ھەر ماددە يەك لە پىكھاتووہ كانى بۆنى گول لە ناو عەترى مرۆفو عەترى كرەيم و عەترى سابوون دا .

عەترى بۆ سابوون	عەترى بۆ كرەيم	عەترى مرۆف	ناوى ماددە كە
—	۱۵	۵۰	Rhodinol رۆدینۆل
۱۵	۱۵	۵	Geraniol Coeur
۱۵	۳۰	۱۰	Citronellol Coeur
—	۱۵	۱۰	Phanyl ethyl alcohol coeur
۲۰	—	—	Phanyl ethyl alcohol
—	۵	۵	Nerol Coeur
۵	۲	۲	Geranyl Acetate
۵	۴	۴	ئەلدە ھايد (ژمارەى كاربۆنى ۸) ۱۰٪
۵	۴	۴	ئەلدە ھايد (ژمارەى كاربۆن ۹) ۱۰٪
۶	۱۵	۳۵	بەنزۆفینۆن Benzophenone
—	۱	۱	Rose Oxide
۱	۰.۵	۰.۵	Rosalva
۱۵	۵	—	Germanium Bourbon
—	—	—	(سروشتى يان دەستکرد)
۳	۲	۳	Essence of Styrax
۱۰	—	۲	Guaia cwood Oil
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	

دووه م باهت له بۆنی گیراوه که به کارده هینریت بۆ سابوون و کریم جگه له مروّف پیتی ده لّین (یاسه مین) . له خسته ی ژماره (۲) پیکهاتووه کانی نووسراون له گه ل ریژه یان دا بۆ دروست کردنی بۆنی سابوون و کریم و مروّف .

خسته (۲)

ریژه ی پیکهاتووه کانی بۆنی یاسه مین له ناو بۆنی سابوون و کریم و مروّف دا .

ناوی ماده که	عهتری مروّف	عهتری کریم	عهتری سابوون
سرکاتی به نزیل Benzyl Acetate	۲۰	۲۰	۳۰
کموای به نزیل Benzyl alcohol	۱۰	۱۴	۱۰
Linalyl Acetate	۱۵	۱۵	۱۵
Linalool	۴	۸	۱۰
Jasmone or Isojasmone	۱	۱	۱
Hexyl Cunanamic Aldelyde	۱	۱	۱
له لیدیایندی (بۆنی قووخ) - ژماره ی کاربوون = ۱۴ Hexyl cunanamic Aldehyde	۸	۱۰	۱۰
(۱۰٪) ئیندول Indole	۸	-	۱۵
Methyl Anthranilate	۱۰	۱۰	-
Ylong - ylang oil extra	-	-	۱۰
Phenyl ethyl Alcohol Cour	۲۰	۲۰	-
Phenyl ethyl alcohol	-	-	۱۰
(سپی) Jasmine (absolute)	۱	-	-
یاسه مینی به تی Methyl B - nephthyl	-	۱	۱۵
Ketone	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

پۆدره ی بۆندار

پۆدره ی گهرمه ژنه یان پۆدره ی ده موجاو پتویسته بۆنی خووش بیت . ریژه یه کی که م (۱٪) له بۆنیک له و بۆنانه ی باسما ن کرد تیکه ل به پۆدره که ده کریت بۆ نه م مه به سته .

شیانی باسه ئەو بۆنەى که بۆ پۆدرە دەست ئەدات نابیت تیک بچیت به هۆى پۆدرە که وه چونکه ماددهى پۆدرە که بریتى به له ماددهیه کى ئەلکالى (۸۰) (تفت) لاوازو دەتوانیت کارلیک بکات له گەل بۆنە که به ئاسانى و بهم جۆره پیکهاتووی بۆنە که دهگۆریت . ههروهها مانه وهى پۆدرە که بۆ ماوهیه که لهوانهیه له گەل ئۆکسجینی ههوادا کارلیکی کیمیایى بکات و کاربکانه سهههتره که شو و پیکهاتووی بگۆریت .

پرژینه (۸۱) بۆن گۆژه کان و (۸۲) دژه نارهق (۸۳) :

Deodorants and Antiperspirant Aerosols

له لای هه موومان زانراوه که چۆن بازاری ئەمرو گۆراوه له گەل بیست سال له مه وهه . بازاری ئەمرو پره له نامیرو شتی نوێ که له ولاته پوژئاوایی به کان دا دروستی ده کهن وه کوو ئەم هه موو قوتووه پرژینه که ده یانبینین هه ندیکیان بۆ بۆنی ته والیته (۸۴) و هه ندیکیان بۆ بۆن خو شکردنی له شی مرو فقه و کهم کردنه وهی نارهق و ، هه ندیکیان ته نها بۆ ئە وهی هه وای ناو مال بۆن خو ش بکات .

مادده بۆن خو شه که (واته هه تره که) ده کریته ناوی قوتووی پرژین (۸۱) له پاشان غازى تی ده په ستریت و له حیم ده کریت ، ته نها زوبانه یه کى تاییه تی هیه (په مپ) بۆ ئە وهی له ناتى به کارهینانا غازه که به ره ئلابکریت و مادده بۆن خو شه که ش له گه لیا ده رچیت .

گه لیک جار هه تره که له گەل توینه ریکی (۸۵) تاییه تی وه کوو کحوول تیکه ل ده کریت بۆ ئە وهی تیزیی بۆنە که کهم بکریته وه .

مادده ی هایدرو کاربۆنی فلوراوی Fluorinated hydrocarbon

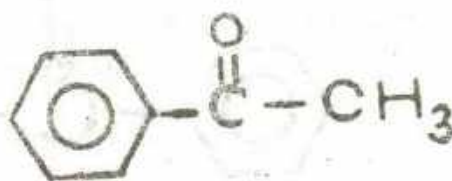
به تاییه تی زور باون بۆ تیکه ل کردنی هه تره کان و کهم کردنه وهی بۆنیان .

کیمیای چهن مادده یه کى بۆن خو شى ده سترد :

له چهن لاپه ره کانی هاتوودا باسی پیکهاتووی چهن ئاویتته یه کى ئەندامى ده که ین که بۆنیان خو شه و بۆ هه تر دروست کردن به کار ده هیفرین . ئەم ماددانه ی که باسیان ده که ین له کارگه کان دا به قه باره یه کى بازرگانی (۸۵) دروست ده کریت بۆ فروشتن .

Acetophenone

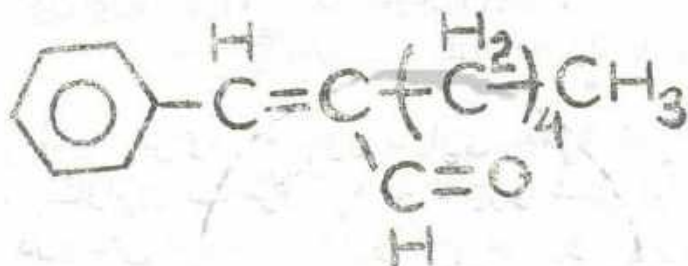
(۱) ئە سینتۆ فینۆن

شلیکی بۆن خوشه ، بۆنه کهی له بۆنی پرته قال ده چیت . پلهی کولاندنی (۸۶) = ۲۰.۴ س . له ناودا کهمیکی ده تویتته وه به لام زۆر باش له ناو کحول یان ئیشر یان کلزۆفۆرم ده تویتته وه .

(۲) ئەلەیهایی سینامیکی ئەمیل Amyl Cinnamic Aldehyde

رۆنیککی بۆن خوشی بێرهنکه ، شیوگی کیمیایی (۸۷) بهم شیوهی خواره وه یه :

بۆنی ئەم ئاویتته یه له بۆنی گۆلی یاسه مین ده چیت و بۆ دروستکردنی گه لێک له عه نره بهاکان به که لک دیت .

(۳) ئەلەیهایی ئەنیسیک Anisic Aldehyde (Anisaldehyde)

له پلهی گهرمی ۱۱۶ - ۱۲۰ س و له ژیر په ستانی ۱۵ میلیمه تر جیوه ده کولیت .

شلیکی چه ورو لینهجه ، له پلهی گهرمی ۲۴۸ س ده کولیت . له ناو ئاو زۆر کهم ده تویتته وه ، به لام له کحول یان ئیشر دا زۆر چاک ده تویتته وه . بۆنی مادده که زۆر خوشه و له بۆنی کومارین (۸۸) Coumarin ده کات .

(۴) بهنزوفینسون Benzophenone

مادده یه کی بۆن خوشه و بۆنی له بۆنی گۆلی جیرانیۆم (۸۹) ده چیت ، له پلهی ۴۸ س ده تویتته وه . له ناو ئاو ناتویتته وه به لام له ئیشر و کحول دا باش ده تویتته وه . شیوگی کیمیایی ئاویتته که بهم جۆره یه :

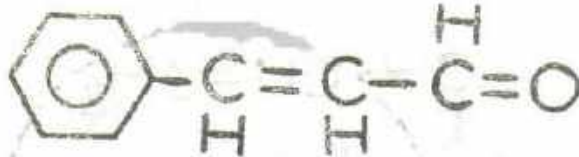

Cinnamic Aldehyde

(۵) ئەلەپھایدی سىناھىك

شلىكى چەورەو مەيلەو زەررە ، بۇنىكى دارسىنى (۹۰) تىزى ھەيە .
 لە پلەي ۲۴ . دە كولىت . زۆر كەمىكى لە ئاودا دە تويىتەو بەلام لە كحول و
 ئىشەردا باش دە تويىتەو . ئەم ئاويىتەيە بۇ دروست كىردنى بۇنى خوار دە مەنى و
 عەترو ئارايىش بە كاردە ھىنرەيت .

شىوگى كىمىيى بەم شىوھى خوار دەوھەيە :

(۶) سىتيرال Citral

دوو جۆر لەم ئاويىتە ھەيە لە خوار دەوھە شىوگى كىمىيى بان نىشان ئەدەين :

ماددە كە لە رۇنىكى شىل دە چىت و بۇنىكى لىمۆي تىزى ھەيە .
 بۇ گىرانەوھە ئاسادە كىردنى عەترو بۇنى خۇش بە كاردە ھىنرەين .
 لەناو ئار ناتويىتەو ، بەلام لە ناو كحول بان ئىشەر بان لە ناو بە نزەواتى
 بە نزىل بان دووھە ئەئىل فشالاتدا باش دە تويىتەو .

(۷) ئىستەرەگان ESTERS

ئىستەرەگان بە گىشتى بۇنىان خۇشە . ھۆي بۇن خۇشى ميوھە و گول وھو و
 بۇنى سىو و ھەرمىچ و كالكە . بۇنى ماددە ئىستەرە كە لە ناو پىكھانوى تويىكى
 ئەو ميوانەدا بان لە ناو گولە كاندا ھەن لە خوار دەوھە ناوى چەن ئىستەرەيىكى
 بۇن خۇش دە نووسىن كەوا بە كاردە ھىنرەين بۇ دروست كىردنى عەترو بۇن .
 ۱- كاپرەواتى ئەئىل بان كاپرەواتى ھىكسانوات

Allyl Hexanoate or Allyl Caproate

Amyl Caproate

Phenyl ethyl Formate

Phenyl ethyl Acetate

Cinnamyl isobutyrate

Geranyl Acetate

Linalyl Acetate

Eugenol

۲ - کاپرئوئاتی ئەمیل

۳ - فەنیل ئەئیل فۆرمتات

۴ - سرکاتی فەنیل ئەئیل

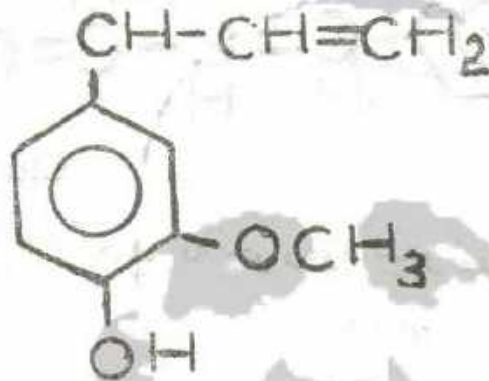
۵ - ئایسۆ بیوتیراتی سینامیل

۶ - سرکاتی جیرانیل

۷ - سرکاتی لاینه لیل

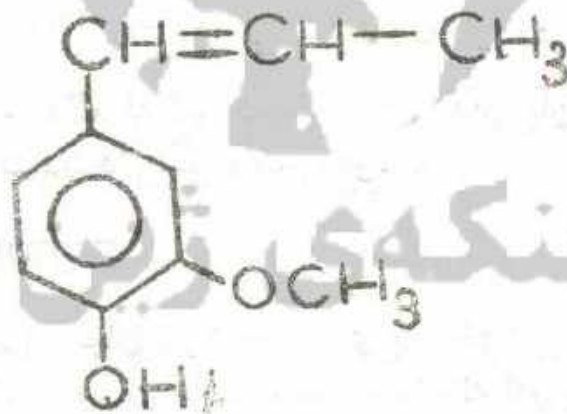
۸ - سرکاتی مەئیل

(۸) ئیوجینۆل

شلیکی مەیلەو زەر دە ، ئەگەر بە بەتاکێ هەوائییی دا بۆ ماوەیەك رەنگی دەگۆریت و شلەكەئێ توند دەبیتەو . بۆنی ماددەكە زۆر لە بۆنی میخەك دەچیت بەلام تیزە . لە پلەئێ گەرمی ۲۵۵س دەكۆلیت ، زۆر كەمییكی لە ئاودا دەتویتەو بەلام لە ناو كحوول و ئیئەر و كلۆرۆفۆرم باش دەتویتەو . بۆ ئاسادەكردنی عەتر ، هەروەها بۆ دروستكردنی فانیلا بەكار دەهێنریت .

(۹) ئایسۆئیوجینۆل ISOEUGENOL

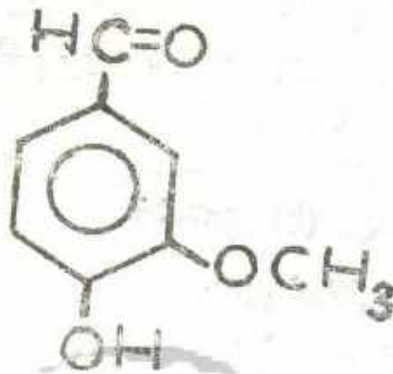

شلیکی خەستی رۆن نسیبەتە بەئاسانی زوو زەر دەكەتە گەریت . لە پلەئێ گەرمیی ۲۶۶س دەكۆلیت . زۆر كەم لە ئاودا دەتویتەو بەلام لە ناو كحوول یان ئیئەر زۆر چاك دەتویتەو . شیانی باسە دوو جۆر لە ئایسۆ ئیوجینۆل هەیه :

Cis - Isoeugenol
Trans - Isoeugenol

ا - سیز - ٹایسوئیوجینول
ب - ترانس - ٹایسوئیوجینول

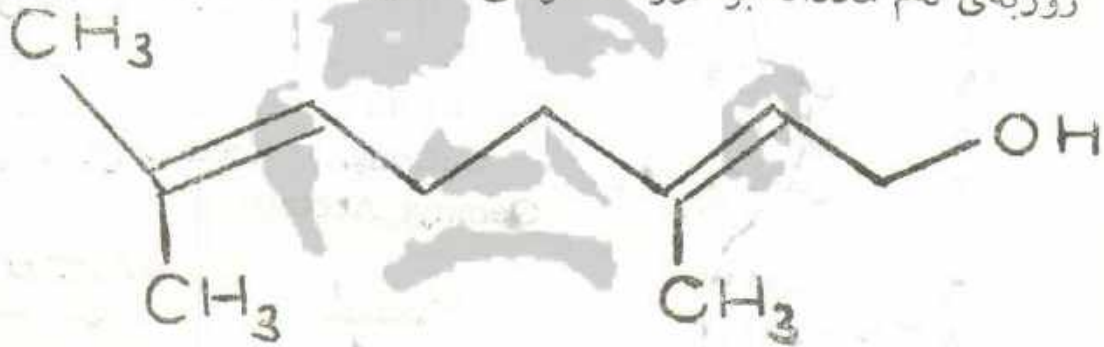
Vanillin

Geraniol

(۹۱)

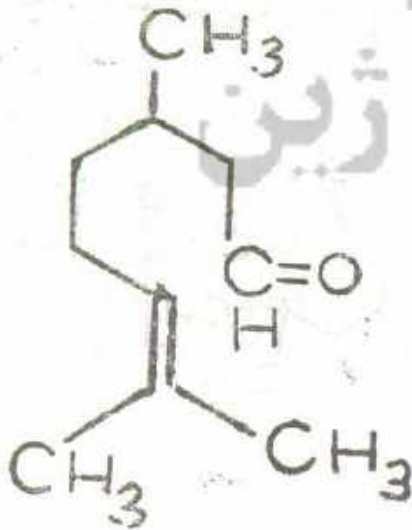
(۱۰) جیرانیول

زوربہی ٹم ماددانہ بۆ دروست کردنی فانیلین (فانیلا) به کارده هیئرین .

رۆنیککی شله و بۆتیشی خوشه ، که بۆنی ده کهیت ههست به شیرینی ده کهیت ، له بۆنی گولی (نه شره فی Rose) ده چیت . له پلهی گرمی ۲۳.۰س ده کولدت . له ناو ناو ناتویته وه که چی له کجول زور چاک ده تویته وه .
سرکاتی جیرانیول Geraniol Acetate ههروه ها بیوتیرانه که ی Formate
(۹۲) و فورماتی Butyrate (۹۳) هه میسه بۆنیان خوشه بۆ دروست کردنی
عه تر به کارده هیئرین .

(۱۱) سیترونیلال Citronellal

شلیکی بۆن خوشه ، له پلهی ۷هس ده کولیت . ئاویتته که له ناو رۆنی
 جۆره رووه کینک ههیه پیی ده لێن : رۆنی سیترونیلالی جاوه
 . Oil of Citronella Java

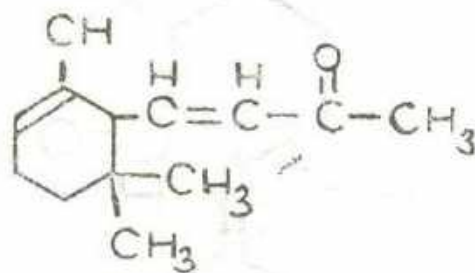
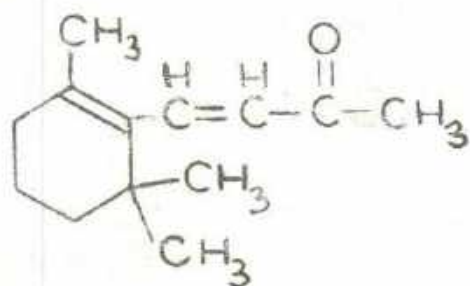
پینکها تووه کانی ئەم رۆنه بهم جۆرهی خواره و هیه (خستتهی ژماره -

(۳)

خستتهی (۳)

پلهی کولانی له ۱۵ میلیم جیوه	رێژهی سهدی (%)	ئاویتته
مهتا ۹۰هس	۵	Turpenes تۆرپینه کان
۹۱هس	۴۰	Citronellal سیترونیلال
۱۱۴هس	۰.۲	Citral سیترال
۱۱۵هس	۴	Citranellol سیترونیلول
۱۱۹هس	۱۹	Geraniol جیرانیۆل
۱۲۰هس	۵	Nerol نیرۆل
۱۲۰هس	۳	Cetronellyl Acetate کخووله کان
		Geranyl Acetate
۱۲۱هس	۶	سرکاتی جیرانیل
۱۲۷هس	۸	Phenols فینۆله کان
۱۳۴هس	۱	Sesquiterpenes سیسکوی تیرپین
۱۴۷هس	۴	کخووله کانی سیسکوی تیرپین
۱۵۳هس	۳	Sesquiterpene Alcohols
		خلت
	۱.۸	Ionone (۱۲) ئایۆنۆن

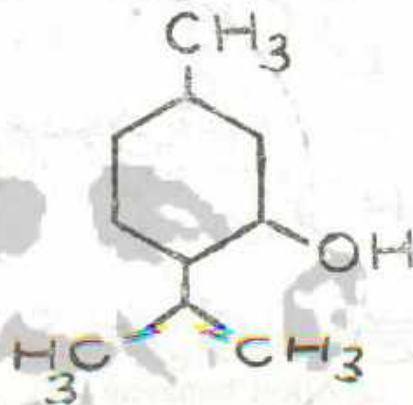
دوو جۆر لهم ئاویتته به ههیه وه کوو له خواره وه شیوگی کیمیای یان
 نیشان نه دهین .

شیانی باسه (ئایونون) ناویکی تری ههیه که بریتیی به له : ئایرسونیه
 . مادده که شلیکی بۆن خوۆشه و بۆنی له بۆنی دار (۹۴) (Irisone) .
 کاژده کات . که له ناو کحوول دا ده تویتته وه بۆنی زۆر له بۆنی گۆله وه نه وشه
 ده چیت . له ناو ئیشر یان کلۆرۆفورم و یان به نزیس بعاش ده تویتته وه .
 هه ندیک کهس ههستیاری یان ههیه و ناره حهت ده بن به بۆن کردنی ئهم
 بۆنه ، به لام له گه ل ئه وه ش دا قه باره یه کی زۆری لی به کارده هینریت بۆ
 دروست کردنی عه ترو بۆن .

Menthol مینشۆل (۱۳)

ئاویتته یه کی رده قه ، له پله ی ۴۱ - ۴۳ هه س ده تویتته وه ، له پله ی گهرمی
 ۲۱۲ هه س ده کولیت . که میکی له ناو ئاو ده تویتته وه به لام کلۆرۆفورم یان ئیشر
 یان کحوول زۆر چاکی ده تویتته وه . بۆنیکی نه عشی (۹۵) تیژی ههیه .
 قه باره یه کی زۆری مینشۆل بۆ عه ترو بۆن و نوقل و ده رمان دروست کردن
 به کارده هینریت . هه ر وه ها فیکسی (۹۶) هه لامه ت و ها کسی (۹۷) قورگه ئیشه
 بۆنی مینشۆلی تر ده که ن .

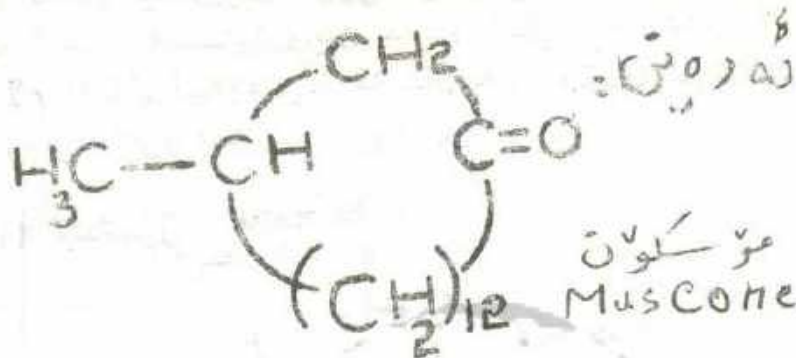
Musk میسک (۱۴)

هه ر وه کوو له شویتتیکی تری ئهم باسه دا باسه مان کرد ئهم مادده یه له
 لووبه کی ژیر پیستی جوړه ئاسکه یه که په یه دا ده بیت . به لام زاناکان له م دوا یه دا
 چه ن مادده یه کی تریان دۆزی یه وه یان دروست کرد بۆنی وه کوو بۆنی میسک
 و ابوو . واته میسک دوو جوړه :

- (۱) میسکی سروشتی - مه لبه نده که ی ئاسکه یه .
- (۲) میسکی ده سترکد - مرۆف و کیمیا زانانه کان دروستی ده که ن و
 پیکهاتووی میسکی سروشتی ههیه .

(۱) میسکی سرشتی :

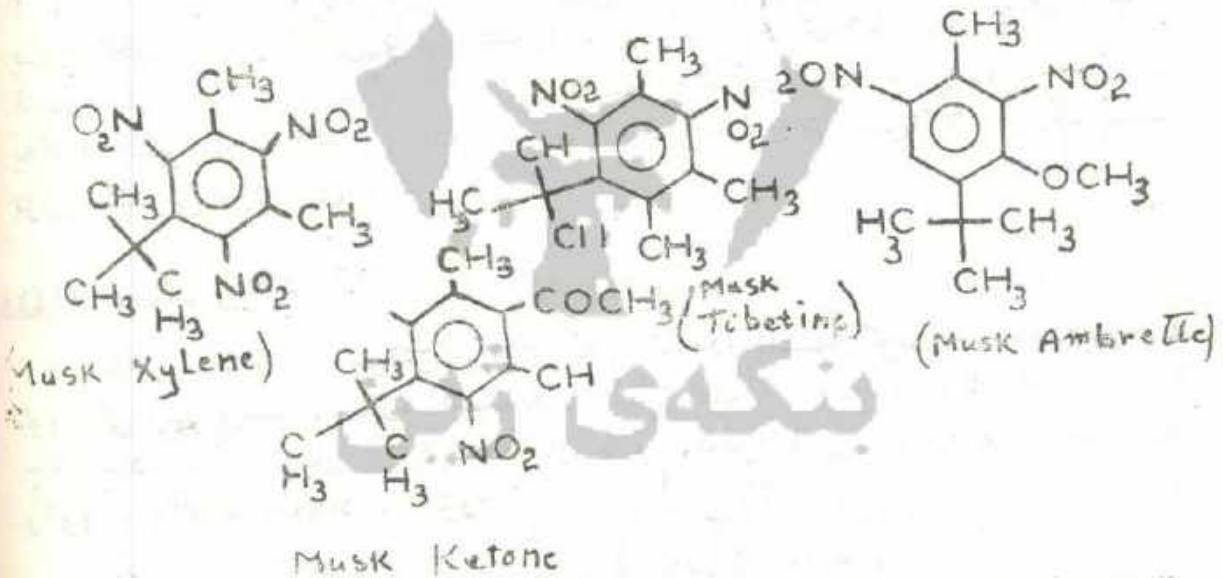
لهو ماده‌یهی که له پیستی ناسکه پوخته ده کریت پتی ده لین (موسکون Muscone) یاساو شیوگی کیمیایی به‌کهی له خواره‌وه نیشان نه‌دهین :

موسکون شلیکه له روون ده‌چیت به‌دیمن ، پلهی کولاندنی ۳۲۸هس له‌ناو ناو‌ناو‌یتته‌وه ، به‌لام له کحول باش‌ده‌تو‌یتته‌وه .

(۲) میسکی ده‌سنگرد :

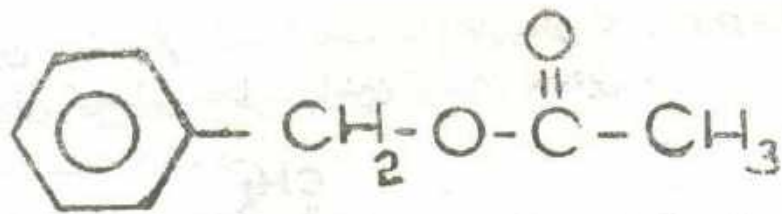
به‌م جورده میسکه هه‌ندیک جار ده‌لین (نایترومیسک Nitro - Musks) چونکه زوربه‌ی لهو ناو‌یتته‌وه نه‌ندامی‌بانهی که‌وا له باب‌ه‌تی نه‌لکیل به‌نزیمن و دوو یان سنی کومه‌لی (نایترویان Alkyl benzene) به‌سه‌ر نه‌لقه‌ی به‌نزینه‌که‌دا هه‌یه بو‌نیان هه‌ر وه‌کوو بو‌نی میسکه . له خواره‌وه‌چهن شیوگی کیمیایی لهو ناو‌یتانه ده‌نووسین که بو‌نیان له میسک ده‌کات :-

(۱۴) بو‌نی یاسه‌مینی ده‌سنگرد Jasmine Odor

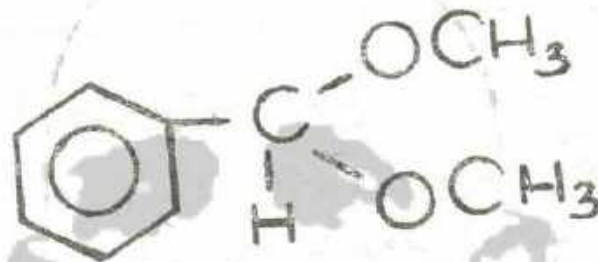
ناو‌یتته‌وه‌ده‌که بریتی به‌له سرکاتی به‌نزیل Benzyl Acetate

شلیکی بۆن خوشه بۆنی له بۆنی ههرمی دهچیت و به کارده هینریت بۆ
 دروست کردنی عهتری نایاب که بۆنیان له بۆنی یاسه مین و گوئی گاردینیا (۹۸)
 دهچیت . سرکاتی بهنزیل له پلهی ۲۱۳س ده کوئیت .

له ناو کحول و ئیشر ده تویتته وه به لام له ناو ئاو ناتویتته وه .
 شیانی باسه گوئی یاسه مین ماددهی جاسمالی Jasmal تیادا ههیه :

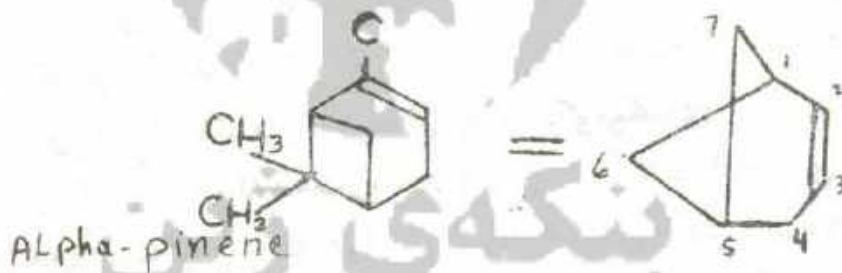

جاسمال Jasmal

ههر ودها هه ندیکیش له سرکاتی بهنزیلیشی Benzyl Acetate
 تیادا ههیه .

۱۵ - پاینین Pinene و لئورگیراوه گانی

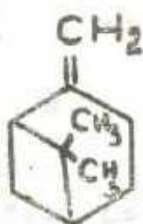
کامفین Camphene Derivatives

ئهلفا - پاینین بۆنیکی خوشی ههیه زۆر له بۆنی تهر بهنتین Turpentine
 دهچیت . له پلهی ۱۵۵ - ۱۵۶س ده کوئیت . له ناو ئاو ناتویتته وه به لام
 له کحول و کلۆروفۆرم یان له ناو ئیشر باش ده تویتته وه . بۆ دروست کردنی
 گهلیک جۆر له عهتر به کارده هینریت .

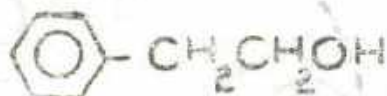
شیانی باسه رۆنی تهر بهنتین دوو جۆر پاینینی تیادا ههیه واته ئهلفا -

پاینین و بیتا پاینین . شیوگی کیمیا ئه لفا - پاینینمان له سه ره وه نیشان دا ،
له خواره وه شیوگی کیمیایی بیتا - پاینین نیشان ئه دهین .

بیتا - پاینین β -pinene

۱۷ - فینیل ئتیل ئه کحول phenylethyl Alcohol

به کیکه له ئاویتته سه ره کی به کانی پیکهاتووی بوخته ی گولی ئه شره فی (روزه
(Rose) ، واته ماده که بوئی گوله ئه شره فی لیج دیت . ئاویتته که شله و
له پله ی ۲۱۹س ده کولیتت ، له ئاو یان له کحول زور باش ده تویتته وه .

پهراویزه کان :

- (۱) رونه سه ره کی به کان = الزيوت الأساسية Essential Oils .
- (۲) به لسه م : مه لحه م : مرهم ، ههروه ها به واتای بوئ خوشیش به کار دیت .
- (۳) میسکی سروشتی : المسک الطبيعي .
- (۴) ماده ی ئه ندای : ماده عضویة .
- (۵) تاید - جوړیکه له پاگژ کهره کیمیایی به کان کومپانیای Procter and Gamble له ئه مه ریکا دروستی کرد . دوابه دوای ئه وه بابه تی تری نوئی دروست کران . له عیراق ئیستا به ناوی (سۆمه ر) ده فرۆشریت .
- (۶) Per Fume : وشه یه کی لاتینی به به واتا (دوو که ل) Smoke .
- (۷) هه لم دار : متبخر .
- (۸) Flavor : نکهه الطعام : بوئی چیشته و خواره مه نی تر .
- (۹) Flavor Chemistry : کیمیا الروائح والنکهه .
- (۱۰) شوړبای قوتوو : شوربه الملبات .
- (۱۱) المنشأة العامة للزيوت النباتية .

- (۱۲) رۆنى خۆمان : رۆنى ئاژهلى (مهري) .
- (۱۳) رۆنى ئاژهلى : الدهن الحيواني . جيهانى سىيهم : العالم الثالث .
- (۱۴) چهن سالتيك له مهوبهر پسيپۆر بووم (خبير) له شيركهتى رۆنى پرووهكى .
لهو ماوهيه دا زانيم كه بۆنه كه دهستكردهو له ژاپۆن دهيكرن به پارديهكى
زۆر .
- (۱۵) ئاويته : مركب Compound ، هاوبۆن : روائح متقاربة .
- (۱۶) گويزى ئه مريكى وه كوو گويزى ههورامان وايه به لام بچوو كهو خرنى يه
له هيلكه دهچيت پيى ده لئين پيكان Pecan .
- (۱۷) له گهل كومپانياي International Fragrances and Flavors.
- (۱۸) شرههتى Starch Co.
- (۱۹) مؤميا : الموميا .
- (۲۰) يقصد به هنا مهنة التخنيط .
- (۲۱) البابلون .
- (۲۲) قرطاجه .
- (۲۳) ته واليت : تواليت ، خوجوان كردن به ياريدهى ماددهى تايهتى كه
پيى ده لئين كوسماتيك Cosmaties .
- (۲۴) پونگه : نعناع .
- (۲۵) ئاويته : مركب .
- (۲۶) ههمه جور : متنوع .
- (۲۷) گيانه وهر : حيوان .
- (۲۸) الزيوت الاساسية . Essential Oils
- (۲۹) به هه لمن : يتبخر ذاتيا .
- (۳۰) دلۆپاندن : تقطير .
- (۳۱) توينههر : مذيب Solvent .
- (۳۲) شلاو : محلول مائي .
- (۳۳) ده شلقينر يت : برج .
- (۳۴) ده پالتيور يت : يرشح .
- (۳۵) پالاوته : الراشح ، پالاوته روونه كه : الراشح الرائق .
- (۳۶) Resinoid واته مادده كه لينجه وه كوو بنيشيت و له وانديه
پيكهاتوو هه كهى پۆليمهر Polymer بيت .
- (۳۷) پيى ده لئين Almond - Oil Camphor ، پلهى شل بوونه وهى ۱۳۷ هس .

- (۳۸) گالیانوم : الحلبينه وهو صمغ راتنجى يستخرج من بعض الأشجار التى تنمو فى لبنان وايران .
- (۳۹) خيمته الازهار مثل ازهار الجزر .
- (۴۰) ثاوهكى : غريب .
- (۴۱) كيشى تايبهتى : الوزن النوعي .
- (۴۲) ناوى زانستى يانهى درهخته كه به .
- (۴۳) ليوار : ساحل ، حافه .
- (۴۴) ددرىاى سپى : البحر الابيض .
- (۴۵) قوبرص : قبرص ، كريت : جزيرة كريت فى البحر الابيض .
- (۴۶) ئيشهري پيتروول : Petroleum ether
- (۴۷) دووباره به له گه ل ۳۳ .
- (۴۸) الشريقيون .
- (۴۹) توينهري نه ندامى : مذيبي عضوي .
- (۵۰) لى وهرگيراوه كان : مشتقات Derivatives
- (۵۱) Woodruff : القلادة الخشبية واته مليونكى دار .
- (۵۲) به زوبانى عه ره بى پيى ده لئين امر) واته تال .
- (۵۳) سنوبه رى به كان : الصنوبريات : كاژه كان .
- (۵۴) پؤليمه ر : بوليمر Polymer : برىتى به له و ماددانه كه گه رده كانيان زور قورسو دريژه و بيكه اتوو له به ندبوونى هزاره ها ده نك له يسه كه ي تايبه تى پيى ده لئين مونومر Monomer . بو ويته نيشاسته و سيللوزو لاستيك و مادده پلاستيكه كان هه موو پؤليمه رن .
- (۵۵) په تى كردن : تنقيه .
- (۵۶) ريزومه كان : اليزومات : جوړيكه له ره گى رووهك .
- (۵۷) له بواريكى كه م په ستن دا : فى ظروف ضغط واطىء .
- (۵۸) بلورين : بلورة : Crystallization : واته به ته كنيكى تايبه تى مادده كه بكرىت به كلوى بلوورى .
- (۵۹) راتنجى : لينجى پؤليمه رى .
- (۶۰) فانيلله : Vanalla : نه و مادده بوون خوشه به كه ده كرىته ناو كيك و هه ويره مه نى هه مه ره نك .
- (۶۱) تكايه سه يرى سه رچاوه ژماره (۸) بكه .
- (۶۲) ده پرژيئته : بذر ، بىخ : Spray .

(۶۳) قونساغ : مرحلة .
(۶۴) ئەلديھاید : الדהايد Aldehyde بابەتیکى ئاويتەھى ئەندامین شىوگى

كىمىيىبى يان بەم جۆرەيە (Ar) R - e - H .

(۶۵) الیستەر Ester

(Ar) R - e - O - RCar) شىوگى كىمىيىبى يان :

(۶۶) لاكتون Lactone - بابەتیکە لە ئیستەر وە کوو :

Tuberose

(۶۷) میسكى رۆم : ناوی رووھكیكى گو-داره پىی دەلین

بۆنیکى زۆر خوینى ھەيە .

(۶۸) لایلاک - گولیکى تايبەتییە .

(۶۹) خشب الصندل .

(۷۰) جوز الطيب .

(۷۱) نوجه یلی ھیندی : نجیل الھند : عشب عطری .

(۷۲) سۆسەنى فلۆرەنسى : السوسن الفرنسى .

(۷۳) سیدار : خشب السدار .

(۷۴) الروائح الشرقية Oriental perfumes

(۷۵) بۆنخۆش کردنى گەرماو (ھەمام) بەکار دیت .

(۷۶) ئەلديھایدی ئەرۆماتى - بریکى ئاويتەھى ئەندامین وە کوو بنزئەلديھاید

Benaldehyde

(۷۷) ھاراوھى جل شوشتى : مسحوق غسل الملابس .

(۷۸) ماددەھى تفت : مادة قاعدية .

(۷۹) پاگژكەرەكان : المنظفات .

(۸۰) ئەلكالى : Alkali : قلوي .

(۸۱) پرژىن : بخاخه Spray

(۸۲) بۆن كوژ : مزيل الروائح Deoderants

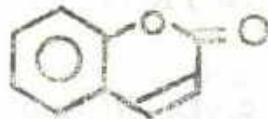
(۸۳) دژە ئارەق : ضد التعرق Antipres pirant

(۸۴) تەواليت : Toilet : ئاودەست (مرافق صحية) .

(۸۵) قەبارەيەكى بازارگانى : كميات تجارية (واتە زۆر) .

(۸۶) پلەھى كولاندن : درجة الغليان .

- (۸۷) شیوگی کیمیایی : الصیفة الكيميائية .
 (۸۸) کومارین - بۆنه کهی له فانیلا ده چیت و نهم شیوگه کیمیایی بهی خواره وهی
 ههیه :

- (۸۹) جۆره گوئیکه .
 (۹۰) دارسینی : دارچینی : دارسین .
 (۹۱) نهم عه تره له گیاهه کی تایبه تی بوخته ده کریت . به عاره بی پیتی ده لئین
 (زیت الاترجیه - يستخرج من عشب عطر) .
 (۹۲) بیوتیرات Butyrate : ئیستهری بیوتیرات Butyrate esters .
 (۹۳) فۆرمتات Formate : ئیستهری فۆرمتات Formate esters .
 (۹۴) کاژ : صنوبر .
 (۹۵) ناوی زانستی رووه که که نهمه به : [Andropogon Nardus L.]
 له ناوچهی چاباری کوردستان ده رویت .
 (۹۵) نه عنا : پونگه : النعناع Mint .
 (۹۶) (Vicx) - بۆ هه لامهت به کار دیت .
 (۹۷) MAX - شه کره و مینشولی تبادا ههیه بۆ قورگه ئیشه به سووده .
 (۹۸) کاردینیا - جۆره گوئیکه ده گمه نه بۆنی زۆر خو شه .

References :

- 1 — L. Appell, ((Cosmetics, Fragrances and Flavors)) , Novox Inc. Publisher, Whiting, New Jersey, 1982.
- 2 — Kirk - othmer, ((Encylipedia of chemical Technology)) , Inter-science, 1963, vol. 14 pages 717 - 735.
- 3 — H. Bennett, Ed., ((Concise Chemical Dictionary)) , Chemical publishing Company, Inc., 1962.
- 4 — Nollier, ((Chemistry of Organic Compounds)) , Saunders puls. 2nd Ed., 1957.
- 5 — P. S. Zurer, Chem. Eng. News, September 28, 1987, page 21.
- 6 — Merk Index, 8th, Ed. Merk Co. 1968.
- 7 — J. March, ((Advanced organic Chemistry)) , MaCGraw Hill Comp. 1977.
- 8 — Ruzicka, Helv. Chim. Acta, 9, 715 (1926).

كيمياء العطور والروائح الزكية

الدكتور ذنون محمد بيربادي

أستاذ قسم الكيمياء - كلية العلوم

جامعة بغداد

الخلاصة :

لاشك أن العطور والروائح الزكية تشكل جزءاً من حياة الانسان المتحضر في الوقت الحاضر ، ونخص بالذكر هنا النساء اللاتي يبالغن في انفاق المبالغ الطائلة على العطور والروائح ومواد التجميل الأخرى ، ولم يقتصر استخدام العطور على النساء وحدهن وانما أخذ الرجال في العالم المتحضر ينافسون النساء في استخدام العطور الرجالية وموانع الروائح الكريهة والمسك والطيب واخذت بذلك الشركات والمعامل المختلفة في أوروبا وأمريكا بصناعة العديد من العطور لتبيعهما بمبالغ باهضة وتتنافس في ابتكار الروائح الجديدة كل شهر . ليس هذا فحسب وانما للعطور والروائح دور كبير في الصناعات الغذائية والدوائية بشكل خاص . فهناك المضافات المختلفة الى الأغذية المصنعة من روائح وألوان وعطور . الخ . حتى اصبح الغذاء المعبأ غنياً بروائح عذبة زكية تزيد شهية الانسان ورغبته في الاكل .

فالبحث الحالي يتعلق بدراسة موضوع العطور والروائح بشكل خاص ونبذة مختصرة عن نكهة الطعام من حيث التركيب الكيميائي وماهي المصادر الطبيعية وخاصة النباتية لهذه الروائح . ماهي التراكيب الكيميائية للسواد التي تسبب تلك الروائح الزكية ؟ كيف يمكن الجمع بين المركبات الكيميائية لتهيئة وتحضير العطور ؟ ماهي المواد الاولية الطبيعية والصناعية المستخدمة في تحضير العطور ؟

كذلك تحتوي الدراسة على طرق تصنيف الروائح والعطور وتبويبها بغية تسهيل دراستها .

رأپهرینی خیآه کیی کورد

له سهدهی ۱۶ هه م دا

بهشی سهی سه م

نوو سینی :

شه سهی سه م سه دهه د ئیسه گه ندهر

شو کور سهسته فا

له ئازده رایجانی به وه کردوویه به کوردی

بری روودا و که هر له سه ره تایی سه دهی ۱۶ هه مه وه له ژیانی گه لی کورد دا روویان دا ، ئه م نه ته وه بهی تووشی شه رو هه راییکی سهخت کرد . هه ره له پاش شه ری چال دیران (۱۵۱۴) کوردستان کرا به دوو به شه وه . بری میرنشینی کورد سه ره به خۆیی خۆیان به ره سهی له ده سه تدا . سه ره به ده وه له تی عوسمانی و سه فه وی کردنی کوردستان خۆشه ختی و به خته وه ری بو کورد نه هینا . به پیچه وان وه ، گه شه کردنی ژیانی ئابووری و کۆمه لایه تی ئه م گه له ی به جارئ شیواندو خاکی کوردستان بوو به مهیدانی شه رو شه ری دوورو دریزو گه لی کورد بوو به هیزی ماددی و مه عه ویی ئه م شه رو شه رانه . میژو و نووسانی سه ده می بدلیسی و بدلیسی خۆشی وای به دیارده خه ن که له شه رو شه ری تیوان عوسمانی و سه فه وی دا بری ویلایه تی کورد سوو تیندران و تالان کران (۱۰۰ ، ۲۹۰ ، ۳۰۱ ، ۵۹ ، ۳۵۶ - ۳۷۰) .

خه رج و باج و سه رانه و مولکانه ییکی زۆر قورس و گران به سه ر کورد دا سه پیندرا بوو . ده وه له تی عوسمانی و ده وه له تی سه فه وی نه ته وه ییکی هاو خوین و برای یه کدی یان لیکدی راست ده کرده وه و ئاگری دژمنایه تی تیوانیان خۆشه ده کرد . پشت به و راستی یانه ی له سه رچاوه کان دا نوو سراون ، به دریزایی سه ده ی ۱۶ هه م ته نها هر له شه رو شه ره کانی عوسمانی و ئیران و شه ری تیره گه ری بیو خۆ نزیکه ی ۱۱۲ هه زار کورد پتر له تیو چوون

بدلیسی که بۆ خۆی ددان بهم باره ناله باره له توانو تاوبه دهره دا ده نئى ، ژيانى
ميره كوردىكى جه هانفولاد (جانپۆلاد - وه پگيڤ) ناو به نموونه دىيئته وه ،
ده نووسى : «تااخرو ئۆخرى ته مه نى له ۷۰ كور ته نئى ههر (۱۰) كورى به
سه رسه لامه تى ماونه وه»^(۱) (۲۲۵ ، ۷۶) .

ئهم ژماره به با زۆرىشى فووتى كرابى وا ده گه يئنى كه زۆر بهى ئهو
خه لكه له وشه رانه دا بۆ نه ته وهى كورد هيج مه عنايه كى نه بوو ، له ناوچوون .
ئيدى بهم جۆره ، له م راستى يانه ئه وه روون دىيئته وه كه له ئاكامى
ده ست تى وه مردانى ههردوو دهوله تى عوسمانى و سه فه وى له كوردستان دا
هئىزى به شه رى كه م بووه ته وه و بارى ئابوورى به جارى تىك چوووه و ممانى
مان ئاسايى نه ته وهى كورد كه وتوووه ته مه ترسى به كى گه و ره وه .

يه كئى له و روودا وانه وهى له سه دهى ۱۶ هه م دا و رهى به گيانى
كورده وارى به ردابوو سه ره پۆبى و كه له شه قىي كار به ده ستان و هه مه كارى
سولتان و شا به كۆمه ل و به ده سه جه معى كوردقه لار كردن بوو . به پى
سه رچاوه كان له سه رده مى سولتان مورادى سى به م دا له جياتى توركئى كه به
ده ست كوردئى كوژرابوو سه ت نه جيو زادهى كورد ئىعدام كراون . بدلىسى
ده نووسى : «سه رله به رى مال و سامانى ئه وانه ئىعدام كراون وه سه ر
خه زينه ئى سولتان خراوه»^(۲) (۱۳۴ ، ۷۶) .

ئه وهى راستى بى ، كورد له سه دهى ۱۶ هه م دا ده بوو به گورى
ناكۆكىي ئىوان دهوله تى عوسمانى و دهوله تى سه فه وى و به ئاگرى ئهم
ناكۆكى و كيشه و هه رايه وه ده سووتا . به نموونه شاتاماسى به كه م هه ركه
له به لاي عوسمانى دا مه يل بزوانى تيره ئى دونبولى وه گومان كه وت ۴۰۰ كه سى
به يه ك قه له م له م تيره به ، به ئه حمه د به گ و سماييل به گ و جه غه ره به گ وه
كوشت . بدلىسى ده نووسى : «۳۰ كه سى ديكه ش ، له وانى له ده ربارى
شادا خزه تيان ده كرد ، كوژران»^(۲) (۳۱۳ ، ۷۶) .

ئيدى بهم جۆره له سه ره تاي سه دهى ۱۶ هه م دا به بن دىليئتى دهوله تى

عوسمانی و دهوله‌تی سەفەوی کەوتنی کورد میژووی ئەم نەتەوویە بەم
جۆرە رووداوە خۆیناوی یانە پرکرد . هەر لەم سەردەمەدا دەست
لەچارەنۆسی کورد تی و وردانی عوسمانی و سەفەوی کە رۆژ لە دوای رۆژ
پتری پەرە دەستاند پالی بە سەرلەبەری تیرە و هوزە کوردەکانەو دەنا لەدژ
هەردوو دەوله‌تی عوسمانی و سەفەوی بۆ سەر بەخۆیی خۆیان دەست دەنا
خەبات و تی کۆشان . هەر وەک رابردوو ئەم بزووتنەوانە سەدەمی ۱۶ هەمیش
کە کورد لەدژ دەست تی و وردانی بیانی دەی کردو هیندەمی یاخی بوونی
گوندی یان گرینگ بوون ، دیسان هەر سەرەک هۆزو تیرەکانی کورد
رێبەری یان دەکردو ئەوان چاوساگی بوون .

لە سەرەتای ۱۶ هەمدا بۆ یەکەم جار یاخی بوونە کەمی هۆزی مەلکیش
رووی دا ، چونکە نوور عەلی خەلیفە ، کە لە سالی ۱۵۰۶ دا لە لایەن
شاسمایلی یەکەمەو بە فەرمانرەوای جەمەشکەزەک و سەرکردەمی قزلباشان
دامەزرێندرا بوو لە گەڵ هۆزی مەلکیش دا بەو زەبروزەنگ و بی
بەزەبیتی یەو هەل دەسووپا . ئەم کابرایە هەمیشە خەریکی ئەو دەبوو
کوشت و کوشتاری دەسەجەمعی دەنا یەو هەر ناوچەو هەرێمی بە دەنگ هاتبا
یەک سەر دەمی سووتاندو وێرانی دەکرد . تەنانەت خەلکیکی زۆر لە کوردی
جەمەشکەزەک کە لیبی بە دەنگ هاتبوون و ملیان بۆ ئەدەدا ، بۆ ناوچەمی
خۆراسان دوور خرابوونەو (۲) (۶۷ ، ۳۸۳) . لەبەر ئەمە هۆزی مەلکیش
بۆ دوایی بە سەرەرۆیی نوور عەلی خەلیفە هینان دەستی دایەچەک .
یاخی یەکان داوای لە میرایەتی جەمەشکەزەک خستنی نوور عەلی خەلیفەو
سەرلەنوێ دانانەو می سەرۆکی پیشووی هۆزەکە ، رۆستەم بەگیان دەکرد .
بۆ بەجی هینانی ئەم خواستەش بریاریان دا رۆستەم بەگ بۆ کوردستان
بانگ کەنو بۆ ئەم مەبەستە نوینەریان بۆ عیراق و ئیسفەهان نارد .

بدلیسی دەنووسی : «دەست پنی کرانی شەری چال دیران ئەم بزووتنەو می

یاخی بوونهی دامر کاندەووە (٧٦ ، ١٦٤ ، ١٦٥) • بەلام ئەم یاخی بوونه که لە سەرەتای سەدهی ١٦هەمدا دەستی پێ کردبوو ، بوو بە سەرەتای ئەو خەباتەیی که لەدژ بیانیان پێوەچوو بەردەوام بوو • لەپاش ئەمە یاخی بوونی خێڵەکی لەدژ هەردوو دەولەتی خۆلەچارەنوسی کورد هەل قورتین دواي نەپرایەووە بێ ناوبر هەر پێوەچوو • بزووتنەووەی یاخی بوون لەپاش یەکەم دابەش کرانی کوردستان (١٥١٤) پتری پەرەساندو زیتیری گورگرتەووە • بەتایبەت لە سەرۆبەندی سولتان سلیمانی غازی دا^(٤) (٣٤) (١٥١٩ - ١٥٦٦) چەند یاخی بوونیکی خێڵەکی رووی دا • یەکی لەمانە یاخی بوونی رووزەکی بەکان بوو •

میرنشینی بدلیس لە سالی ١٥٣٥دا لە لایەن سولتان سلیمانی غازی یەووە داگیرکرا • بەلام هۆزی رووزەکیش وەك سەرتۆپی هۆزو تیرە کوردەکانی سەر بەم میرنشینه سەری بو فەرمانرەوایی سولتان دانەنەواندو نەبوو بە دەستدای و کار گەیشته دەست دانەچەك و شەرو تێك گیران • یاخی بەکان لەم شەرو تێك گیراندا که سێ سالی خایاند داوای لە میرنشینی وەدەرنانی کار بە دەستانی عوسمانی و سەر بەخۆیی خێڵەکیان دەکرد • سولتان بو سەرکوت کردنی ئەم سەربزێوی و یاخی بوونه گەلی میرە کوردی بو شەرو تیارو سەفەر بەر کرد ، بەلام بە هیچ ئاکامی نەگەیشت ، چونکە گەلی کورد لەو سەفەر بەردا بە راستی و بەدڵ لەگەڵ یاخی بەکاندا شەریان نەدەکردو هەرکە هەلیکیان بو هەل دەکەوت یە کسەر دەچوو تە پال یاخی بەکان • لەبەر ئەمە سولتان سلیمانی غازی دەستی لە سیاسەتی بە تۆبزی و زۆرائی کردنی یاخی بەکان هەل گرتو بو لە خشته بردنیان دەستی دایە دەك و دەهۆگیران و کە لە کبازی •

بدلیسی دەنوسی : «سولتانی لە سیاسەتی زۆرداری بە کارهێناندا دۆراو لە سەریکەووە بە هۆی بەهائەددین میری حەزۆووە^(٥) خەبەری بو

یاخی یه کان ده نارد گویا لییان خوش ده بی و له سه ریگی دیکه وه به لینی و
گفتیکی چهوری به ئیبراهیم به گو و قاسمی سه رکرده ی یاخی یه کان داو (۶)
به م جوره قه لای بدلیس داگیر کرا» (۷۶ ، ۳۶۰ - ۳۶۱) .

له سالی ۱۵۳۸ دا به داگیر کردنی قه لای بدلیس بزووتنه وه ی سه ربزیوی و
یاخی بوون دایه باری کزی و دامر کایه وه + سولتان له بری وه ی له
یاخی یه کان خوش بی به و پهری دل رقی یه وه ی سزادان + به پی زانیاری یگی
که له «شهره فنا مه» دا نووسراوه ، ۴۰۰ کهس له هۆزی رووزده کی له و
یاخی بوونه دا هاوبه شی یان کردبوو ، زی دو نیشتمانی خویان به جی هیشت و
بو نازه ربایجان کۆچیان کردو به مه خویان له سزای سولتان رزگار کرد
(۷۶ ، ۴۴۳) . به لام یاخی یگی زور به فه رمانی سولتان له سیتداره درانو
میرنشینی بدلیس به بن باری دیلیتی عوسمانی یان که وت +

پاش یاخی بوونی هۆزی رووزده کی سه ربزیوی و یاخی بوونی تیره و
هۆزه کورده کان هر پیوه ده چوو و نه ده برایسه وه . هر چه نه گورد
ته نگه تاو کردنی کارد به ده ستانی شاو سولتان توندو تیژتر ده بوو بزووتنه وه ی
خه بات و به ربه ره کانییش به و پی یه په رمی ده ستاندو توندو تیژتر ده بوو .
به تایهت خه رج و باج و میرانه یگی له سه ده ی ۱۶ هه م دا وهرده گیرا به جاری
پرستی له میرانی کورد بریوو ، هر سه ره ک هۆزی خه رج و باج پی درانی
له کیش دا نه بوایه بی سی و دوو هه ل ده واسراو سولتان دهستی به سه ر مولک و
سامانیه وه ده گرت و لپی داگیر ده کرد . هه رله بهر نه مه له نیوه ی دووه می
سه ده ی ۱۶ هه م دا به ربه ره کانی له دژ خه رج و باج ساندنی گران و له توان به ده ر
بزووتنه وه ی یاخی بوونی بو سه ربه خۆی به هیژ کرد . بزووتنه وه ی نه م
سه رده مه تیره و هۆزه کورده کانی ئیرانیسی گرتبووه .

له سالی ۱۵۶۴ دا شاتاماسیی یه که م سالانه داوای ۱۰ هه زار سه ر
هیستری له میری لورستانی گه وره (۷) ده کرد . هه روه ها نه م خواسته شی

بهر وروروی محمه‌دی به‌گی میری لورستانی بچووکیش کردبۆوه ، به‌لام
 له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که محمه‌دی به‌گ نه‌ی ده‌توانی ئه‌م خه‌رج و باجه‌گرانه‌ بۆ
 شا پرکاته‌وه سه‌د که‌س له‌ نه‌جیوزادانی لورستان زیندان کران . قازی
 ئه‌حمه‌دی قه‌زوینی ده‌نووسی : « محمه‌دی جوامیریکی وابوو ، زیاره‌ت که‌ران
 که به‌ لورستان دا تی ده‌په‌رین کۆمه‌گۆ یارمه‌تی بان هه‌میشه‌ له‌و ده‌ستانه‌ ، به‌لام
 له‌ سالی ۱۵۶۴ دا گیراو له‌ قه‌لای ئه‌له‌مووت له‌ زیندان خرا (۱۰۰ ، ۱۷۴) .
 ئیدی به‌م چه‌شنه‌ ئه‌م رووداوه‌ بوو به‌ مایه‌ی وروژانی تیو هۆزه‌کانو له‌
 ئاکام دا ، ده‌ست‌دانه‌ چه‌گۆ راپه‌رین ، خه‌لکه‌که‌ وایان بیرده‌کرده‌وه‌ که‌ ئه‌گر
 خه‌رج و باج له‌سه‌ر میرنشینه‌ که‌یان سووک‌کری ، ئه‌وانیش ژیانو
 گوزه‌رانیان به‌ش به‌حالی خۆیان خۆش ده‌بی . هه‌رله‌به‌ر ئه‌مه‌ له‌ دژی ئه‌و
 خه‌رج و باج‌گرانه‌ی به‌سه‌ر میرنشینه‌ که‌یان دا سه‌پیندرا بوو ، زۆر به‌ جێرگه‌وه‌
 خه‌باتیان ده‌کرد .

کاتی محمه‌دی به‌گ له‌گه‌ل نه‌جیوزاده‌کانی لورستان دا بیکه‌وه‌ له‌
 قه‌لای ئه‌له‌مووت زیندان کران ، هه‌رسی کوره‌کانی جه‌هانگیر و شاوپردی و
 عه‌لی‌خان له‌ ناوچه‌ی خوره‌م‌ئابادا ده‌ستیان به‌ خه‌باتی چه‌کدارانه‌ کرد .
 زۆربه‌ی تیره‌و هۆزه‌کانی لور له‌م بزووتنه‌وه‌یه‌دا هاوبه‌شی‌یان کرد .
 سه‌رله‌به‌ری خه‌لکه‌که‌ داوای به‌ردانی محمه‌دی به‌گۆ هاوڕی‌یان ده‌کردو
 له‌ هه‌مه‌دانو ئیسفه‌هانو ناوچه‌کانی دیکه‌دا په‌لاماری کاربه‌ده‌ستانی شایار
 ده‌داو ده‌یان‌کوشتن .

هه‌ر له‌و سه‌روبه‌نده‌دا ، له‌ گیلانیش ، یاخی‌بوون له‌ دژی سه‌فه‌وی‌یه‌کان
 سه‌ری هه‌ل‌دابوو . له‌به‌ر ئه‌مه‌ شاتاماسپی یه‌که‌م له‌ په‌ره‌ساندنو
 ته‌نینه‌وه‌ی یاخی‌بوونی لورستان ترسی لێ‌نیشتو بۆ سه‌رکوت‌کردنی ئه‌م
 بزووتنه‌وه‌یه‌ ته‌واو به‌خۆکه‌وت ، به‌لام په‌نای بۆ ته‌گبیر و چاره‌سه‌ری برد
 دادی نه‌داو هیچ سویدیکی لێ‌وه‌گه‌نه‌که‌وت . بدلیس ده‌نووسی :

«شارۆستەمی فەرمانرەوای لورستان و سەرکردەو میرە قزلباشەکانی دیکە
سەرسنوورەکان بۆ لە تێبۆردنی مەترسیی یاخی بوونە کە هەولێکی زۆریان دا،
بەلام بێ ئاکام بوو» (٧٦ ، ٥٠) • سەبارەت بەمە کار بە دەستانی دەربارو
شارۆستەم بەگ لە شایان گەیاندا ، یە کە رێگای دامرکاندەنەو هی یاخی بوونە کە
ئەو هی کە محەمەدی بەگ و هاوڕێ یانی لە زیندان ئازاد کرین • ئیدی بەم
جۆرە شا فەرمانی لە زیندان ئازاد کرانی محەمەدی بەگ و هاوڕێ یانی داو
بەمە سەربزێوی و یاخی بوونە کە لورستانی سەرکوت کردو کوژاندەو •

لە ئاکامی ئەم یاخی بوونەدا محەمەدی بەگ لەو خەرچ و باجە قورسو
گرانهی کە دەبوو بۆ خەزینە ی شای پڕکاتەو ئازاد بوو کرا بە میری
سەربەخۆی لورستانیش • بدلیسی دەنووسی : «محەمەدی بەگ بە لە
خۆرازی کردنی شاتاماسپی یە کەم و پاشان شاسماییلی دووهم ، خەرچ و باجی
کەم دەداو بەمە سەربەخۆیی خۆی پاراست» (٧٦ ، ٥٢) •

لە سەدهی ١٦ هەمدا تیرەو هۆزە کوردەکانی سەر بە عوسمانی و
سەفەوی لە دژ زولم و زۆرو نیزامی خەرچ و باج ئەستینی خەباتیان دەکردو
لە هیندی حالتدا لەم خەباتەدا یە کیشیان دەگرت • ئیسکەندەر موئشی
دەنووسی : «کورد هەرکە هەست بە مەترسیی دژمن دەکەن دەگەڵ یە کدی
رێک دەکەون و یە ک دەگرن ، بەلام هەرکە ئەم مەترسی یە لە گۆڕی دا
نەما دەبنەو دژمنی گیانی یە ک و شیرو تیر لێک دەسوون» (٤٧ ، ٧٨١) •

بە پیتی زانیاری سەرچاوەکان لە سالانی ٣٣٢ - ٣٣٨ هەمدا ،
لە بەشە کوردستانی عوسمانی دا سەربزێوی و راپەرینی کورد لە نوێو
سەری هەل داو تەو •

لە سەری ئەو هی زیانە ددین ، سەرۆکی پیشووی هۆزی سلیمانی
کە لە میافارقین دەژیان لەگەڵ محەمەد خانی ئوستاجلووی سەرکردە

قزلباشان که فرمانروای دیار به کر بوو ، خزمايه تي و دوستايه تي دامه زرانده ،
سولتان سليم کوردستاني دا گير کردو ولاته که ي سهر له بهر بوو به ملکی
تايه کاری سولتان . له سهرده مي سولتان سلیمانی غازی دا خه رچ و باجیکی
له کیش به در به سهر نه و هۆزه دا ، که له و میرنشینه ده ژیان ، سه پیندرا .
سولتان نه رکي کو کرده و هی نه و خه رچ و باجانه ی له نه ستوی بالوول به گی
میری میافارقین هاویشته ، به لام بالوول به گ نه ی توانی نه و خه رچ و باجانه
کو کاته و هه به خه زینه ی دیار به کری بسپیژی .

بدلیسی ده نووسی : « له ئاکامی نه و هیرشانه ی تور که کان ده یان کرده
سهر خاکی عه جه م هۆزی سلیمانی تووشی باریکی تروش و ناله بار بوون .
سهرده میکی دوورودریژ بوو ، له تاو خه رچ و باج و سهرانه ی سولتان ناچار
هه موو کوچیان کرد » (۷۶ ، ۲۶۷ ، ۲۷۰) .

نه م تیره و هۆزه کوردانه میرنشینه کانی خو یان به جی هیشت ، هه موو
روویان له سهرسنووره کانی نازه ربایجان کرد چونکه نه وانه ی له و
سهرسنوورانه ده ژیان باری خه رچ و باج لی ساندرانیان له هی دیکه تا
نه ندازه یی سوو کتر بوو . ئیدی به م په نگه هۆزی سلیمانی هیچ خه رچ و
باجیکیان به سولتان نه دا .

خه بات و تی کو شان له دژ خه رچ و باجی قورس و گرانی له وزه به دره ،
ویلايه ته کانی دیکه ی کوردستانی گرت هه . پاش هۆزی سلیمانی
هۆزه کانی دیکه یش نه ستوی خو یان له هه موو جو ره په سمی خه رچ و باج دانی
قوتار کرد . شاسوار ناوی جله وی نه و خه باته ی وه دهسته خو گرت . شاسوار
بو خو ی میرلیوای قه لای بایه زید بوو (۸) . بدلیسی ده نووسی : « شاسوار
له هه زار سواری پتر له هۆزی سلیمانی و هۆزه کانی دیکه له ده وری خو
خر کرده و هه قه ره پوو لیکي خه رچ و باج به سولتان نه دا (۷۶ ، ۲۷۰) .

به هلوول به گ تیردرا ، بچی خه رج و باجی ئەو ناوچانه خرکاته وه به
 خه زینه ی دیار به کری بسپیری • به لام هۆزی سلیمانی ملیان بۆنه دا
 کار به ده ستدانه چه که و ته قه ولتیک دان گه یشته • سه ره نجام بالوول به گ
 کوژراو خه رج و باجیش خرنه کرایه وه • پاش کوژرانی بالوول به گ ئەمیر
 خانی کوری جله وی سه ر کردایه تیی هۆزه که ی وه ده سته خو گرت • به لام
 ئەمیش له گه ل هۆزه که ی دا خراپ ره فتاری کردو بزووتنه وه ی سه ربزیوی و
 یاخی بوون له تپو هۆزه که دا سه ره له نوێ هه لای سایه وه وه هینده ی دیکه گوری
 سانده وه • سولتان به هه لآواسینی ئەمیرخان و لایه نگرانی پیشی له
 بزووتنه وه ی یاخی بوونه که گرت و دای مرکانده وه •

سولتان عومه ره به گی برای ئەمیرخانی کرد به میری میافارقین • بدلیسی
 ده نووسی : «ده بوو عومه ره به گ هه موو سالی چوار خه روار» (۹) زیرو چه ندین
 خه رج و باجی دیکه ی به خه زینه ی دیار به کر دابا» (۷۶ ، ۲۷۱) • به لام به
 فه رمانی سولتان محمه دی سی به م میرنشینی میافارقین له ده ست عومه ره به گ ،
 که میراتگری راسته قینه ی میرنشینه که بوو ، دهره میندراو به ئیراهیم به گی
 ئاقساق درا • پاش ئەم رووداوه عومه ره به گ به کۆمه گ و یارمه تیی پری له
 میرانی کورد هه ولی دا خه رج و باجه کانی سولتان بو خۆی کۆکاته وه ، به لام
 هیچی پئی نه کرا • له پاشان به هیزی چه کداره کانی خۆیه وه له دژ سولتان
 راپه ری • به لام سه باره ت به وه که هیزه که ی کم بوو ، ملی له خراپکاری
 ناو له بهر ئەمه بدلیسی به ریگرو تالانکه ری له قه له م داوه (۷۶ ، ۲۷۱) •

یه کن له وه سه ربزیوی و یاخی بوونانه ی له م سه ره وه نده دا روویان داوه ،
 سه ربزیوی و یاخی بوونه که ی هۆزی بوختی به که بو خۆیان سه ر
 به فه رمانه وایی عوسمانی بوون • ئەم یاخی بوونه له بنه رت دا له دژ ئەو
 میره رووی داوه که سولتانی عوسمانی به زۆره ملی و توژی به سه ر هۆزه که ی دا
 سه پاند بووی •

به پئی زانیاری سهرچاوه کان فهرهاد پاشای وهزیر له سالی ۱۲۵۸۲ دا
۱۱۲ هزار فلورینی له میر عزیز ناوی ساندو کردی به میری جزیر ، به لام
هۆزی بوختی له بهر نه وهی میر ناسری میراتگری راسته قانی میر نشینه که یان
دهویست له فهرهاد پاشایان راگه یاند ، که به پئی فهرمانی سولتان سلیمانی
غازی هۆزه کان ده بی خویان میر بو خویان هه ل بژیرو گوتیان : « ئیمه میر
عزیزمان ناگه ره که ، به لکو میر ناسرمان گه ره که » *

بدلیسی دنووسی : « وهزیر له م قسانه رکی هه لستاو یه کسه ر فهرمانی
کوشتی میر ناسری دا (۷۱ ، ۱۳۶) » *

تیره و هۆزه کورده کانی جزیر سهر له بهر له م رووداوه توورپه بوون *
پاشان ههرسی براکانی میر ناسر ، میر شهره فو عیززه ددین و میر نه بدال
دهستیان دایه خهباتی چه کدارانه و هۆزی بوختی ههر له یه که م روژه وه
دهستیان دایه چه ک و خهبات کردن * تیره و هۆزه کان ، ده رکردنی میر عزیز
که به ده سکینی فهرهاد پاشا سه رو بهر نرا بووو کرابوو به میری جزیر ،
توله ساندنه وهی میر ناسریان له پیشه خو دانا * هۆزی جوختی پری شارو
گوندی سهر به نه یاله تی جزیریان به هیزی چه ک گرت و وه سهر قه له مروهی
خویانیان خستن * میر عزیز که بارودوخه که ی به و ناوایه دیت یه کسه ر بو
نهسته مبول هه لات * به لام لایه نگرانی میر عزیز له شه ری خویان
ساردنه بوونه وه * شه ره که چل روژی خایاندو به سهر که وتنی هۆزی بوختی
شکایه وه * نه م رووداوه سولتان مورادی سی به می زور توورپه کرد * سولتان
له شکر یکی گه وره و گرانی له میرانی کوردستان به سهر کردایه تی حوسه یین
پاشای میر میرانی نه یاله تی مووسله وه بو سهر جزیر ناردو به یاناتیکی زوری
بو دان ، که ده بی به ههر نرخ بی ، نه یاله ته که گویا له ده ست درژی
ده ست درژی که ران رزگار بکه ن * بدلیسی دنووسی : « سولتان بو نه وهی
ده رزی په ندو عبیره ت به وانهی سواری سهری خویان بوون و ئالای

ياخى بوونيان هەل گەردووه ، بۆ دادا حوسەين پاشاي راسپارد سزاي مير
شەرف و براكانى بىدا» (۷۶ ، ۱۳۹) • بەلام لەم شەپەش دا ديسانە كە هەر
مير عەزىز و لايەنگرانى بەزىن و ژىركەوتن ، بگرە مير عەزىز بۆ خۆى
كوژراش • ئىدى بەم ئاوايە سەربزىوى و ياخى بوون درىژەى كىشاو پىو
چوو • مير شەرف بوو بە فەرمانرەواى جزىرو بەمە سەربزىوى يەكەى ھۆزى
بوختى بە سەركەوتنەو ھە دوایى ھات •

يەكئى لەو ميرە كوردانەى كە خاكى پشتاوپشت بۆبەجىماوى لە
دەست چوو لە سەدەى ۱۶ھەم دا مير سەيفەددىنى سەرۆكى تىرەى يەزىدى
بوو •

مير سەيفەددىن لە لايەن سولتان سەئىمانى غازى يەو ھە مير نەشىنەكەى
لى داگىر كرابوو • ئەمىش نەى كەردە نامەردى لە دژ حوسەين بەگ كە كرابوو
بە ميرى ويلايەتى سۇھران ، راپەرى • سەبارەت بەو سەرىپاكى ئەندامانى
تىرەكەى لە گەلى دا يەك دلو يەك گيان بوون ياخى بووو بە كۆمەگى
تىرەكەى يەو ھە گەز حوسەين بەگى سەرۆكى تىرەى داسنى راپوو بەزاندى •
لەم شەپەدا لە ۵۰۰ كەس پتر لە تىرەى داسنى كوژران • سولتانى عوسمانى
ئەم رووداوى پى ناخۆش بوو ، ديسانەو ھە بۆ سزادانى ئەو كوردانەى
ئازادانە دەبزووتن لەشكرى لەسەر كەردن • بدلىسى دەنووسى : « سولتان
لە گەل مىرانى كوردستان دا پىكەو ھە وەدوو مىر سەيفەددىن كەوت ، ھەولى دا
ويلايەتى سۇھران داگىر كا ، بەلام ئاكامىكى چاكى لى وەچەنگ نەكەوت»
(۷۶ ، ۲۷۵ - ۲۷۶) •

مير سەيفەددىن توانى سەربەخۆيى مير نەشىنەكەى بيارىزى و بوو بە
سەرۆكى تىرەكەى • ئەو ياخى بوون و سەربزىوى يانەى لە سەرتاى سەدەى
۱۶ھەم ھە دەستيان پى كەرد بوو سەرتۆپى ئەندامانى تىرەو ھۆزەكانى كورد
ھاوبەشى يان تىدادە كەرد • ئەم سەربزىوى و راپەرىنانە ھىندى جار بە

سەرکەوتن و هیندی جار بە بەزین و ژیرکەوتنەو بە ئەکام دەگەشتن . بەلام
یاخی یەکان لە سەریکەووە سەربەخۆیی میرنشینه کانیان بۆ خۆیان مسۆگەر
دەکردو لە سەریکی دیکەووە هەل و مەرجیان بۆ ماھووری و ھەرکە بۆخوینەتی
ھەمەکارەو کار بە دەستانی ھەردوو دەولەتی عوسمانی و سەفەوی خوێش دەکرد .

بە پیتی سەرچاوەکان ، لە سەدەکانی ۱۶ - ۱۷دا بری میرنشین لە
کوردستان توانیویانە سەربەستی خۆیان بپارێزن و ئازاد بژین . تەنانەت
ھەلۆخانی میری ئەردەلان لە سالی ۱۵۸۸دا میرنشینی ئازادو سەربەخۆی
دامەزراندوو . بدلیسی دەنووسی : «ھەلۆخان سەربەستانەو ئازاد
ئەمپستاکە بە بێ کۆسپ و تەگەرە فەرمانرەوایی خۆی بەرپۆوە دەبا»
• (۷۶ ، ۸۹)

لەسەر داخواری گەلی کورد ئیبراھیم پاشای میرمیرانی دیار بەکر لە
دەورو بەری سالی ۱۵۹۳دا زیندان کراو لەسەردەمی سولتان محەمەدی
سەییەمدا کوژرا . بدلیسی دەنووسی : «سولتان محەمەدی سەییەم بۆ
ترساندنی دژمنەکانی ، لە مەیدانی ئەستەمبوول ھەلی واسی» (۷۶ ،
• (۲۴۹)

ئیتیر بەم پەنگە سەربزێوی و یاخی بوونەکانی کورد لەسەدەمی ۱۶ھەمدا
جەماوەری خەلک بەدڵ و گیانەووە ھاوبەشیان تێداده کرد ، بەلام ئەوی راستی
بێ ئەم یاخی بوونانە سەرەك ھۆزوتیرە کوردەکان سوودیان لێ وەردەگرتن و
بە قازانجی ئەوان دەگەران . ئەم بزووتنەووەی سەربزێویانە بۆ دامەزراندنی
دەولەتی مەرکەزی کوردستان نەبوو ، بەلکو بۆ بە جیا - جیا پاراستنی
سەربەخۆیی میرنشینهکان سوودیان لێ وەردەگیرا . جگە لەمەش ئەم
یاخی بوونانە بە بتوونی و تیکرا لە ھەموو میرنشینهکاندا لە یەك کاتداو
بە ریک و پیکێ روویان نەدەدا ، بەلکو بە وچان و ناوبەناویکی دوورو یەك
لیرەو یەك لەوێ و پەراگەندە روویان دەدا . ھەر لەبەر ئەمەشە سولتانەکانی

عوسمانی بۆ سهرکوت کردن و دامر کاندنه وه یان زۆر جار ههر سوودیان له
میره کورده کان خۆیان و ههتزه کانیان و هرده گرت (۷۶، ۱۳۹ - ۲۷۶ - ۳۶۱) •

بۆ سهرکوت کردن و دامر کاندنه وه ی راپه رین و سهر بزئوی تیره و هۆزه
کورده کان پاشاکانی عوسمانی زۆر دل په قانه تر په فتاریان له گه ل ده کردن •
به پئی نووسینی ههتدی میژو و نووس ، موراد پاشای قویوچی ، بۆیه
«قویوچی» یان پئی گوتوووه ، چونکه لاشه ی کورده کانی به سهدان
هه ل ده داشته هه ل دیران و به ده ها پیری لی پرده کردن (۸۹ ، ۴۶) •

به م ئاوايه ، لایه نی هه ره به رچاوی ئه و سهر بزئوی و یاخی بوونه
خه لکه کی یاته ی کورد له دژ ده ست تی و مردان و خۆله کاروباری کورد
هه ل قورتانندی عوسمانی و سه فه وی له سه ده ی ۱۶ هه م دا له وه دایه که
هه ست و خوستی خه بات له پیناوی سه ره خۆیی نه ته وه ی کورد ههتدی
دیکه به گرتر کردو بوون به بنه رته ی بزوو ته وه ی رزگاری خوازی نه ته وه ی
کورد •

بنکه ی زین

بهشمی سئی بهم

میرنشینی بدلیس به پیی (شهره فنامه)

له سهده کانی ۱۵ - ۱۶ دا

له م به شه دا به کورتی له میرنشینه کانی کورد ، به تایهت میرنشینی بدلیس له سهده ی ۱۵ - ۱۶ هم دا ، ده دوین . هه روه ها جگه له مه ، له هه لکه وتی باری جوغرافیایی میرنشینه که و خه لکه که ی و میژووی سیاسی و پیرو ی به ریوه به ریته تی و رو شنبیری و شارستانیتیشی ده کولینه وه .

(کورته باسی دهر باره ی میرنشینه کانی کورد)

وهک لئی کولدر اووه ته وه ، کورد شاشیان هه بووه و فهرمانزه وای گه وره و به ده سه لاتیسیان هه بوون . بی گومان شاو فهرمانزه واکانیان له و جوره شاو فهرمانزه واکاوه ن مافه گه ورا نه نه بوون ده سه لاتیان به سه ر ده و له ته تی مه رکه زیی کوردستان دا رویشتیج ، به لکو فهرمانزه واکه لئی بوون ده سه لاتی پاتشایه کی سه ربه خۆ ، یان نیوه سه ربه خۆیان بووه و به س .

هه ر له و سه روه به ندانه دا (له سه ده کانی ۱۰ - ۱۲ دا) ئەم شانشینانه نهک ته نها هه ر له خاکی کوردستان ، بگره له خاکی کوردستانیش و میسریش و سووریاش دا دامه زراون .

قازی ئەحمەدی قەزوینی دەر باره ی ئەم شانشینانه ی به شیوه ییکی فره واتر کولیه ته وه و زانیاری به ربلاوتری نووسیوه (۱۰۱ ، ۱۶۷ ، ۱۷۴) . بدلیسی لکی به که می «شهره فنامه» ی که بریتی به له پینج بهش بو ئەم

شانشینانه تهرخان کردووہ (۷۶، ۱۹ - ۸۱) • قزوینی کہ لەم باسە دەدووی
لەبەر ئەوەی پتری پشت بە « روضة الصفا » و « جهان آرا » بەستووہ ،
پووداوہ کان کوتومت لیک دەچن • بدلیسی لکی دووہمی کتیبە کە ی بۆ
ئەو فەرمانرەوایانە تهرخان کردووہ کہ لە هیندی باروودوخدا خودبەیان
بە یتووہ خویندراوہ تەووہ دراوی زیریان بە یتووہ لی دراوہ (۷۶، ۸۲ -
• (۱۴۹

بدلیسی لکی سێیەمی کتیبە کە ی کردووہ بە سێ بەشەوہ • بەشی
یە کە میان ۹ فەسلەو دەربارە ی میرەکانی دیکە ی کوردستان زانیاریی بە نرخ
تیدا یە (۷۶، ۱۴۹ - ۲۶۹) • نووسیار بەشی دووہمی هەر ئەو لکە ی
کردووہ بە دوو فەسلەوہو لەم فەسلانەدا میژوو ی میرنشینەکانی کوردی
بە شیوە ییکێ بەرفەرەوان پوون کردۆتەوہ (۷۶، ۲۷۰ - ۳۲۱) •

بدلیسی لە لکی سێیەمی بەرگی یە کە می « شەرەفنامە » دا باسی
میژوو ی کوردی ئێران دەکا (۷۶، ۳۲۳ - ۳۲۴) •

ئێتر بەم جۆرە بدلیسی لە کتیبە کە ی دا ، لەمەر شاو فەرمانرەواو
میرانی کورد زانیاریی زۆر بە سوود دەنووسی • شەرەفخان زۆر بە ی ئەمانە
بە رەگ و رەگەما دەباتەوہ سەر عەرەبان • ئەم ئیددیماپەش لە گەل تەبیعیەتی
ئەو پۆژگارەدا زۆر دەگونجی • چونکە ئەو نەجیوزادانە ی پیش فەتھی
ئیسلامی خۆیان بە رەچەلەک دەبردەوہ سەر شاکانی ئێران و پاش فەتھی
ئیسلامی خۆیان بە سەر کردە فەتھ کەرە عەرەبەکانەوہ دەبەست کەم نەبوون •
هیندی لەو نەجیوزادانە ی شانازی یان بەم خۆپێوہە لاواسینەوہ دەکرد هەر
لە ناوەندی سەدە ی ۱۶ هەمەوہ مەیلیان بە لای بەرە ی عوسمانی دا بزووت و
هەر لەبەر ئەمە دەینی نازناوی وەکو پاشا و ئەفەندی و ئی دی لە یتو
نەجیوزادانی کورددا هاتە گۆری •

هیچ گومان لەوہدا نی بە کہ بنەمالە ییکێ کوردی بە رەگ و رەچەلەک

کورد خۆی به عهردبهوه یا عهجهمهوه یا تورکهوه ههلاواسییی ئه مه لهوه
 بهولاره نهبووه که له نهتهوه کهی خۆی لاری بووه . ئه م بارودۆخه بۆ ئه و
 دهولهته دراوسییانهی کورد که له سه ر سیاسهتی تواندنهوهی کورد که به
 ژماره له خۆیان که متر بوون له ناو بۆتهی نهتهوه کهی خۆیان دا بارودۆخیکی
 له بار بووه . چونکه ئه و میژوو نووسه بۆر جوازی یانهی سوودیان له م
 مهیل بزوانه وه رگرتوووه ، کورد ، که میژوو یان له پیش له دایک بوونی
 عیسایشهوه روون و ئاشکرایه ، به رهچه له ک جاری ده به نه وه سه ر فارس و
 جاری ده یان کهن به عه رهب و جاری ده یان کهن به تورکی چیاپی . هه ر له بهر
 ئه مه شیه ئه و میژوو نووسه هاوچه رخانهی له رهچه له کی کوردیان کۆلیوه ته وه
 هیشتا نه که وتوو نه سه ر یه ک راسته ری ، ته نانهت بدلیسی خۆبشی که له
 کارتیی کردنی سه رده م و بیرو بروای میژوو نووسانی عه رهب و ئیرانی رزگار
 نه بووه نه ی توانیوه له باره ی نه ته وه کهی خۆیه وه بیرو بروایه کی بنه برو
 بی کیشه و یه کلا ده ربری (۷۶ ، ۱۲ - ۱۳) .

میژوو ی میرنشینه کانی کورد که به پیی «شه ره فنامه» به کورتی له سه ری
 ده دویین ، راست ده وی بۆ خۆی لی کۆلینه وه ییکی زانسته نه ی به جیای
 ده وی . جا هه ر له بهر ئه مه شیه که ته نها به وه نسه داده که وین و میژوو ی
 فه رمانه وایانی که باووباییرانی نووسیا ری «شه ره فنامه» ، شه ره فخان
 بدلیسی له وان ، به پیی «شه ره فنامه» شی ده که ی نه وه و لیتی ده کۆلینه وه ، چونکه
 بدلیسی خۆی له مه ر بارودۆخی خۆرسکی هه مان میرنشین ، له مه ر
 خه لکه که ی ، له مه ر میژوو ی سیاسی ، له مه ر شکل و شیوه ی مولکداری و
 خه رج و باج ، که موزۆر دوا وه . شه ره فخان ، له باره ی هونه رو هونه رکاری
 میرنشینی بدلیسه وه که له گه ل میرنشینه کانی دیکه دا جیاوازه ، له باره ی
 بازرگانی یه وه ی ، له باره ی رۆشنیری و شارستاییتی یه وه ی زانیاری چاکی
 نووسیوه و لکی چواره می کتیبه که ی بۆ باسی هه مان میرنشین ته رخان
 کردوووه .

میرنشینی بدلیس له سهدهی ۱۵ - ۱۶ :

هه لکه وتی باری جوغرافیایی و خه لکه که ی : شاری بدلیس که له باشووری رۆژاوا ی گۆلی وان هه لکه وتوو ، یه کیکه له شاره هه ره کۆنه کان . بهو جۆره ی بدلیسی نووسیویه ، له پیشان له گۆی چۆمی وان قه لای بدلیس رۆنراوه و له پاشان به هه ر چواردهوری قه لاکه دا شاره که یش رۆنراوه (۷۶ ، ۳۳۵ ، ۴۸ ، ۳۱۵) .

فهیروو زابادی ده لئی : « بدلیس ناوی شاریکی جوانه له نزیک ئه خلالت (۱۱۱ ، ۲۱۵) . شه مه ددین سامی نووسیویه : « شاری بدلیس که له کوردستانه له سه رده می ناوه نندا سه رده ماتیکی دوور مه لبه ندی فه رمانزه وایی به کی چکۆله ی کورد بووه . له بهر ئه وه ی ده ورو به ری باخ و شینایی به شاره که زۆر گه وره و فره وان دیته پیش چاو . بدلیس هه وای خۆش و ناوی سازگار و سارده » (۸۱ ، ۱۲۳۹) .

حاجی زهینه لعابیدینی شیروانی ده نووسی : « شاری بدلیس که له رۆژاوا ی ئه خلالته له بهر ئه وه که له تیوان دوو چادا هه لکه وتوو ، خانو و به ره کانی لیکدی به رزوو نزمتر دینه پیش چاو . له م شاره دا نزیکه ی پینج هه زار خانووی دلگیر له به ردی دانا شرا و هه ئنراوه و ئه م خانووانه سه رنجی پیا و راده کیشی » (۵۸ ، ۱۳۲) .

له مه ر ئاوو هه واو ته بیاتی بدلیس بری نووسیار ، یا که میش بن ، دوواون . بدلیسی ده لئی : « بدلیس له تیوان ئازهر بایجانو دیار به کرو ئه رمه نستاندا ده ربه ندیکی ئه وتۆیه که به شیکی زۆری حاجی به کانی ئاسیا و بازرگانو گه ریده کانی ئه وروویا گه رینه بیکی زۆری دنیا ده بی له وئی وه تی په رن » (۷۶ ، ۳۳۹) .

شاری بدلیس له باکووره وه له گه ل چۆمی مورادو له باشووره وه له گه ل چۆمی دیجله و له رۆژاوا وه له گه ل چۆمی فوراتو له رۆژه لاته وه له گه ل

گۆلی واندا کهوشه نیان لیک ده گه پریته وه • چۆمی په بیات که به ناوه ندی
شاری بدلیس دا ده پروا دیمه پیککی جوانی تاییه کاری ده داتی • فه زمانه وایانی
ئه م شماره که له ۱۹ گه رکه پیک هاتوو و خانوو به ره پیککی کومه له کیی زوریان
تیدار و ناوه •

میرنشینی بدلیس که له سه ده کانی ناوه نندا مه له ندیکی گه ورده
بازرگانی بووه چه ند میرنشینیکی له دهوری خوی خر کردبووه و بیرون به
یهک • بدلیسی ده نووسی : «میرنشینی بوختی و میرنشینی نیوه سه ره به خوی
ئه خلاتیش له پاشان له گه ل بدلیس دا یه کیان گرت» (۷۶ ، ۳۵۱) • به لام
له ناکامی بوومه له رزه به سامه که ی سالی ۱۳۴۶ و پاشان هیرشی مه غول و
شهو هه رای تیوان عوسمانی و ئیران له سه ده ی ۱۶ هه م دا ئه خلات
تیک چوووه له به ریه ک هه ل ته کاوه •

پری له و میژوو نووسانه ی له میژووی بدلیسیان کۆلیوه ته وه ، له مانه
قازی ئه حمه دی قه زوینی و گونابادی که هاوچه رخی بدلیسی بیرون ،
نوو سیویانه که میرنشینی عیمادی یه ش سه ره به ویلا یه تی بدلیس بووه (۱۰۱ ،
۲۸۶ ، ۱۱۳ ، ۲۹۴) • ئه م میرنشینه کۆنترین شاری کوردستانه •

حه مدوللای موسته و فی ده نووسی : «ئهم شماره عیماد و دده و له ی ده یله می
سه ره نوئی رۆی ناوه ته وه و تیوی عیمادی یه ی لی ناوه » (۶۳ ، ۴۵) •

بدلیسی له «شهره فنا مه» که ی دا به شیککی تاییه تی بو میرنشینی
عیمادی یه ته رخان کردوووه تا سه رده می خوی (دوادوای سه ده ی ۱۶ هه م)
میژووی میرنشینی ناوبراوی نووسیوه •

بج گومان زانیاری یه کی له «شهره فنا مه» دا که یه که کتیی میژووی
کوردده نووسراوه ده بی به راست له قه له م بدری • به م جو ره ، جگه له بری
له شارۆکه و گوند که له سه ده ی ۱۵ - ۱۶ هه م دا سه ره به میرنشینی بدلیس

بوون میرنشینه گرنگه کانی وه کوو ئەخلات و مووش و خنۆس ده توانین بئین
هەر سەر به بدلیس بوون *

به پئی زانیاری ییکی له «شهره فنامه» دا تو مارکراوه ، هەر له م
سەر و به نده دا قه لا گرنگه کانی وه کوو ئەخلات و بدلیس و مووش و ئۆنیک و
ئەخته مارو که فه ندووزو که له و لۆ که فه پرووزو سه لم و گولخارو تانیک و
سوولی (٦١) له ژیر دهستی میرنشینی بدلیس دا بوون (٧٦ ، ٤٢٤) *
له ژیر دهست فه رمانه وایی بدلیس دا بوونی ئەم قه لایانه که بو ئەو
سەر و به نده زۆر گرنگ بوون له میژووی ئەم میرنشینه دا *

«شهره فنامه» وای به دیارده خاکه ؛ «ئیتا که ش هەر شوینیکی ئەخلاتی
گون هه ل ده که ندری ، ئاسه واریکی که له ژبانی خه لکی ئەو سهرده مانه
ده دوی ، به دیارده که وئی» (٧٦ ، ٣٥٣) *

ئیتر به م جۆره ئەخلاتیش بووه به یه کئی له و شاره کۆنانه ی که سەر
به میرنشینی بدلیس بوون * ناوچه ییکی دیکه ی سەر به میرنشینی بدلیس
ولاتی مووشه * مووش یه کیکه له شاره ههره کۆنه کان * بدلیسی نورسیویه ؛
«باو و باپیرانی من که لیره فه رمانه وایی یان کردووه ... له سەر چیاکان
قه لاییکی نوئی یان رۆنابوو» (٧٦ ، ٣٥٣) * مووش راستانی چالو نه و رای
باش و لیره واری ده و له مه ندیشی زۆرن * به وه ی که چۆمی فورات به باکووری
راستانه کانی مووش و قهره سوو به ناوهندی دا ده رۆن ئەمه دیسه ییکی
خۆ کردی جوانی پئی به خشیوه *

یه کئی له ناوچه کانی دیکه ی بدلیس ناوچه ی خنۆسه * خنۆس زۆزان و
کوستانانی زۆر جوانی ههن * به پئی کتیبه که ی کاتب چه له بی ناوچه ی
خنۆس یه کئی بووه له ناوچه کانی سەر به میرنشینی بدلیس (١٠٣ ، ٤١٥) *
له خنۆس گۆلی هه یه ، ههوت کیلۆمه تر درێژه ، گۆلی شلوی
پئی ده لئین (٧٦ ، ٣٥٥) *

بئى لەمە ، دوو كانياوى بە كۆلى جوانىش لە جوانىي خۆكردى ئەم شارە
زىدەدەكەن و ھىندەمى دىكەى دەپرازىنەوہ . بوختىش و خنۆسىس لە پرووى
دەسكە و تخىزى و پرشتەوہ بايەخىكى گەورەيان ھەبووہ .
خەلكەكە :

خەلكى ميرنشىنى بدلىس لە چا و خۆى دا تاراڊەپى لە
پەگەزى جۆراو جۆر پىك ھاتبوو . لەم ولاتە مائە ئاسوورى و ئەرمەنىيىكى
زۆر بەرچا و دەكەوتن . بەلام زۆر بەى خەلكەكە لە تىرەو ھۆزەكانى كورد
پىك ھاتبوون . « شەرەفنامە » دەلى : « چوار ھەزارى خەلكەكەى
ميرنشىنى بدلىس ئەرمەنى بوون » (۱۲) (۷۶ ، ۳۴۱) .

بە پىي « شەرەفنامە » بىست و چوار بئەچەكەى ھۆزى كورد لە
ميرنشىنى بدلىس دەژيان (۷۶ ، ۳۶۱) . بەم پىيە ئەگەر ھەر ھۆزى ،
دوو ھەزار كەسى بەركەوتى دەتوانىن بلىين ئەو سەردەمە تەنھا ميرنشىنى
بدلىس ۴۸ ھەزار كەسى تىدا ژياوہ . بەلام بە پىي قسەى شەمسەددىن سامى
كە لەپاشان نووسىويە ، ئەم ميرنشىنە ۱۷۲ گوندو سى ھەزار كەس بووہ و
سىيەكىكى ئەم خەلكەيش ئەرمەنى بوون » (۱۲) (۸۱ ، ۱۲۳) .

بەم پىيە زانىارىيىكى « شەرەفنامە » لەمە ژمارەى خەلكەكەوہى
نووسىوہ لەگەل زانىارىيەكەى « قاموس الاعلام » كەى شەمسەددىن سامى دا
جياوازە . بەلاى ئىمەوہ ھەردوو نووسىار راستيان نووسىوہ . بەلام ئەوہى
ئەم جياوازىيەى ھىناوہ تە گۆرى پرووداوى كۆمەلايەتى و سىاسىن . واتە
ھەر وەك لە ميرنشىنەكانى دىكەى كورددا پرووى داوہ ، ميرنشىنى بدلىسىش
ھەر لەپاش وەژىر دەسەلات كەوتنى دەولەتى عوسمانى ژمارەى خەلكەكە
ورده ورده پرووى كردۆتە كەم و كورتى و داويتىە بارى كزى . ھۆى بئەپەتى
ئەمەيش دەپى لە شەرەشۆرەكانى ئىوان عوسمانى و ئىران دا بدۆزىنەوہ .

ھۆزى ھەرە بەھىزى كوردى ميرنشىنى بدلىس ھۆزى پرووزەكى بوو

هەر له بهر ئەمه‌یشه که ئەم ھۆزە دەوریکی زۆر گەورە ی لە میژووی ئەم
میرئشینە دا گیراوه •

بدلیسی دەنووسی : « ئەو شا بەھیزانە ی گەوتبەرو نە سەر کە لکە لە ی
داگیر کردنی کوردستان دەبوو لە پێشان لە گەڵ فەرمانرەوایانی بدلیس و ھۆزی
پرووزە کی دا بە شەڕین ، چونکە بە بێ وەژێر بارھینانی ھۆزی پرووزە کی هیچ
ھۆزیکێ دیکە ی کوردیان بۆ نە دەھاتە ژێر بار و ھەموو کردو کوششیکیان
خە یالی خا و بوو » (۷۶ ، ۳۶۰) •

خە بات و بەر بەرە کانی ییکی کوردی بدلیس لە سالی ۱۴۷۹ - ۱۴۸۱ دا
لە دژ فەرمانرەوایانی ئاق قۆیونلو و لە سالی ۱۵۳۵ - ۱۵۸۳ دا لە دژ
دەسلات و ئاغایە تی عوسمانی کرد وویانە دەشی بە نمونە ی ئازایە تی و
خۆراگری ھۆزی پرووزە کە لە قە لە م بدری •

لە « شەرە فنامە » دا نووسراوہ : « ھیندە ی بەردی قە لای بدلیس سەری
ھۆزی پرووزە کی بردراوہ » (۷۶ ، ۳۶۰) • لە بەر ئەمە فەرمانرەوایی بدلیس
سەبارەت بە زۆری ھۆزی پرووزە کی لە سەریکە وەو ئازایە تی و میرخاسی و
گەرناسی یان لە سەریکی دیکە وە ، بە درێژایی سەدە کان ھەر بە دەست میرانی
ئەم ھۆزە ئازا و نە بەزە وە بووہ •

میژووی سیاسی بدلیس : بە پیتی نووسینی بدلیسی ردین سپی یانی
پرووزە کی عیززەددین و زیائەددین کە ھەرتکیان برا بوون و بە ئزاد ، بنەچە کە ی
کیسرا (۱۴) بوون ، لە ئەخلاقە وە بو بدلیس بانگ کراون (۷۶ ، ۳۶۰) •
عیززەددین دەبی بە فەرمانرەوای بدلیس و زیائەددین دەبی بە فەرمانرەوای
حەزۆ ، کە ساسۆ نیشی بی دە گوتری • بەلام لە پاشان زیائەددین بە فرۆفیل
فەرمانرەوایی بدلیس داگیر دە کاو عیززەددینی برای دە تیری بو حەزۆ •
بە بنەچە کە چوونە وە سەر کیسرای فەرمانرەوایانی بدلیس لە « شەرە فنامە » دا
بە راشکلو ی بەرچا و دە کە وئی (۷۶ ، ۳۶۲) •

پاش مردنی زیاده ددین ، پاشاوه کانی دوا به دواى يهك فەرمانرہ وایی
بدلیسیان کردووه . نووسیاری «شهره فنامه» ده نووسی : «هەر له پاش
۱۱۰ سال بدلیس به دست نه و بنه مالیه وه نه ماوه و گه وتوتته دستى بیانی»
(۷۶ ، ۳۶۲) . چونکه میرنشینی بدلیسیش وهك میرنشینه کانی دیکه ی
کوردستان گه وتوتته ژیر دهسه لاتی سه لچووقی به کانه وه .

بدلیسی دهلی : «نه وانهی له میژوودا بیویان نووسراوه و به رچاوم
گه وتین ۱۸ کهن و له ۴۵ سال پتره فەرمانرہ وایی ده کهن» (۷۶ ، ۳۶۴) .

دهوله تشای سه مه رقه ندى دهلی : «سولتان جهلاله ددینی خواره زمشا
به رانبر له شکری مه غول بهزی و هاته غازه ریا یجان و لیره ش هه لی نه کرد ،
چووه بدلیس و له وینده ری کیزی مه لیک نه شرفی هیئا» (۶۶ ، ۱۶۲) .
بدلیسیش له کتیبه که ی خوی دا هەر ئهم رووداره ی وهك دهوله تشای
سه مه رقه ندى نووسیوه و دهلی : «که سولتان جهلاله ددین له سالی ۱۲۳۵ دا
هاته بدلیس نه وسا مه لیک نه شرف فەرمانرہ و ابو» (۷۶ ، ۳۶۹ ، ۹۷ ، ۴۳۴) .

مه لیک پیش نه وه ی بی به فەرمانرہ وایی بدلیس له شام ژیاوه و بوو به
سه ره شکری نه بیوبی به کان . ئهم پیاوه بی نه وه ی سه ره به هیچ شایهك بی
بو چه نانن سه ره خو فەرمانرہ وایی کردووه و پاشان مردووه . له پاش وی
مه لیک مه جده ددینی برای نه رکی میرایه تیی له نه ستوی خو گرتووه . بدلیسی
ده نووسی : «له پاش وی (له پاش مه لیک مه جده ددین) کور، کانی يهك له
دواى يهك فەرمانرہ واییان کردووه و تا سه روه بندی نه میر ته یمووری
گورگانی که سیان تخون نه که وتووه» (۷۶ ، ۳۷۲) . له م سه رده مه دا
رووداویکی نه وتو له میرنشینی بدلیس که شایانی نووسین بی رووی نه داوه .

دواى مه لیک مه جده ددین باسی فەرمانرہ وایی عیززه ددین و ئهمیر
نه بو به کرو میر شیخ شهره ف و پاشان میر زیاده ددینی هاوچه رخی ته یمووری
له نگ که به دیداری به کدی گه یشتوون دوا به دواى يهك له «شهره فنامه» دا

تۆمارکراوه • بهلام به گویرهی هیندی سهرچاوهی دیکهی ئەو سهردهمه
فهرمانهواي بدلیس له سهردهمی تهیمووری لهنگدا میر زیانهددین نییه ،
بهلکو حاجی شهرهفهو ئەم به دیداری تهیمووری لهنگ گهیشتوو •

شهرهفهددین عهلی یهزدی که باسی له سالی ۱۳۹۳دا بۆ ولاتی
کوردستان هاتنی تهیمووری لهنگ دهکا ، دهلی : « حاجی شهرهف ،
فهرمانهواي بدلیس که له سهرانهری کوردستاندا به سهرراستی و
یهکپهنگی ناووبانگی رویشتوو به دیداری تهیمووری لهنگ گهیشتو
ئەسپی چاک و پهسهنی به دیاری پیشکیش کرد • تهیمووریش پاداشتو
خهلاتی خۆی دایه و بدلیسی لهگهڵ بهشهکانی دیکهی دا سهرلهنوی به خۆی
دایهوه » (۱۶) (۷۷ ، ۶۸۷) •

میژوونوو سیکی زۆری ئەو سهردهمه (نظامالدین شامی و بوداق
قزوینی) ههمان رووداویان له کتیبهکانیاندا وهکو خۆی نووسیوه (۱۲۶ ،
۱۵۲ ، ۱۵۴ ، ۲۱۶) • بهنموونه ف • میتسۆپسکیش دهلی : « میر شهرهف
هات بۆ کن تهیموورو بهوپهری ریزهوهی پیشوازیکی کردو سولحنامهو
رێک کهوتن نامه ی دایه و بهمه سهرانهری ولاتهکه سهرسووک و ئاسووده
بوو » (۴۱ ، ۱۴) •

بدلیسی دهلی : « حاجی شهرهف کلیلی قهلا ی بدلیس و ئەخلات و
مووش و قهلاکانی دیکهی برد ، چوو بۆ دیداری تهیموور لهنگ و دیاری
گرانبایی پیشکیش کرد • تهیمووریش پیشوازیکی گهرمی لێ کردو به
خهلات و بهراتیکی زۆرهوهی ریزلێ ناو چهند ناوچهییکی دیکهی بۆ
هاویشه سهر میرنشینهکهی و لهم بارهوه فهرمایهتیکیشی بۆدهرکرد »
(۷۶ ، ۳۷۲) •

له «شهرهفنامه» دا نووسراوه ئەم فهرمانه تا سالی ۱۵۳۳یش پارێزراوه •

بدلیسی دهنووسی : «له میرنشینی بدلیس دا ههراوهوریانو ئاژاوه رووی دا ،
له سالی ۱۵۳۳ دا شهرفخان کوژرا ، شهسهددین خانی کوری که له گه‌ل
رووزه کی یه کان دا به ره و ئیران چوون فه‌رمانه‌که‌ی ته‌یموورله‌نگ و چهنه‌د
فه‌رمایکی شاکانی تریش له‌م هه‌راوهوریایه‌دا له‌ ناوچوون (۷۶ ، ۳۷۳) .
به‌م جو‌ره له‌ باره‌ی چاویچه‌وتن و به‌ دیداری یه‌ك گه‌یشته‌که‌ی میر
زیانه‌ددین و ته‌یمووری له‌نگ نه‌ له‌ «شه‌رفنامه» داو نه‌ له‌ سه‌رچاوه‌ییکی
دیکه‌دا تووشی هیچ باس و خواستی نایه‌ن ، ته‌ئانه‌ت نه‌ و میژوو نووسانه‌ی
له‌پاشان هاتوون و باسی میژووی کوردستانیان نووسیوه ده‌لین نه‌وه‌ی چاوی
به‌ ته‌یموورله‌نگ که‌وتووو حاجی شه‌رفی فه‌رمانه‌وای بدلیس بووه
(۷۶ ، ۳۳۵) .

به‌م پیه ، گومان له‌وه‌دا نی‌به‌ که‌ حاجی شه‌رف فه‌رمانه‌وای بدلیس
بووه ، به‌لام به‌ دیداری ته‌یموورله‌نگ گه‌یشته‌که‌ی جیی گومانه ، چونکه
وه‌ك له‌ پیشه‌وه‌ گوتمان فه‌رمانه‌وای بدلیس له‌و سه‌رده‌مه‌دا حاجی شه‌رفی
کوری زیانه‌ددین بووه . نه‌مه‌یش بو‌ به‌نگه‌ له‌ «شه‌رفنامه» شو
سه‌رچاوه‌کانی دیکه‌ش دا باسی کراوه .

حاجی شه‌رف به‌و په‌ری ژیری و دووریینی به‌وه‌ نه‌مه‌ی له‌پیش
چاوگرتوووه‌ له‌ گه‌ل دژمنیکی به‌هیزو ده‌سه‌لاتداردا ریك که‌وتوووه‌ به‌مه
توانیویه سه‌ربه‌خویی خوی باریزی .

پاش حاجی شه‌رف مه‌لیك شه‌سه‌ددینی کوری (له‌ ده‌ورو به‌ری
۱۳۹۹ - ۱۵۱۴) بووه به‌ جیگری باوکی و چۆته سه‌ر ته‌ختی فه‌رمانه‌وایی
بدلیس .

سه‌رده‌می مه‌لیك شه‌سه‌ددین له‌ میژووی میرنشینی بدلیس دا به
سه‌رسووکی و کی‌یه‌وه به‌سه‌رته‌چوووه . له‌سه‌رده‌می ته‌یموورله‌نگ دا

قهره یوسفی قهره قویو و نلووی قاچاخ پاش مەرگی تهیموور ، له سالی ۱۴۰۵ دا له گه‌ل هاوپه یمان و پهیره وانی خوئی دا له پیشان هه‌لاتوو ه بۆ دیار به کرو پاشان په‌نای وه‌به‌ر فه‌رمانزه‌وای بدلیس ، مه‌لیک شه‌مه‌ددین بردوو ه . به پیئ نووسینی فه . میتسو‌پسکی مه‌لیک شه‌مه‌ددین به‌نانو نمه‌که‌وه‌ی پیشوازی کردوو ه به چه‌کو ته‌سپو هیسترو هه‌موو پیداو یستیکی شه‌ر ئاماده‌و ته‌یاری کردوو ه (۲۲ ، ۴۱ - ۲۳) .

خونده میر ده‌نووسی : « کاتیکی قهره یوسف بۆ دیار به کر هات ، له گه‌ل فه‌رمانزه‌وای ته‌خلات و بیابیس (۱۷) (بدلیس شه‌مه‌ددین دا دۆستایه‌تی گرت و بوو به خزمی . مه‌لیک شه‌مه‌ددین کچی قهره یوسفی هینا » (۶۴ ، ۶۱) .

بدلیسی ده‌نووسی : « قهره یوسف کیزی خوئی له مه‌لیک شه‌مه‌ددین ماره‌بری . مه‌لیک شه‌مه‌ددینیش ناوچه‌ی پاسین و ئونیکی خسته ژیر ده‌ستی » (۳۳۶ ، ۹۷ ، ۳۷۶ ، ۷۶) .

ئیدی به‌م ته‌رزه پاش ته‌وه که قهره یوسف بری هیزی له ده‌وری خو خری کرده‌وه له سالی ۱۴۰۶ دا هه‌لیکونایه سه‌ر قه‌لای چوخور سه‌عد که به ده‌ست ته‌بو به کری نه‌وه‌ی ته‌یموور له‌نگه‌وه بوو . له‌و شه‌ره‌دا قهره یوسف سه‌رکه‌وت و جگه له‌م قه‌لایه قه‌لاکانی مه‌ره‌ندو نه‌خچه‌وان و شه‌روورو ماکویشی داگیر کرد .

به گویره‌ی نووسینی فون هامه‌ر فه‌رمانزه‌وایی بنه‌ماله‌ی قهره قویو و نلووه‌کان له سالی ۱۳۷۵ هه‌وه تا سالی ۱۴۶۷ در یژه‌ی بووه (۹۹ ، ۱۷) . پشت به زانیاری سه‌رچاوه‌کان هه‌رچه‌ندی هیزو ده‌سه‌لاتی قهره یوسف به راده‌یی گه‌یشتبوو قهره یوسف به - کورم - ی ئیوده‌برد» په‌ره‌ی ده‌ستاندو به رمین و بره‌وتر ده‌بووو مه‌یدانی قه‌له‌مه‌وه‌ی میرنشینه‌که‌ی

هیندهی دیکه بهربلاوتر و فرهواتر دهبوو * عهبدویرهزاقی سهمهرقهندی
لهم بارهوه دنووسی : «دۆستایهتی و نیوان تهبایی میر شهسهددین و قهره
یوسف به رادهپی که یشتبوو قهره یوسف به - کورم - ی نیودهبرد»
(۷۶ ، ۳۷۶ ، ۹۷ ، ۳۳۷) *

ئیدی بهم جۆره ئەم دەست تی که لی و ریک که وتن و نیوان خوۆشی به له دژ
بنه ماله ی تهیموور تا دههات بنچهسپترو پتهوتر دهبوو * که قهره یوسف
یوو به شا ههریمه کانی مووش و ئەخلاتیشی به سیورغال (۱۸) و سهه میر نشینی
بدلیس خست و به فهرمانی رهس میس چه سپانندی :

ره نووسی فهрман

فرزه ندانی زۆر خوۆشه و یست خوی بهرز به منتان بیلی - سهردهستان و
سه ره په لان و سه رلقان و سه ره ههنگان و سه رداران و ئەمیران و گزیران و
سه روه ران و کو یخایان و ئاغایان و مه لیکانی کوردستان و بۆره پیانگ و
دهشته وان و بازرگان و سه رناسانی دانیشتوانی بدلیس و ئەخلات و مووش و
خه نووس و دهوور و بهریان و ئەوانهش که سه ره به وانن ، با بزانی : که بی هیچ
پۆده روایی دلسۆزی بی که مایه سی و یه که رنگی ، بی تلته و خلته و فیداکاری
ریشه داری کوری گه و ره و پایه بهرز و به ئاو هزو چاکه چه زو ده فریاره سی
ئیده سان و پیکهینه ری مه به سانم میری میره کانی عه جهم : میر شهسهددینی
سه ربند له ئەندازه به دهه بووه - له خودام دهوخی هه رگیز پایه ی نهوی
نهوخی و هه تا قیامت سه لامهت بی چی ئاواته دهستی کهوخی - ئیمهش له لای
خۆمانه وه بو پاداشی شایانی ئەو به ئەرکی خۆمانان زانی که وهک پۆزانی
را برا و جه نابی میری ناوبراو به هه موو جۆر چاودیری و به زه مین پی به خشین
زۆر بیهینه سه رووی ئامپایان * لهو باره وه دلی نه رمی پر به زه بیی شاهانه مان
جاری وه کوو ده مخۆشکه ره ئەم فهرمانه مانی ده لاند : مه زنا یه تی و میرایه تی و
دهسته لات و باجو پیتاکی دیوانی بدلیس و ئەخلات و خه نوس و

موش و دژو قه لاکانی ترو زیاده پارچه‌ی سه‌رخراوو پاژه‌زه‌مینی
 لاوه‌یی ده‌پال‌خزاوو په‌پال‌تراو که ده‌پیشداش هر هی خۆی بوون له‌نوی
 پیتی ده‌به‌خشینه‌وه و نابیی کهس به‌شی تیدابیی و به‌وه‌ویه‌وه ئەم‌فەرمانه‌ی روانه‌مان
 — ده‌ی خودا پیروزی کاتن — له‌سه‌ر هه‌موو هاوولاتیان په‌خش کراو بریار درا
 که میری ده‌ست‌نیشان کراو ناوچه‌و مه‌لبه‌ندو پاوان و ده‌شت و که‌ژو ئاوی و
 به‌ژی که بوویه‌تی هی خویه‌تی و به‌سه‌ریانۆ هه‌مه‌کاره‌س و نابیی کهس به‌نیازی
 هاووبه‌ش هیچ کاتی به‌لای دا بچیی یان له‌ده‌وره‌شی هه‌ل‌خولیی و کهس نه‌کا
 ده‌ست و پیوه‌ندی تووشی هه‌راو کیشه‌بکا . هه‌رکیش بزانی نابه‌اره‌و لیچی
 له‌م‌فەرمانه‌ی خواره‌ده‌کیشرتته پای قه‌ناره‌و سزای زۆربیی په‌زای ده‌دری .
 ئەرکی شانی کارداران و سه‌رکارو کارکوزاران و ریش‌چهره‌مان و سه‌رناسان و
 تیشه‌جیی و دانیشتوانی بدلیس و ئەخلات و موش و خه‌نووس و شوینه‌کان و
 کیلکه‌کان و پاسداران و دژدارانه : هه‌میشه‌زه‌لامه‌کانی میری پایه‌داری کورم
 به‌گه‌وره‌ی خۆیان بزانی و به‌پاسپیری و ئامۆژگاری و په‌ندی رندو
 به‌هره‌مندی په‌فتار بکه‌نو مل بو دۆزی بچه‌مێن و خاوی و خایسکی نه‌نوینن .
 هه‌ر ته‌گه‌ره‌و گری‌یه‌کیشیان دیته‌به‌ر په‌نا به‌پیاوی ئەو به‌رن و هه‌ر پسووله‌ی
 ئەو وه‌خوینن و به‌سه‌ر شوپی ویدا برۆن تا سه‌رومال نه‌دۆرینن . ئەو فەرمانه
 باوه‌رنامه‌ده‌ی مانگی مه‌ولوودی سالی : هه‌شت‌ه‌دو بیست نویسه‌راو به
 ئیمزای به‌رزو جی‌گه‌وره‌ی رازینراوه‌و خه‌مێندرا (وه‌رگێرانی هه‌ژار
 ل : ۷۰۱ ، ۷۰۲) .

له‌سالی ۱۶۲۰دا قه‌ره‌یوسف‌مرد ، هه‌ر له‌پاش‌مردنی به‌چل‌روژ
 شاه‌روخ‌میرزای‌کوری ئەمیر ته‌یموور هاته‌ کوردستان . به‌پیتی
 سه‌رچاوه‌کان : «کاتی شاه‌روخ‌میرزا له‌شوینیی ، له‌ناوچه‌ی ئەخلات که
 «مه‌رکوی پی‌ده‌لین ، ده‌هیوری ، فەرمان‌په‌وای بدلیس مه‌لیک
 شه‌مه‌ددینیش له‌گه‌ل‌میرانی دیکه‌ی کوردستان دا چاوی به‌شاه‌روخ

ده كه وئى و په پره و ايه تىي خوى لى راده گه يئنى « (۷۶ ، ۳۷۸ - ۳۷۹) » پاش
ئمه ئىتر شاهروخ ميرا يه تىي به كه ي بؤ ته سديق كرد ووه .

به م ئاوايه ، مير شه مسه ددين به ودى كه چه نانئى له گه ل قهره يوسف و
پاشان له گه ل شاهروخ ميرزادا تىوانيان خوش بووه ، توانويه سهر به خويى
خوى پيارىزى . ئه م زاته له چاو كه سانى سهرده مى خؤدا پياوئكى زيرو
سياسى بووه . له ناو كورددا به شه مسه ددينى گه وره (شمس الدين الكبير)
ناسراوه .

به گويزه ي « شهرفنامه » مه ليك شه مسه ددين خود به شى به تىوه ووه
خويندراوه ته ووه دراويشى به تىوه ووه لى دراوه « (۷۶ ، ۳۷۹) » ئيدوارد
براون ده نووسى : « ئيسكه ندهرى قهره قؤيونلووا ده گه ل شاهروخ به شهر
هاتو به زاندى . . . له سالى ۱۴۲۵ دا فرمانره واي كه خلات ، شه مسه ددينى
به زاند » (۵۱ ، ۶۶) .

له م راستى يانه ئه ووه روون ده يئته ووه كه سهرده مى مه ليك شه مسه ددين
بؤ ميرنشىنى بدليس سهرده ميكي ههره به رزو به بره وو رى مين بووه . ههر
له بهر ئه م يشه كه رووداوى مردنى ئه م زاته چ له سهرچاوه كانداو چ له
نووسينى ليكوله واناندا بهر ناوه ندى سهرنجى ميژوونوسان كه وتوووه
زؤرى به ته نگه ووه هاتوون .

ف . مېتسوپسكى مردنى ئه م ميره ي به روون كردنه ووه يئكى بهر بلا ووه
نووسيوه ، ده لئى : « ئيسكه ندهرى كورى قهره يوسف له سالى ۱۴۲۵ دا هاته
باكش (۱۹) (بدليس م . ش) ، داواى قه لاي كه خلاتى له مير شه مسه ددينى
ميژدى خوشكى كرد ، به لام مير شه مسه ددين ئه م داوايه ي ئيسكه ندهرى
رهت كرده ووه ته ويش له سهر ئه مه كوشتى » (۴۱ ، ۳۷) .

مردنى مير شه مسه ددين له « شهرفنامه » دا به م جؤره نووسراوه :

«له بهر ههوی که ژنه که ی میر شهسه ددین کچه تورکمان بوو ، ژۆری جهز له سواری و جرید بازی ده کرد . میر چه نه جار نکی ژنه که ی تهمن کرد بوو : که ئەم کاره له یتو کورده واری دا فه هیت و شوورده بی به ، به لام ژنه به گونیی میر ناکا . میریش توورده ده بی لینی ده داو ددایکی ده شکینج ، ژنهش ناکاته نامهردی ، به کراست ددانه شکاوه که ی بو ئیسکه ندهری برای ده بیری . ئیسکه ندهره شیتیش دتی ، میر شهسه ددین ده کوژی» (۷۶ ، ۳۸۰) .

نووسیار ئەم رووداوه وهك نه قیل ده گیتی ته وه وای به دیارده خا که هۆی بنه رته تی کوژی رانی ئەمیر که بیر (میر شهسه ددین) ئەوه بووه که له دهرباری شاهرۆخ نزیك که وتۆ ته وه (۷۶ ، ۳۸۱ ، ۲۴ ، ۱۴۹) .

ئه گهر ناکۆکی به کۆمه لایه تی به کانی سه رو به ندی نووسیار له پیش چاو بگرین دلمان به قسه که ی دواین ئاوده خواته وه ، چونکه میر شهسه ددین وهختی خۆی بۆیه له گه ل فه زمانه وایی قهره قۆبو ئاودا ریتک که وتبوو ، تا سه ره بخۆیی میر نشینه که ی پی پارتزی . دیاره که فه زمانه وایی قهره قۆبو ئاوه کان رووی له کزی و بی هیزی کرد ، ده بوو خۆی وه پال فه زمانه وایی که به هیزو به ده سه لات دابا ، ده نا نه ی ده توانی سه ره بخۆیی میر نشینه که ی پی پارتزی . جا له بهر ئەم هۆیه ، شهسه ددین که خۆ له دهرباری شاهرۆخ نزیك ده خاته وه ئەمه کاریکه پر به پری سرشتی ئەو سه رده مه به وه ده بوا ههر وا بکری . به لام ئەم خۆ نزیك خسته وه به له دهرباری شاهرۆخ که دژمنی بنه ماله ی قهره قۆبو ئاوه بوو ئیسکه ندهری توورده کرد بوو بوو به هۆی کوژی رانی میر شهسه ددین .

هیندی له و میژوو نووسانه ی ، چ له سه رده می حاجی شه رده و چ له سه رده می جیگری وی یان کۆلیوه ته وه رووداوه کانیان به پیتی سه رچاوه کان روون نه کردۆ ته وه ، به لکو به شیواوی یان باس کردوه .

له «شه ره فنا مه» دا گوته را وه : «ئه وه قهرمانه می ته ی سه رمزمی اهنگه به حاجی

شهره فی بدلیسی دابوو ، تا سالی ۱۵۳۳ یش هه ر ما بوو . به لام به بۆنه ی
هه راو بگروه به رده ی بی پشووی نه و سه رو به نده شهره فخان کوژراو میر
شه مسه ددین خانی کوری به ره و ولاتی غیران چوو (۲۰) . تا له م تیکه ولتیکه یه دا
فه رمانه که ی ته ی مووری له نگ له گه ل فه رمانه کانی شا کانی دیکه دا بۆ خو ی
له ناوچوو « (۷۶ ، ۳۷۳) .

لیکۆله وانی ئالمان فریچ سه ره رای نه وه یش که پشتی به «شهره فنا مه»
به ستوو ، رووداو ه که ی به هه له ، به م جو ره نووسیوه : «پاش مردنی حاجی
شهره ف میر شه مسه ددینی کوری بوو به میری بدلیس» (۹۷ ، ۳۳۶) . له
«شهره فنا مه» دا هه رچه نده باسی چوو نه ئیراتی نووسراوه ، به لام له مه ر
گه رانه وه ی هیچ نه نووسراوه (۹۷ ، ۳۳۶) .

فریچ ته نانه ت میژووی رووداو ه کانی شی به هه له نووسیوه . حاجی
شهره فی که له سه ره تای سه ده ی ۱۵ هه م دا میری بدلیس بووه و میر
شه مسه ددینی کوری له گه ل میر شهره فخان ی تیوه راستی سه ده ی ۱۶ هه م دا و
شه مسه ددین خانی کوری دا تیکه ل کردوو . وا دیاره فریچ به هۆی
ویکچوونی تیوه کان سه ری لی تیکه چوو . به به نده واری کورده واری نه وه ،
به تایه ت له ئیو هۆزی رووزه کی دا ، به ئیوی باپیره وه تیوده نری . وی
ده چی فریچ به مه ی نه زانیوه به گه رمانه وه ی رووانیوه ته نه وه ی له
«شهره فنا مه» دا نووسراوه .

ئه مه له کتیی «تاریخ الکرد و کردستان» ه که ی محمد امین زه کیش دا
وه ک کتیه که ی فریچ هه روا به هه له نووسراوه . هۆی ئه مه یش روونو
ئاشکرایه . محمه د ئه مین زه کی له لیکۆلینه وه کانی دا نه هاتوو و پشت به
«شهره فنا مه» ، که یه که سه رچاوه ی میژووی کورده ، به ستی ، به لکو
هاتوو هه له که ی فریچی که کتییکی له ته رزی «شهره فنا مه» دا ناوه ،
دوو پات کردۆته وه و زۆر به ی لیکۆلینه وه کانی هه ر له م کتیه وه رگرتوو (۲۱) .

ئىمەيش بە پىتى ئەم دەساوئىژەى بە دەستمانە وەپە ، بىروراي ھەردوو
نووسىياري تيوبراو بە پىكەلى بە دوواو دەدەين و رەتى دەكەينەو .

يەكە لە و رووداوانەى سەروكاريان بە ميرنشيني بدليسهو ھەپەو بە
راست و رەوانى لىبى نەكوئدراو تەو ھەپاش مەرگى تەيموورلەنگ (۱۴۰۵)
ھاتنى قەرەيوسفى قەرەقويونلوو بو ميرنشيني بدليس و كىژى خو لە مير
شەمسەددىن مارەكردىتى . نووسىياري وتارى «گورد» ب . ف . مینۆرسكى
لە «ئىنسىكلوپىدياي ئىسلام» دا دەلىخ : «قەرە يوسف ھات بو كوردستان ،
مير شەمسەددىن كىژى خو لى مارەكردو بە مە فەرمانرەوايى خو پتەوو
قايم كورد» (۱۳۲ ، ۱۳۰۶) .

رەشىد ياسەمىش لە كىتەبەكەى دا (۶۹ ، ۳۰۲ ، ۲۰۳) ھەر ئەم رايە
دووبارە دەكاتەو . چونكە ياسەمى بو نووسىني كىتەبەكەى زۆرى پشت بە
وتارەكەى ب . ف . مینۆرسكى بەستوو .

محەمەد ئەمىن زەكەش (۱۱۷ ، ۱۷۴) لە بەرگى يەكەمى كىتەبەكەى دا
ھەمان رووداوى وەك ئەو نووسىيارانەى لە سەرەو ټىومان بردن ، بى كەم و
زىاد دووبارە كرىتەو . بەلام ئەو لە بەرگى دووھەمى كىتەبى «تارىخ الكرد
و كوردستان» كەى دا ، كە بە سەرناوى «تارىخ الدول والامارات الكردية في
العهد الاسلامي» ەو دای ناو ھەلەكەى پىشوو دووبارە نەكردۆتەو و
رووداوەكەى بە گوێرەى سەرچاوەكان نووسىو .

ئىمە كاتى باسى ئەم رووداوەمان كرى وەك كىتەبەكانى ب . ف .
مىنۆرسكى و خوندەمىرو بدلىسى (۴۱ ، ۲۷ ، ۶۴ ، ۵۶۸ ، ۷۶ ، ۳۷۶) دەلین،
نەك مىر شەمسەددىن كىژى خو بە قەرە يوسف داو ، بەلكو قەرە يوسف
كىژى خو بە مير شەمسەددىن داو و داواى كۆمەگى لى كرىو . ئىلدى
بەم رەنگە ، پشت بە سەرچاوەكان ، دەتوانىن بلىين ئەو رووداوە لە

کتیبه کانی ب. ف. مینورسکی و ره یاسه می و محمه د نه مین زه کی دا به
هه له نووسراوه .

پاش مردنی میر شه مسه ددین میر شهره فی کوری ده بی به فرمانیره وا
(۱۴۲۵ - ۱۴۲۸) . به لام میر شهره فی پایویکی نه کاره و ته وه زه لو
بی ده سه لات بوو . «شهره فنامه» ده نورسی : «شه وانه له کولخه نی
گه رماوان دا ده نووست و به رۆژ له قه فه سیکی ناسن دا داده نیشته و ده ی گوت ،
جیگای تیره که و ئیره یه» (۷۶ ، ۳۸۱) . بدلیسی ده لی : «سه ره له به ری ته مه نی
خوی به فیرو له ده ست داو شتیکی وای نه کرد میژوو بو ی بنووسی»
(۷۶ ، ۳۸۱) .

کاتی میر شهره فی مرد ، شه مسه ددینی کوری هیشتا مندا ل بوو .
بدلیسی ده نووسی : «کاروباری میر نشینه که ی (میر نشینه که ی شه مسه ددین)
شاهم خاتوونی دایکی به ریویه ده برد» (۷۶ ، ۳۸۲) .
فریج شاهم خاتوونی به شاه خاتوون نووسیوه (۹۷ ، ۳۳۷) .
محمه د نه مین زه کیش هه روه ها به هه له ، به شاه خاتوونی ژنی شه مسه ددینی
تیوه یتاوه (۱۱۷ ، ۲۳۸) . سه یر نه ویه هه ردوو میژوو نروس وا به
دیارده خن که نه م زانیاری به یان پشت به «شهره فنامه» نووسیوه . که چی
«شهره فنامه» نوسخه که ی پیته ربورگ و نوسخه که ی قاهره یشی ،
هه ردوو کیان به شاهم خاتوونی دایکی شه مسه ددینان نووسیوه (۷۶ ، ۳۸۲) .
له بهر نه وه ئیمه رای فریجیش و محمه د نه مین زه کیش له و باره وه که
ژنه که تیوی شاه خاتوون و ژنی شه مسه ددینه به هه له ده زانین .

ئیترا له پاشان شاهم خاتوون له بهر نه وه که نه ی توانیوه کاروباری
بدلیس به ریکی و پیکی به ریویه به ری ، هۆزی رووزه کی لی به گله بی و گازن
که وتوون و له سالی ۱۴۰۳ دا میر نشینه که له نیوان نه جیوزادانی رووزه کی دا

تەخشانو پەخشان كراوه • ناوچەى ئەخلات مېر محەمەد ئاغا فەسېرەددىن دەستى بەسەردا گرتووه و ناوچەى مووشىش بەر عەبدوپەرەحمان ئاغاى قەوالىسى كەوتووه • لە سالى ۱۴۳۲دا شاھم (۲۲) خاتوون مرد • تا ماوہىن شارى بدلىس پربوو لە ئازاوه و ھەللاو بگر • بەلام مېر شەمسەددىن گەورە بوو و مېرايەتى بەكەى وە دەستەخۆ گرت (۱۴۳۲ - ۱۴۳۶) • لە ماوہىكى كەمدا سەر كەوتىكى زۆرى وە دەست ھېناو نازناوى « مېر شەمسەددىنى كۆلنەدەر » ى دراينى (۳۸۶، ۷۶ - ۳۸۷) • مېر شەمسەددىن چەندىن خانومانى كۆمەلايەتى رۆناوه •

پاش مېر شەمسەددىن مېر ئىبراھىمى كورى (۱۴۳۶ - ۱۴۳۸) لە جىيى وى بووه بە فەرمانرەواى بدلىس • سەردەمى ئەم مېرە زۆرى درىژە نە كىشاوه و بە سەرسووكى و بى قراە و پەرە بەسەرچووه • پاش مەرگى ئىبراھىم حاجى محەمەدى كورى چووەتە جىي (۱۴۳۸ - ۱۴۶۲) • مېر حاجى محەمەد فەرمانرەوايىكى ژىرو سەرگرانو سياسى بووه • تەناتەت لە بەرپۆه بردنى كاروبارى مېر نشىنە كەى دا سوودى لە رېژلى گيرانو دەسەلاتى دەولەتە دراوسىكانى خۆى وەر گرتووه • مېر محەمەد بىياتىنى دالەو خانومانىكى كۆمەلايەتى زۆرە لە بدلىس •

مېر حاجى محەمەد وەسىيەتى كردبوو ، لە پاش مردنى ئىبراھىمى كورى لە جىي وى بىي بە فەرمانرەواى بدلىس • سەردەمى فەرمانرەوايى مېر ئىبراھىم (۱۴۶۲ - ۱۴۷۱) بە ھىمىنى و بى كىشە كىش بەسەرچووه •

لە سالى ۱۴۵۳ حەسەن بەگى بايەندورى (ئوزون حەسەن) كە لە دياربەكرو ئەرمەنستان فەرمانرەوا بوو ، لە سالى ۱۴۶۸دا قەرەقۆيو ئلر وە كانى بە زاندو پرى مېر نشىنى كوردىشى خستە ژىر دەستى خۆيەو • ئوزون حەسەن بە بۆنەى ئەو وەو كە مېرە كانى بدلىس خزمایەتى و دوستايەتى پان لە گەل قەرە يوسنى قەرەقۆيو ئلوودا دامەزراند بوو ، زۆرى رك لە مېر نشىنى

ئەبوبەكرى تەھرانى دەنووسى ، لە سالى ۱۴۶۸ - ۱۴۶۹دا ئوزون
 ھەسەن شارو قەلايىكى زۆرى لە كوردستان داگير كرد . پىنج ھەزار سواری
 بۆ گەمارۆدانى ويلايەتى بدلیسى كرده سەرى (۴۴ ، ۵۴۳) . بدلیسى دەلىن
 ئوزون ھەسەن داگير كردنى قەلاى بدلیسى بە سلیمان بەگى كۆرى بیزەن
 سپارد . كۆرى بیزەن (بیزەن ئوغلوو) قەلاگەى سى سالىن رىك گەمارۆدا
 (۷۶ ، ۳۸۸ ، ۱۰۳ ، ۴۱۴) . لەبەر ئەو ھە گەمارۆدانه كە زۆرى درێژە كىشا
 ھالى بەرگى لى كەرانى قەلاگە زۆر پەريشان بوو سەبارەت بە
 بلاو بوونەو ھى دەردو ئاھۆى جۆراو جۆر خەلكىكى زۆر لە ناوچوون . بەو
 پىيە «شەرەفنامە» نووسيو ھە ، لە بەرگى كەرانى قەلا ، بە مير ئىبراھىمەو ھە
 تەنھا ھوت كەس ما بوونەو ھە (۷۶ ، ۳۸۹ ، ۱۰۳ ، ۴۱۴) .

بە پىي سەرچاوەكان وا بەديار دەكەوئى ، لەشكرى ئاق قۆيونلوو ھەكان
 لە لايەن بەرگى كەرانى قەلاى بدلیسەو ھە تووشى بەر بەركانىيەكى زۆر
 توند بوون . ئەبوبەكر تەھرانى دەنووسى : «لە سالى ۱۴۷۱دا» ئوزون
 ھەسەن»ى ساحبقران بە سەر كەردايەتى سلیمان بەگى پورناك (بیزەن
 ئوغلوو) و بايە ندور بەگ لەشكرىكى دوو ھەزار كەسى سەرلەنوئى بۆ
 سەر قەلاى بدلیس نارد » (۴۴ ، ۵۵۹) . شاعىرى پەستوئىزى سلیمان بەگ ،
 كۆرى مەھموود (مەھموود ئوغلوو) بەر بەرە كاتى سەر سەختانەى
 سەرلەبەرى تىرەو ھۆزە كوردەكانى بدلیسى لەدژ ئاق قۆيونلوو ھەكان بە
 ھەلبەست ھوئىنەتەو ھە ، دەلىن :

« چ جار سەر بۆ سولەيمان نائەوئىن كوردى بدلیسى

رەگەز كورد يارى ئاورگىكە ئاورى ھەر بئايىسى » (۷۹ ، ۳۸۹) .

(تەرجەمەى ھەزارە)

شهری دورودریژخایه‌ن میرنشینی بدلیسی له هه‌موو سه‌رتیکه‌وه له ده‌ست‌وپین خستو له‌به‌ر ئەمه میر ئیبراهیم داوای پریک‌که‌وتنی کرد . بدلیسی ده‌لێ ، حه‌سه‌ن به‌گ ئەنگوستیله‌ییکی به‌ نیشانه‌ی بۆ پریک‌که‌وتن ئاماده‌بوون بۆ میر ئیبراهیم نارد (۷۶ ، ۳۸۹) . به‌لام ئەبو به‌کری ته‌هرانی ده‌نوو سی کاتی میره گه‌وره‌کانی بدلیس سه‌ریاک گه‌مارۆدران میر ئیبراهیم یاری کاره‌که‌ی خۆی له‌گه‌ڵ دایکی دا بۆ تکاکاری نارده کن ئۆزوون حه‌سه‌ن ، ساحیبقرانیش لێی خوش‌بوو له‌شکره‌که‌ی له‌ گه‌مارۆدانی بدلیس کیشاوه‌و چوو مووشی گه‌مارۆدا (۴۴ ، ۵۴۳) .

به‌ لای ئیمه‌وه هه‌ردوو میژوونوس باس‌و‌خواسی شه‌روه‌ه‌راکه‌ی بدلیسیان به‌راستی نه‌نوو سیوه . به‌لام ئەم نوخته‌ی جیاوازی‌یه‌ی ئیوانیان له‌ ده‌مارگیری نه‌ته‌وه‌یی‌یه‌وه هاتۆته‌گۆرێ .

سه‌ره‌نجام ، هه‌ردوولا به‌ پریک‌که‌وتن قایل‌بوون و میر ئیبراهیم به‌ره‌و ته‌وریز چوو ، بۆکن ئۆزوون حه‌سه‌ن . به‌ پێی «شه‌ره‌فنامه» دوازده‌که‌سی به‌ شان‌وشکۆو گره‌گر له‌ هۆزی رۆژه‌کی له‌گه‌ڵ میر ئیبراهیم دا هاتوون بۆ نازه‌ربایجان (۷۶ ، ۳۹) .

ئۆزوون حه‌سه‌ن میر ئیبراهیمی بۆ ناوچه‌ی قوم دوورخسته‌وه‌و به‌ رواله‌ت گۆیا کاریکی شیاوی پێ‌ره‌وادیتووه ، به‌لام راستت گه‌ره‌که‌ میری به‌ بارمه‌ له‌وێ دانابوو ، چونکه‌ هه‌ر له‌پاش گرتنی قه‌لای بدلیس به‌ره‌ره‌کاتی کورده‌کان له‌ میرنشینی بدلیس له‌ دژ ئاق‌قۆیونلووه‌کان هه‌ر پێوه‌ده‌چوو نه‌ده‌برایه‌وه . ته‌نانه‌ت ده‌سته‌یێک له‌ کوردی بدلیس به‌ ناوی یاریکاری حه‌سه‌ن عه‌لی به‌گی میری مووشه‌وه به‌ره‌و ناوچه‌ی مووش بزووتن . ئەبو به‌کری ته‌هرانی ده‌نوو سی : «ساحیبقران هه‌رکه‌ ئەم هه‌واله‌ی بیست سو‌فی خه‌لیلی به‌کتاشیی نارد ، هه‌موویانی به‌دیل‌گرتن . . . و چاوی هه‌مووشیانی هه‌ڵ‌کۆلی» (۴۴ ، ۴۶۳) .

ئىدى بەم جۆره ميرنشینی بدلیس له سالی ۱۴۷۱ هوه تا سالی ۱۴۹۸ به دست فرمانروایی ئاق قۆیونلووه كانه وه مایه وه . هەر لهو سهروبهنده دا هۆزی رۆژه کی هه رچه نده له دژ ئاق قۆیونلووه كان چهن دین جار راپه رین ، به لام سه رنه که وتن و به زین (۷۶ ، ۳۹) .

له سالی ۱۴۷۷ دا ئوزوون حه سن مردو فرمانروایی ئاق قۆیونلوو به مهرگی ئوزوون حه سن دایه باری کزی و که نه فتی . ئه و کوردانه ی سوودیان له م بارو دۆخه وهرده گرت نه یان ده ویست سه ر بۆ ئاق قۆیونلووه كان دانه وینن .

بدلیسی ده نووسی ، یه عقووب به گک ، کوری حه سن به گک میر ئیبراهیمی له قوم به خنکاندن دا (۷۶ ، ۳۹) . یه عقووب به گک وای ده زانی به له ناودانی میر ئیبراهیم کوردی بدلیس ده مکوت ده کا . به لام کاره که به و جۆره نه شکایه وه ، به ربه ره کانی هینده ی دیکه توئو تیز تر بووو پتری په ره سه نده

میر ئیبراهیم سی کوری به تیوی حه سن عه لی و حوسه ی عه لی و شا محه مه ده وه هه بوون . حه سن عه لی و حوسه ی عه لی که لکیان له ناکوکی و ناته بایی ئه و سه رو به نده وهر گرت و که لکه له ی ئه و میان که وته سه ر بین به خپوی میرنشینه پشتاویشت بۆ به جیماوه کانی خۆیان ، له سالی ۱۴۹۵ دا هاته کوردستان ، له پیشدا له حه کاری ، له نزیك بدلیسه وه گیرسانه وه ، چاوه رتی هه ل وده رفه تی له باریان کرد . به لام له م سه رو به نده دا یاخی بوونی ئاسووری په کان که له میرنشینی حه کاری بوون نه خشه ی کاره که ی لئیتیک دان . بدلیسی ده نووسی : «له هه نگامه ی شه ری تیوان عیززه ددین شیر ، میری حه کاری و یاخی په کان دا حه سن عه لی و حوسه ی عه لی کوژران» (۷۶ ، ۳۹۲) . پاش ئه مه سی یه م کوری میر ئیبراهیم ، شا محه مه د له قوم ه وه هات بۆ ویلایه تی بدلیس . شا محه مه د به یارمه تی هۆزی رۆژه کی قه لای بدلیسی گرت و مافی به میرات بۆ به جیماوی خۆی وهر گرت ه وه (۱۴۹۸ -

۱۵۰۰) • شا محەمەد پاش ئەو دەی نەختی خۆی گرتەووە شەرف بەگی
ئامۆزای لە ویلايەتی ئوروخەووە کە هی ھۆزی بەختی بوو ، ھینا لە ناوچە
موش بە نوینەری خۆی دای مەزراند • بەلام فەرمانرەوایی شا محەمەد
زۆری درێژە نەکیشا ، شا محەمەد لە سالی ۱۵۰۰ دا مردو کوریککی چکۆلە
بە یتوی ئیبراھیمەووە لە پاش بەجی ما • لەبەر ئەمە کاروبار بەرپۆوە بردنی
میرنشینی بدلیس کەوتە دەست عەبدورپرەحمان ئاغای قەوالیسی کە یەکن
لە نەجیوزادانی ھۆزی رۆژەکی بوو (۲۳) ، بەلام شیخ ئەمیری بلباسی کە لە
ناپازی یانی نەجیوزادانی ھۆزی رۆژەکی بوو لە دژ عەبدورپرەحمان ئاغای
کەوتە کەنەو کە لە کبازی و بریاری دا شەرف بەگی میری موش بینیتە
ویلايەتی بدلیس • بدلیسی دەلی ، ئیتر ئەوسا زمان شپرو کە تن گێرو
چا و چۆکان دەستیان خستی و تەبایی و تیوان کۆکی ئامۆزایانیان کردە
ناکۆکی و دردۆنگی (۷۶ ، ۴۰۰ ، ۴۰۱) •

میر ئیبراھیم بە یارمەتی عەبدورپرەحمان قەوالیسی پیلایکیان بۆ میر
شەرف دەبەر چا و گرت • وایان دانا کارێک بکەن میر شەرف بینە بدلیس و
ھەردوو گلینەیی چاوی ھەل کۆلن • بەلام شەرف بەگ بەم پیلانەیی زانی و
نەھات بۆ بدلیس • «شەرفنامە» دەلی ، میر ئیبراھیم و پیرای ئەووە کە چەند
کاغەزی بۆ شەرف بەگ نووسی ، بەلام داواکەیی رەت کردەووە نەچوو
(۷۶ ، ۴۰۱) • میر ئیبراھیمیش ئەمەیی لە شەرف بەگ کرد بە دەسپێچک و
بیانگەو لێ برا لەشکر ھەل کاتە سەر ناوچەیی موش • بەلام شەرف بەگ
بەم پیلانەیی زانی و لەگەڵ لاگرانی دا خۆی بۆ شەر سازدا و خزایە قەلای
موشەووە سەنگەر بەندی خۆی کرد و ەك تەئاس ئامادەیی
بەر بەرەکانی و خەبات بوون • سەرەنجام ھەردوو لەشکر پیک داھاتن ، لەو
پیک داھاتنە دا شەرف بەگ سەرکەوت • چونکە زۆر بەیی ھۆزی رۆژەکی
لە سەریان دە کردەووە داکۆکی یان لێ دە کرد • بدلیسی دەلی : «لە گەرمەیی

شهردا هۆزی رۆژه کی له میر ئیبراهیم جوی بوونهوه و چونه پال شهرهف به گه « (٧٦ ، ٤٠٣) » میر ئیبراهیم و عهبدوپر رحمان ئاغا که دیتیان کار به و خاله گه یشتوووه داوای پیکهاتیان کرد . ههردوولا به پیکهاتن رازی بوون . به پیتی پیکهاتنه که میر نشینی بدلیس له گه ل ئه خلات دا به شهرهف به گه دراو میر نشینی مووش له گه ل خنۆس دا به میر ئیبراهیم درا . هه ر له پاش ئهم ریک کهوتنه میر ئیبراهیم به کسه ر له قه لای بدلیس نان و خوانی بۆ میوان رازاندهوه و میر شهرهف دهسته پیاویکی له هاودهستان و یارانێ نزیک و تیرادووی خۆی ده گه ل خۆدا برده قه لای و ئامۆزای هاته پیشوازی و به کدی یان ده هه مپزگرت و زۆریان چاگ و خوشی یان لیک کردو چونه سه رخوان . به لام ئهم ناشتی به پشووی زۆر درێژ نه بوو . بدلیسی ده لێ ، له شهوی میوانداری و رابواردن دا له پر شیخ میری بلباسی ده گه ل چه ند سه ربزیوتیکدا وه ژووور کهوتن و میر ئیبراهیمیان له سه ر کورسی دا به زاندو له پا هه تا مل زنجیر پیچ کردو ره پیچه کیان دا بۆ سووچی زیندان . ئیدی به مه شه رهف به گه بوو به فه رمانره وای سه رانهری ولات (٧٦ ، ٤٠٥) .

میر شهرهف له سالی (١٥٠١) ده که وه تا سالی (١٥٣٣) به ناوپر فه رمانره وایی بدلیسی به رپه و بر دووه . سه رده می فه رمانره وایی میر شهرهف له میژووی سیاسی بدلیس دا به کیکه له سه رده مه هه ره سه خت و دژوارو ناله باره کان . چونکه له و سه رده مه دا ناکوکی تیوان ده وه له تی عوسمانی و ئیران له سه ر کوردستان گه یشتوووه ئیسقان .

له سالی ١٥٠٧ دا کاتی شا سمایلی سه فهوی له دیار به کر گه راپه وه میر شهرهف چوو بوو بۆ دیدنه ی و مه سه له ی چونه پال سه فهوی یانی راگه یانده بوو پی .

بدلیسی ده لێ : « کاتی شا سمایلی سه فهوی گه یشته قه لای ئه خلات میر شهرهف به پیره وه چوو و پیشوازی لێ کردو دیدنه ی به کی به ته ته نه و

سەئسەئەى بۆ سازدا • میر شەرەف پېسکیش و دیاریی گرانبايی به شا
پیشکیش کردو شایش خەلاتی گرانبايی زۆری به میرداو فەرمانرەوانامەى
سەرلەنوئى میرایەتیی بدلیسی بۆ مۆرکرد « (۷۶ ، ۴۰۹ ، ۴۱۰) •

هەر لەو سالەدا جارێکی دیکەیش کاتی شا سمایل لە (خووی) زستانی
پادەبوارد میر شەرەف لە گەل چەند میرە کوردیکی دیکەدا بۆ دیدەنیی شا
چووہ بۆ (خووی) • محەمەد خانى ئوستاجلوو ، سەرپەرشتی دیار بە کر ،
کورد زۆریان بە سەر هینابووو گلی و گازبیکى زۆری لە دەستیان کردبوو •
شا فەرمانی دا هەریەك لەوان درا بە دەست میرى لە قزلباشان • میر شەرەفی دا
بە دەست ئەمیرخان موسلوو • پاشان شا سمایل هەریەكە بە تیبە لە شکرێکەوہ
چاپان سولتانى ئوستاجلووی بۆ سەر بدلیس و دێو سولتان رووملووی بۆ
سەر ناوچەى حەکاری و یەکان بە گى قۆرچی باشى تەکەلووشى بۆ سەر
جزیرە رەوانە کرد • بدلیسی دەلی ، هۆزی رۆژەکی شەش مانگی رێک
داکوکیان لە قەلای بدلیس کرد ، بەلام لە بەر ئەوہى لە هاتنى میر شەرەف
ناھومید بوون قەلایان دا بە دەست سولتان چاپانەوہ (۷۶ ، ۴۰۷) •

پاش بە دەستەوہ درانی قەلای بدلیس لە سالی ۱۵۰۷ دا چاپان سولتان
کورد بە گى شەرەفلووی (لە ئەسلە کەدا «قورد بەگ» نووسراوہ — وەرگیر)
کرد بە میری بدلیس و خووشى گەرایەوہ بۆ تەوریز • هەر لەو سالەدا
رووداو گەلی کە لە دەرباری سەفەویان دا روویان دا ، بە تاییەت هەل کردنە
سەر ناوچەى خۆراسان لە لایەن شەیبەك خانى ئویز بە گەوہ شا سمایلی
شاش و واش کرد • شا لە گرتنى میر و مەزنانى کوردستان تووشى پەژىوانى
بیوو • هیندیکی لى نازاد کردن ، لیسی پرسین : سەردار و پیشەواتان کى یە ؟
سەرلە بەر گوتیان : میر شەرەف و مەلیک خەلیل (۲۴) • بە پى «شەرەفنامە»
جگە لەم دووانە ئەوانى دیکەى هەموو بەردان و ئەمانى بە بەندى هیشتەوہو
لە گەل خووشى دا بەرەو خۆراسانى بردن (۷۶ ، ۴۱۲) •

له سالى ۱۵۱۰ دا شاسماييل ميرشهرهف و مهليك خهليل به ديليتى به ره و
 خوراسان په هه نه ده كا . محهمه د ئاغا كه لهو كى كه له هوزى روزه كى يان بو و
 په گه هوردوى شاد كه ون و هر له دوزى چنه روزه كى دا ميوه و خوراك
 هه له گرن ، دهرهت دين ، ده چنه چادري تور كمانان و سهر له مير شهرهف
 ده دن و كه ين و به ينى خوده كه ن كه چون راکاو كه نكي هه لى ! پاشان محهمه د
 ئاغا هه لى بو هه له ده كه وى چنه ئه سپيك به زينه وه له نه ديوى هوردوو
 راده گرى و مير شهرهف له ناو چادري دهس به سهر ديتيه دهر و بو كوردستانى
 ده با ، دینه گوندى ، له حه كارى ، له وى شيخ مير شهرهفى بلباسى ، كه يه كى
 بو له نه جيوزادانى روزه كى و دوستى له ميژينهى مير شهرهف بو و خه به ردار
 ده كرى و نه ویش گه پانه وهى مير شهرهف له سهرانسه رى هوزى روزه كى
 چارده دا . مير شهرهف هوردوو يى كى دوو هزار كه سى له هوزى روزه كى
 له خو كوده كاته وه و له گه ل شيخ نه مير بلباسى دا هه له ده كه نه سهر
 وهك له پيشه وه گوتمان ، كورد به گك شهره فلو و كه له سهر بدليس و
 عاديلجه وازو ئه رجيش گزيرى شا سماييل بو و كاتى زانى : وا شيخ نه مير
 به دوو هزار چه كداره وه ده ورى قه لای بدليسى دا ده گه ل قزلباشه كانى
 ناوچهى بارگيرى و ئه رجيش دا په لامارى شيخ ميرى داو له گوگ مه يدانى
 بدليسى دوو له شكر ده گزيرك راچوون . هيندهى نه ما بو و شنهى سهر كه وتن
 به ره و روزه كى يان هه لكا ، به لام له سونگهى ناپاكيى محهمه د به گى پازوكى
 (له ئه سله كه دا «مه حمود به گك» نو و سراوه . . . و هر گير) . قزلباشه كان
 سهر كه وتن . بدليسى ده لى : «له م شهره دا روزه كى به كان به زين . شيخ ميرى
 بلباسى و عه لى ئاغاى كورى به رگى شه هيدان يان پوشى و مهردانه له مه يدان
 كه وتن . قزلباشان كه شيخ مير يان ناولى نابوو : قهره به زيد ! لاشه لى نه وو
 كوره كه يان له ناو گوگ مه يدان دا سو و تاند » (۷۶ ، ۴۱۴ - ۴۱۵ ، ۹۷ ، ۵۳۶) .

ئيدى به م په ننگه ، مير شهرهف چه نانى دوزى لى ئالوزاو ديمى دلخواز

له پشت په ردهی ناهومییدی یه وه خوی مه لاس دا . له و سه رو به نده دا ناکوکی
تیوان ئیرانو عوسمانی به چله پوپه ی توندوتیزی و شیرو تیر لیک سوین
گه یشتبوو . مهولانا ئیدریسی بدلیسیش له بهرزه وهندی دهرباری عوسمانی
له پیو میرانی کورددا که وتبووه بانگه شه و چاو وراوو له دژ شا سمایلی
سه فیه وی هان ده دان ، میر شهره ف که بو وهر گرتنه وهی مافی میرایه تپی
پشتا و پشت بو به جیماوی خوی به لاس و پی لاس دا ده چوو ، یه کسه راتی پرا
که لک له م ناکوکی یه وهر گرتی و چند میره کوردیکیشی هینایه سه ر رای
خوی . به پیی «شهره فنامه» میر شهره ف له گه ل چند میره کوردیکی دیکه دا
کاغه زیان بو سولتان سه لیمی یه که م ناردو رای گه یانندی که نه وان ئیدی
له مه و پاش گوئی به فرمانی دهرباری نهون . کاغه زه که یان به هوی محهمه د
ئاغای که لهوکی و مهولانا ئیدریسی بدلیسه وه به دهرباری سولتان گه یاند
• (۷۶، ۴۱۵ - ۴۱۶)

سولتان سه لیم زوری که یف به م کاغه زی میره کوردانه سازبووو له و
هیر شه دا که بو سه ر نازمه رایجانی تاماده کردبوو هاوبه شی کردنیانی سازدا .
بدلیسی ده لئی : «...» له هیر شه سه ر که وتوو که ی سولتان دا له ده شتی
چالدران میر شهره فیش هاوبه ش بوو» (۷۶، ۴۱۵ - ۴۱۶) •

هر له و سه رو به نده دا عه وه ز به گی برای محهمه د خان ئوستاجلووی
فرمانر موای دیار به کر له لایه ن شا سماییه وه به سه ر بدلیس راده گه یشت .
له «شهره فنامه» دا نو سراوه که میر شهره ف له پاش شه ری چالدرانیش له
شه ره که ی دیار به کریش دا که عوسمانی یه کان له دژ قزلباشان کردیان
هاوبه ش بووه له سالی ۱۵۱۶ دا میرنشینی بدلیسی له قزلباشان ساندو ته وه
• (۷۶، ۴۱۷ - ۴۱۸)

به پیی سه رچاوه تورکی یه کان میر شهره ف ددین کاتی که زانی شا سمایل
قزلباشیکی زوری به کو مه گی قهره خانی والیی دیار به کره وه ناردوو به گوئی

مهولانا ئیدریسی بدلیسی کردو له گه‌ل میره کورده کانی دیکه‌دا ریکه‌وت و
به چوار هزار سواره‌وه له ئەخلاته‌وه به‌ره‌و میرنشینی ئه‌رجیش دایان
قه‌لاشت و ده‌ستیکی چاکیان له دژمن وه‌شانده (۳۷۹ ، ۸۵) •

محهمه‌د ئەمین زه‌کی نووسیویه که شا سماییلی سه‌فه‌وی له شه‌ری
چال‌دیران‌دا ژیرکه‌وت و به‌زی • شه‌ره‌ف به‌گی میری بدلیس ئالای
عوسمانی به‌کانی له‌سه‌ر دژو قه‌لاکانی خۆی هه‌ل‌کردو خالید به‌گی برای که
شا سماییل له‌سه‌ر ئەو میرنشینه‌ی کردبوو به‌فه‌رمانه‌وه‌وا ده‌رکرد (۱۱۷ ،
۱۷۶) • بدلیسی به‌پیچه‌وانه‌ی قسه‌ی محهمه‌د ئەمین زه‌کی ده‌لیج ، میری
بدلیس خالید به‌گی برای میر شه‌ره‌ف نه‌بوو ، به‌لکو کوره‌که‌ی سوار به‌گی
پازۆکی بوو (۷۶ ، ۴۰۳) • جگه‌له‌ویش سه‌رکرده‌ی شه‌ره‌که‌ی دیاربه‌کر
محهمه‌د پاشا بیقلی به‌بۆنه‌ی له شه‌ری دیاربه‌کرده‌ی شه‌ره‌که‌وتنه‌وه له‌و نامه‌یه‌دا
که بۆ سولتان سه‌لیمی یه‌که‌می ناردبوو رای گه‌یاندبوو که له‌گه‌ل هه‌موو
میره کورده‌کان‌دا یه‌ک ده‌و به‌یارمه‌تی و کۆمه‌گی میره ئازاو دلیره
کورده‌کانه‌وه دژمنی به‌زاندوو (۹۸ ، ۴۱۸ - ۴۱۹) •

له‌به‌ر رۆشنایی ئەم راستی‌یانه ئیمه قسه‌کانی محهمه‌د ئەمین زه‌کی که
گۆیا له‌سالی ۱۵۱۴دا میر شه‌ره‌ف له‌میرنشینی بدلیس بووه‌و خالید به‌گ
برای ئەو بووه به‌راست نازانین •

سه‌رکه‌وتنه‌که‌ی سولتان سه‌لیسی یه‌که‌م له‌ئازمه‌ربایجان و کوردستان
بوو به‌هۆی ئەوه که بری میرنشینی کورد بکه‌وته بارودۆخیکه‌وه ناچار
گۆی به‌فه‌رمانی فه‌رمانه‌وه‌ایی عوسمانی‌یان بووه‌و سه‌ربه‌و بن • به‌نموونه
میرنشینی بدلیس به‌پتی داوو ده‌ستووری وه‌جاخ به‌میرات گری درا به
میر شه‌ره‌ف • میر شه‌ره‌ف له‌سه‌روبه‌ندی سولتان سه‌لیمیش و سولتان
سلیمانی غازیش‌دا میرایه‌تی خۆی کرد ، به‌لام له‌سۆنگه‌ی مله‌وری و
هه‌رکه بۆخۆیی هه‌مه‌کارانی تورک نه‌ختی نارازی بوو له‌وه‌ش دوودل بوو

مهیلی به لای دهر باری سه فهوی به کاندا دهر بری . ههز له و سه روه بندهدا
ناکوکی و دوو به ره کی که وتبووه یتو سه ر کرده کانی قزلباشه وه و عوسمانی و
ئیران که وتبوونه شیرو تیرلیک سوین . میر میرانی نازه ربایجان ئویلمه
ته که لوویش ئه مهی به هه ل زانی ، له ته ورئز له دژ شاتاما سپی به که م ئالای
سه ربز ئویلی هه ل کرد .

قازی ئه حمه دی قه زوینی که دیته سه ر باسی رووداوه کانی سالی ۱۵۳۱
ده لئ : « ئویلمه ته که لوو له نازه ربایجان جهوت ههزار که س له لایه ن گرانی
خوی گرد کرده وه و یاخی بوو ، به لام ژیر که وتو له پیشان به ره و واتی
داقه لاشت ، پاشان چوو بو و لائی روم (تورکیا) » (۱۰۱ ، ۲۸۶ ، ۲۱۳ ،
۸۳ ، ۱۲) .

ئویلمه بوو به پیاوی حو کوومه نی سولتانی عوسمانی و سولتانیس
سه ره نوئی بو شه ری نازه ربایجانی ناردده وه . به پیی زانیاری سه رچاوه کان
سولتان سوله یمانی غازی له شکرکی سی ههزار که سی به سه ر کرده تی
فیل یاقووب پاشاوه خستبووه ته ک ئویلمه و بو سه ر میر شه ر ه فی میری
بدلیس و عیمادی به ناردبوو (۱۰۱ ، ۲۸۷ ، ۷۶ ، ۴۲۳) .

سوولاق زاده که به کئی له میژوو نووسانی سه دهی ۱۶ هه مه ده نووسی ،
ئویلمه ته که لوو رووی له شا وه رگیرا ، هات بو دهر باری سولتان ،
سولتانیس به هیزکی گه وره وهی بو سه ر بدلیس نارد . ته که لوو کاتی
ویستی بدلیس بگری ، شه ره فخان ، فه رمانه وای پیشوو که له لایه ن شاره
کرا بوو به والیی ئه وی ، کوردیکی له ژماره به ده ری خر کرده وه و دهستی
به شه ر کرد ، به لام له شکره که ی ئویلمه سه ر که وتو شه ره فخان سه ر پردراو
سه ره که ی بو دهر باری سولتان بیدرا (۸۵ ، ۴۸۳) .

به لام ئه و شه رو شوړه ی که له ئیوان ئویلمه و شه ره فخاندا
رووی داوه ، وه ک میژوو نووسه تور که کان ده لئین ، هه روا به سوولکو ساتانی

نه پراوه ته وه • مير شهره في خو دهبه رابه ر دژمن دا كوڤوت ته يار كردوو له سالي
۱۵۳۴ دا چوو بو ته وريزو له شاتاماسپي يه كه م داواي كرد ، يارمه تبي بدها ،
ته ويش كومه گي كرد • مير شهره ف له يه كه م تيك گيران و ليك هه لپرژان دا
سهر كه وتو ئويلمه ي ناچاري پاشه كشي كرد • شا تاماسب ده نووسي :
بدليس •

«ئويلمه بوو به پياوي عوسماني يه كان • شهره فخانني فه رمانه روه واي بدليس
هات بو لاي ئيمه ، فينس نه وسا كاغه زم بو خونكار (۲۵) نووسي ، نه وان
ئويلمه بنيره وه ، ته ويش شهره فخانيان بو ده بيريته وه • بوچي له سهر
ئويلمه و شهره فخان شاياني ئيسلام به شه ريبن • به لام سولتان ائهم پيشنيه اده ي
قوبوول نه كرد» (۱۰۱ ، ۲۸۶ ، ۸۳ ، ۱۸) •

له سهرچاوه كاني نه و سهر و به نده دا وا به ديار كه وتوو كه : «شا تاماسب
بو نازاد كردني ويلايه تي بدليس سهر بازيكي زوري فاردوو وه له ماوه يكي
كه م دا ئويلمه و فيل پاشاي له و ناوه دوور خستو ته وه» (۷۶ ، ۲۸۶ ، ۱۱۳ ،
• (۲۹۳

به پي نووسيني نووسيارى «شهره فنامه» نه مير شهره ف به بو نه ي
ئه م سهر كه وتنه وه پينج يه كي هاتي مير نشيني بدليسي به پياواني شا به خسيوه و
له سهر شهره في شا له نه خلات ئاهه نكيكي ميوانداري به هه يتوه ووتى
گيپراوه • «شهره فنامه» ده ي ، شا مير شهره في خه لات كرد • نازناوي خاني
دايي و به فه رما تيكى شايانه فه رمانه روه وايي بو مور كرد (۷۶ ، ۴۲۸ ، ۴۳۰) •
« چونكه نيازي بنه رته ي ده سه لاتي خونكاراني ئاكار ته رازو هه وي سني
به ره وژورچوني كاروباري پادشاياني خاوه ن شكو : چاوه دي تري و راهي ناني
كومه ليك له سهر ودراته كه نه وانه دايم و ده ره هم له پيناوي بيروپروا
تيكو شاونو له بهر هيچ كو سپ و له مپه ريك دانه ماونو له مه يداني ماندوبونى و
بو نه ترسان له تيچونى گوى چالاكيان له ئامپايان بردو ته وه • له راي

خزمه تگوزاری داو له باری فیداکاری دا هر سووربونو له خاوی و گزی
 دووربونو و هموو سهرمایه ی ژیانیان بو دهرگای جیهان په نامان و باره گای
 گهردون ئاسامان به ختده کهن و به گیان بازی و له خو بو وردن که ندو کوسپی
 سه رپئی ئیمه ته ختده کهن ، له و پاروهه پالووی فه رمانر موایی و گه شه ده ری
 دام و دهمز گای تر وپ به رزی حکومه تمان : سهروه ری میرانی مه زنو پوخته ی
 بنه ماله ی گه وره ، ژیهاتووی ده سته لات داری و به ختیار ی دین و دنیا :
 شهره فخان زور به دلسوزی و پرواوه بهم خانه دانه به رزهمان که هیلانه ی
 سه ربه رزانه په ناهینه و وازی له دوژمن هیناوه و داوینی چاکه و به زه بی و
 پیاوه تی ئیمه ی باداوه و وه زوان حال پیمان نه وشئ :

شیر :

هاتی من نه له بهر ریزه نه زیرو زیوه

ترسی دوژمن منی پیچاوه ته مالی ئیوه

به کوپی به رزو پیرو زمان سه رفراز بوو ، بیگومان به زه بی و چاکه ی
 بی نه ندازه ی شاهانه مان وره ی دل و هیژور پیزی پی ده به خشی و وه ک زانایان
 به ره وانی فه رمو گیانه :

شیر :

په سیوو په نای بیکه سه مالی من

که سیک خو بهاوینته بن مالی من

له کهس با نه ترسی به سویندو به آیین

وه ناکه م له گول کالتری پی بلین

وا نه و میره په نابهره له ژیر سیبه ری دوو بهرو به رپانی ئیمه دا ریگه ی
 دراو پله و پایه ی نازناوی : (خان) ی پیدراو ناومان لی ناوه : شهره فخان !

پیشه وایی کۆیله کانی دیوانی بهرزیشمان پیداو له ریزی خان و میرانی
خودان شانی بهر باره گای سهر بلندا حه ساو کراو ، کراش به میر میران و
فرمانه وای هه موو میرانی کوردستان ، بدلیس و نه خلالت و مووش و
خه نووس و پرای نه و شوینانه ی تریش که ژێردهسته ی میری دهس نیشان
کراو بوون ، به زه مینی پارێزراوی بریکارانی پیروزی شاهانه ی خۆمان
زانی و به و پیاوه شایسته ن به خشی و سهرهه و ساری بگروه بهرده و گیروداری
دنیا داری و دارایی نه و ولاته مان ده ناو مشتێ گرتی گشتی نه و میره نا ، تا
هه میشه وه ک دیژن : (به چاکه کۆیله په یداکه) نه ویش چاکه ی له بهر
چاوبیی و له شارپیی خزمه تی شادا نه مه گدارو دهس به کاربیی و وه ک نوکه ری
چاک و دلسۆز با چاک ی لۆبکا به لاداو بو هیم پته وی و هه م پرهنگی نه وه ند
هه وئ و نه قه لادا که میر و مه زانی هاوسای گشتیان لاسای نه و وه که نو له
سایه ی نه م فیدا کاریه ی ده م له دوو ده م له بهر چاومان په سندر و لامان
خۆشه و یست تر ده بی * ! له سه ر هه موو میر و گزیران و سهر کردانی کوردستانه
که نه م خانه ناوداره به میری میران بزانی و سهر کزی بهر فرمانی بن و هیچ
کات و سات و زه مانی له بهر فرمانی ده رنه چن و خاوه خاویشی لی نه که نو گوئی
بو جار ه کانی شل که نو هه ر پیداو یستیکی بوئی که بو ده و له ت به هره ی بوئی
بوئی پیک بینن * پادشایان و کوپخان و بۆرمپیاگو و دانیش توانی نه و ناو چانه و
سهر کۆمار و خیله وارو ئاز ه لدا ری سهر به وینه گه ره که خانی ناوبراو به
تهرخانی شابزان و فرمانه وایان خۆیه سی و هه رچی ئیژئی وه گوئی بکه نو
لاری و چه وتی ده گه ل نه که ن * نه رکی سهر شانی خانیشه نه رای مسکین و
ژێرده ستان رهفتاری نه وه ند ه خاس وئی : نزای به خیری بو بکه ن ، زۆردار
بئ زۆر بهر خۆ نه داو لاسار هه ژار دانه کرۆژی * تامیری ده رو درا و سیش
چاویکه ری ره چا و که نو به سهر شوپی نه ودا پرۆن *

هه رگا نه م فرمانه جوانه به ئیمزای بهرزو پیرو زمان رازایه وه و
نه خشیندرا نه و فرمان سه پیندرا ، به فرمانی بهرز میانه : خوی بهرز

به زتری کاو هه تا هه تايه بيهیلی و هه میشه ش ده رمین دابین و دهستی که سی
پیرانه گا . . له بیستی سه فهره مانگی ئاخرخیر و له باو خوشی سالی تو سه دو
سی و تو تقیسه را .

(۷۶ ، ۴۲۸ - ۴۳۰) . «وهر گیرانی هه ژار ۷۵۶ - ۷۵۷ - ۷۵۸ ،
شهره فنامه» .

له سالی ۱۵۳۲ دا شاتاماسپ پاش نه وهی که شهره فخانیه به میرمیرانی
کوردستان دامه زرانده ، شه مسه ددینی کوری له گه ل شادا بو نازه ربایجان
نارد .

هه رله و سه رده مه دا ، عوبیدخانی ئویز به گ گه پری له خوراسان
ئالاند بوو ، هه ر کاو نا کاوی هه لی ده کرده سه ری ، شایش خوی بو شه ری
عوبیدخان ناماده ده کرده . له بهر نه وه وای به چاک ده زانی که میر شه مسه ددین
بنیرته وه بو ویلایه تی بدلیس . مه ترسی بو سه ر بدلیس و نازه ربایجان زور
جار له لایهن عوسمانی به کانه وه پرووی ده دا ، له بهر نه وه شا تاماسپ
کاغه زیکی بو شهره فخان نارد و سه رسنووره کانی نازه ربایجانی به و سپارد .
هه روه ها شا هولهل سولتانی عه ره بگی رلووو ئوو هیس سولتان پازوکی و
ئه جهل سولتان قاجار و ئه میر به گ مه حصوودی و مووسا سولتانی فه رمانه وای
ته وریزی له سه رکردانی قزلباش ، به یاریکاری شهره فخان دانابوو .

به پیتی نووسینی بدلیسی ، شا هه ر کاتی پیویست بووی ، ئه م میرانه ی
سه رله بهر خستوو نه زیر فه رمانده ی شهره فخانه وه (۷۶ ، ۴۳۰ - ۴۳۱) .

شا پاش سه رو به رنانی هه موو کاره کانی به ره و خوراسان بزوو تو وه .
بدلیسی ده نووسی : «میر شه مسه ددینی باو کم که ئه م هه موو پرووداوانه ی
بو گیرامه وه ، کاتی له ته وریز گه رایه وه ، شا پیتی گوت : «له شهره فخان
راگه یینه تا له خوراسان ده گه ریمه وه ، له گه ل عوسمانی به کاندایه هه ر

به له شکر تکی پینج هزار که سی به وه له دژمنی به هیز چووه پیشی • له
شارۆکه ی تاتیک دا ههردوو له شکر روو به رووی یهک هاتن • له تیک گیرانیک دا
شهره فخان بریندار کراو برینه که شی زور قورس بوو • نه میر به گی مهحموودی
که نه مه ی دیت ملی له خیانت کاری نا ، ده گه ل ئویلمه ته که لوو ریک که وتو
به م جوړه له شکره که ی شهره فخان تووشی په رت و بلاوی بووو ئویلمه
به سه رکه وت •

به پتی نووسینی بدلیسی له م شهره دا که رۆژیکه خیاندووه (۲۶)
۷۰۰ کهس له له شکره که ی شهره فخان کوژراون • له م کوژراوانه ۵۰۰ بیان
له نه جیوزادانی رۆژه کی بوون (۷۶ ، ۴۳۲) • شهره فخانی میری بدلیس
برینه که ی هیند سهخت بوو پتی مرد • له مهر مهرگی شهره فخان که له میژووی
سیاسی میرنشینی بدلیس دا ده ور تکی گه وره ی گیراوه نهک هه ر له
«شهره فنامه» بگره له سه رچاوه کانی دیکه ش دا زوری له سه ر نووسراوه
(۱۰۱ ، ۲۸۷ ، ۸۳ ، ۲۱) • شهره فخان سی و سی سالی فه رمان په وایی کردووه •
شهره فخان له بدلیس فیر گه تیک و زارۆکخانه تیک (خیریة) و چه ند دوو کاتیک و
ته لاریکی دوو نهومی رۆناوه (۲۷) •

له باسی سه رده می فه رمان په وایی شهره فخان دا له بدلیس ، قسه کانی
«شهره فنامه» و نه وه ی له سه رچاوه کانی دیکه دا نووسراوه لیک تاق و جووت
که وتوون و یهک ناگر نه وه • به نمونه شه مسه ددین سامی خاوه نی
«قاموس» نووسیویه ، که نه م راست ده کا (۲۸) ، ده لیج ، شهره فخان له
پیشان بووه به پیاوی سولتان سه لیمی یه که م ، پاشان شا سمایلی یه که م ،
دو وایی له سالی ۱۵۳۲ دا بووه به په یره وی سولتان سوله یمانی غازی
(۸۱ ، ۱۲۳۹) •

وه کوو له سه رده وه گوتمان ، چ به پتی «شهره فنامه» و چ به پتی
سه رچاوه کانی دیکه شهره فخان له پیشان بووه به په یره وی شاسمایلی

یه کهم ، پاشان سولتان سه لیبی یه کهم ، پاشتر سولتان سور له یمانی غازی و له
دوادوای ته مه نی دا بوو به گوئی به فرمانی شا تاماسپی یه کهم .

قازی نه حمده دی قه زوینی به دهم باسی رووداوه کانی سالی ۱۵۳۱ که وه
ده نووسی : «ئویلمه ته که لووی میرمیرانی دیار به کر له گه ل فیل پاشادا
هه لیان کرده سهر شهره فخانی میری بدلیس و عیمادی یه که خه رج و باجیکی
زوروزه و ونده ی به دیوانخانه ی شا ده دا» (۱۰۱ ، ۲۸۶) . گونا پادی ده لی :
«شهره فخانی کورد که سهر به بنه مالهی سه فه وی یان بووو هه موو سالی
خه رج و باج و دهس و دیاری یه کی زوری به خه زینه ی شاده دا ، له شای
پاگه یانده که ئویلمه ته که لوو له گه ل فیل پاشادا هه لیان کردو ته سهری»
(۱۱۳ ، ۲۹۴) .

له نووسینی هم میژوو نووسانه که هاوسه رده می شهره فخانی بدلیسی
بوون نه نجامیکی ناوها به دهسته وه دی که شهره فخان پیش هه وه ی ئویلمه
ته که لووو فیل پاشا هه لی که نه سهر بیوو به گوئی به فرمانی دهر باره ی
سه فه وی یان ، که چی بدلیسی نووسیویه که : «خه به ری به سی هه زار که سه وه
هه ل کرده سهر بدلیس به سهر کردایه تی فیل یاقوو به وه شهره فخانی زور
نارده حت کردو هه رچه ند دیاری یه کی زوری بو سهرای سولتان ناردو گوئی
به فرمانی خوی بو سولتان دهر بری ، به لام هیچ دادی نه داو چیی
لی و هچه نگ نه که وت» (۷۶ ، ۴۲۳) .

ئیدی به م ته رزه له نووسینه کی بدلیسی وا به دیارده که وی که
شهره فخان هه ر کاتی مه ترسیی دژمن ته نگلی پی هه ل چنیوه ، با دوودلیش بوو
بی ، چۆته پال عوسمانی به کان و بووه به گوئی به فرمانی هه وان ، به لام هه ر که
به ره ورووی مه ترسیی عوسمانی به کان بوته وه چۆته پال شا تاماسپ و بووه
به گوئی به فرمانی ده ولته تی سه فه وی .

بدلیسی بو خوی له کتیبه که ی دا هم مه سه له یه ی به تیرو ته سه لی

روون کردۆتوهوه ، دهلیج : «ئویلمه ته که لوو سه بارهت به وه که له گهڵ
شهره فخان دا دژمنایه تیی هه بوو ، سولتان غازیی له دژراست کردۆتوهوه»
• (۷۶ ، ۴۲۰ ، ۴۲۴)

له بهر ئه وه ئه و زانیاری یه ی له «شهره فنامه» دا ، که یه که سه رچاوه ی
میژووی کورده نووسراوه ده بی به راست و دروست بزاندری • فریج که
میژووی میرنشینی بدلیسی پشت به «شهره فنامه» نووسیوه ، دهلیج ، شا
سماییلی سه فهوی یه که م له پاش مردنی شهره فخان (سالی ۱۵۳۳) خالید
چۆلاقی کرد (۲۹) به میرمیرانی کوردستان (۷۶ ، ۳۶۸) • که چی بدلیسی
نووسیوه وهختی خۆی شا سماییلی سه فهوی خالید چۆلاقی له سالی ۱۵۱۲ دا
کردبوو به میرمیرانی کوردستان (۷۶ ، ۴۳۵) • فریج لیڤه دا نه که هه ر به
راست و دروستی له و رووداوه که له «شهره فنامه» دا نووسراوه ،
وردنه بۆتوهوه ، بگره ئه و فهرقی مردنی ئیوان شا سماییل و مردنی شهره فخانیشی
له بیر کردوووه • چونکه شا سماییلی سه فهوی له سالی ۱۵۲۴ دا مردوووه ،
هه رچی شهره فخانه له سالی ۱۵۳۳ دا مردوووه • هه ر ئه م میژوونوو سه
رووداوی ژنه یانی کوره که ی شهره فخانیشی ، که ناوی شه مسه ددینه پشت
به سه رچاوه که ی خۆی به راست و دروستی نه نووسیوه • ئه و نووسیویه ،
شهره فخان له کیژی عه لی به گی ساسۆنی ته نها هه ر کوریککی هه بووه که
ئه ویش شه مسه ددینه • پاشان فریج دهلیج : «ئه م کوره له دواپی دا کچی عه لی
به گی هه زۆیی (عه لی به گی ساسۆنی - ش • م •) هیئا » (۹۷ ، ۳۶۸) •

«شهره فنامه» خۆی دهلیج میر شه مسه ددین که کوره تاقانه ی میر
شهره فخان بووه له کیژی عه لی به گی ساسۆنی بووه • شهره فخان کچی
مه مه د به گی هه زۆیی بۆ ئه م کوره ی هیئاوه (۷۶ ، ۴۳۴) •

دهینی به م جۆره ئه و زانیاری یانه ی له کتیی «کورد» ی فریج دا
نووسراون له گهڵ ئه و سه رچاوه یه دا نووسیاره که ی پشتی پی به ستوووه چه ند

لینک تانک و جووتن و به هیچ جووری ناچنه وه سه ریهک .

به پیتی هموو سه رچاوه کانی نهو سه روه بنده ته که لووی یه کان که سه فهوی یه کان به کومه گکو یارمه تیی وانه وه ده ستیان به قلفی فه رمانره وایی یه وه گرت تورکمان (۵۹ ، ۱۲۵) . به لام کتیبی « میژووی نازره بایجان » ده لئی ، ئولامه به گکو ناوی (ئویلمه - ش . م) که یه کئی بوو له میره کوچهری یه کانی کورد له سالی ۱۵۳۱ دا له دژی شا تاماسپ یاسی بوو (۳۴ ، ۲۵۱) . به پیتی سه رچاوه کان ئویلمه ته که لوو به میره کورد له قه له م دان به هیچ جووری راستنی یه و پیتی تی ناچی .

میژووی دوایی میرنشینی بدلیس به میر شه مسه ددینی کوری میر شه ره قخان ده ست پئی ده کا . به لام فه رمانره وایی میر شه مسه ددین زوری دریزه نه کیشا . بدلیسی ده لئی : « میر شه مسه ددین له پیشان له جیتی بابی بوو به فه رمانره وای بدلیس ، به لام زوری پئی نه چوو له تاو پئی به زهیی سولتان سوله یمان غازی نیشتمانی خوی به جی هیشت » (۷۶ ، ۴۳۸) .

له « موشه ئاتی سه لاتین » دا باس و خواسی نهو رووداوانه ی که له سه رده مه دا له ناوچه کانی بدلیس و نه خللات روویان داوه به به ربلاوی یه وه نورسراوه . نهو کتیبه ده لئی : « له سالی ۱۵۳۵ دا قه لای بدلیس گیرا و غازی قران به گکو لهو قه لایه دا دامه زرا . هر لهو ساله دا ئولامه (ئویلمه) پاشا داوای ناوچه ی نه خللاتیشی کردو نامه ی بوئ نه وی نارد . دایکی میر شه مسه ددین ، فه رمانره وای بدلیس کیلی قه لاکانی هینا دای به ئولامه پاشا » (۹۸ ، ۵۹۶) .

کاتب چه له بی نووسیویه که : « له سه رده می سولتان سوله یمان دا نه خللات ، که یه کئی له ویلایه ته کلنی کورد بوو گیرا » (۱۰۳ ، ۶۹۶) . باس و خواسی له ده ست میرانگرائی راسته قانی خورده رچوونی میرنشینی بدلیس له سالی ۱۵۳۵ دا له شیوه ی ویلایه تیک دا گیرسانه وه ی به ده ستی

دهولته تی عوسمانی یه وه له سه رچاوه کاندای زوره . نه م میرنشینه ۴۳ سال
(۱۵۳۵ - ۱۵۷۸) به دهست بیانی یه وه بووه له سالی ۱۵۷۸ ، له سه ردهمی
سولتان موراد خانی سی به م دا دراوه ته وه به شه ره فخانای بدلیسی ، که
نووساری کتیبی «شه ره فنا مه» یه . میژووی سیاسی نه وه سه رده مه ی
میرنشینی بدلیس تا بلی ناله بارو له کیش به دهر بووه . بدلیس خوی و
ناوچه کانی نه خلالت و مووش و خووسی سه ر به بدلیس به دهست قزلباشان ،
ته نانهت به دهست شه مه ددینی بدلیسی خوی چه ندین جار تالان و پرۆکراون
• (۵۸ ، ۸۳)

شه ره فخانای بدلیسی ده نووسی ، له بهر نه وه ی به دانای کتیبی
«شه ره فنا مه» وه سه رقال بووه بو چاکه ی شه مه ددینی کوری دهستی له
کاروباری میرایه تی هل گرتووه . (۷۶ ، ۴۵۶ ، ۹۷ ، ۳۸)

هه روه ها دهر باره ی له سالی ۱۵۸۸ - ۱۵۹۶ دا چوونه سه رته ختی
فرمانه وایی شه مه ددینی کوری میر شه ره فخانای بدلیسی له «شه ره فنا مه» دا
زانباری زور هه یه . به لام له مه ر میژووی فرمانه وایانی بدلیس له پاش
شه ره فخان خوی و هه روه ها له مه ر میراتگرانی دیکه ی شه ره فخان جگه
له سه رچاوه کانی دیکه له شوینیکی تر تووشی هیچ باس و خواستی نایه ن .
چونکه بدلیسی له کتیبه که ی دا ته نها هه ر باسی شه مه ددین به گی
کوره گه روه ی ده کا .

ئیسکه ندهر به گی موئشی دهر باره ی پرووداوه کانی سالانی ۱۶۰۵ -
۱۶۰۶ نووسیویه ، ده لی : «چه ند میره کوردی هاتوونه دهر باری شاعه باسی
یه که م و بوون به گوئی به فه رمانی سه فه وی یان . نووسیاری ده لی ، فرمانه وای
بدلیس ، زیانه ددین خانی کوری شه ره فخانیش له لایه ن شاوه خه لات کراو
ریگه ی درایی بگه ریته وه سه ر میرنشینه که ی خوی (۴۷ ، ۷۲۱)

جه لاله ددین محه مه دی مونه ججیمی یه زدی له و کتیبه ی دا که ناوی

«تاریخ عباسی» به له باسی پرووداوه کانی سالی ۱۶۰۸ دا ده لئی : «شهره فخان له سالی ۱۶۰۸ دا دهسته یی کورد به سهر کردایه تیی ئایدن به گی کوری بو تالان کردنی نه خچه وان ده تیری ، به لام بویان به سهر ناچی» (۲۷۸ ، ۵۷) .
بی گومان ، دوور نی به ئایدن به گ ، کاتی شهره فخان فه رمانره وای نه و ناوچه به بو ، له گه ل نه و ناوچه به دا ئاشنا به تیی په یدا کردیی و سهر کردایه تی کردنی نه و دهسته کورده ی که نیازی تالان کردنی نه خچه وانیان هه بووه ، له لایه ن سولتانی عوسمانی به وه پیی سپی درابیی .

ئیدی به م جووره به پیی سهر چاوه کان ، جگه له شه سه ددین که شهره فخانی بدلیسی خوی له «شهره فنامه» دا باسی کردووه ، وا دیاره دوو کوری دیکه یشی به تیوی زیانه ددین خان و ئایدن به گه وه هه بوون و نه راستی به شمان بو ئاشکرا بوو . ئیسکه ندهر به گی موئشی ده نووسی ، ته که لوو پاشا (مجه مه د پاشاشی پی ده گو تری) ی به ۱۲ هزار شه پرکری کورده وه هه لی کردو ته سهر نازه ربا یجان . نه و ده لئی : «زیانه ددینی کوری شهره فخانی فه رمانره وای بدلیس که به کچی له میره کورده کان بوو به گوئی پاشای نه کردو بی نه وه ی ئیزی لی وه ربگری بوو سهر میرنشینه که ی گه راپه وه» (۴۷ ، ۹۲۳ ، ۶۹ ، ۲۱۰) .

ژان بائیست تاقیرنی دنیا گه ری فه رهنسزی که له پاشان له کوردستان گه راپه وه له یادداشته که ی دا که به ناوی «سفرنامه تاقیرنه» وه ی نووسیوه و بوخوی به شه خسی به دیداری میری بدلیس گه یشتوره زوری له مهر میرنشینی میری بدلیس نووسیوه (پروانه : گوئاری کوری زانیاری عراق دهسته ی کورد ، سالانی ۱۹۷۸ - ۷۹ - وه رگیی) تاقیرنی له باره ی به دیدار گه یشتنی میری بدلیس و دیاری به یه کدی پیشکیش کردن و پیشکه وه قاوه خوار دنه وه ی به دوورودریژی دوواوه (۲۸۰ ، ۷۳) . که چی نه م گه ری ده رۆژاوی به نه م سهر و به نده (۱۶۳۲ - ۱۶۶۶) ، واته نه و کاته ی بو میرنشینی

بدلیس چووه ، ناوی فرمانروای ئەم میرنشینهی نه نووسیوه ،
به لام ئیمه ئەم باس و خواسه له گهشتنامه که ی گه ریدهی تورکی
به ناوبانگی سهدهی ۱۷ هم ، ئەولیا چله بی دا به دور دریزتر
ده توانین بخوئینهوه . به پیتی نووسینی ئەم نووسیاره فرمانروای
میرنشینی بدلیس له یوه نندی سهدهی ۱۷ هم دا ئەبدال خان بووه (۲) .
ئەم نووسیاره بو خوی به شه خسی له موساده ره کردنی سهرتۆپی دارایی و
شمه کی مالی ئەبدال خان دا له لایهن ئەحمەد پاشای والیی وانه وه به شدار
بووه وه له م باره وه باس و خواسی سهیری نووسیوه (۴۸ ، ۲۱۹) .

محهمەد مەردۆخی کوردستانی که یه کی له میژوونووسانی هاوچه رخه ،
ده لێ ، له سالی ۱۸۳۳ دا شه ره فخانی میری بدلیس له دژ تورکیا (دهوله تی
عوسمانی - وه رگێ) راپه رینیکی گه و ره ی کردووه و داوای سه ره بخۆیی
ده کرد (۱۱۴ ، ۶) .

ف . نیکیتین به دیاری ده خا که میرنشینی بدلیس له سه ده کانی ۱۶ -
۱۷ و ۱۸ دا ناوبه ناو سه ره به عوسمانی نه بووه . ته نانه ت له یوه نندی سه ده ی
۱۹ هم دا حوکومه تی عوسمانی کاتی ویستی میرنشینه کانی کورده واری
هه ره به جارێ هه ل گری ، له پیشان (له سالی ۱۸۴۹ دا) شه ره ف به گی میری
بدلیسی بو ئەسته مبول بردو پاشان میرنشینی بدلیسی به حوکومه تی
عوسمانی به وه به ست (۲۳ ، ۲۴۸) . به پیتی نووسینی میژوونووسانی ئەم
دوایی یانه میرنشینی بدلیس هه مان سال له لایهن چیگرانی شه ره فخانه وه به
نیوه سه ره بخۆیی به رپوه براوه .

ئیمه باس و خواسی دوامیژووی ئەم میرنشینه ده توانین له کتیبه که ی
محهمەد مەردۆخ دا بخوئینه وه . ئەو نووسیویه ، له سالانی ۱۹۱۳ - ۱۹۱۴
له ویلایه تی بدلیس یاخی بوونی به سه ر کردایه تی مه لاسه لیم و شه ها به ددینه وه
ده ستی پێ کرد ، به لام هیزی چه کداری حوکومه تی عوسمانی یاخی بوونه که ی
سه رکوت کرد . مه لاسه لیم له بدلیس په نای وه به ر کونسولگاری

رووس برد . کاتی شهری گهره دی جیهان دهستی بی کرد هیزی تورک
درفه تی هینا ، کونسولگری به که ی تالان کردو مهلا سه لیم له سیداره
درا (۱۱۴ ، ۹) .

ئا بهم رهنگه ، میژووی سیاسی میرنشینی بدلیسیش وهک میژووی
میرنشینه کانی دیکه ی کورد به درژیایی سه ده کان بووه به میژووی خه بات و
تی کوشان له پیناوی سه ره به خۆیی دا . بی گومان ئەم خه بات و تی کوشان و
شهرو شوپرا نه یه کچی لهو هۆیا نه یه که بارودۆخی ژیا نی ماددی زحمه تکیشانی
میرنشینی بدلیسی ناله بارو سهخت کردبووو له پیش سه ره به خۆ گه شه کردنیان دا
بوو به کۆسپو سه له مووت . ههر له سۆنگه ی ئەهه بوو که میرنشینی
بدلیسیش به دهردی میرنشینه کانی دیکه ی کورد چووو سه ره به خۆیی
خۆی له ده ست داو بوو به یه کچی له ویلا یه ته کانی تورکیا .

ده ستووری فه رمان ره وایی و کار به ری ووه بو دنی میرنشینه که :

له سه ده کانی ۱۵ - ۱۶ دا خانه دایتیی (وه جا غلق) که وهک له هه موو
میرنشینه کانی کورده واری دا باو بووه له میرنشینی بتلیسیش دا
کار به ده ستایه تی به کی به رزو زه وی وزارتکی تایبه کاری فه رمان ره وای ئەو
سه رده مه بووه و پشتا و پشت له باو که وه بۆ کور به جی ده ما . که باو ک ده مرد
ئەم کار به ده ستایه تی به به کور به گهره دی ده میژوورا . ئەم کاره له به ری تو بردنی
میرنشینه که دا به وردی جی به جی ده کرا . که فه رمان ره وایی کی تازه داده نرا ،
فه رمان ره واکه بۆ خۆی لهو گه نم گردی به به ته ته ته نه و سه نه ته یه دا که
نه جیو زادانی هۆزه کان ده یان گیرا به شداری یان ده کردو سه ره له به ری ئەه ندامانی
هۆزه کان به ده ست ماچ کردنی فه رمان ره وای نوئ گوی به فه رمانیی خۆیان
دهرده بری و پیرو زبایی یان لی ده کرد .

وه زفه ی به رزی فه رمان ره وایی پیشان به سه رکرده شه رکه ره کان ،

پاشان به و نه جیوزاده کوردانه دهدرا که له شهردا به سهر تیره و هۆزه
کورده کانی دیکه دا سهرده که وتن * ئەم پایه و مایه یه ش ته نها بهر نه جیوزادانی
ئەو تیره و هۆزانه ده که وت که له هه موو سهریکه وه ، له چاو تیره و
هۆزه کانی تر له سهر و وترو له بهر ترو زه برده ست تر بوون ، ههر له بهر ئەمه یه
که هۆزی پۆژه کی که زۆربه ی نیشته نی یانی میرنشینی بدلیسیان پیک ده هیئا
به درێزایی چه ندين سه ده ههر ئەوان فهرمانه وای بدلیس بوون .

ئەم جۆره تیره و هۆزه به هیزانه له تیو کورددا عه شیره تیان پینی ده گو ترا .
له بهر ئەمه سه رو که کانی ئەو ورده تیره و هۆزانە ی له چوارچیوه ی
میرنشینه که دا بوون مافی رادانیان ته نها بۆ ئەندامانی هۆزه کانی خۆیان
هه بوو ، به لام سه رو کی عه شره ته گه وره که مافی رادانی بۆ هه موو تیره و
هۆزه کانی ژیرده ستی هه بوو ، واته ئەم ده ستی به سهر هه موو یان دا ده رویشته .
ههر بۆیه که ئەم جۆره سه ره ک هۆزانه له ژبانی نه ته وه ی کورددا ده ورێکی
گه وره یان ده گێراو ده یان توانی به ههر لایه کیاندا ئاره زوو لیج با ، رایان بده ن .

ئیدی به م جۆره ده بینین بنه مای کومه لایه تیی میرنشینی پادشایه تی بابته تی
ره های بدلیس سه رکرده ی تیره و هۆزه جۆرا و جۆره کان و به تایه ت ئەندامانی
ئەو تیره و هۆزانه پیکیان ده هیئا . ههرچی ده زگای به رزی فهرمانه وایی و
کاربه رتیه بردن بوو بریتی بوو له کۆرچی که به به شداری کردنی نه جیوزادانی
تیره و هۆزه کان پیک ده هات . له م کۆره دا ته نها ههر نه جیوزادان مافی
به شداری تیدا کردن و راویژکردن و رادانیان هه بوو . چینی فره وانی
زه حمه تکیشی هۆزه کان له م مافه پینی به ش بوون . وا باو بوو فهرمانه واکه
ههر خۆی ده بوو به ده مره استی کۆره که و ئەو رتیه رایه تیی بۆ گرتنی
کۆره که ده کرد کاریکی ده خرایه پیشی کات و کارنامه ی بۆ دیاری نه ده کرا .
کۆر به فهرمانی فهرمانه و ده گیرا ، کاری له جۆری شه رچاردان و په یمانی
ناشتی به ستن که سه رو کاری به مردن و ژبانه وه هه بوو ، ده خسته راویژو

وتووژموه (۷۶ ، ۴۳۱ - ۴۳۳) • هەر بریاری له و کۆرهدا درابا ده‌بوا
 ئەندامانی هۆز سەرله‌بەر به ناچاری جی به‌جیی کهن • ته‌نانه‌ت زۆر کاری وا
 هه‌بوو فه‌رمانه‌وا گوئی به‌که‌س نه‌ده‌داو هەر بۆ خۆی بریاری له‌سه‌رده‌داو
 جی به‌جیی ده‌کرد • بینباشی و کاربه‌ده‌ستی گه‌وره‌ی دیکه‌ فه‌رمانیان له
 فه‌رمانه‌وا خۆی وه‌رده‌گرت • بۆ ناو‌بژی کردن و تیوان سازاندانی
 کو‌یخادی و خه‌لك و خوای دیکه‌ی گون‌دان له‌کاتی تیوان تیک‌چوون و
 شه‌روه‌رادا پیاوی کاربه‌ده‌ست و خه‌رج و باج‌گری هه‌بوون • له‌سه‌ده‌کانی
 ۱۵ - ۱۶ دا له‌میرنشینی بدلیس دا ده‌ستوورینکی ئاوها به‌ریوه‌ده‌برا • هیزی
 چه‌کداری میرنشینه‌که‌ ئەندامانی ئەو تیره‌و هۆزانه‌ پیکیان ده‌هینا که‌ سه‌ر
 به‌میرنشینه‌که‌ بوون • هیزی چه‌کداری هەر تیره‌ی نه‌جیوزاده‌ی تیره‌که‌ی
 خۆی سه‌رکردایه‌تی ده‌کرد ، به‌لام سه‌رله‌به‌ری هیزی چه‌کداری میرنشینه‌که‌،
 میر بۆ خۆی سه‌رکردایه‌تی ده‌کرد • ژماره‌ی هیزی چه‌کدارانی میرنشینی
 بدلیس بی سنوور بوو • چونکه‌ له‌کاتی شه‌ردا هەر مه‌ترسی بیک هه‌ره‌شه‌ی
 له‌میرنشینه‌که‌ ده‌کرد ئەندامانی تیره‌و هۆزه‌کان به‌وردو درشتیا‌نه‌وه ، وه‌ك
 تا‌که‌ که‌سی هه‌ل‌ده‌ستان • له‌باری وادا مه‌لاو فه‌قی و ته‌نانه‌ت ژانیش ده‌ستیان
 ده‌دایه‌ چه‌ك و دا‌کوکی بان له‌میرنشینه‌که‌یان ده‌کرد •

به‌پیتی «شه‌ره‌فنامه» رووداوی وا له‌میرنشینی بدلیس زۆر جار
 رووی داوه (۷۶ ، ۳۴۵) •

هیزی چه‌کداری میرنشینه‌کانی کورد پیش ئەوه‌ چه‌کی ئا‌گ‌رداریان
 وه‌چه‌نگ که‌وی زۆریان که‌لك له‌چه‌کی ساردی وه‌ك شیرو مه‌تال و تیزه
 وه‌رده‌گرت • کورد تیزه‌ی له‌چه‌کی دیکه‌ له‌سه‌رووتره‌وه‌ داده‌نا •
 نه‌جیوزاده‌و میرانی کورد زۆر جار هەر بۆ جوانی هه‌تیان‌ده‌گرت و خۆیان
 پێ‌ده‌پازانده‌وه • به‌لام پاشان کورد که‌لکی له‌چه‌کی ئا‌گ‌ردار وه‌رگرت •
 وه‌ك بدلیسی نووسیویه ، شه‌ره‌فخانی میری بدلیس له‌سالی ۱۵۳۲ دا

رۆسته م به گى مېرى حه كارى به تفهنگ كوشتووه (۷۶ ، ۴۳۶) .
ئىدى به م جۆره فه رمانزه وایى ورده دهره به گى ره های كورد له
بدلیس ، له سه دهی ۱۵ - ۱۶ هم دا هاتبووه گۆرئى و له سه ريكه وه
سه ره خۆیى پشته و پشت بۆ به جیماوى فه رمانزه وای ده پاراست و له سه ريكى
دیکه وه ئەندامانى تیره و هۆزه كانیشى له مه ترسى ده پاراست له بهر ئەوه
رئز له فه رمانزه واگرتن و گۆئى به فه رمانى مېرو خودانى ئیل و عه شیر شیوهى
په رستىكى تايه كارى به خۆوه ده گرت . هه ر له سۆنگه ی ئەمه يشه كه
له چه رخ و چاخه كانى دواىى دا هه ر ئەو فه رمانزه وایانه بۆ خۆيان ئیوى
شیخ و مه لایان له خۆ ناوه و ده سه لاتی سیاسیش و ده سه لاتی ئاینیشیان
له ده ستیان دا په ك خستووه .

به ره تى مېرئشینه كه له كه له كه بوونى سه رومت و سامانى پیک ده هات
كه به شیوهى ملكايه تى تايه كارى زه وى وزارى ورده دهره به گۆ
داووده ستوورى چه وسانده وه كه ، كه به و شیوه ملكايه تى په پشت
ئه ستووربوو ، يا وه ك فه ی . لىنن بلىن ، به « چه وسانده وه ی چىنى
چه وسیندراو » كه ئاغاكان بۆ به رژه وه ندى خۆيان لىیان بارده كردن ، ده بوو
شه ر وشۆریشیان بۆ بكن .

بنكه ی زین

پهراویز

(تجربینی : مهر پهراویزی به ناوی «م. جه میل» هوه نووسراوه ، به کوردی به کهی خو به تی ، به کوردی به کهی وه رگیتی نی به) .

- (۱) ئەمیر شەرەف نووسیویە : «جان پۆلاد ماوهی تەمەنی لە ۹۰ سال تێپەری و گەیی بە دەورووبەری صەت سال . وهك و تراوه ، له مندالانی قیرینه (۷۰) ی هه بوون . بهشی زۆریان پاش ئه وهی بارپوون هه به گهنجی گیانیان سپاردوه» (۲۹۲) . شەرەفخان باسی ئه وهی نه کردوه له شەرەف پۆلادا کوژرابن ، که شهسی محهمەد ئه وه به نموونه دینیته وه (پۆژبه یانی) .
- (۲) له «شەرەفنامه» دا بهم چۆرەیه «شاه طهماسب خویشی نزیکه ی بیستوسی کهسیکی له دهرباریانی تیره که گوشت» (۴۰۳) (پۆژبه یانی) .
- (۳) «خه لکیکی زۆر له کوردی چه مه شکهزه ک . . . دوورخرانه وه» ئەم قسانه له شەرەفنامه دا نی به (پۆژبه یانی) .
- (۴) له بهر ئه وه یان غازی یا قانونی یان پێ گو توه ، چونکه له سه ره تای سه رده می فه رمانه یی دا پێ یاساو ده ستووری تازه داندراون ، پروانه : (۷۴ ، ۱۳) .
- (۵) (حه زۆ) ساسۆنیشی پێ ده گو تری . پروانه : (۷۶ ، ۶) .
- (۶) «به لێنو گفتیکی چه وری به ئیبراهیم به گه و قاسم دا . . .» ئەم عیبارته له شەرەفنامه دا بهم چۆرەیه : «که قه لاکانی ئیبراهیم به گه و برای گه مارۆدران ، ئیبراهیم قاسم به گی برای نارد که داوای ئاشتی لێ بکات . قاسم چوه لای خوسره و پاشاو داوای لێ کرد ده وری قه لاکه به ربه دن . خوسره و پاشا به لێنی دا یج به و مه رجه ی ئیبراهیم به گه خو ی دا به ده سه ته وه ، ئنجا ئیبراهیم ئەمیر خانی برای نارد ، به لام خوسره و پاشا به فه رمانی سو لتان ، قاسم به گی گوشت و فه رمانی دا ئەمیریش بکوژن ، ئەمیر هه وائی بیست و خۆی گه یانده (حه کاری) و پاشان که وته شه رده و ، ئنجا به ره و لای سه فه وی یان هه لات . پاش چهند سالێ دووباره په نای هینا به وه لای سو لتان سوله یمان (۵۶۷ - ۵۷۰) (پۆژبه یانی) .
- (۷) ئەو سه رده مه فه رمانه وایی له لورستان دا به ده ست تیره ی کورده وه

بوو . پروانه : (۱۰۰) .

(۸) عوسمانی به کان به سه رۆکی په لی ئینزیباتی یان ده گوت (میرلیوا) .

(۹) خهروار نزیکهی (۱۲۰۰) کیلوگرامه .

(۱۰) سولتان محهمه دی سنجی بهم تاد ...

ئهم باسه له شه ره فنامه دا نی به ... ئه وهی که سولتان محهمه دخانی

سنجی بهم کوشتی « فهرهاد پاشا » بوو نه وه که « ئیبراهیم پاشا » پروانه :

(قاموس الاعلام : سه رگوزه شتی سولتان محهمه دخانی سنجی بهم) .

(۱۱) ئۆروج به گی به یات ئهم قه لایه ی به ناوی « کاردوکیان » وه نووسیوه و

ده لیج یه کیکه له قه لای کونه کانی کورده واری . پروانه : (۶۶ ، ۱۰۵) .

(۱۲) « شه ره فنامه » ده لیج : « چوار هه زاری خه لکه که ی ... ئهرمه نی بوون »

هه واتی وه ما له شه ره فنامه دا نی به . ناوی ئهرمه نی له م لاپه ره یانه دا

هاتووه : (۴۴۷ - ۴۵۴ - ۴۶۲ - ۴۶۴ - ۴۹۶) ، به م جوړه :

۱ - دانیشتوانی شار زۆریان ئهرمه نین .

۲ - له ده وروبه ری (ئه خلالت) صه ت مانی ئهرمه نی له گونده کانا نزیک

به یه کن .

۳ - له خود شاری بتلیس دا بیست خیزانی ئهرمه نی له به شی وه قفدان .

(۱۳) شه مه ددین سامی نووسیویه « ئهم میرنشینه ۱۷۲ گوندو سنج هه زار

که س بووه و سنجی به کیکی خه لکه که ش ئهرمه نی بوون » ئهم هه واته دوو

هه له ی تیج که وتووه :

۱ - شه مه ددین سامی نووسیویه : دانیشتوانی شاری بتلیس (۱۵)

که سن . دوو به شیان کوردن و سنجی به کیان ئهرمه نین .

۲ - سه رۆمتری قه ضای بتلیس (۳۰) هه زار که سه . به شی زۆریان

کوردی موسولمانن و ۱۷۲ گوند سه ر به وین ، (۱۲۳۹ / ۲) .

(۱۴) سه رده مانجی به سه رۆکی بنه ماله ی سامانی یان ده گوت کیسرا . خوسره و

ئه نوشیروانیش له م بنه ماله یه یه .

(۱۵) باسی سولتان جه لاله ددین دوورودریژ له کتیبی « جهان گشای جوینی » دا

هاتووه ... هه روده ها « ابن الاثیر » له « الکامل » دا نووسیویه : جا بسۆ

راستی : « جه لاله ددین هه رگیز نه بووه به زاوای « مه لیک ئه شه ره ف » .

به لکو هه رددوکیان به رودوا له و لایه نه وه - که داوین پیسی پین ده وتری -

کاری خراپیان ده رباره ی یه ک کردوه ، ئه گه ر (ئه شه ره ف) راست بچ

(مورسا کوری مه لیک عادیلی ئه ییوزبی) ناوی براکانیشی « نجم الدین » و

« غازی » بووه . ئهم ئه شه ره فه خاوه نی هه موو « جزیر » بووه تا « جه له ب » .

به لام ئه گه ر وه کوو « ئهمیر ئه شه ره ف » خۆی لاف لی ئه دا ، ئهم ئهمیر ئه شه ره فه

بتلیسی بووبی و براکه ی ناوی « مجدالدین » بوو بچ . ئه وه یان له « بیچ

سه رچاوه ییکی میژووی ترا پالپشت نه کراوه . له م گروداوانه شا ته نیا

دوو جار ناوی «بتلیس» هاتووہ :

۱ - حاجب حسام الدین علی حمادی خەلکی موصل ، کہ لە بنەرەتا بە بنەمالەیی «ظفان ارسلان» بە ناوبانگ بوون ئەمە سەرداری بتلیس بوو .

۲ - ئنجا «بکتر» سەیفەددین ، خێوی (خەلات) لیتی داگیرکردوو ، بەلام ئەوەی کہ ئەمێن زەکی بەگ دەلی : دەستی یەکەم ئەمیری بتلیس «عیزەددین عومەر جەکاری» لە فەرماندەکانی (مەلیک ئەشرف) بوو بچ . شتی وەما لە «الکامل» نی یە .

(۱۶) باسەکی «حاج شەرەف بتلیسی» لە کتیبەکی «شەرەف عەلی یەزدی» دا چاپی ئۆزبەگستان لاپەرد (A ۲۵ - ۵۳۷) بەم جۆرە یە : «ئەمیر تەیموور ولاتەکی شەرەفخان بە هەموو سەرپەوێ و دەورووبەر یەو دایەو و شیرو کەمەری زیریشی خەلات کرد .»

«شەرەفنامە» کہ باسی (ضیاءالدین) ییش دەکا و دیارە : ئەمیر ضیاءالدین کوری شەرەفخان بوو بچ و لە خزمەت باوکی دا چوو بچ بوو دیتنی ئەمیر تەیموور ، بەلام (عەلی یەزدی) لەبەر ئەوەی لە خزمەت باوکی دا بوو ، ناوی نەبردوو . (رۆژبەیان)

(۱۷) خوندەمیر ناوی بدلیسی بە «بیلیسی» نووسیو ، کہچی «بیلیس» لە کوردستان ناوی گوندیکە لە ویلايەتی جەکاری . پروانە : (۷۶ ، ۳۵۸) .

(۱۸) بۆژبە زانیاری وەرگرتن لەمەر سیورغال پروانە : (۲۴ ، ۶۴۵ - ۱۸۳) .

(۱۹) ئەسکەندەری قەرەیوسف هاتە «باکەش» .

دەستی هەڵبەو (باکری) بچ کہ شاریکە سەر بە (ئەخلات) .

(رۆژبەیان)

(۲۰) شەرەفخان باپیری نووسیاری «شەرەفنامە» یەو باوکی ناوی شەمسەددین خانە .

(۲۱) لەبارەیی ژندانی قەرەیوسف بە ئەمیر شەمسەددین ، عەرەبی بەکی کتیبەکی ئەمێن زەکی بەگ جەلەیی تێدا پەیدا بوو ، لە کوردی یەکیە دا بەم جۆرە یە : «قەرەیوسف ئەمیری قەرەقۆتلی کہ لە ترسی ئەمیر تەیموور گورگان فیراری کردبوو ، گەراپەو کوردستان و التحاقی کردە ئەمیر شەمسەددین بتلیسی و کچەکی خۆی لێ ماسەر کردو بە پارمەتی ئەو سەرلەنوێ جوگومەتیکێ دامەزراند . ب ۱۵۷/۱ ، کوردو کوردستانی ئەمێن زەکی . بەلام دەبوایە «رەشید یاسەمی» کہ لە عەرەبی یەکی ئەمێن زەکی وەرگرتوو ، هەر و ئەوانی تری بە جەلەدا نەچن ، چونکە قەرەیوسف لە فەرمانەکیا بە ئەمیر شەمسەددین دەلی : «کوری خۆشەویستم» ئەگەر زاوای نەبوایە و خەزوری بوایە دەبوت :

خەزورم ، باخۆ مام . . . (رۆژبەیان) .

(۲۲) « محمدهد ئەمەین زەگی » بەگیش ھەروا بە ھەلە (شاھ خاتوونی) لەباتی (شاھ خانم) نووسیووە ئەمە دیسان ھەلەبە . لە کتیبەکانی ئەمەین زەگی بەگدا کوردی بەکان و تەرجمە ھەرەبی بەکان ناوی (شاھ خاتون) و (شاھم خاتون) نەھاتوووە .

(۲۳) ئەم قسە ھەلەبە . لە «شەرەفنامەدا» بەم جۆرەبە : . . . کەوتە دەس ھەبدوور ھەمان ئاغا ی قەوالیسی و ئاغاکانی تری ئەو عیقلە و ئەمیر شەرەفەددین . کە لە سەر دەمی میریتی ئەمیر شاھ محمەددا لە «ئەروخ» ی سەر بە بۆتان (بوختی) ھو ھیترا بۆرە ، بە پیتی پەسندی پیاو ما قوولانی رۆژەکی لە ناوچە ی مووش کردبووی بە نائیبی خۆی . کە ماوا بیتی کەم بەم جۆرە رابورد ، شیخ ئەمیر بلباسی بە تیرە و عیقلە کە ی خۆی ھو دژی «ھەبدوور ھەمان ئاغا» و کۆمەکی قەوالیسی خۆی گەیانە خزمەت ئەمیر شەرەف . پاشان بە ھۆی دوو زمانی و بشیونە نائەو ھە بەد زمانانە ھو شیرازە ی دێستایەتی و خۆشەو پستی لە نێوان ئاھاژاگانا پچراو بوو بە ناخۆشی . جا ئیبراھیم و ھەبدوور ھەمان ئاغا و پستیان ئەمیر شەرەف لە مووش ھو ناد . . . » (رۆژبەیانێ)

(۲۴) لە گەلێ سەرچاوەکانی سەدە ی ناوەندا سولتانی عوسمانی نێویان بە «خۆندکار» نووسراوە .

(۲۵) « بە پیتی نووسینی بدلیسی لەم شەرەدا کە رۆژیکی خایاند تاد . . . » عیبارەتە کە ی «شەرەفنامە» بەم جۆرەبە : «لەو رۆژەدا نزیکە ی ۷۰۰ سەت کەس لە گەنجانی خەنجەر ھو شین و نازایانی دوشمین شکین نابووت بوون» (۵۵۸) (رۆژبەیانێ) .

(۲۶) « . . . شەرەفخان لە بتلیس فیرگەتیک تاد . . . » راستی بەکە ی :

«شەرەفخان ھەر لە بتلیس دا مزگەوتیک و فیرگەتیک و خانەقایتیکی جوانی (زاویە) بەناوی «شەرەفبە» دروست کردوووە قەیسەری بەکو خانوویتیکی دوو نەمۆمی زۆر گەرەبی بەرپا کردوووە گەلێ گوندی چوانکیلە و زەوی و زارو دووکان و ئاشی کردوووە بە ھەقف » (۵۶۸) (رۆژبەیانێ) .

(۲۷) ئەم قسە ھەلەبە . شاھ سەمایل (۹۱۲ ک = ۱۵۰۷ ز) لەسەر تەخت دانیشتوووە سولتان سەلیم (۹۱۸ ک = ۱۵۱۲ ز) ، شەرەفخان و ھەموو سەردارانێ کورد سائی (۹۱۳ ک = ۱۵۰۸ ز) ، چوون بو پیرۆزبایی شاھ سەمایل و ددانی ناو بە میریتی (شەرەفخان) داو زۆر جینگە ی تری خستۆتە سەر بتلیس . پاش ئەو ئینجا ھەموو میرانی کوردی بانگ کردۆتە تەوریزو لە رکی ئەو ھە ی لە کاتی خۆیا مەلیک خەلیلی حیسر کتف خوشکە کە ی داگیر کردبوو و مارە ی کردبوو ، ھەموو سەرانێ

گوردی خسته زیندان و بهر له شهري چالديران زۆر به يانی بهردان ، تهنيا
شهره فخان و مهليک خهليلی هيشته وه ، تا به هوی شهري چالديرانه وه
يزگار بوون له زیندان ... شهسه ددين سامی جگه له وهی ئەم هه له بهی
کردوو (وراست ناکا) ههروا ناوی (شهره ف) ی ناوه (شهره ف) و ئەم
باسه ی له ناوی (بتلیس) دا هیناوه ، نهک له سه رگوروشتی (شهره ف) دا .
(رۆژبه يانی) .

(١٨) فریج که ئەلی : «خالید چۆلاق کرا به میری میرانی کوردستان» ئەمه
یاسته ، به لām له سالانی ٩١٢ - ٩١٣ ک ١٥٠٧ - ١٥٠٨ ازا ، نه وهک
(١٥٣٣) ، چونکه چۆلاق خالید له شهري چالديران دا (٩١٨ - ٩٢٠ =
١٥١٢ - ١٥١٤) کوژراوه .
(٢٦) میرنشینی جهزۆ ، میرنشینی ساسۆنشیان بێ ده گوت . جا عه لی به گی
ساسۆنی ، هه ر عه لی به گی جهزۆیی خۆ به تی .

ملخص الشیخ :

بین یدی القاریء الکریم الترجمة الكردية للجزء المتبقي من القسم الثاني
والفصل الثالث من أطروحة الدكتوراه المعنونة (تاریخ الکرد في القرن
السادس عشر - كتاب «الشرفنامه» مرجعاً لتاریخ الشعب الکردي) للدكتور
المغفور له شمسي محمد اسکندر وهو عالم آذربایجانی سوقیتی حاز علی
درجة الدكتوراه في أكاديمية العلوم لجمهورية آذربایجان السوفیتية - معهد
شعوب الشرقین الأدنى والأوسط .
وقد تناول في هذا الفصل :

- ١ - وثبات العشائرية الكردية في القرن السادس عشر .
- ٢ - اماره بدلیس علی اساس «الشرفنامه» في القرنين الخامس عشر
والسادس عشر .

خۆ

له تهر ازووی زماندا

دوکتور نهسرین فهخری

زانستگهی پهروهردده زانکۆی بهغدا

بئێ گومان که ده‌ئێین (راناو) ، یان که زاراوه‌ی (راناو) بهر گویمان ده‌که‌وێ یه‌کسه‌ر سه‌رنه‌جمان بۆ (راناوی که‌سی) ده‌چی و هه‌ر ئه‌و کۆمه‌له‌ راناوه‌مان دێته‌ به‌ر چاو ، له‌ کاتیگدا ئه‌گه‌ر به‌ ته‌واوی وشه‌ بناسین و له‌ عاستی (به‌شه‌کانی ئاخافتن)دا به‌وستین که‌ (وشه‌)یه‌و له‌ هه‌ر یه‌که‌ له‌ (حه‌وت به‌شه‌ ئاخافتن)⁽¹⁾ ه‌ بگه‌ین و تاییه‌ تییی بزاین ئه‌وه‌ له‌م به‌شه‌ وشه‌یه‌ش ده‌گه‌ین به‌ باشی وه‌ک وشه‌و راناویکی سه‌ر به‌خۆ ، هه‌ر وه‌دا ئه‌و راناوانه‌ش ((PRONOUN)) له‌ ئیوان خۆیاندا دا به‌ش ده‌که‌ین به‌ پێی تاییه‌تی به‌ک ، که‌ هه‌ر به‌شه‌ له‌وی تر جوداده‌ کاته‌وه‌ ، هه‌ر به‌و پێیه‌ش ده‌وری به‌شه‌ راناوه‌ تۆمار ده‌که‌ین و خۆی ده‌ست نیشان ده‌که‌ین له‌ زماندا و ده‌ری ده‌خه‌ین که‌ هه‌یچ به‌شیکێ تر ناتوانی به‌ ئاسانی جیگه‌ی بگه‌رێته‌وه‌ ، بۆ ئه‌م راستییه‌ش ئه‌گه‌ر له‌ جیبی لای ده‌ین ، یان هه‌ول به‌ده‌ین به‌ جۆره‌ وشه‌یه‌کی تر که‌ ئه‌و شوینه‌ پر بکه‌ینه‌وه‌ با له‌ (جنسی) خۆشی بیت ، بئێ گومان گۆرینی به‌سه‌ردا دی ، جا ئه‌و گۆرینه‌ هه‌ر چه‌نده‌و هه‌ر چۆنیک بیت .

جا لێره‌دا مه‌ به‌ستمان له‌م پێشه‌کی به‌ سه‌رنج راکێشانه‌ بۆ وه‌ستان له‌ عاستی هه‌ر وشه‌و به‌شه‌ وشه‌یه‌ک که‌ له‌ زماندا به‌ بئێ سوود نه‌هاتۆته‌ کایه‌وه‌ ، چونکه‌ گرنگی له‌ بچووکی و گه‌وره‌یی ، یان که‌م و زۆری به‌ کاره‌یتاندا نی‌یه‌ ، ئه‌وه‌نده‌ی که‌ له‌ کات و شوینی خۆی دا ده‌وری خۆی ده‌بینی .

جا په كيك له و به شه و شانه (خو) و (راناوې خوږي) به له م زمانه دا ،
كه (راناوې كه سي) بالي خوې كيشاوه به سهر هم راناوره و راناوره كاني
ديكه دا ، له كاتيك دا نه گهر هيچ نه كه ين و به هيچ جورتيك خو مان مان دوو
نه كه ين ، يو گه يشتن به م راستي به ، به لكو ته نيا گوږي خو مان رايه ل كه ين
يو گفغو گوږي خو مان و نه وانهي و توو ټيزيان له گه ل دا ده كه ين به درټيزايي
رؤژ - به پي پيوستي و كاري رؤژانه مان - يو نه وه ي بزايين رؤژي چنه ند
جارو به چنه ند جوړو يو چنه ند مه به ست هم (خو) به به كارده هينين ، نه وسا
بي گومان سه رسام ده و دستين :-

۱ - له بهر زور به كار هيناني *

۲ - له بهر پشت گوږي خستن و هه ست نه كردن پي ، له كاتيك دا كه
پيوسته نه و مافه ي بدرتي كه (پر به پيستي خوې بي) *

جا نه گهر ته نيا گوږي شل كردن بوي بسان گه ييني به م نه نجامه - نايان
شاياني و ه ستايكي وردو ليكولينه و ه يه كي زانستي يانه ني به ؟ تا بزايين به
چ نه نجامي كمان ده گه ييني !

جا يو وه لامدانه وه ي هم پرسياره وا هم گه شته به پي توانا له گه ل
(خو) دا ده كه ين ، كه پله يه كي تايه تي و جي نه و تو ي بريوه له ژيانې هم
زمانه و ريزماني هم زمانه داو ، لق و پوي و ه هاي تيدا هاويشتو وه كه به
راستي ناوينه ي ميژويه كي دوورو درټيزي هم وشه به توانا و كوز و په سه نه
ده خاته روو كه نه ريكه وتو نه رؤژو دوو رؤژ ده تواني بيگه يينيته هم
شيوه و شوينه ي نه مړوي *

به كورتي نه گهر ناوريك له و كتيبانه بده ينه وه كه له ريزماني كوردي
ده دوږن و سه رنج له و شوينه انه بده ين كه ده ربارهي (جيناوي خوږي) (۲) له
ديالكتي كرمانجي خواروودان ، ده بينين كه به لاي زور لايه ني باسه كه دا

کۆمه‌لی دوومه :-

PEFLEXIVE PRONOUN

جیناوی خۆیین (ه).

وایان داناوه که : (خۆم ، خۆت ، خۆی ، خۆمان ، خۆتان ، خۆیان)

پیناسینی (خۆ) له زمانی کوردی دا

له ږووی ږوواله ته وه

وینهی ئەم (خۆ) یه زۆر کۆنه و له شیوهی (خود) و (خوه) له شیوهی تر دا به کارهاتووه ، ههروهها له ههردوو زمانی کوردی و فارسی دا له کۆنه وه ، ئەمڕۆش ته نیا له وینهی (خوه) له شیوهی ژور و وودا و (خۆ) له شیوهی خوار و وودا ماوه ته وه ، دیاریشه که (خۆ) کورتترین ږوواله تی ئەم (ږاناوه) یه و سهر به لقی زمانه ئیرانیانه گانه ، جا به کورتی (خۆ) یان (خوه) یان (خود) بی به پی شیوه سهره کی به کانه به شه شیوه کان له دهر ږینی ئەمڕۆ دا که ئەمهش به شیکه له سروشتی ههر زمانه و ههر وشه یه له و زمانه دا ئەنجامی میژوو درێژی ئەم میژوو و کات و زرووف و دهورو توانایه که له گه‌ل ئەم هه موو ئالو گۆږه دا ده گونجی - یه که و یه که ئەنجام ده گه یینی .

ههروهها (خۆ) (٦) وشه و ږاناویکی ساده یه ، نه که « بۆ ناویکی لیکدراوه » (٧) به ته نیا ، به لکو ږاناویکه که به ته نیا و به بی ږاناوی که سی به کارنایی بۆ یه له گه‌لی دا ده بی به ږاناویکی لیکدراو (ږاناو + ږاناو = ږاناوی لیکدراو ، چونکه : وشه + وشه = وشه یه کی لیکدراو) .

به کورتی :- (خۆ) ږاناویکی جودا و ساده یه و بۆ (چه سپاندن - تاکید) و سهرنج ږاکیشان و سپینه وه ی ههر گوما ییکه که هه بی و بکری له و کس و ږاناوه که سیانه ی که بۆ یان و له گه‌لیان دا (به ههردوو کۆمه‌لی یه که م و دوومه) لاوه به کارده هیتری و له گه‌لیان دا ږاناویکی لیکدراو دروست ده که نو

له شوئینی خۆی داو به پینی پئویستی و گه لیک مه به ست و چه ندین واتای نوی
 ده به خشن به م زمانه که باوه ر ناکه پین ، یان نه وه نده ی ناگاداریین ، که س
 نه گهر بۆ به شیکیشی چووبی بۆ زۆری نه چووه ، نه مه ش نه وه ناگه یینی
 که ئیمه بۆ هه مووی چووبین CUWIN ، به لام تا راده یه که له گه لیک
 لاوه تیشکی رووناکیمان ئاراسته ی کردووه ، له وانیه یاریده ده ری خوینهر
 بی بۆ روون کردنه وه ی لایه نی تری نه م یاسه . (۸)

ههروه هاو هه ر وه که له ناوه که یه وه دیاره راناوی (خۆیی) (خۆیه تی) و
 (خاوه ییتی) ده گرته وه و وه که گوتمان بۆ (تاکید) ی ناوی یان راناویکی تر
 به کار ده یترتی وه که :

— به خۆتم وت که تابه م بۆ نه وی .

له بری ناوی به کار هینراوه .

— من خۆم چووم بۆ بازار .

بۆ (ته وکید) ی راناوی (من) به کار هینراوه (۹) (۱۰) .

لیسته ی راناوه که سی به لکاوه کان له گه ل راناوی (خۆ) دا .

۱ — له گه ل دهسته ی دووه م (م — ت — ی — مان — تان — یان)

(۱۱) ، (۱۲) .

خۆ + م = خۆم

خۆ + ت = خۆت

خۆ + ی = خۆی

خۆ + مان = خۆمان

خۆ + تان = خۆتان

خۆ + یان = خۆیان

م

ت

ی

مان

تان

یان

خۆ

خۆ + ئەم راناوانە
 لە گەڵ فرمانی تییپەر داو •
 لە کاتی رابوردوودا
 بۆ نموونە لە گەڵ (نووسین) دا

م
 ت
 ی
 مان
 تان
 یان

م + م - ۱ + ۱ = ۲
 ت + ت - ۱ + ۱ = ۲
 ی + ی - ۱ + ۱ = ۲
 مان + مان - ۱ + ۱ = ۲
 تان + تان - ۱ + ۱ = ۲
 یان + یان - ۱ + ۱ = ۲

خۆم - نووسیم -
 خۆت - نووسیت -
 خۆی - نووسی
 خۆمان - نووسیمان
 خۆتان - نووسیتان
 خۆیان - نووسییان

چونکه هه مان راناوای لكاو كه دهچیتته سه ر (راناوای خۆ) دهلكێ به
 فرمانی تییپه ره وه له کاتی رابوردوودا ، بۆیه هه مان راناو دووباره بۆته وه
 لیره دا •

دووباره • بوونه وه ی (خۆ) دوا به دوا ی بهك

چاوك = خۆ نووسین
 نهك - نووسین
 خۆ + خۆ نووسین

م + م
 ت + ت
 ی + ی
 مان + مان
 تان + تان
 یان + یان
 نووسی
 نووسی
 نووسی
 نووسی
 نووسی
 نووسی
 نووسی

خۆم - خۆم نووسی
 خۆت - خۆت نووسی
 خۆی - خۆی نووسی
 خۆمان - خۆمان نووسی
 خۆتان - خۆتان نووسی
 خۆیان - خۆیان نووسی

خۆم

خۆت

خۆی

خۆمانان

خۆتانان

خۆیانان

نووسی

سى جار دووباره بوونهوهى راناوى (ك ۲)

خۆ نووسىن (كاتى رابوردوو) :

وهلام بۆ

كى خۆتى نووسى = من خۆم نووسى - ئىمه خۆمانان نووسى

هتد... خۆم خۆم نووسى - خۆمان خۆمانان نووسى

يهك (جودا) + دوو لكاو (۱ + ۱) = من + م + م •

راناوى كۆمهلى دووهم (م ، ت ، ي ، مان ، تان ، يان) له گهڻ

كۆمهلى يهكهم (م ، يت ، يت (ى) ، ين ، ن ، ن) له گهڻ ههردوو فرمانى

تینه پهر بۆ هه موو كاته كانو له گهڻ تینه ردا بۆ ئیستاو داها توو •

كاتى ئیستا

نووسىن (تینه ر)

خۆم ده نووسم (۱۴)

خۆت ده نووسیت

خۆی ده نووسیت

خۆمان ده نووسین

خۆتان ده نووسن

خۆیان ده نووسن

م + م ك (۱) + (ك ۱)

ت + يت

ى + يت (ى)

مان + ين

تان + ن

يان + ن

ئىمە خۆمان دەنووسىن

خەوتن - (تىنەپەر) - لە كاتى ئىستادا

خۆم - دە خەوم (من خۆم دەخەوم) م + م ك + ك =

			ت + يت	خۆت - دە خەويت
=	=	=	ى + يت (ى)	خۆى - دە خەويت (ئى)
=	=	=	مان + ين	خۆمان - دە خەوين
=	=	=	تان + ن	خۆتان - دە خەون
=	=	=	يان + ن	خۆيان - دە خەون

لېرەدا راناوى كۆمەلى يەكەم (م - يت - يت (ى - ين ، ن ، ن) ،
 لە گەل راناوى كۆمەلى دوو دەم كە لە گەل (خۆ) دا بە كار هاتوووە - لە گەل و لە
 كۆتايى هەردوو فرمانى تىپەر و تىنەپەر دا هاتوووە ، چونكە (م ، ت ، ى ، مان ،
 تان ، يان) تەنيا بو فرمانى تىپەرى رابوردوووە ، بۆيە هەردوو كۆمەل
 كەوتوو نەتە يەك .

دەخەوم - خەوتەم - خۆم خەوتەم	م + م
دەخەويت - خەوتيت - خۆت خەوتيت	ت + يت
دەخەويى - خەوت - خۆى خەوت	ى + يت
دەخەوين - خەوتين - خۆمان خەوتين	مان + ين
دەخەون - خەوتن - خۆتان خەوتن	تان + ن
دەخەون - خەوتن - خۆيان دەخەون	يان + ن

تىنەپەر	تىپەر
خۆم - چووم - كردم	تىنەپەر
خۆت - چوويت - كردت	تىنەپەر
خۆى - چوو - كردى	تىنەپەر

خۆمان - چوون - کردمان
 خۆتان - چوون - کردتان
 خۆیان - چوون - کردیان

پانای کۆمه‌لی دووهم - دووجار + کۆمه‌لی یه‌که‌م
 له‌گه‌ل فرمانی تیه‌رو کاتی ئیستادا

خۆ نووسین (ته‌نیا تیه‌ر)	ك (۲) + ك (۱)
خۆم خۆم ده‌نووسم	م + م + م
خۆت خۆت ده‌نووسیت	ت + ت + ت
خۆی خۆی ده‌نووسیت	ی + ی + ی (ئ)
خۆمان خۆمان ده‌نووسین	مان + مان + مان
خۆتان خۆتان ده‌نووسن	تان + تان + تان
خۆیان خۆیان ده‌نووسن	یان + یان + یان

بۆ وه‌لامدانه‌وه‌ی پرسیارى - كى یه ؟ كىم ؟

- خۆم - من خۆم - غه‌ریب نیم - ناسیاوم - له‌ خۆتانم
 - خۆیت - تو خۆیت - غه‌ریب نیت - ناسیاویت - له‌ خۆمانیت
 - خۆیه - ئه‌و خۆیه - غه‌ریب نی یه - ناسیاوه‌ له‌ خۆمانه
 - خۆین - ئیمه‌ خۆین - غه‌ریب نین - ناسیاوین له‌ خۆتانین
 - خۆن - ئیوه‌ خۆن - غه‌ریب نین - ناسیاون له‌ خۆمانن
 - خۆن - ئه‌وان خۆن - غه‌ریب نین - ناسیاون له‌ خۆمانن

كى یه ؟ - خۆم - غه‌ریب نیم - كى یه ؟ - خۆمم - منم
 كى یه ؟ - خۆمانین - غه‌ریب نین - ؟ - خۆمانین - ئیمه‌ین
 كىم ؟ خۆیت - غه‌ریب نیت - كىم ؟ خۆتیت - تویت
 كىم ؟ خۆن - غه‌ریب نین - كىم ؟ خۆتانن - ئیوه‌ن

كىيە ؟ خۆيە — غەرىب نىيە — كىيە ؟ خۆيە تى — ئەوۋە
 كىيە ؟ خۆن — غەرىب نىن — كىيە ؟ خۆيانن — ئەوانن
 ھەردوو كىيان تەنيا لە رووالەت دا يەكن نەك لە ناوەرۆكدا ، بە گوئىرەى
 جۆرى پىرسىار •

با دووبارە بگەرىننەوۋە بۆ لا پەره كانى پىشوو سەرنجى ھەردوو جۆرە
 نموونە كان بدەينەوۋە ، دەينىن : لە يەكەمدا لە گەل فرمانى تى نەپەر •
 لە دوو دەمدا لە گەل فرمانى تى نەپەر •

لە يەكەمدا — كە (راناوى خۆ) راناوى كۆمەلى دوو دەمى وەر گرتوۋە
 (م — ت — ي — مان — تان — يان) تايە تى يە بە فرمانى تى نەپەر لە رابوردوودا ،
 چونكە ئەم (راناوى خۆ) يە ، ئەم راناوۋە كەسى يە لكاوانە وەردە گرىت چ
 فرمانى تى نەپەر چ تىنەپەر بىت ، بۆ رابوردوۋى يان ئىستاۋ داھاتوو بىت (۱۵، ۱۶) •

لە گەل (مۆرفىم) ي (ش — يش)

(۱)	خۆم — خۆشم
	خۆت — خۆشت
	خۆى — خۆشى
	خۆمان — خۆشمان
	خۆتان — خۆشتان
	خۆيان — خۆشيان
(۲)	خۆم — خۆمىش
	خۆت — خۆتىش
	خۆى — خۆيش
	خۆمان — خۆمانىش
	خۆتان — خۆتانىش
	خۆيان — خۆيانىش

بۆ نموونە

— ئەوانمان ناردو خۆشمان چووين
 — ئەوانمان ناردو خۆمانىش چووين
 خۆمان كرىمانو خۆشمان فرۆشتمان
 خۆمان كرىمانو خۆمانىش فرۆشتمان

ئاوتىك بىر ئا بۆرۈخانە خويش بىخوئا نەك يىگانە ھتد ...
 با سەرنجىكى ورد بدەين لەم جۆرە نموونانە
 خۆشم دەمەوئى - خۆشم دەوئى
 خۆشى بىئ و ترشى بىئ - خۆشى بىئ ھەر ناچم
 كاتى بەرچاۋ كەوتن و بەكارھىنان

ليستەى يانساۋەكان

ئەمجارە (ئەم جارە) وەلام بە (ناو) و ياناۋ (ئاۋەتتاۋ) نەك فرمان

ياناۋى كۆمەلى دوۋەم (ك^(۲)) + كۆمەلى يەكەم (ك^(۲))
 لەگەل (ناو) و وەلامدانەۋە بە (ناو) و ئاۋەتتاۋ

كىيە ؟ خۆم - خۆ + م + م = مەم
 خۆتت
 خۆيەتى

(مانين)

كىن ؟ خۆمانين
 خۆتانن -
 خۆيانن -

كى قوتابى يە - من قوتاييم - خۆم قوتاييم

بىكەى زىن (م + م)

كى قوتايى باشە • من قوتايى باشم - من + م

خۆم قوتايى باشم - م + م

خۆم قوتايى باش - مەم

ھتد ...

خۆمىن

وہك خۆمىن

لە خۆمىن

ھى خۆمىن

بۆ خۆمىن

(۱)

ن	خۆم	لە	ن	خۆم	ھى
	خۆت			خۆت	
	خۆى			خۆى	
	خۆمان			خۆمان	
	خۆتان			خۆتان	
خۆيان	خۆيان				
ن	خۆم	بۆ	ن	خۆم	وہك
	خۆت			خۆت	
	خۆى			خۆى	
	خۆمان			خۆمان	
	خۆتان			خۆتان	
خۆيان	خۆيان				

من تو ئهو ئيمه ئيوه ئهوان	له	من تو ئهو ئيمه ئيوه ئهوان	هي
ن - ه - يه			

من تو ئهو ئيمه ئيوه ئهوان	ن - ه (يه) بو	من تو ئهو ئيمه ئيوه ئهوان	وهك
ن - ه - يه			

ئهوان - هي - من - ن
 ئهوان له - تو - ن
 ئهوان له - ئهو - ن
 ئهوان له - ئيمه - ن
 ئهوان له - ئيوه - ن
 ئهوان له - ئهوان - ن

ئەوانە - بۆ - من - ن
 ئەوانە - بۆ - تۆ - ن
 ئەوانە - بۆ - ئەو - ن
 ئەوانە - بۆ - ئېمە - ن
 ئەوانە - بۆ - ئېو - ن
 ئەوانە - بۆ - ئەوان - ن

ئەوان - وەك - من - ن
 ئەوان - وەك - تۆ - ن
 ئەوان - وەك - ئەو - ن
 ئەوان - وەك - ئېمە - ن
 ئەوان - وەك - ئېو - ن
 ئەوان - وەك - ئەوان - ن

بروانە - هی خۆمن - هی منن

لە هی خۆمن - لە هی منن

••• هتد

ق ۱ بە خۆیم زانی - بە خۆیم زانی

ق ۲ خۆیم خۆیم

بە خۆیم زانی - وام زانی ئەو - بە خۆیم زانی - وام زانی غەرب

نی - ناسیاو ، لە خۆمانە

خۆیم - من - ئەو - م خۆیم - ناسیاوم •

« خۆ »

لەگەل چاوانو فرمانی (سادەو داربژراو ، لیکراو) دا

گوشتن تپپەر خۆکوشتن (انتحار)

گرتن تپپەر خۆگرتن

ناسین تپپەر خۆناسین

فرۆشتن تپپەر خۆفرۆشتن ئیدیۆم (زاراوە) یە

شکاندن تپپەر خۆشکاندن شکان (زاراوە) یە

نوواندن تپپەر خۆنوواندن نووستن

شکاندن تپپەر خۆخەواندن خەوتن

گۆرین تپپەر خۆگۆرین

شتن ، شوشتن تیپەر

خۆشتن خۆشوشتن

سووتاندن تیپەر

خۆسووتاندن سووتان

پەرستن تیپەر

خۆپەرستن

پاراستن تیپەر

خۆپاراستن

گه‌یشتن گه‌یاندن تیپەر

خۆگه‌یاندن

ترساندن تیپەر

خۆترساندن ترسان

بینین رایینین تیپەر

له‌خۆ رایینین

کردن فیئرکردن تیپەر

خۆ فیئرکردن

هتد ...

با به وردی سهرنج بدهین و بزاین دهییت به چی و چی ده گه‌ییت پیش
ئه‌وه‌ی سه‌یری لیسته‌کانی دواتر بکه‌ین بۆ ئەم مه‌به‌ستانه‌و پروانینه
هه‌مووشیان یان تیپه‌رن یان بوون و کراون به تیپه‌ر . نه‌ک له‌به‌ر ئه‌وه‌ی
له‌گه‌ل فرمانی پینه‌په‌ردا ناییت به‌لکو لیته‌دا بۆ مه‌به‌ستیکی گرنگ و
تایه‌تی ئه‌و تۆیه که جیگه‌ی سهرنج و وردبوونه‌وه‌یه‌کی باشه له‌به‌ر ئه‌و
ده‌وره‌ی که ده‌ی بیتیته له ریزماندا (GRAMMER) بۆیه با

سهرنجی ئەم نموونانه بدهینه‌وه له‌گه‌ل نموونه‌کانی سهره‌وه‌دا .

پاشماوه‌ی (خۆ) + چاوکو

فرمانی ساده‌و داریژراوو لیك‌دراوی

« تیپه‌ر »

گرتن - راگرتن

خۆ راگرتن

- راپه‌رموون

تیپه‌ر

کیشان - هه‌ل‌کیشان

خۆ هه‌ل‌کیشان

تیپه‌ر

شاردنه‌وه

خۆ شاردنه‌وه

تیپه‌ر

ته‌کاندن هه‌ل‌ته‌کاندن

خۆ هه‌ل‌ته‌کاندن

تیپه‌ر

گه‌یاندن پێ گه‌یاندن

خۆ پێ گه‌یاندن

تیپه‌ر

(گه‌یشتن)

گیران - پی گیران - باش بوو خۆی پی گیرا
خۆی پی نه گیرا

ناسین ناسینه وه   تیپه
خۆ ناسینه وه   خۆ شلاندن (*)
کشان کشانه وه   خۆ کشانه وه
هتد . . .

(*) دهبینین چۆن بکهرو بهرکار دهن به بهک .
واتا بکهر خۆی بهرکاره و بهرکار خۆی بکهره .
بۆیه دهبییت فرمان هه میسه تیپه بییت جابنجی یان دروست کراو بییت .
له هه مان کاتیشدا وشه و واتای تازه دروست دهکهن ، زیاتر له
واتایهک ، هاوواتا ، دژواتا ، تائیده مو زاراوه شی .

خۆ له شیبوهی جووته وشه دا

- دوو به دوو - یان دوو باره بوونه وه ، به ته نیاو به یارینهی نامراز
- خۆی خۆی والی کرد
- خۆی ئەمهی به سه ر خۆی دا (خۆیا) هینا
- خۆی وای له خۆی کرد .
- خۆی وای به خۆی کرد .
- خۆم به خۆم کرد
- خۆ به خۆی خۆمان = واتا :
له ناو خۆماندا
- خۆ بۆ خۆیی چنی
- خۆم و خۆت - واتا کهسی تر نا
- خۆمان و خۆتان .
- خۆمان به خۆمانمان کرد = مسته هه قین .
- خۆی ئەم قوریهی بۆ خۆی گرت ه وه
- خۆی به دهستی خۆی قوری کرد به سه ر خۆیا : (۳ = ۱ + ۱ + ۱)

— خۆی ئەم داووی بۆ خۆی نایەو

(بەخۆ)

— بە خۆی بلی؟ بە خۆت بلی •

(لەخۆ)

— لە خۆی پیرسە ، لە خۆت پیرسە

دەتوانین بە پیتی شوینی خۆیان بیان گۆرینهو و بۆ هەموو کەسەکان و
لە گەل هەموو راناو و کاندا — لیرە بۆ درێژی پینەدان — تەنیا یەك نموونە
دەهێنینهو :

هەر خۆت بە خۆت بی

— خۆت و بەختی خۆت

— خۆم و خوای خۆم

— خۆی لە خۆیهو وای لێهات •

— خۆی خۆی بە درۆ خستهو

— خۆی لە کیس خۆی دا • (زاراو) = خۆی دۆراند هاوواتان •

— خۆی خۆی تووش کرد = بە دەستی خۆی

— خۆی لە خۆی دا = زاراو

واتا : ناتەواو

— خۆم خۆم لەبیر چۆتەو — خۆمان خۆمان لەبیر چۆتەو و خۆم خۆم

لەبیر چۆتەو — خۆمان خۆمانمان لەبیر چۆتەو

خۆم خۆم لەبیر خۆم بردۆتەو

خۆمان خۆمان لەبیر خۆمان بردۆتەو

خۆم خۆم لەبیر خۆم بردۆتەو

خۆمان خۆمانمان لەبیر خۆمان بردۆتەو (۱۷)

خۆمان وامان بە خۆمان کرد

خۆما وامان لە خۆمان کرد ، خۆمان خۆمان والی کرد (۱۸)

خۆمان له خۆمان بێزارین

خۆمان له خۆمان ناگهین

ناوو ئهو ناوانه‌ی له چاوكو فرمانی هه‌مه چه‌شنه دروست ده‌بن

به یاریده‌ی (خۆ)

بۆ نموونه :-

به‌خت کردن - خۆ به‌خت کردن
مالی کردن - خۆ مالی کردن

ئه‌م پشیله‌یه خۆ مالی به

(مالی بووه)

خۆ کرد - ئه‌م فه‌رشه

خۆ کرده ، ئه‌م ده‌سه‌مه‌له خۆ کرده .

له‌سه‌رخۆ برۆ ، قسه بکه .

زۆر له‌سه‌رخۆیه = (هه‌یمن)

تایه‌فه‌ی خۆ خۆرن .

کردن - خۆ کردن

له‌سه‌رخۆ

- خۆ خواردن

له‌چاو خۆت له‌چاو خۆی عاقله (ژیره)

له‌چاو خۆت داله‌چاو خۆیا هه‌ر باشه

خۆ ئاسایی = وه‌ك خۆت

وه‌ك خۆت = خۆت ئاسایی

له‌به‌ر خۆی له‌به‌ر خۆی ئاگای = هه‌ر خۆی له‌بیره

له‌كه‌س نی‌یه .

(مه‌لانی)

لای خۆی عاقله !

(مه‌لانی)

خۆت و به‌ختی خۆت

خۆم و خۆی خۆم

خۆ پێ‌گه‌یاندن - خۆ پێ‌گه‌یینه‌ر (عصامی)

کاتی خۆی - له کاتی خۆی دا

شوینی خۆی ههیه - له شوینی خۆی دا

کات و شوینی خۆی - له کات و شوینی خۆی دا

- سه بارهت به خۆم

- دهرههق به خۆم

هتد ...

له خۆ، به خۆ - و - نهوانه یه کسه ر دوابه دوای یهك دین بهو

شیوه یه و به ته نیا دهبن به وشه ی لیکدراو ههر وهك - خۆ + پاناوی

کەسی = وشه - یان - پاناوی لیکدراو *

خۆ

له گهه ئامرازی جیاوازا

۱ - له گهه ئامرازی (له) دا

۱ - ترسان له خۆ ترسان (له خۆ)

۲ - گه یشتن له خۆ گه یشتن (له خۆ)

۳ - دهرچوون له خۆ دهرچوون (له خۆ)

۴ - بیر کردنه وه بیر له خۆ کردنه وه

۵ - بایى بوون له خۆ بایى بوون

۲ - له گهه ئامرازی (بو) دا

بو نسوونه :

(زاراوه) خیری بو خوشی نی یه بو خۆ

(زاراوه) بو خۆی سه ری نایه وه

بو خۆی زور وریایه

بو خۆی با ههر بریسی

باش بو خۆی تووش بوو

کاتی خۆی - له کاتی خۆی دا

شوینی خۆی ههیه - له شوینی خۆی دا

کات و شوینی خۆی - له کات و شوینی خۆی دا

- سه بارهت به خۆم

- دهرههق به خۆم

هتد ...

له خۆ ، به خۆ - و - ئهوانه یه کسه ر دوابه دوای یهك دین به و

شیوه یه و به ته نیا دهن به وشه ی لیکدرا و هه ر وهك - خۆ + پاناوی

کەسی = وشه - یان - پاناوی لیکدرا و *

خۆ

له گهه ن ئامرازی جیاوازا

۱ - له گهه ن ئامرازی (له) دا

- ۱ - ترسان   له خۆ ترسان   (له خۆ)
- ۲ - گه یشتن   له خۆ گه یشتن   (له خۆ)
- ۳ - دهرچوون   له خۆ دهرچوون   (له خۆ)
- ۴ - بیرکردنه وه   بیر له خۆ کردنه وه
- ۵ - بایى بوون   له خۆ بایى بوون

۲ - له گهه ن ئامرازی (بو) دا

بو نسوونه :

- (زاراوه)   خیری بو خوشی نی یه
- (زاراوه)   بو خۆی سه ری نایه وه
- بو خۆی زۆر وریایه
- بو خۆی با هه ر بریسی
- باش بو خۆی تووش بوو

(خۆ)

له دارشتنی وشه‌ی نوویی هه‌مه‌چه‌شنه‌داو دروست‌بوونی
واتای نوئی و زیاتر له واتایه‌ك تا ده‌گاته ئیدیه‌م دروست‌کردن

که‌وتن - نه‌خۆش‌که‌وتن خۆ نه‌خۆش‌خستن

نه‌خۆش‌خستن

په‌سه‌ند‌کردن خۆ په‌سه‌ند‌کردن (له‌خۆپرازی‌بوون)

کو‌کردنه‌وه خۆ کو‌کردنه‌وه - خۆ ئاماده‌کردن

ئاماده‌کردن خۆ ئاماده‌کردن (خۆ‌حازر‌کردن)

په‌رحه‌ت‌کردن خۆ په‌رحه‌ت‌کردن = خۆ‌حه‌ساندنه‌وه

خۆ نار‌حه‌ت‌کردن = خۆت نار‌حه‌ت‌مه‌که‌ ناهێنێ *

ماندوو‌بوون - خۆ ماندوو‌کردن - به‌خوت و خۆپراپی خۆی ماندوو

ماندوو‌کردن

مه‌شغوول‌بوون خۆ مه‌شغوول‌کردن = بو‌بێ‌تاقه‌تی خۆم مه‌شغوول‌ده‌که‌م

مه‌شغوول‌کردن به‌خوت و خۆپراپی خۆی مه‌شغوول‌کردوو * بێ‌سوود

بادان خۆ بادان - هه‌ر‌خه‌ریکی خۆ گو‌پین و خۆ بادانه

واتا هێچ ئیشیکی تری نی‌یه‌، یان - له‌ده‌ست‌نایه‌ت *

له‌ناو‌بردن خۆ له‌ناو‌بردن - سه‌به‌ب‌کاری خۆی بوو

ده‌رمان‌کردن خۆ ده‌رمان‌کردن (*)

هتد . . .

(*) وه‌ك پێشتر وتیمان - هه‌ر‌یه‌که‌ زۆری له‌بارا هه‌یه‌ ئه‌گه‌ر لێکیان بده‌نه‌وه،
بو‌دریژه‌پێ‌نه‌دانی ئه‌م لایه‌نانه‌و لایه‌نی تریشمان له‌وتاریکی تری
سه‌ربه‌خۆدا کو‌کردۆته‌وه، له‌م گو‌فاره‌یان له‌شوێنیکی دی‌بلاوی
ده‌که‌ینه‌وه .

— خۆ تۆ به پرهشكه و سپيه كهت دا پرووانى! (۱۹)

— خۆ من ههر به خۆم نه زانى!

— خۆ له كهس ناپرسیتته وه!

— خۆ كهس ناویریت توخنى كه ویت!

— خۆ شته كه ناشارد ریتته وه.

— خۆ ئەگەر ناتوانیت بۆ دهی كهیت؟!

سهرنجى — ئامرازى — نه رى — (نه فى) — نا — بدن •

— خۆ كه فرمان نه كرد •

— خۆ عاجز نه بوویت •

سهرنجى — ئامرازى نه رى — (نه فى) — نه — بدن — كه بۆر ابوردوو وه

له گهڵ فرمانه كه — كه دووباره بۆ رابوردوو — نه پيچه وانهى فرمانه كانى

سهره وه — كه بۆ ئیستا و داهاتوو •

— خۆ خۆم نه پرسمه وه كهس ناپرسیتته وه •

— خۆم خۆم نهی كهم كهس ناى كات •

پروانه دووباره بوونه وهی (خۆ) و دووباره بوونه وهی ههر دوو

ئامرازى نه رى (نه ، نا) •

— خۆ ئەلینى له گهڵ ئەویشته نى به •

— خۆ پیت ناخۆش نى به •

رستهی (ناوى) نه فى گراو :

ئاخۆ كهى به يهك شاد ده بينه وه ؟

ئاخۆ چهند به رده وام ده كات ؟

ئاخۆ به چ شاخیکه وه گیرساوه دلئى من •

ياخۆ به چ داخیکه وه سووتاوه دلئى من ؟

بۆ پرسیارو له شیوهی پرسیاردا •

دهوری (خۆ) له گۆرینی واتادا •

بۆ نموونه :

کهڤر بوون - تینه پەر

کهڤر کردن - تینه پەر

خۆ کهڤر کردن - (زاراوه) یه •

کوڤر بوون - ا - به راستی کوڤر بوون - یا چاو کول بوون

خۆ کوڤر کردن - ب - (زاراوه) یه •

خۆ له نموونهی هههه چهشنه دا •

- دهستی له خۆی شتوره - ئیدیهم (زاراوه) •

- پڕ به پیستی خۆیهتی - ئیدیهم (زاراوه) •

- گویتی خۆی بۆ شل کردوو - ئیدیهم (زاراوه) •

- تف ههڵ دهیت رووی خۆت ده گریتهوه - په ند •

- مالی خۆ نه خۆر بۆ چه کمه بۆر - په ندی پیشیان •

- خۆا به دلی خۆی له گهڵ بکا - دووعای خیر •

- له خۆی تیک دا - قه دری عافیتی نه زانی •

- پیی نا به جهرگی خۆی دا - زۆری له خۆی کرد ، له هه ده به ده ر - •

- سه ری خۆی خوات - دووعا •

نه نجام و هه ندیک له تایبه تی یه کانی (خۆ)

له نه نجام دا ده لێین پیویست ناکات گشت نه و تایبه تی یانه دوو باره بکهینه وه به دوورو درێژی و نموونه ی زۆره وه - گه پانه وه بۆ باسه که و وردبوونه وه له و تایبه تی یانه به سه بۆ گه یشتن به م مه به سه بۆیه لیره دا ته نیا هه ندیکیان ده ژمیرین به نموونه یه که وه بۆ دانی (وینه یه ک) ی گشتی بۆ (خۆ) •

۱ - وه رگرتنی پاناوی کۆمه لی دووهم (م ، ت ، ی ، مان ، تان ، یان) و بوونی به پاناویکی لیکدرا و له گه لی دا •

۲ - به کارهینانی له گه‌ل فرمانی تینه‌په‌رو تیه‌ردا به پیتی پیویست - چونکه
خۆی بۆ (ته‌وکید) (چه‌سپاندن) و سه‌رنج راکیشانو لادانی گومانه،
هر له‌به‌ر ته‌مه‌ش :

۱ - له‌گه‌ل هه‌ردوو کۆمه‌لی راناوه که‌سی به لکاووه‌کاندا له‌رسته‌و

ده‌بریندا به‌رچاو ده‌که‌وێت و پیکه‌وه‌ دین .

ب - (کۆمه‌له‌ راناوه که‌سی به‌کان) ی (م ، ت ، ی ، مان ، تان ، یان)

دوو‌باره ده‌بیته‌وه ته‌گه‌ر فرمانه‌که تیه‌ر بوو .

۳ - ده‌وریکی بالای هه‌یه له‌ ریزماندا به‌ تایه‌تی که (بکه‌رو به‌رکار) یه‌ک

ده‌خات به‌ مه‌رجیک فرمانه‌که تیه‌ر بیت ، بۆ نمونه .

کوشتن - (خۆ کوشتن -) - (کوژه‌رو کوژراو) هه‌مان که‌سه .

۴ - دروست‌کردنی ده‌یه‌ها واتای نوێ کوشتن (اتجار) (قتل) - خۆ

کوشتن .

زیاتر له‌ واتایه‌ک ده‌گه‌ییته‌ به‌ یاریده‌ی (وه) .

ناسین - خۆ ناسین

ناسینه‌وه - خۆ ناسینه‌وه

دروست‌کردنی هاو‌واتا (المترادفات)

فرۆشتن - خۆ فرۆشتن - خۆ دۆراندن .

دروست‌کردنی : دژواتا (الكلمات المتضادة)

خۆ فرۆشتن × خۆ کرینه‌وه .

۵ - ده‌وریکی بالای هه‌یه به‌ دوو‌باره بۆونه‌وه‌ی (خۆ) خۆی - له‌ وینه‌ی

جووته‌ وشه‌دا :

خۆی خۆی والی‌کرد ، هه‌ر خۆی به‌ خۆی بیت .

۶ - ده‌وری له‌ دروست‌بوونی ده‌یه‌ها (ئیدیهم) و په‌ندو نمونه‌ی

هه‌مه‌چه‌شنه‌دا هه‌یه . (بگه‌رینه‌وه) بۆ نمونه‌کان .

۷ - ده‌وریکی بالای هه‌یه له‌ ده‌وله‌مه‌ند‌کردنی ته‌م زمانه‌و فه‌ره‌ه‌نگی ته‌م

زمانه دا که هەر خۆی به ته نیا (فەرھه نگو کینک) ی تایه تی دهویت
(ئاماده مان کردووہ بۆ باسیکی تری سہر بہ خۆ) وہک گوتمان •
۸ - ہەر (خۆ) ی ئەنجامی کۆنی و توانای گہ لیک مہ بہستی تر دہ گہ یینیت
کہ ئەم مہ بہستانہ و گہ لیک لایہ نی تریشمان لہم وتارہ لادا لہ بہر دوورو
دریژی بۆ بلاو کردنہ وہی لہ باسیکی سہر بہ خۆی تر دا •
بۆ نمووتہ :

۱ - (خۆ) بہ خہ یالیشیا ناییت ، کہ لہ تورکی و عہرہ بیش دا بہ کار دیت
(چۆتہ ئەو زمانانہ وہ - بگہ ریوہ بۆ نموونہ کانی باسہ کہ و سہرنج
لہ قسہ ی خۆتان بدہن •

۲ - (ئاخۆ) و (یاخۆ) = (ئایا) •

۹ - بہ کارھاتی لہ گہل (مۆرفیم) ی (ش ، یش) (خۆم : خۆشم ، خۆمیش)
بہ ہہردوو شیوہ ییگومان جیگہ یہ کی باشی بۆ خۆی کردۆتہ وہ لہم
زمانہ دا لہ پال تایہ تیہ کانی تریش دا کہ جیتی سہرنجدانہ •

۱۰ - دەوری لہ رستہ ی (ناوی) دا خۆی بہ ته نیا باسیکی سہر بہ خۆیہ •
کئی یہ : منم خۆم - لہ خۆتانم ، وہک خۆتانم خۆیہ تی ، خۆییم ، ہتد ••
ہی کئی یہ ؟ ہی خۆمہ -
بۆ کئی یہ ؟ بۆ خۆمہ •

۱۱ - لادانی راناوی کہسی جوداو دانانی (خۆ) لہ شوینی یان بہ
پیچہ وانہ - بہ لگہ ی فراوانی و توانای زمان دەخاتہ روو ، سہرہ رای
جیاوازی مہ بہست کاتی بہ کارھینان • بگہ ریوہ بۆ باسہ کہ •

۱۲ - ہاتنہ وہی لہ جیاتی باریک ، یان دوو جار ، سہ جار - دووبارہ بۆ
مہ بہستیکی جیاوازه لہ وانی کہ • (مہ بہست) دووبارہ بوونہ وہی
(خۆ) و (سہ جار راناوی کہسی لکاو) - خۆمان خۆمانمان •••
ہتد •••

بەراویزەکان :

- (۱) واتا : ناو ، ئاوەلناو ، راناو ، کار ، ئاوەلکار ، ناوی ژمارە ، ئامراز .
- (۲) لێره دا مەبەست لە (جیناو) (راناو) .
- (۳) راناو + راناو = راناوی لێکدراو ، واتا : -
راناوی خۆیی + راناو کەسی لکاو = راناوی لێکدراو ، وەک : خۆم ،
خۆمان هتد .
- (۴) پشروانە - قواعد اللغة الكردية - توفیق وهبی ، بەغدا ج ۱ - ب ۲ ،
۱۹۵۶ ، ل ۸۱ .
- (۵) د . ئەورەحمان حاجی ماری راناو لکاوەکانی (م ، ت ، ی ، مان ، تان ،
یان) بە کۆمەڵی یەکەم دادەنێت لە کاتی کدا ئیمە ئەم کۆمەڵە بە کۆمەڵی
دووەم دەزانین ، چونکە ئەم کۆمەڵە تەنیا لە گەڵ فرمانی (تێپەر) کە
رابوردوودا بە کار دێت ، کە دەبێتە هۆی جودا کردنەوە و ناسینەوهی
فرمانی تێپەر و تێنەپەر لە رابوردوودا ، لە کاتی کدا کۆمەڵە راناوی
(م ، یت ، - ، یت ، ین ، ن ، ن) لە گەڵ فرمانی تێنەپەر لە رابوردوودا
تێپەر و تێنەپەر لە ئیستاد داها توودا بە کار دێت ، برواننە و تارە کە
د . ئەورەحمانی حاجی ماری ، پۆشنبیری نوێ (گۆفار) ، سالی ۱۹۸۶ ،
بەغدا ، ژمارە - ۱۱۱ ، ل ۱۶۱ - ۱۶۲ .
- (۶) بروانە - دەستووری زمانی کوردی ، توفیق وهبی ، ۱۹۲۹ - بەغدا ،
ل ۱۱۲ ، ف ۳۲۲ ، کە بە لێکدراوی داناو نەک بە تەنیا بە لکو لە گەڵ
راناوی کەسیدا ، واتا خۆیی بە تەنیا بە سادە داناو .
- (۷) بروانە : نووری عەلی ئەمین ، ریزمانی کوردی ، ۱۹۶۰ ل ۹۵ - ۹۶ .
- (۸) هەروەها بروانە ، قواعد اللغة الكردية - توفیق وهبی ، بەغدا ، ۱۹۵۶ ،
ج ۲ - ل ۸۱ .
- (۹) ئەگەر لیستە ی راناوکان یەک بە یەک بەرانبەر وێنە ی شێوە ی ژووروو
بە کار بێنین ، یان (خۆ) لادەین و راناوی کەسی جودا بخەینە جێی ،
یان هەردووک پێکەوه ، یان هەر نموونە یە بۆ گشت کەسەکان بە (تاك) و
(کو) وە بە کار بێنین ، نەک تەنیا یەک دوو نموونە و بەس بە (نەفی) و
(مثبت) هەو (نەری) و (نەری) ، لە گەڵ شێوە ی کرمانجی ژوورووشی
بخەینە پال بە کاتی داها توو و ئینجا تیکراو یە کە یە کە لە گەڵ (مۆرفیم) ی
(ش) (یش) دا ئینجا بەراوردی کردن لە گەڵ هەندیک زمانی دوورو نزیك
وەک : عەرەبی ، تورکی ، ئینجا - فارسی ، رووسی ، ئنگلیزی ، چ باسیک
دەگریتەوه و چ رووناکی یەک دەخاتە سەر (خۆ) ؟! گشت ئەمانە و تێبێنی
دی کەرەسە باسیکی تایبەتی و ئامادە کراو بۆ بلاو کردنەوه .
- (۱۰) بە تایبەتی بگەرێوه بۆ باسە کە ی د . ئەورەحمان (راناوی خۆیی لە زمانی

(۱۱) بهرانبهر به (خۆ) له عه ره بی دا (نفس ، عین) له گه ل راناوی که سیی لکاودا ، له ئنگلیزی دا - (self) = نفس به لام له گه ل راناوی جودا - خۆم My self - وهك شیوهی کرمانجیی ژوو روو به لام له گه ل ئامرازی (به) (ب) به خۆی بخۆ = خۆم ، وانا له کوردی دا - له ههردوو جۆر ، له رووسی دا = Cama = نفس = Self له گه ل راناوی که سیی جودادا ، وهك ئنگلیزی .

(۱۲) باشترین باس که تا ئیستا بهرچاوم که وتبیت دهربارهی (راناوی خۆیی) و چۆنیتی به کارهینانی له گه ل ههردوو کۆمه لهی راناوه که سیی به لکاوه کان دا ، باسه به نرخه کهی دوکتۆر (ئه وره حمانی حاجی مارف) ه پروانه : سه رچاوهی ناوبراو پیشتر .

(۱۳) ناوی دوو کۆمه له راناوه کان له گه ل د . ئه وره حمان به پیچه وانهی به کدی ناومان ناوون و ئه مه مان روون کردۆته وه بۆچی و له بهرچی ، بگه ریۆه بۆی .

(۱۴) له بهر ئه وهی د . ئه وره حمان خۆت و خۆمان - خۆتان - ی به کارهیناوه له گه ل (ین) ده بوو روونی بکاته وه که ی و بۆ ... هتد . بگه ریۆه بۆ باری ناوبراو .

(۱۵) دهسته ی به که م و دووهم له هه ندیک شوین تیکه ل کراوه ، (هی خۆمن) جیاوازه له (له + خۆمن) ، (له + هی + خۆمن) ، وهك + خۆمن (بۆ + خۆمن هتد . له رووی وانا ناوه روۆکه وه ...

(۱۶) بۆ به لگه پروانه نموونه کانی باسه که و بهراووردیان بکه ن له گه ل به کدا .

(۱۷) هه ول بدهن راناوی خۆیی بگۆرنه وه به راناوی که سیی جوداو لیکیان بده نه وه ، له گه ل هه موویان دا .

(۱۸) خۆمان خۆمان واتی کرد ده توانین بلیین : ئیمه خۆمان واتی کرد - نهك : خۆمان واما ن له ئیمه کرد . خۆمان له خۆمان بیزارین . ناتوانین بلیین : ئیمه له ئیمه بیزارین ، به لام ده لیین : ئیمه له خۆمان بیزارین ، ئه مه بۆ نموونه ، جا بگه ریۆه بۆ لیسته کان و نموونه کان و تاقی یان بکه نه وه به ئالوگۆر کردن .

(۱۹) سعید کابان - له کتیبی (مختصر صرف ونحوی کوردی) دا ۱۹۲۸ - به م خۆیه ده لییت - بۆ - تکدیر - ه - پروانه : سه رچاوهی ناوبراو - که نموونه که شمان وهك خۆی وهرگرتوووه تاقه نموونه شه . ل ۶۹ .

(۲۰) لاپه ره یه کی زۆرمان له م باسه هینایه دهره وه له بهر درێژی باسه که - که ده یه ها نموونه ی تیدایه له گه ل (خۆ) و ئامرازه کان ته نیا یان به یه که وه به پاشو پیشکه وتنیان و هاتنیان له سه ره تاو ناو راست و کوتابی ، ئه و نموونه هه مه چه شنانه ، که له باسیکی سه رخۆی تر دا بلاوی ده که یه وه له ژیر

ناوی (فهرههنگۆکی - خۆ - له زمانی - کوردی دا) له گهڵ لایهنی تریش
که له وانهیه بیهتته باسی سێ بهم له بارهیه (خۆ) وه که لیتکدانه وهی واناگانه
له گهڵ بهراوردی کردنی له گهڵ خۆیان داو له گهڵ چهند زمانیکه تری
دوو رو نزیك لهم زمانه وه خوا یار بیت . (نووسهر) .

سه رچاوه کان :

- ۱ - توفیق وههبی - دهستووری زمانی کوردی ، بهغدا ، ۱۹۲۹ .
- ۲ - توفیق وههبی - (قواعد اللغة الكردية) بهغدا ، ج ۱ ، ج ۲ ، ۱۹۵۶ .
- ۳ - سه عید سدقی کابان (مختصر صرفو نحوی کوردی) ، ۱۹۲۸ .
- ۴ - شیخ محمدی خال ، فهرههنگی خال ، بهرگی به کهم .
- ۵ - شیخ محمدی خال ، فهرههنگی خال ، بهرگی دووهم .
- ۶ - شیخ محمدی خال ، بهندی پیشینان .
- ۷ - دوکتۆر نهویره حمان حاجی مارف ، راناوی خۆ ، گوئفاری (پروژنسیری
نوئی) ، ژماره (۱۱۱) ، لاپه ره (۱۶۱ - ۱۶۸) .
- ۸ - نووری عهلی ئەمین ، ریزمانی کوردی ، ۱۹۵۶ .
- ۹ - دوکتۆر نهسرین فهخری ، دوکتۆرنامه ، به زمانی یووسی .
- ۱۰ - دوکتۆر نهسرین فهخری ، (المصطلحات والکنايات) في اللغة الكردية مع
مقارنتها باللغة العربية - به زمانی عه ره بی (۲۲) نه لقه - پروژنامه ی عراق ،
سال ۱۹۸۲ - ۱۹۸۳ .
- ۱۱ - دوکتۆر نهسرین فهخری (جووته وشه) له زمانی کوردی دا (۱۲) نه لقه ،
پروژنامه ی عراق ، سال ۱۹۸۲ - ۱۹۸۳ .
- ۱۲ - (خۆ) و (فهرههنگۆکی خۆ) له ته رازووی بهراوردی کردن دا ، وتاریکی
ئاماده کراوه بۆ بلاو کردنه وه .
- ۱۳ - په ره سه ندنی میژووی وانا ی (خۆ) و دهووری له ده و له مه ند کردنی زمان دا
نه لقه به کی ئاماده کراوه بۆ بلاو کردنه وه . (لیکسنیکۆ لوژیا) .

ل : (خَوْ)

في ميزان اللغة الكردية

الدكتورة نسرین فخري

كلية التربية الاولى - جامعة بغداد

(١٩٨٨ - ١٩٨٩)

« خَوْ » ككلمة تنتمي الى أقسام الكلام وكضير (للتأكيد) الى مجموعة الضمائر ، يقابل (نفس ، عين ، ذات) في العربية •

بحكم هذا الموقع لهذه الكلمة فاستعمالها شائع وتداولها مألوف ، وحضورها دائم في شتى ميادين اللغة ، وفي مختلف التعابير التي بحاجة الى التأكيد ، وازالة الشك ، أو الى بيان ووضوح يعبر عن سلامة الأسلوب وسلامة التعبير كما يجول في الخاطر •

اذن فكلمة (خَوْ) متعددة الأدوار ، متنوعة الخصائص ، فاذا ألقينا نظرة على البحث وتابعا في الشرح والنقاط التي هي موءشرات لما تلعبها من دور في اللغة شكلا ومضمونا وما تفرز من معان ومفاهيم ومدلولات عبر الصيغ المختلفة مع غيرها من الكلمات ، زدنا يقينا بأنها بحق كلمة جديرة بوقفة واعية شأن أية كلمة وكل كلمة متميزة في العطاء والتداول بحكم خصائص اختصت بها دون سواها •

والغريب في اهمالها انها ليست بكلمة ضيقة المجال او محدودة الاستعمال حتى تغيب عن ذهن الدارسين والمختصين هذا الغياب ، ولا هي من الكلمات التي عفا عليها الزمن فأحصرت هنا وهناك بحكم تطور اللغة التي هي مرآة المجتمع الصادقة ، فتخلفت عن مسايرة ذلك التطور ، بل كلمة نشطة ، حية ، دوارة مع اللغة وعلى السن الجميع سواء بسواء •

لذا آل الباحث على نفسه ، ان يقف عندها ومعها هذه الوقفة لعلها تلقي
عليها من الضوء ما يكفي لجلب انظار الذين عليهم اعادة النظر في ما اجل ،
وما غبن حقها في ميدان البحث والدراسة •

ولطول البحث وتعدد جوانبه ، رأى الباحث ان يسلط الضوء عليها
من جانبين :

الجانب الأول : اسماً وضميراً في ميدان اللغة وقواعدها •

الجانب الثاني : مكاتتها في التراث اللغوي والأدبي كدليل ساطع على
اهميتها التي تنعكس في عشرات الكنايات والمصطلحات وفي عشرات المعاني
والمفاهيم والمدلولات والاضداد والمتراقات التي ما كانت لولاها على الاقل ،
اوليس من السهل اختيار بديل يعني عنها ولو في بعض جوانبها ••

وقد فضل الباحث اختيار الجانب الأول أولاً بشكل مفصل كمدخل سهل
للجانب الثاني ، وترك الجانب الثاني لبحث آخر تجنباً للاطالة والمداخلة التي
تبعدها عن جوهر الموضوع وتحقيق الغرض المنشود من البحث •

والامثلة كثيرة حولها وانتشارها في عشرات الامثلة اليومية تغني عن
التفكير في الاتيان بهذا المثال وذلك كبديل عليها •• فهي تنتشر انتشار الدم
في شرايين اللغة في صور شتى ، مضيئة الى ذلك قدرتها البينة في التوافق
والانسجام مع غيرها من الكلمات لتكوين الصيغ والمفاهيم الجديدة ••

فحيثما تستمع تطرق (خوّ) سمعك •

وفيما تحدثت • كان (خوّ) على لسانك •

فهي كلمة تثرى اللغة قواعداً وقاموساً وادباً وتراثاً وان دل ذلك على شيء
فانما يدل على تاريخ وتواصل هذه الكلمة مع اللغة عبر مسيرتها وتاريخها
الطويل •

فۆنه تیک و فۆنۆلۆجی

وریا عمر امین

بهشی کوردی - زانکۆی بهغداد

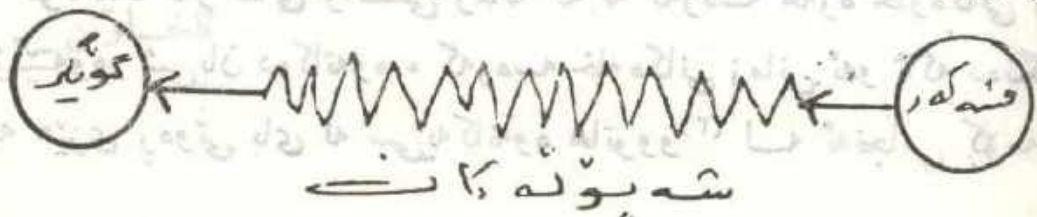
کولتیی پهره رده

زۆربهی ئەوانه‌ی باسی دهنگه‌کانی زمانی کوردی یان کردوووه فۆنه تیک و فۆنۆلۆجی یان لیک جیا نه کردۆتهوه . بابه‌ته‌کانی فۆنۆلۆجی به فۆنه تیک ناوده‌به‌نو و ناوی فۆنۆلۆجی ناهینن (۱) .

فۆنه تیک و فۆنۆلۆجی دوو بواری زۆر جیاوازن . ههر یه‌که باسی لایه تیککی زمان ده‌کات و ههر یه‌که ئامانج و په‌یره‌وی تاییه‌تی خۆی له‌شی کردنه‌وه‌دا هه‌یه . ههر باسیکی زمانه‌وانی له‌ده‌نگه‌کانی زمان بکۆلێته‌وه‌و ئهم دوو لایه‌نه‌ جیا نه‌کاته‌وه‌ تیکه‌ل و پیکه‌ل ده‌رده‌چێ و به‌ر په‌یره‌وی زانستی ناکه‌وی .

ئهم باسه‌ هه‌ول‌دانه‌ بۆ روون کردنه‌وه‌ی هه‌ندی جیاوازی له‌ تیان ئهم دوو لقه‌ی زانستی زمان . (۲)

که‌ یه‌کێ قسه‌ ده‌کات زانیاری (که‌ له‌ مێشکی یا پارێزراوه‌) ده‌خاته‌ ناو قالبی ریزه‌ ده‌نگیکه‌وه‌ ، که‌ به‌ ئەندامانی ئاخوتن دروستیان ده‌کات . ده‌نگه‌کان به‌ هۆی شه‌پۆله‌کان له‌ هه‌وادا ده‌گۆیژرینه‌وه‌ . گۆی و هه‌ریان ده‌گرێ و هه‌واله‌ی مێشکیان ده‌کات . مێشک‌شی یان ده‌کاته‌وه‌ ده‌یانپارێزی - واتا : قسه‌ به‌ لای که‌می سێ قۆناغی هه‌یه .

فۆنه تیک ئەو لقهی زانستی زمانه که له دروست کردنو گواستنه وه
وهر گرتنی دهنگه کانی زمان ده کۆلیته وه وهک دیارده ییکی گشتی • واتا
دهنگه کانی زمان دهشی به لای که می له سی سووچه وه سه یریان بکری و
لی یریان بکۆلرته وه :

۱ - له پرووی دروست کردنه وه Articulatory phonetics ئەمه

میکانیزی به تی ئەندامانی ئاخوتن ده گرته وه •

۲ - له پرووی چۆنیه تی گواستنه وه ی دهنگه کان له هه وادا به هۆی ئەو
شه پۆلانه ی به هیزی رهوتی بای له سی به کانه وه هاتووو جوولانه ودی
ئەندامانی ئاخوتنه وه دروست ده بن Acoustic phonetics .

۳ - له پرووی وهر گرتنی ئەم دهنگانه وه به گوئی و شی کردنه وه
پاراساتیان له میشکا Auditory phonetics ئەمه یریان

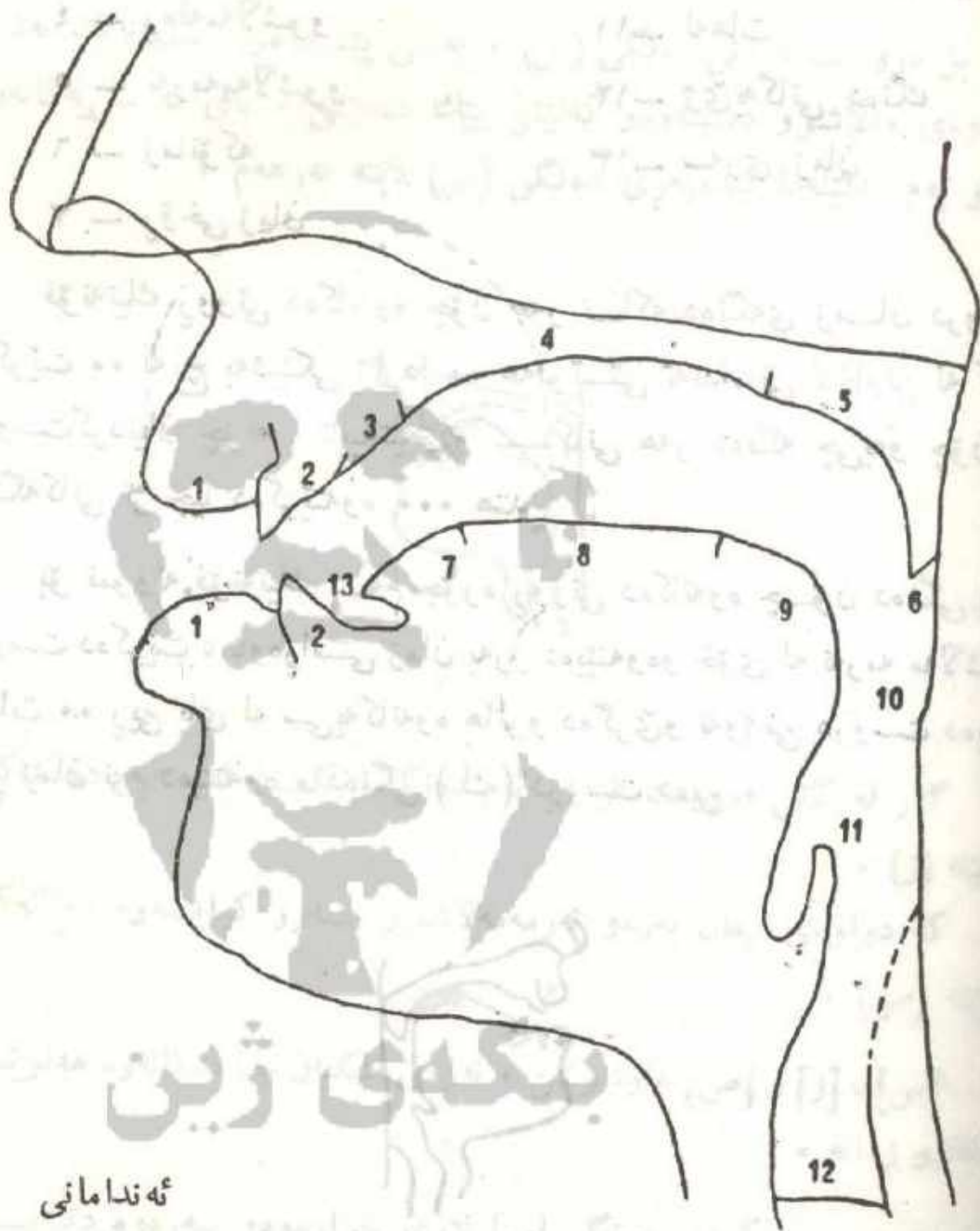
میکانیزی به تی و فسیۆلوجی به تی گوئی و میشک ده گرته وه •

له بهر چهن هۆیک که په یوه ندی یران به سروشتی ئامانجه کانی زانستی
زمانه وه هه یه •• زانستی زمان له بواری وه سفی دا به شیوه ییکی گشتی
بایه خ ههر به لقی به که م ده دا • دوو لقه که ی تر بواری یریان لی بۆته وه •
په یوه ندی یران زیاتر به لقه کانی تری زانسته وه ی وهک فیزیوا و کۆمپیوته ر •••
هتد هه یه یا وهک بابه تی سه ره خۆ له ناو چوارچیه ی زانستی زمانی
گشتی دا باس ده کرین • ئیمهش له م باسه دا به کورتی له چه مکی فۆنه تیک
له روانگه ی دروست کردنه وه ده دوین • ئنجا له گه ل فۆنۆلۆجی یا
به راووردیان ده که ین و جیاوازی ئیوانیان پروون ده که ینه وه •

فۆنه تیک ئەو لقهی زانستی زمانه که له که ره سه ههره خاوه کانی زمان
ده کۆلیته وه و شی یران ده کاته وه • که ره سه خاوه کانی زمانی ئەو تاکه دهنگانه ن
که به هیزی رهوتی بای له سی به کانه وه هاتووو (۲) له ئەنجامی کۆمه له

جو لانه و ميٽڪ كه له پهردهي ناو پنچكه وه ده ست پين ده كات و سؤرينچك و
 قورگه و بهشه كاني زار و لووت به شداري ده كهن ، دروست ده كرين .

بئكه ي ژين

كه ندا ماني

ئاخاوتن

۱ - لیوه کان	۸ - پیشهوهی زمان
۲ - ددانه کان	۹ - دواوهی زمان
۳ - پووک	۱۰ - گهروو
۴ - رهقه مه لاشوو	۱۱ - لههات
۵ - نهرمه مه لاشوو	۱۲ - ژئی یه کانی دهنگ
۶ - زما تۆکه	۱۳ - سه ری زمان
۷ - رۆخی زمان	

فۆنه تیک روونی ده کاته وه چۆن ههر تاکه دهنگه ی زمان دروست ده کریت . . له چ به شیکی زاردا . . هه لو یستی نه ندامانی ئاخوتن له کاتی دروست کردنیان چۆنه ، تایه تیه تی و سیماکانی ههر دهنگه چی یه و چۆن له دهنگه کانی تر جیا ده کریته وه . . . هتد

بۆ نموونه فۆنه تیک بهم جۆره روونی ده کاته وه چۆن دهنگی (ك) دروست ده کریت ، ناوه راستی زمان بهرز ده بیته وه و خۆی له نهرمه مه لاشوو ده دات . . ری بی بای له سی یه کانه وه هاتوو ده گری و تهوژمین دروست ده بی . . له پر زمان نزم ده بیته وه . دهنگی (ك) دروست ده بی . .

گه ره کاتی دروست کردنی ئەم دهنگه (ژئی^(۴)) کان له رینه وه دهنگه که

دهیته (ك) • واتا (ك) و (گ) له هه مان شوینا له زاردا دروست ده کړین
 هوهی ئەم دوو دهنگه هاوشوینه لیک جیا ده کاته وه هه لویستی (ژی) کانه •
 له کاتی دروست کردنی (ك) دا نالهرنه وه له (گ) ده لهرنه وه •

بۆ دروست کردنی دهنگی (س) • بهشی پېشه وهی زمان نزیك بهشی
 پېشه وهی مه لاشوو دهیته وه که لینی پیک دهینی • بای له سی به کانه وه
 هاتوو بهم که لینه دا تیده پیری دهنگی (س) دیته بهرهم •

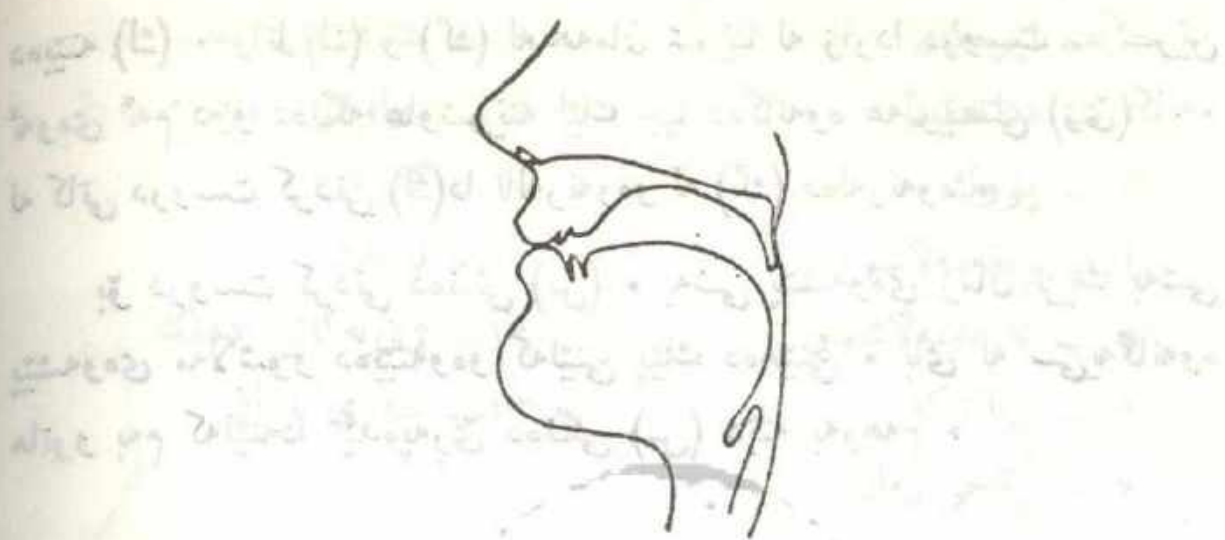

گهر له کاتی دروست کردنی ئەم دهنگه ژیکان لهرنه وه دهنگه که
 دهیته (ز) •

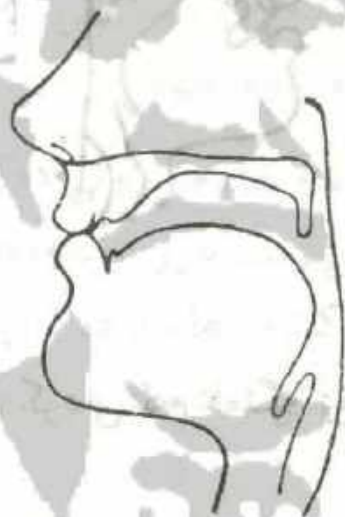
که دواوهی زمان بهر وه نهرمه مه لاشوو بهرز کرایه وه دهنگه که
 دهیته (ص) •

[س]، [ز] و [ص] هاوشوینن • هوهی لیکیان جیا ده کاته وه هه لویستی
 ژیکانو زمانه •

بۆ دروست کردنی دهنگی [پ] لیوی خواره وه سهره وه دینه یه کوه
 ریی بای له سی به کانه وه هاتوو ده گرن • ته وژمی په یا ده بی لیوی خواره وه
 له پر نزم دهیته وه وه که ته قینه وه پیک دهنگی [پ] دیته بهرهم •

- گەر له کاتی وتنی ئەم دەنگە ژێکان له رینهوه دەنگە که دەبیته [ب]
- گەر بای له سییه کانهوه هاتوو له لووتهوه دهرهینرا دەبیته [م]

- لهوهی رابورد دهرده کهوتی که ههر چهن دەنگیک له ههمان شوین له زاردا دروست دهکرین • ئەم دەنگانه ناو دهتین (هاوشوین) • بو نموونه :
- [ب ، پ ، م] هاوشوینن ههموو به لیکدانی لئوی سه رهوهو خوارهوه دروست دهبن • پێیان دهوتری (لئوی) bilabial .
- له [ت ، د ، ن] سه ری زمان خۆی له ددانه کانی سه رهوه دهدات • پێیان دهوتری (ددانی) dental .
- له [ف ، ق] دا لئوی خوارهوه خۆی له ددانه کانی سه رهوه دهدات پێیان دهوتری لئودانی labio - dental .

له [ك، گ] دا ناوهرانی زمان خوئی له مهلاشوو دهدات، پی بیان
دهووتری (مهلاشوویی) . palatal . ئیدی بهم جوړه .

ټهوهی دهنگه هاوشوینه کانی لیک جیاده کاته وه هه لویسته
. manne of articulation

ټه وه لویستانه ی ناومان هینان ټه مانه بوون .

۱ - هه لویستی ژیکانی دهنگ له کاتی دروست کردنی دهنگه کان .
(له رینه وه - نه له رینه وه) .

ټه وه دهنگانه ی که له کاتی دروست کردنیان ژیکان له رینه وه به (ژیدار)
voiced ناوده برین وهك [ب - ز - گ - ف - د] .

ټه وه دهنگانه ی که له کاتی دروست کردنیان ژیکان نه له رینه وه به
voicless [پ - س - ک - ف - ت] به (بی ژی) .

۲ - هه لویستی [زار] به رامبه ر [لووت] ټه وه دهنگانه له کاتی دروست
کردنیان گهر بای له سی به کانه وه هاتوو له زاره وه ده رچی به (زاری)
oral ناو ده برین . وهك [ت . ف . ش ، خ . . .] گهر بایه که
له لووته وه ده رچی به (لووتی) nasal ناو ده برین وهك [م . ن] .

۳ - هه لویستی دواوهی زمان [به رزی] به رامبه ر [نر می] . ټه وه دهنگانه ی
له کاتی دروست کردنیان دواوهی زمان به ره وه نهر مه مهلاشوو به رز
ده بیته وه به (مهلاشووتراو) palatized ناو ده برین وهك
[ل - ط - ص] .

واتا هر دانه دهنگه ی زمان به دوو لایهن دست نیشان ده کریت .

۱ - شوینی دروست کردن . Place of articulation

۲ - هه لویستی دروست کردن . Manner of articulation ټه م

دەنگەکان • Phonetic features لایەنە سیماکانی فۆنیتیکی

واتا : هەر دەنگە ی چەن سیمایەکی هەیە • وهك :

سیماکانی [ب] ئەمانەن

- ۱ - لیبوی bilabial
- ۲ - ژێدار voiced
- ۳ - زاری oral

سیماکانی [پ] ئەمانەن

- ۱ - لیبوی bilabial
- ۲ - بێژێئ voicless
- ۳ - زاری oral

سیماکانی [م] ئەمانەن

- ۱ - لیبوی bilabial
- ۲ - ژێدار voiced
- ۳ - لووتی nasal

جیاوازی تێوان ئەم سێ دەنگە هاوشوینە لەم نەخشە یەدا
 ڕوون کراوەتەوه •

لیبوی		
لووتی	زاری	بێژێئ
۲	ب	ژێدار
-	پ	بێژێئ

سیماکانی [ف] ئەمانەن

labio - dental ۱ - لیووددانی

voicless ۲ - بیژی

سیماکانی [ف] ئەمانەن

labio - dental ۱ - لیووددانی

voiced ۲ - ژیدار

لیووددانی	
ف	ژیدار
ف	بیژی

دەنگەکانی ھەر زمانی دەشی بەم پەپرەوہ پۆلین بکری و ھەموو لە یەک
 نەخشەدا کۆبکریتەوہ • بۆ نموونە دەنگەکانی زمانی کوردی بەم جۆرە
 پۆلین کراوہ (۵) :

دەنگەکانی زمان لە پرووہکی تر دەبنە کپ Consonants و
 بزوین Vowels • لە پرووی چۆنیەتی دروست کردنیان فۆنەتیک
 بەم جۆرە جیا یان دەکاتەوہ •

گەر لە کاتی دروست کردنی دەنگ دوو بەشی زار پیک کەوتن ئەوہ
 (کپ) • گەر پیک نە کەوتن ئەوہ (بزوین) •

[ت] دهنگی کپه چونکه له دروست کردنیا پیشهوهی زمان خوئی
 له ددانه کانی سه ره وه ددهات • [گ] کپه ، چونکه ناوه راستی زمان خوئی
 له نهرمه مه لاشوو ددهات • بهلام (ا - ه - و - و - و - ی - ی - ئی ••)
 هه موو بزویئن چونکه له کاتی دروست کردنیا هیچ بهشیکی زار به هیچ
 بهشیکی تر ناکه وی و بای له سی به کانه وه هاتوو بی ته گهره به زارا تیده پهری •
 دهنگه بزوینه کایش به هوی چه سیماییک لیک جیاده کرینه وه
 پۆلین ده کرین • سیماکانی بزوینه کان نه مانهن :

۱ - هه لویستی زمان چۆنه • واتا چ بهشیکی بهرز ده بیته وه و چ
 بهشیکی نزم ده بیته وه • بۆ نه مه زمان کراوه ته سی بهش •

۱ - پیشه وهی زمان

۲ - هه لویستی لیوه کان (خرن)

۳ - دواوهی زمان

۲ - هه لویستی لیوه کان (خرن) rounded یا بهش بوونه ته وه
 . spread

۳ - دریزو کورتی دهنگه که ••

بۆ نموونه له دروست کردنی دهنگی [و] دا دواوهی زمان بهره وه نهرمه
 مه لاشوو بهرز ده بیته وه • لیوه کان شیوهی (خر) ده گره خو وهك له م
 وینه یه دا روون کراوه ته وه •

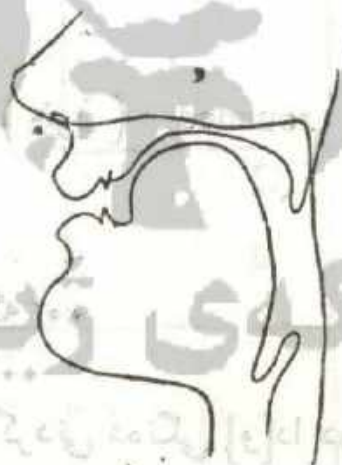
[و] [وو]

• گه گهر دهنگه که در ژ کرایه وه ده بیته [وو]

بو دروست کردنی دهنگی [ی] ناوه پراستی زمان به ره و نه رمه مه لاشوو

به رزده بیته وه • لیوه کان له باری ئاسایی دا ده میینه وه ••

• گهر دهنگه که کورت کرایه وه ده بیته [i]

[ی] [i]

فونه تیک مهر لهو دهنگانه ناکولیتته وه که له نووسینا به تیپ

دەردە پۈتۈن • كەرسەي (دەنگى) ى تر ھەن كە زۆر گرنگن لە زمانا ،
بەلام لە نووسىنى ئاسايى دا ھىچ نىشانە يىكياڭ بۇنى يە • ۋەك :

۱ - ھىز stress وزە يىكى زياترە (بە گوۋرەي بەشە كانى تر)
دەخرىتە سەر يە كى لە بر گە كانى وشە يا دەستە واژە • بۇ نموونە لە وشەي
[ئازاد] دا ھىز كە وتۆتە سەر دوا بر گە • لە وشەي [چونكە] ھىز كە وتۆتە
سەر بر گەي يە كەم • لە وشەي [نوستن] دا ھىز دە كە ویتە سەر بر گەي
يە كەم گەر مە بەست (ئەوان نوستن) بوو ، دە كە ویتە سەر بر گەي دوو ەم گەر
مە بەست بابلىين (نووستن خۆشە) بوو •

۲ - ئاوازە intonation . گۈرۈنى ئاوازي رىستە يە بۇ گە ياندنى
مە بەستى جياواز • ھەر رىستە يىك دەيان مانا دە گە يە نى بە پىي ئاوازە كەي •
ۋەك لەم رىستە يە دا :

ئازاد دوۋىنى دوو كىيى چاكي بۇ ھىنام •

رىستە كە بىكەرە ۋە لامى ئەم پىر سيارانە ، دەردە كە وى بۇ ھەر يە كە
ئاوازيكى ھە يە جياواز لەوانى تر • [كى ، كەي ، چەن ، چى ، چۆن] •

۳ - تۆن ton . ئاوازي بر گە يا وشە يە • لە ھەندى زمانا بە
گۈرۈنى ئاوازي بر گە يا وشە ماناي وشە كە دە گۈرۈى ، ۋەك زمانى بورمى و
تايلاندى •

فۆنە يىك لەو كەرسەنە ھەموو دە كۆلىتە ۋەك كەرسەي زمان
بە گىشتى •

ھەر زمانىك دەستە يىك ياساي تايبە تى بە خۆ يە ۋەي ھە يە :

۱ - فۆنیمە كانى [لە دەنگە كانى يە ۋە] دەست نىشان دە كات •

۲ - له ناو قالبی بر گه ی فۆنه تیک ی ئەم فۆنیمانه لیک دەدات بر گه ی
 فۆنۆلۆجی پیک دەهینی •

۳ - له ئەنجامی لیکدانی فۆنیمه کان • دەنگ هه یه ده گۆری • هه یه
 ده تویته وه • هه ی تازه په یا ده بی • • • • هتد •
 ئەو یاسایانه ی ئەو ئەرکانه جی به جی ده کەن به یاساکانی فۆنۆلۆجی
 ناوده برین •

واتا : فۆنۆلۆجی شتیکی تایه تی به به پیچه وانه ی فۆنه تیک که گشتی به •
 بۆ جیاکردنه وه ی جیاوازی تیوان فۆنه تیک و فۆنۆلۆجی ئەم
 به راوردی به ده خه یه روو :

زمانی کوردی و عه ره بی (۶) له م شەش دەنگه به شدارن • [ر - ر - ر -
 س - ص - ل - ل] وه ک له م نموونانه دا دەر ده که وئ •

دهنگ	کوردی	عه ره بی
ر	په ری	برد (سه رما)
پ	کری ن	حر (گه رما)
س	سه وز	سماء (ئاسمان)
ص	صا ل	صباح (به یانی)
ل	لانا ک	لیل (شه و)
ل	گول	الله (خوا)

ئه وه ی سه رنج راده کیشی ئە وه یه له نووسینی زمانی کوردی دا (ر) و
 (پ) جیا کرا و نه ته وه که چی له هه ی عه ره بی یا جیا نه کرا و نه ته وه به دووان
 یه ک نیشانه یان هه یه • هۆی ئە مه ئە وه یه له زمانی کوردی (ر) و (پ) دوو
 شتی جیان ، وه ک : چۆن (س) و (ل) یا (س) و (ب) جیان ، چونکه ئە م
 دوو دهنگه واتا (ر) و (پ) ده توان له هه مان بیئه دا دەر که ون و مانا بگۆرن

وهك لهم نسو ونا نه دا دهرده كه وئى •

برين	پرین
كه	كه
وه رین	وه رین
په رى	په رى

••• هتد •••

له زمانى عه ره بى يا ئەم دوو دهنگه جياوازه پهك نرخیان ههیه • چونكه ههچ وشه يئك لهم زمانه دا نادۆز ریتته وه تیايا (ر) و (پ) ئال و گۆر بکری کار له مانا بکات • هۆى جياوازیی کارتنی کردنی ئەو بیئه جياوازانهیه كه تیايا دهرده كه ون • بهم جۆره (ر) و (پ) له زمانى کوردی دا دوو فۆنیمی جیان له زمانى عه ره بى دا سه ره هه مان فۆنیمین •

فۆنیم	عه ره بى	کوردی	فۆنیم

/ ر /	برد	[ر]	- برین	-	/ ر /

/ پ /	حر	[پ]	- برین	-	/ پ /

[ ] نیشانهیه بو دهنگ

/ / نیشانهیه بو فۆنیم

به پێچه وانه وه • دوو دهنگی [س] و [ص] له زمانى کوردی یا دوو شیوهی جیاى هه مان فۆنیمین جياوازیی تیانان له ئەنجامی ئەو بیئه جياوازانهیه كه تیايا دهرده كه ون •• له زمانى کوردی یا ههچ وشه يئك نیه تیايا [س] و [ص] ئال و گۆر بکری و کار له مانا بکات كه چی له زمانى عه ره بى دا ده توانن له هه مان بیئه دا دهر كه ون و کار له مانا بکهن ، بۆیه له زمانى عه ره بى دا [س] و [ص] دوو فۆنیمی جیان •

سلب - صلب
 سار - صار
 عسیر - عصیر
 عسی - عصا
 سهر - صهر
 فصیح - فصیح
 مس - مص ... الخ

به هه مان په پرهو (ل) و (ن) له زمانی عه ره بی یا دوو شیوهی جیای
 هه مان فونیم . دهر که وتیان له بیتهی جیاوازا دا هم جیاوازی بهی
 پی به خشین . که چی له زمانی کوردی دا دوو فونیمی جیان چونکه ده توان
 له هه مان بیته دا دهر که وزو کار له مانا بکه ن وهک له :

چل - چل
 گه ل - گه ل
 گول - گول

په له - په له ... هتد .

به به را وورد کردنی زمانی کوردی و عه ره بی له ئاستی فونه تیک و
 فونولوجی له م شه ش ده نگه دا هم نه نجامه مان ده ست ده که وی :

فونولوجی	دهنگ	فونولوجی
فونیم	فونه تیک	فونیم
/ ر /	[ر]	په ری -
/ پ /	[پ]	په ری -
/ ص /	[ص]	سال -
/ س /	[س]	سهوز -

/ل/ - چل - [ل] - علم
 /ل/ - چل - [ل] - الله

۴

۶

۵

واتا ئەم شەش دەنگە ھاوبەشە پېنج (فۆنیم) لە زمانی کوردی داو چوار
 فۆنیم لە زمانی عەرەبی دا پێک دەهێنن .

ئەم دەنگانە چ لە زمانی کوردی دا بن چ لە زمانی عەرەبی دا ، چ لە
 ھەر زمانێکی تردا بن بە ھەمان جوۆر و پەپرە و دروست دەکرێن .
 ئەمە لایەنە گشتی بەکە یەو ئەرکی فۆنەتیکە روونی کاتەو و چۆن دروست
 دەکرێن ، بەلام وەك دەرکەوت ھەر زمانە ی جوۆرە نرخیك بەو دەنگانە
 دەدات . ئەمە لایەنە تایبەتی بەکە یەو ئەرکی فۆنۆلۆجی بە .

بۆ دەست نیشان کردنی فۆنیمەکانی ھەر زمانێ ئەو جووتە و شانە
 بەراوورد دەکرێن کە بە تەواوی وەك یەك وان لە تاکە دەنگی نەبێ و ئەم
 جیاوازی بە کار لە مانا دەکات وەك [بیر - پیر - سیر - تیر - میر -
 شیر - ژیر - لیر] . . . هتد (۷)

جوۆری دوو می یاسا فۆنۆلۆجی بەکان ئەوانەن کە لە ناو قالبی برگە ی
 فۆنەتیک دا فۆنیمەکان لە یەك دەدەن و برگە ی فۆنۆلۆجی پێک دەهێنن .

تا ئێستا هیچ قوتابخانە یێکی زانستی زمان نە ی توانیو و پێناسینیکی
 بێ کە لە بەری برگە پێشکەش بکات . بە شیوہ یێکی گشتی دوو جوۆری
 لی جیا کردۆتەو و :

یە کە م برگە ی فۆنەتیک ی : ئەم جوۆرە یان گشتی بە . واتا ھەموو زمانانی
 جیھان تیا یا بە شدارن . پە یو وەندی بە فسیۆلۆجی یەتی ھە ئاسە وەر گرتن و
 چۆنیەتی کار کردنی ئەندامانی ئاخوا تەو و ھە یە . لە ناو چوار چۆیە ی ئەم

قالبه گشتی به دا زمانه کان جیاوازی پیشان ددهن له چۆنیه تی لیکدانی
فۆنیمه کان • واتا : ههر زمانه ی یاسای تاییه تی خوی هه یه بو لیکدانی
فۆنیمه کان له ناو قالبی بر گه دا • ئەم له یه کدانه تاییه تی به بر گه ی فۆتۆلۆجی
پیک دههیننی • دووهم - بر گه ی فۆتۆلۆجی :

له هه موو زمانیکا بزوین ناووکى بر گه پیک دههیننی • له گه ل ئەم
بزوینه دا دهستی چهن فۆنیمیکى کپ دهر که وئى • ژماره ی ئەو کپانه و سروشتی
ریز بوون و دهر که وتیان پیکه وه له زمانه کانا جیاوازه • بو نموونه : فۆنیسی
(r - p - s) له زمانى کوردی و ئینگلیزی یا ههن ئەم سى فۆنیمه
ده توانن له زمانى ئینگلیزی دا (هیشو) یك cluster له ناو قالبی
بر گه دا پیک بهینن ، وهك له بر گه ی (spring) دا • • ئلم سى دهنگه
ههر گیز ناتوانن بهم شیوه یه له زمانى کوردی دا دهر که ون • واتا له زمانى
ئینگلیزی دا یاساییکى فۆتۆلۆجى هه یه به هۆیه وه ئەم سى فۆنیمه یهك
ده گرن و هیشو پیک دههینن • له زمانى کوردی دا ئەم یاسایه نى یه • •
له زمانى عهره بى یا ههر گیز دوو کپ (بى بزوین له ئیوانیان) له سه ره تای
بر گه دا دهر نا که وئى •

که چى له زمانى کوردی یا بۆى هه یه دوو کپ له سه ره تای بر گه پیکه وه
هیشو دروست بکه ن وهك له [برا - در - خوا - جوان • • هتد] • •
له هه ندی فۆنیم ههر گیز پیکه وه دهر نا که ون یا ههر گیز یه کیکیان پیش
ئه وى تر نا که وئى • • • ئەو یاسایانه ی سروشتی ریز بوونى فۆنیمه کان له ناو
قالبی بر گه دا دهست نیشان ده که ن • یاسای فۆتۆلۆجین •

جۆرى سى یه مى یاسا فۆتۆلۆجى به کان ئەوانه ن که به هۆیه انه وه له
ئه نجامى له یه کدانی فۆنیمه کان (له هه ندی حاله تدا) دهنگ هه یه ده تویته وه
وهك تواته وه ی (ه) ی ئامرازى پیناسین (مکه) که (ان) ی کۆى ده چیته
سه ر : • • •

(۳) زۆر زمان ههیه ههندی دهنگیان تیا به هیزی بای لهسی به کانه وه هاتوو
 دروست ناکرین ئەمانه سنج جۆرن (clicks) (ejective) (implosion)

بو ئەم جۆره زمانانه سهیری سه رچاوه ژماره (۵) بکه ل (۹۶) .

(۴) ژیکان دوو پارچه گوشتی سروشت لاستیکین ئه رکی با یۆلۆجی بان نه وه به
 ناهیلن خواردن بچیتته ناو بۆری هه ناسه وه له قسه کردنا ، که دینه
 بهک ، به هیزی بای لهسی به کانه وه هاتوو ده لهر نه وه و سیمای ژیداری
 ده دهنه دهنگه که . گه ر لیک دوور که و تنه وه با بی ته گه ره له نیوانیانا
 تیده په ری .

کراوه   داخراو   له رینه وه

(۵) ئەم نه خشه به له ل ۲۱ ی سه رچاوه ژماره (۲) وه وه رگیراوه ، که به م جۆره به :
 لیژنه ی زمان له کۆری زانیاری عراق - دهسته ی کورد زاراوه کانی
 کردۆته کوردی .

	Bi-labial	Labio-dental	Dental	Alveolar	Palatal-alveolar	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Glottal
Plosive	p b		t d				k g q			
Fricative		f v	s z	ʃ ʒ			x ɣ	ħ ʕ		
Affricate				tʃ dʒ						
Nasal	m		n				ŋ			
Lateral				l ɭ						
rolled				r ɾ						
Semi-vowel	w					y				

(۶) ده شی هه ر دوو زمان بو ئەم جۆره به راووردی به هه ل بۆریری . ئیمه
 زمانی عه ره بیمان هه ل بۆرارد چونکه زۆر به مان شاره زای ئەم زمانه ی .
 (۷) بو چۆنیه تی ده ست نیشان کردنی فۆنیمه کانی زمانی کوردی سهیری
 سه رچاوه ژماره (۸) بکه .

علم الصوت وعلم نظم الصوت

وريا عمر امين

استاذ علم اللغة المساعد
جامعة بغداد - كلية التربية
قسم اللغة الكردية

معظم الباحثين واللغويين في الدراسات الكردية لا يميزون بين علم الصوت Phonetics وعلم نظم الصوت Phonology . فهما مجالان مختلفان تماما ، لهما طرقهما واهدافهما الخاصة في التحليل . كل دراسة لغوية لاتأخذ بنظر الاعتبار هذا الاختلاف تعوزه المنهجية واسس البحث العلمي . علم الصوت هو تحليل الاصوات اللغوية كظاهرة عامة وتحديد عناصرها من حيث تولدها وانتقالها واستقبالها . اما علم نظم الصوت فيحدد القوانين والأنظمة التي بموجبها تتحدد القيم الصوتية (الفونيمات) وكيفية اتحاد الفونيمات ضمن المقطع والقوانين التي بموجبها تتأثر الاصوات ببعضها . يحاول الباحث تعريف كل فرع وتحديد وظيفتها ثم يحلل بعض جوانب اللغة الكردية على ضوءها .

سەرچاوه كان

- 1 — Abercrobie. D. (1967) Elements of general phonetics. Edinbrgh.
- 2 — Amin, Waria Omar (1979) Aspects of the verbal construction in Kurdish.
Thesis presented to the University of London.
- 3 — From Kin. V. and Rodman. R. (1978) An introduction to language.
- 4 — Fudge. E. C. (1970) Phonology, in New Horizons in linguistics.
(ed.) J. Lyons .
Fatah. M. Maruf. (1981) on stress in Kurdish. Zanko
- 5 — Cleason. H. A. (1965) An introduction to descriptive Linguistics.
Holt.
- 6 — Robins. R. H. (1971) General Linguistics, Longman.
- 7 — وريا عمر امين (١٩٨٤) فونۆلۆجى - گوڤارى كاروان ژماره (٢٠) .
- 8 — وريا عمر امين (١٩٨٢) ئيملاى كوردى و چهن تيبينى بهك گوڤارى كورى زانبارى عيراق - دهستهى كورد . ژماره (٩) .

بهیتی لاس و خه زال

خوینهری بهریز نه مهی دهی خوینی بهوه به شیبکی تره لهو کومه له فولکلورهی که وهختی خوئی کوری زانیاری کورد ، که ئیستا له گهل کوری زانیاری عراق به کخراوه و بووه به دهستهی کورد به یارمهتی چهند کوردیکی دلسوزهوه کوی کردۆتهوه .

ئهه به شه فولکلوره به ناوی ((بهیتی لاس و خه زال)) وهیهو نه مییش نوسخه بیگی دیکهی نهو بهینه به ناوبانگهیوه کاک عوسمان مهو لوود عه بدو آلا هه مه وهندی کوتوو بهو کاک مه حه رود زامدار سه ره رشتی کردوه . بهینه که له ناوچهی کهرکوک کۆکراوه تهوه . ئهه بهینه مام هیهنی موکریانی و کاک جه لالی ره حه نهی له سه ره شرییان راگوتۆتۆته سه ره روو به ران .

لاس و خه زال (۱)

بهشی دووه

عبداللطیف عبدالجید گلی

بو له چاپدانی ناماده کردوه

ئه مان دهوری بهو عه سه سان و ته ته ران و خولا مان چاویان ده کهت به ره شایه تی به . ده یانگۆت نهو ره شایه تی به چی به ؟ خانزاده خاتو نیان گازده کرد ده یانگۆت دهنگی ژنانه دهنگی پیاوان نی به . چونکی خه زالیش دلی به غه مه ، کراسه کی شینکهی رهشی به سه ره نهو جلکه جوانه ی دا هیشتی به .

خه زاله شوپۆی مه لا نه بی به ، حه یفه لو لاسی نه حه د به گی به ، له دهشتی هه ریری له توو دیار نی به ، نه توو بیینی نه وهاله به غه ریبی به .

گه لی براینه گه لی براده رینه ، نهو رویشته سنی سه عاتی را بواردی به ، نهو رویشته به سنی سه عاتی له سه ره تی به پیری به . ده گه یشته بن قه سری

خانزادی ده یگۆ ناوم خه زاله کیزی مه لانه بی یه • نه من له مائی بابی خۆم
هه لایمه به لان نه و قسه ی ناکه م له کن خانزادی نه بی له کن چ که سی دی یه •

خانزادیش ده یگۆت نه وه خه زاله ده زانم کیزی مه لانه بی یه • بابی وی
قه دیمه لقه دیم هه ر له کنه مه بووه و مهرداری مه یه و سه رکاری مه یه و نه مان
نه من بیستیم خه زالیش ماره کرایه له جیاتی تو خینان له وه یسی یه • گه لی
خز مه تکارو ته ته رو عه سه سینه له نگۆ مه علووم بی خه زال هه لاتی یه ، هه لاتی
به خۆرای نی یه • ده با بیه مه هۆده بی سه ری یه ، چار قسه ی لی بیرسم به
ته نیایی یه ، پیایم له کن نه مینی بز انم مه خسه دو مرازی دلی خه زاله شو ری
چی یه یان چ نی یه •

شه و تاریکه براینه براده رینه نه وی ده وری خۆ کاره با نی یه • فاقۆس و
چرای نه گه ر پی کردی یه ، مه جلیسی خانزادی هه مووی دانیشتی یه • نیوه ی
شه رعه ، نیوه ی خولا مه ، نیوه ی خز مه تکاره ، نیوه ی عه سه سه ، نیوه ی
ته ته ره ، نیوه ی ته گیر که ره ، نیوه ی مه لاه و قورعان خینی دینداری یه •
خانزاده خاتوونم نه و ئیشه ی بیکردایه ده یکرد به عه مری شه رعی یه •

گه لی براینه براده رینه مه جلیسی هه موو چۆل کردی یه ، ده بیرده
هۆده کی به تاقی ته نی خه زالی دای ده نا له به رامبه ری خۆی قسه ی گه له ک
زۆری لی پرس یه •

ده یگۆ سه ر شینی سه ر به تالی بز انم به و شه وه ی کارت چی یه ؟

ده یگۆ خانزادی هه ریر و هه ریر به گی یه ، به و خوییه ی نامری له زۆری
سه ری یه ، به و قورعانه ی سه ر رانی مه لانه بی یه ، به قه بری سلیمان به گی یه ،
به چاوی لاسی نه حمه ده به گی یه • ده یگۆ سه ر شینی سه ر به تالی دنیام
هه مووی دیتی یه ، سوکتان و پاشازاده م ناو هه موو بیستی یه ، ناوی کاکه لاسم
نه و چاره نه بی له توو نه زانی یه •

دهیگو خانزادی هه‌ریرو هه‌ریر به‌گی‌یه ، روحی خه‌زالیته بیی به
قوربانی‌یه ، نه‌گه‌ر چاوت بکه‌وی به لاسی نه‌حمه‌د به‌گی‌یه ، به‌جی‌دیلی ته‌ختی
هه‌ریرو هه‌ریر به‌گی‌یه . دلت راناوه‌ستی له بو کاکه لاسی‌یه . به ژنی داری
سووسنی‌یه ، گه‌رده‌نی ریحانی کوسره‌تی‌یه ، سیمیلی سووری خورمه‌بی‌یه ،
لیوی قه‌یتانه روومه‌تی گول گولی‌یه . سینگى روسته‌می‌یه ، ده‌ست و
بازووی نه‌سکه‌نده‌ری‌یه ، سه‌رو میزه‌ری قه‌پلانی‌یه . شان و رکینی
سلیمان به‌گی‌یه . شوپره وا له دنیا‌یی هیشتان چاوت پی نه‌که‌تی‌یه .

گه‌لی براینه گه‌لی براده‌رینه ، وه‌کی خه‌زاله شوپری مه‌لا نه‌بی‌یه ، نه‌و
قه‌هی ده‌گوته خانزادی هه‌ریرو هه‌ریر به‌گی‌یه ، خانزاد ده‌یگوته خه‌زالی
کیژی مه‌لا نه‌بی‌یه ، سه‌رو بابانت له کوینی‌دا ره‌ش کردی‌یه . خو نه‌توو‌یان
له‌وه‌یسی و سووکاسکیان ماره کردی‌یه . عه‌گیده‌ک و ره‌شیده‌کی وه‌کی
وه‌یسی له ناو خه‌یلانیان‌دا نی‌یه . نه‌توو لوچی هه‌لخه‌له‌تای به‌قه‌هی هه‌تیمه‌کی
کوردی شاره‌زووری‌یه ؟

به‌لان قه‌رار و ابی نه‌توو ، نه‌دومه‌ ده‌ست وه‌یسی‌یه ، نه‌گه‌ر بلیی وه‌یسی
را‌ده‌کیشم ئیره‌ په‌تی ده‌که‌م به‌زه‌بری سواری‌یه . مه‌لا نه‌بیش قول به‌ست
ده‌که‌م ده‌یه‌نیم ده‌ی‌هاویمه‌ زیندانی هه‌تا ده‌مری سه‌ری ده‌چته‌ بن خاکی‌یه ،
مادام نه‌توو ده‌خالاتت به‌من کردی‌یه ، جه‌زت له‌که‌که‌ لاسی نه‌حمه‌د به‌گی
کردی‌یه . خو‌زیا بمزانی‌بوایه نه‌و لاسه‌چی‌یه ؟

خه‌زال ده‌لی خاتوون خانزادی هه‌ریرو هه‌ریر به‌گی‌یه ، نه‌و روحه‌ت
بیی به‌قوربانی‌یه . خه‌زالت دابنشی له‌کن به‌کاره‌که‌ری‌یه . نه‌گه‌ر چاوت
بکه‌وی به‌لاسی نه‌حمه‌د به‌گی‌یه ، ته‌ختی هه‌ری‌ری‌ی له‌بو به‌جی‌دیلی به
ته‌واوه‌تی‌یه ، نه‌توووش داده‌نیشی له‌کنی به‌کاره‌که‌ری‌یه .

وه‌کی خانزاد نه‌و قه‌هی له‌خه‌زالی بیستی‌یه ، خو‌ی له‌خه‌زالی تووره

کردی یه • ده یگوت سهر شینی سهر به تالی ، وه فاقه ت له کن ژنان نی یه •
ئه من تهختی ههریری تهختی سوله یمان به گی سوران به جی نیلم له بو لاسی
ئه حمه دبه گی یه • ئه من مال و میردم له خوم حه رام کردی یه ، پاشی کوشتنی
کاکم سوله یمان به گی ره حمه تی یه •

گه لی براینه به جی نیلم خه زاله شوړی مه لا نه بی له خزمه ت خانزادی
ههریرو ههریر به گی یه • کاکه لاسیش به جی دیلم له راوی حه ف شه وو حه ف
پوژی یه • ده چمه وه دوو کاکه وه یسی وسوو کاسکی یه •

هه تا نویژی عیشایین له مالی مه لا نه بی ده بوه سهر و سوراغه • ئه مان
ده لین خه زاله شوړی بابان ویران له مالی چ دهسته خوشکانی دیار نی یه •
ههر حه ف سه ت مالی عیل و عیله ساتی خه یلانی یان کردی یه ، به لان براینه
براده رینه خه زاله شوړیان چاو پی نه که تی یه •

گه لی براینه گه لی براده رینه ، کابرایه ک ده هاته وه ناوی حه مه ده ، له
رپی ههریری دوو مه ری له میگه لی بزر کردی یه • ئه و کابرایه ناوی حه مه د
بوو له عیل و خزمی مه لا نه بی یه • دوو مه ری له میگه لی به جی ده ما ده چوو
مه ره کانی بینته وه له کانی سوروان له گوړی تووان له ترسی گورگی یه •
ده یگو گه لی براینه گه لی براده رینه ئه نگو مه یکه نه هاوارو روړو له ناو
قهومی یه • ئه من ره شایه تیه کم چاو پی که تی یه ، پاشی نویژی مه غریبی ، به لان
رووی خوی کرد بووه ده شتی ههریر به گی یه • ئه و ره شایه تیه م باش نه ناسی یه •
رووی خوی کردیته وه ده شتی ههریرو ههریر به گی یه • ئه من ئه گه ر بزنام
ئه و ره شایه تیه خه زاله هه لاتی ه کیژی مه لا نه بی یه •

قه ههر ئه وه نده بکه ویته زاره کی ده که ویته شاره کی • ئه و قسانه
ده گاته وه ، دوو زمان گه له ک زورن ئه و قسه یان ده گه یانده خزمه ت وه یسی یه •

وهیسی غه زه بی هه لگرتی یه ، شیری شامسری له کالانی دهرده هینا
پرایده گرت به پرووتی یه • پرمی هه ژده گهی گورگانی له عهرزی چه قانده یه •
گازی چاوشووشه و چلکن چاوپره شی مامی کردی یه • دهیگو سواره کم
لو سوارکن به گورجی یه ، بگاته وه کن مائی مه لانه بی یه ، بزانی نه و قسه یه
راسته یان درۆ نی یه •

گه لی براینه گه لی براده رینه ، قاسیده کیان سوارده کرد ناوی نه حنده
پیاوی کاکه وهیسی یه • وه کی دههات به ربووک له مائی دانیشتی یه و مائی
مه لانه بی که س قسه ناکا ، قه وم و خزم و که سی مه لانه بی دهوره یان له مه لانه بی
دایه هه مووی دانیشن به بی دهنگی یه •

دهیگو نه من هاتیمه کاکه وهیسی نه منی هه ناردی یه جوابه کی به راستیم
بده نی به بی دهنگی یه • شایی و سهیرانی تیک بدهم یان سهینتی دوو سهت
سواران بنیرم له دوو خه زالی مه لانه بی یه ؟

مه لانه بی دهیگو ته نه حمه دی پیاوی وهیسی یه ، برۆ سه لامه کی بکه له
وهیسی یه • سی رۆژان مۆله تم بدا سه برم لی بگری بی قهیدی یه • خه زاله
شور دلم عیجز کردی یه ، نازانم پرووی له کینده ری کردی یه • نه گهر شایی و
لوغانیش تیک دهدا ، نه وهش پرسپاره کی دی یه • نه گهر شایی و سهیران
تیک دهدا ، نه وهش که یفی خوینی ، ئیشی من نی یه ئیشی وی یه •

قاسیدیش به ربووکی له گه ل خۆی هه لگرتی یه • خه نه یان له ناو ناوی
ریشتی یه • شایی و سهیرانی وهیسی به تال کردی یه • غه زه بی گرتی یه له
رکانو له خه فه تان هه ر دوو لیوی خۆی کرۆشتی یه •

گه لی براینه گه لی براده رینه گه لی خزمینه گه لی دۆستینه ، له خه فه تان
وهیسی لیوی خۆی کرۆشتی یه • به لانه کینی گازی چلکن چاوپره شی مامی
کردی یه • به سهردار عه شیرت و هۆزانی گوئی یه ، خه زال گه له ک نه خوشه ،

ئەو شايى و سەيرانەى ھەلدە گرین لە بۆ ھەفتە کى دى يە • ديارە خەزآل گەلەك
نەساخە ، ديارە خەزآل گەلەك نەخۆش و نەساخە ، بەلان دلتان چ نەكالە
تەرەفى وەيسى يە •

شايى و بەزم و سەيرانيان تىك دەدا ، كاكە وەيسى رۆژ لە كۆسەرەتى
ھەلاتى يە سەينى لە گەل نويژى سياننى ئەسپى چارپەلسپى زىن كردى يە •
ئەحمەدو چاوشووشەو چلكن چاوپرەشى لە گەل خۆى ھەلگرتى يە • سەر
مەيدانەشى لە گەل مەلانەبى گرتى يە • دەيگۆيان شەرە دوو بەرە كى يە ، يان
خەزآلم دەوتى ھەتا سى رۆژى دى يە • يىتە بەر مالى بيتە ژنو ھاوسەرم
بە ھەلالى يە • ئەو ئاين و ئۆيانە لە كەنە من نى يە ، ئەو جارە سەرت دەكەم
بە قوربانى شيرى شامسرى يە •

ئەو كابرايەى ناوى ھەمەدە دوو مەرى بزر كردى يە ، باشى لە مەلانەبى
گەياندى يە • دەيگۆ خەزآل دەست بوخچە كى پى بوو ، تازە باشم ناسى ،
ئەمان تاريكاتى گەيشتبوو سەر ەردى يە ، شەرمم كرد گاسى كەم خەزآلى
مەلانەبى يە ، ريت لە چ لايىكى يەو پرووت لە كيندەرى كردى يە • مەعلوومت
بى خەزآلە شۆرى كيرت پرووى لە كن خانزادى خوشكى سولەيمان بەگى
كردى يە •

ئەوجار مەلانەبى ھەنگينى تىي گەيشتى يە زانى قسەى كەرکانە كەچەلى
راستەو درۆ نى يە • لاسى ئەحمەد بەگى ھاتى يە ، پەيمانى لە گەل بەستى يە ،
شەرت و قرارى لە گەل گرتى يە ، بىست و يەك رۆژى ديكە بيتن بىبا بە زەبرى
شيرى شامسرى يە • سەرى وەيسيش بېرىتن وەكى كارى يە • خەزآلە
شۆرىش بياتن مارەى بكاتن بە شەرعى محەمەدى و بە ھەلالى يە •

ئەگەر مەلانەبى سى رۆژى رۆحسەت لە كاكە وەيسى خواستى يە ،
تەگبىرە كى دەكالە گەل ئىختيارى ھۆزو عىلى يە • دەيگۆ بە چ پرووھكى

بچمه کن خانزادی هه ریر به گی یه • سیلاحم ده شکینی نامووسم ده با ،
ئابرووم ده با له ناو عیل و عیله ساتی خه یلانی یه •

به لان خه زاله شوپ نه وی شه وی خه و له چاوی نه که تی یه • سبه ینی
رۆژ هه لات گه له ک دلی عیجز بوو ده که ته سی و دووه • ده یگۆته خانزادی
ده چمه سه ر کانینی ، دلم گه له ک عیجزه ده لم گه له ک ماندی یه •

ده یگۆ کیژی بابان ویران نه وشۆ له خه فه تی لاسی خه وت لی نه که تی یه •
داخوا چ هه تیه کی ده وروو ته ی کوردی شاره زووری یه • نه توو لو نایه ی
بتده مه وهیسی یه ، عیله کی له بن دهستی یه حه ف سه ت مالی خه یلانی یه • رم
وه شینه شیروه شینه عه گیده له ناو چارده عه شیره تان تاکی نی یه •

ده یگۆ راستیت پی بلیم به دوغری یه ، دلم له سه ر کاکه وهیسی ره شه و
دلم قهراری له گه ل وی نی یه • شهرت و قهراری له گه ل نابه ستم قه ت نایینه
حه لال و هاوسه ری یه • ههستی دلی من کاکه لاسی گرتی یه ، دلی کاکه
لاسیش نه منی گرتی یه • شهرت و قهرارم له گه لی بهستی یه ، هه تا نه وی
رۆژی سه رم ده چیه بن خاکی یه ، یان نه من ده رم یان خه زالیش له بو کاکه
لاسی یه •

له خۆم دل کولی ، له خۆم دل به برینی ، له خۆم مه جبووری • خاتوونه
خانزاد ئاگات له دلی من نی یه ، کهس نی یه جوا به کی پیدا بنیرم به شهرت و
په یمان هه بی له بو ده شتی شاره زووری •

به لان خانزادی له سه ر کورسی خۆی دانیشتی یه • حوکی خۆی
ده گیراو حوکی وه رگرتی یه • گوئی له دادو له شه رع و له فیغانی راگرتی یه •
خه زالیش ده یگۆته خانزادی هه ریر به گی یه ، ده چمه وه سه ر کانینی عه شینی
حوسین به گی به جاره کی به ته مامی یه • نه و کانی عه شینی حوسین به گی
سوله یمان به گ له بو عه شینی حوسین به گی خۆشی کردی یه • هه موو کهس
ناچته سه ر نه وی کانینی ، نه وه ی نه بیته میوانی خانزادی هه ریر به گی یه •

دهوره یان گول و ریحانیان لی چه قانندی یه ، چند تاته بهردیان لو
نوژی خوش کردی یه • نهو کانیه ناوی له چیا یه هریری دینه خواری به
عهینی دهلی چاوی قرزاله و چاوی ماری یه •

سیبهری داران فینکی بوهاران ، گولی نه شرفی ، حاجیله و ئیرگزو
به بیوونو دهزی دانه و شلیرو گوله میلاقه سیبهری لهو کانیه ی کردی یه •

نه مان دلی گهلهك گهلهك عیجزه خاتوونه خه زالم پرووی خوئی ده داوه
سهر کانی یه • نه مان زور دوور نی یه له قه لاتی خانزادی ، نه زانی نه وی
پوژیش مه لانه بی دوو سواری له گه ل خوئی هه لگرتی یه ، دئی ده خالت ده کا
به خانزادی هه ریرو هه ریر به گی یه • نه خه زال بابی دیتی یه ، نه بابیشی
مه لانه بی چاوی لهو ده می به خه زالی که تی یه •

خه زاله شوژی مه لانه بی یه ، له بهر عیجزی دلی یه ، ده هات داده نیشت
له سهر کانی یه • تیر به هه ردوو چاوان فرمیسی باراندی یه • فه قی یه کی ناو
محه مه دی چاوی که تی یه ، ده وری ده کرده وه له ده وروه پشتی کانی یه •

ده یگو کا که فه قی ناوت چی یه ؟

ده یگو خاتوون ناوم محه مه ده ، ده خوینم کتیبی شهرعی یه •
ده یگو نهو روحه ت بی به قوربانی یه ، وهره کاغه زه کم لو بنووسه ،
بکه له راهی خوای و پیغه مبهری یه ، لو دهستی شاره زووری لو
خوشه ویسته که ی من کا که لاسی نه حمه د به گی شاره زووری یه • به گزاره بی
جافی یه ، کوری خه جیح خانی عاره بی یه •

فه قی ده یگوت به سهر چاوان ، هیچ قیمه تی نی یه • نه وه ئیشه که ئیشی
شهر نی یه دیاره ئیشی خیری یه • نه مان ناوت نازانم نازدار ناوت چی یه ؟

گوتی ناوم خه زاله کیژی مه لانه بی یه •

گوتی چ بنووسم نهی نازداره چاوی به نگی یه ؟

خه زال ده لئی بنووسه سه لام بی له کاکه لاسی یه • نه و روحه ی بی بی به
قوربانانی یه • سه ری بیست و یه ک رۆژانه له من تی په ری یه • نه منی
له بیر کردی یه • شای و لوغانم به وهیسی به تال کردی یه • خه نه ی بوو کینیم
له ناوی کردی یه ، به به ربوو کم نه و خه نه ریشتی یه • دوو شهوو رۆژه نه من
که تیمه به کاره کهری یه له کن خانزادی هه ریر به گی یه • زۆر له بو وی
ناپیاوه تی یه و بی شه رتی له گه ل من کردی یه • هه وای شاره زووری له سه ری
دایه له پیش چاوی ناکه وی ته ختی پاشایه تی یه • نه دی نه وی رۆژی بی به بیر
نایی وه کی سینگ و مه کی منی گوواندی یه به په نجهی شمشالی یه • وه کی
سینگ خۆم لۆ کردبو باژی ری مه لاتی یه ، به په نجهی نه رم و شلی دهستی
خۆی ده گیپرا له سه ر جوته سیوی ته ورزی یه •

نه دی نه وی شه وی به بیر نایی وه کی دامده پوشت به بیست و چار
که زی یه ، سه رمای بوهارتی کاری له قه لبی نه کردی یه ؟

نه دی نه وی ده می به بیر نایی وه کی ده وی خۆ ده هاویشه سه ر ناسکه ی
روومه تی ، بیست و چار ماچی له روومه تی گول گولی کردی یه ؟

نه دی نه وی سه عاتی به بیر نایی وه کی دهستی خۆی ده هاویشه سه ر
هه ر دوو ملی یه ، بو نی ده کرد خال و خومری گه رده نی ، چاوی خۆم هه ردوک
ده هاویشه سه ر یه کدی یه • نه نگوستیله ی زیوم به دیاری له دهستی دیتی یه •
په رچه می تاوسی می بو ن کردی یه • مابه نی من و وی عالم پی زانی یه • هه ف
سه ت مالی خه یلانی یه • وهیسی و سوو کاسکی یه دهستی به شه ری کردی یه
له گه ل بابی یه • نه مان نازانم ده ردی دل داری من و توو ته گیری چی یه ؟

نه گه ر نی یه دووم نه من نه نیه ده ری له و گه رداوه ی ، دیاره مووی
پیاوان له توو نه هاتی یه • شه رت و په یمانت هه مووی درو یه هیچیش ت
راست نی یه •

زۆر عه یب و زۆر مخانه لۆ کاکه لاسی نه حمه د به گی یه ، نه منی له بن

قه‌ره په شمالي له پير كړدى يه • نه منى له بن قه‌ره په شمالي مه لانه بى له پير
كړدى يه • نه منى كرده دوژمن له گهل بابو برايان له گهل وديسى يه •
خانزاديش له و كاره ساته ي مه تى گه يشتى يه • به لان خانزاد نه تووى
نه ديتى يه • قه شمه رى به قسه ي من دى ده لى كاكه لاس هه تيمه كى كوردى
شاره زوورى يه و خويړى يه •

نه گه ر هاتى وهره به ته داره كى سوارى و شه رى يه • خانزادى سوړان
به شكو نه توو پيښى له دلى نايسته ديدار عه زره تى يه •

گه لى براينه گه لى براده رينه گه لى خزمينه ، نه و ناو محه ممه ده قاغه زى
ته و او كړدى يه • له ترسان به گورجى رږو يشتى يه • وهى زانى خانزاد لو كن
خه زالى هاتى يه • چونكى عالم ترسى له خانزادى گه لك په يا كړدى يه •
له و رږوژهى خانزاد وه كى له شكرى كوشتى يه ، قه تعى به ن بلى ويزدانى له كن
نه مايه ، په حمى له سه رى رږو يشتى يه • گه لك بى به خته ، نه مان نه و ئيشه ي
بكا خانزاد ده يكا به نه مرى شه رعى يه •

خشپه ي پتى ده هات ويزانى خانزاده لو كن خه زالى هاتى يه ،
نه يدمه زانى كابرايه كه بارگينه كى بزر كړدى يه • دوو بارگينى هه بوو ، يه كى
هه لاتى يه بزرى كړدى يه • نه و دوو بارگينه ي له بن جوتى يه ، جوتى
راوه ستايه • ده گه رى له ده و جوگه ي هه رى ، دميزانى كاتيه عه شى
خوسين به گى يه • خه زال له سه ر كانيه دانىشتى يه •

گه لى براينه گه لى براده رينه ، خه زال ده يگو ته نه و نه ختيا رى مامه به
قوريات به ناوى توو چى يه ؟

ده يگو خوشكى براى كه سى بابى ناوى من كه ريمى سوورچى يه • نه و
رږو دوو رږوژه بارگينه كم بزر كړدى يه • هه رچه ندى لى ده گه ريم له من
ديار نى يه •

ته ماشای یه کدی یان کردی یه • شهر به تفهنگان نی یه ، شهر به شیران نی یه ،
شهر به تیروکه وانی یه و به بیج دهنگی یه •

مه پرو مالاتی وان نایته گۆری تووان ، مه پرو مالاتی مالی مه لانه بیش
ناچیته وه بن گردی سپی یه • شهر له سه ر خه زالی چاوبه له که ، کاکه لاسیس
له مه یدانی دیار نی یه •

ئه گهر قاسیدیش ناوی که ریمی سوورچی یه • ئه و کاغه زهی گه له ک
گه له ک چاک هه لگرتی یه • چونکی گفتی پی دایه له کاغه زی
نووسی یه ئه وی ئه و کاغه زهت لو یینی به ته واوه تی یه ،
ده بی خه لاتی بکه ی بیده یه ماینه کی له نه ته و دی شیخه زالی به
جوانی یه • ده بی بی یه دوو جواب و سوابی خه زاله شو ری ، سه ری سی
رؤژانه له کن خانزادی هه ریری به کاره که ری که تی یه • باسی ئاشقی من و
توو دنیا پی زانی یه ، عیل و عاشیره تان زانی یه • ئه مان خانزادی هه ریری
له و کاره ساته ش ئاگاداری هه یه و ئاگای لی بی یه • خانزادی هه ریری له ئیش و
من و توو باش تی گه یشتی یه •

گه لی براینه گه لی براده یه گه لی دوستینه گه لی خزمینه ، که ریمی
سوورچی یه گه له ک ماندی یه ، گه له ک شه قی یه ، گه له کی کیوو دهشت و چولو
بیابان بری یه • پرووی ده کرده وه قه لاتی شاره زووری ، دیوه خانی کاکه لاسی
ئه حمده به گی یه • سه یری ده کرد دیوه خان چوله تیی دایه سه عیدی قاوه چی یه •
سه لامه کی سه رسه لامانی لی کردی یه •

ده یگۆ چاوم به کاکه لاسی نه که تی یه ، نازانم رهنگی کاکه لاسی کووه ،
به گزارده یه ، میره ، پاشایه • ده یگۆ نازانم کاکه لاس به گزارده یه ، میره ،
پاشایه ، عه گیده ، میری جافی یه ؟

به لان سه عیدی قاوه چی یه ده یگۆ قاسید ناوت چی یه ؟

دهیگو ناوم کهریمی سوورچی به .

دهیگو جی و ریت کیندهری به؟ دهیگو مهمله که تی هه ریر و هه ریر به گی به .

دهیگو دهزانم قاسیدی ، قاسیدی خه زائی کیزی مه لانه بی به .

کهریمی سوورچی دهیگو عافهریم کاکي قاوه چی به . باشت زانی به .
به لان پیشانم بده کاکه لاسم ، به ژنو بالای کووه و رهنگی چی به ؟

دهیگو بابه که ی بابم کاکه لاسم نه وړو له راوو شکاری به ، سبهینی
راوی حهف شهوو حهف رۆزه ی تهواو ده بی دیته وه به سهلامه تی به .

سه عیدی قاوه چی به دهیگو ته کهریمی سوورچی به ، نه گهر بچی هوه
دهشتی به کراوه ی ، سه ری قه شانی ، بان قه لای کویستانی مه ریوانی ،
کاکه لاس له وی به . حهف سهت سوارو پینسه ت نو که رو شهش سهت خولامی
له گه ل خوی بردی به . خیره تی ره ننگا وره نگو و نانو خوارده مه نی حهف شهوو
حهف رۆزی له گه ل خوی هه لگرتی به . نه ناگای له مه حموودی بی زه واله ،
خه زاله شو ری مه لانه بیانی له بیر کردی به .

کهریم ده لی کاکه لاس رهنگی کووه ؟

گو تی به ژنی باریکه داری چه زهرانی به . سمیلی زهردی سووسنی به .
په نجه ی لو قه له مو قه له م بازی به . شالی کرمانی له پشتی به ، سه لته ی —
ماهووتی له به ری به . سوخه ی ته وریزی له بنی به . نه نگو چکی سپی
مسقال به گی به ، دوا زده قهف له سه ر عه ردی به . شهروالی پیی شفته لی به
ماهووتی به . عه گاله کی به سیمی چار قور نه ی ته له عفه ری له سه ری به . له بن
نه و عه گاله کی زهردی ناو ریشمی دیار به کری به . چه کمه کی زهردی عاموودی
له پیی خوی کردی به . له به ری دایه زری به داودی به ، دوورینی شاری
ورمیی له مل کردی به . شیر ی شامسری چه مایل کردی به ، دهسکی نه و

شیره‌ی له زیږی یه • ږمی هه ژده گه‌ی گور گانی یه • خه نجه‌ری نیږوی له به‌ر
پشتی یه ، نه‌و خه نجه‌ره نو گوی له زیږی زه‌مانی یه • جاجیله کی گه‌له‌ک به
شه‌و که‌ته هیشتان بای سهر دنیا یه‌ی به تالی پی نه‌که‌تی یه • به‌لان مه‌علوومه
ناشقی به‌ژنی خه‌زالی مه‌لانه‌بی یه • به‌لان نه‌ونده‌ی مانده‌تی دیتی یه ،
توشه‌وو نو ږوژان به‌ ده‌رویشی ماتی یه ، خه‌زالی بابان ویرانی نه‌و ږوکه له‌بیر
کردی یه •

گوتی نه‌و ږوحت بی به‌ قوربانی یه ، ږی ده‌شتی به‌ کراوه‌و سهری
قه‌شان و بنه‌بنه‌ی مه‌ریواتیم پی نشان‌بنده له‌ چ عه‌ردی یه • کاغه‌زم گه‌له‌ک
به‌ تالو و که‌یه ، نه‌گه‌ر نه‌یده‌مه ده‌ست کاکه لاسی نایده‌مه ده‌ست چ عه‌بنده‌کی
سهر عه‌ردی یه •

سه‌عیدی قاوه‌چی یه به‌ دل‌کی گه‌له‌ک به‌غهم ږی راوی کاکه لاسی
نیشان ده‌دا به‌ که‌ریمی سوورچی یه •

که‌ریمی سوورچی غاری ده‌دا ده‌تگو کلاوی با بردی یه • هه‌تا ده‌گه‌یشته
ده‌شتی به‌ کراوه‌ی ، چونکی کاکه لاس ږوژی حه‌فته‌م بوو به‌ره‌و شاره‌زوور
ده‌هاته‌وه به‌ پی قه‌یدی یه •

چاوی پی که‌ت به‌ ده‌شتی به‌ کراوه‌ی ، بوهاره‌ گیا له‌ عه‌ردی یه •
سووسنی سه‌رقه‌لاو مه‌ریوانی پشکووتی یه • نه‌سری‌نو گوډو گولزاری
کانیان سهری خوین به‌ده‌ر پیخستی یه • کیژو کالی مامه‌شانو جافانو
عاشیره‌تانو به‌ گزاران ده‌شتو کیویان داگیر کردی یه •

کاکه لاسیشم سوارو سهر کرده‌و خولا‌م و خزمه‌تکاری په‌رتو بلاوه‌ی
پی کردی یه • نویژی نیورانن یه مه‌لا زاهیری کردی یه • هه‌نده‌کی نان‌خوره ،
هه‌نده‌کی نویژکه‌ره ، هه‌نده‌کیش نوستی یه • خولا‌مه‌کی ږاوه‌ستایه نه‌و
خولا‌مه‌ر مه‌کی دریژی به‌ ده‌سته‌وه گرتی یه • له‌ قاسیدی خوری یه : کوره

کابرای گهرمینی کارت ییره چی به ؟ له بهرگه و نه لیبسه و نه سپابت دیاره
زمانت ههریری به . دیاره ئیشت به کاکه لاسی نه حمه دبه گی هه به ، قاسیدی
کی پیتم بلتی به راستی به . کاکه لاس سه عاته که خوی لی که تی به ، ره زامه ندی
له سه ر نی به که س قسه ی له گه ل بکا هه تا له خه وی هه لنه ستین به بی
دهنگی به .

ده لی که ریمی سوورچی به ده یگوته عه گیدی کاکه لاسی به . بکه بو
خاتری خوی و پیغه مبهری ئاخری زهمانی به . ده یگوته نه و عه گیده ی کاکه
لاسی به ، بکه لو خاتری خوی و پیغه مبهری ئاخری زهمانی به . مال و
مندالم چند پرژه به جی هیشتی به . بارگینه کم بزر کردی به . له سه ر کاتی
ههریری خه زالی مه لا نه بی بان نه و کاغه زه ی به من سپاردی به . نه و
کاغه زه ش ناده مه ده ست چ عه بده کی له سه ر پرووی عه ردی به ، نه گه ر نه یده مه
کاکه لاسی نه حمه د به گی به . هه لی بستینه بلتی ناوی نه و قاسیده ی که ریمی
سوورچی به . کاغه زی خه زالی بی بو هینای له ههریری کیژی مه لانه بی به .

گه لی براینه گه لی براده رینه گه لی دؤستینه گه لی خزمینه ، وه کی کاکه
لاسی مال و ئیرانی له خه وی هه لستاندی به ، کاکه لاس ههر دوو چاوی له بهر
خه وی سور بووه ، ده ماری ده سوورا به بی قه یدی به . ناوی خه زالی ده هاته
گوئی به ده و لیبی بیستی به .

ده یگو قاسید به قوربانت بهم ناوت چی به ؟

ده یگو ناوم که ریمی سوورچی به ، کاغه زی خه زاله شوریم لوت هینایه
کیژی مه لانه بی به .

کاکه لاس ده یکیشا به سه ری خوی دا به ههر دوو ده ستان ده یدا له
تهوقی سه ری به . ته زی به کی له بن پیی هاته ده ری ده چوه ده ری له که لله ی

سهری یه • هیچ فکرو هۆشی له کن نه ده ما له بن خپوه تی په نگاو په ننگ
ده کهت به بی هۆشی یه • خولام و خزمه تکار ده وره یان گرتی یه ، بۆسویان
ده داوه بهر که پۆی به خۆی ده هاته وه ده یگو گه لی خولامینه گه لی
ده فته ردارینه گه لی نه میندارینه ، نه من هۆشم له کنه خۆم نی یه • به لان
توخوا بده نه نه و قاسیده ی ماینه کی له نه ته وه ی شیخه زالی به جوانی یه •
پاوو شکاریش به تال بکن چی دیکه پاوو شکار نی یه • کاغزی خه زاله
شۆریم لۆ هاتی یه کیژی مه لا نه بی یه • قاسید نه توو برۆ سوار به له
شیخه زالی خه به ری بدی به دره نگی یه ، بلنی کاکه لاس نه گه ر لایه کی ردینی
تاشیبی لایه کی دیکه ی هیلابی به بی قهیدی یه • شهرت بی بیگه منی له
مه مله که تی هه ریر به گی یه • نه گه ر نه مینا به زه بری شیر ی یه به زه بری
مالی یه ، بزانی کاکه لاس غیره تی نی یه مووی پیاوانی لی نه هاتی یه •

نه مان بی شهرت و بی وه فا ده رچوویمه له گه ل خه زالی مه لا نه بی یه •
نه و وه عده ی دایتم نه و رۆ نو رۆژه له وه عده ی تی په ری یه •
به لان برا توخوا پیم بلنی خه زاله شۆرت دیتوو له کینده ریت به چی
هیشتی یه •

گو تی میری گرانم کاکه لاسی نه حمه د به گی یه ، له سه ر کانیه عه شتی
خوسین به گان له هه ریری له خزمه ت خانزادیم به چی هیشتی یه •
کاکه لاس ده لی مادام نه وه ایه ، سه فه ری من له بۆ هه ریری یه لۆ کن
خانزادی هه ریر به گی یه • نه مان ده چم به بهرگی شه ری یه • پرسیاریش ده که م
له دایکم بزانی له گه ل خۆم خزمه تکارو خولام و نوکه ران بیهم ، یانه وه کینی
برۆم به تاقه سوا ری یه •

گه لی براینه گه لی براده رینه وه کی کاغزی ته مه شا کردی یه ، ناوی
خه زالی چاو پی که تی یه • ده یگو سه لانه کی سه ر سه لامان بی له کاکه

لاسی یه ، ئەو روحی منی بیی به قوربانی یه . لو چی ئەوهنده بیی شهرت و
بیی په یمانه دەرچوو ئەمنی له بیر کردی یه ؟ ئەوئی رۆژیی به بیر نایئ وەکی له
بن رەشمالئ ئەمنی . باوشی دەرکرد بیست و چار ماچی له گەردەنی زەردی
من وەرگرتی یه ، ساری مەلا نەبی و وەیسیم دەرکرد به قوربانی سەری یه ؟
ئەوئی رۆژیی له بیر چوو وەکی دامدەپۆشی به بیست و چار کەزی یه ؟ ئەوئی
رۆژیی به بیر نایئ وەکی گەردەنی خۆم پیشکیش کردی یه ، دەبیزی وەکی
شەکرئ له شاری یه . ئەوئی رۆژیی به بیر نایئ ئەوئی شەوئی وەکی دەستی
خۆی له ناو سینگ و مەمکی من دەگیرا ، سینگم دەرکردە باژیری هەولیرە ،
مەمکیشم له بۆوی دەرکردە سیوی خەلاتئ ؟ ئەوئی رۆژیی به بیر نایئ وەکی
هەر دوو دەستی دەماویشته سەر شاملی به کەزی یه ، وەکی حەلال و
هاوسەری یه ، هەتا جری به یانی ئەمنی له باوشی خۆی گەوزاندی یه ؟

ئەلعانیش ئا پروردو نامووس و حەیا ی منی بردی یه ، له ناو عیله ساتئ
خەیلانیان هیچ رووم نی یه . قسەم له گەل کەس پیی ناکرئ ، هەتا له گەل
کارە کەران به بیی قەیدی یه . وەیسیش بەزم و رەزمی شەری دامەزراندی یه
له گەل مەلا نەبی بابئ . ئەمنیش ئەلعان له کن خانزادیسە کە تیمە هەر بە
کارە کەری یه . لەو کاساتەو دلداریە ی من و توو کاکە لاس له توو مەعلووم
بی خانزادیش تی گەستی یه . ئەگەر نە یه دوو نە مەبی به حەلالئ یه ، مووی
پیاوان له توو نەهاتی ، قەرار وایە دیارە ئە توو هیچ غیرەتت نی یه .

گەلی براینه گەل برادەرینه گەلی خزمینه گەلی دۆستینه ، وەکی کاکە
لاس قاغەزی ئەو سەر و سەر پیی کردی یه ، بەلان له پشتی کاغەزیی به دوایی
نووسی یه ، کاکە لاس سەلامت لی بی روحی منت بیی به قوربانی یه . سەری
وەسی و مەلا نەبیت داکەم به قوربانی سەری یه . هەر دوو لیوہ سۆرە کانت
ماچ دەکەم به کەیفئ لی یه . ئەمان توخوا بدە ئەو قاسیدە ی ماینه کی له

نه ته وهی شیخه زالی به جوانی به • ناوی نه و قاسیدهش مه علومه بزانه ، ناوی
که ریبی سوورچی به •

گه لی براینه گه لی براده رینه گه لی خزمینه گه لی دوستینه ، کاکه لاسی
نه حمده به گی به راوو شکاری به تال کردی به • گاسی نه میندارو پیاوانو
خولام و خزمه تکارو توکه رانی کردی به • ده یگو لو من زین بکن
شیخه زالی به ، بکه ومه سهر پشتی به • کاغه زی کچه تیوه خه زالم لو هاتی به •
ئاگام له راوو شکاری نی به • ئاگام له تهختی شاره زووری نی به •

ئه مان خولامه کی گاز ده کرد به توندی به ، زینی قه زه لی به ، لغاوی
مرواری به رکیفی چه ویزی به ، ده بهاویشته سهر پشتی شینکه ی شیخه زالی به •
کاکه لاسم هوش و فکری له کنه خوی نی به • پیی له رکیفی ده نا ده چود
سهر خانی زینی به • ههر دوو گوئی و کلکی وه کی یئک راگرتی به • ده تگو
بالداره فری به ، ده تگو تهیره له عاسمانی هاژه هاژی کردی به • شیخه زالیش
ره سه نه له ماین و نه ته وهی مالی شیخ حمودی شیخ خه لیفه به ، بابی خه جیج
خانی عاره بی به • شیخ حمود باپیری کاکه لاسی به • شیخ خه لیفه ش خالی
کاکه لاسی به • نه ته وهی نه و ماینه چاکه ی نه حمده به گ له وهختی خوی له
وانی به ده ست که تی به •

ئای له من غه ریبی ، ئای له من بی ته بیی ، ئای له من سهر گه ردانی ،
که سه ک نی به جوابه کنی له بو خه زاله شوژی بگه نینه لایج دیوانی • بلی
سهری چهند پوژی دیکه شویره سواره که ی شاره زووری له بو کاکه وهیسی
وسوو کاسکیان دیته مهیدانی •

گه لی براینه گه لی براده رینه ، کاکه لاس نه وهنده به توندی رویشتی به ،
کلک و ههر دوو گوئی شیخه زالی خانه ی زینی بزر کردی به • خه جیج خانی
عاره بی به ، نه و ده می ده هاته سهر خانی به • دوورینی ته وریزی ده دا بهر
چاوی به • ده یگو خوایه گه وره نامری نه به دی له ژوری سهری به ، یا سولتان

عه ولای عاره بی ، یا سینی غازی ، یا شیخ عه بدولقادی گه یلانی به ،
یا شیخ جو نه یدی به غدی به ، یا شیخ مه عرووفی که رخی به ، یا شیخ گه زنه و
شیخ نهستی به ، هاوار ده کرده وه شیخ هومرو شیخه لای به خوم
مه رفه دم گرتی به ، کاک لاسم چ جاران له پاوو شکاران شیخه زالی نه وه نده
ماندی نه کردی به ، ئیشالا کاری خیره ، به لان ده زانم کاغزی نه و
کچه تیمه ی لو هانی به .

هه موو به دنی له ر خانو و قه لاتی له رزی به ، گازی ده کرده سه عیدی
قاوه چی به ، ده یگر کاک لاسه ، وه ره چاوی خوت باوی سه ر داری
دوورینی شیخه زالی گه که له ک ماندی کردی به .

گه لی براینه گه لی ادرینه گه لی خزمینه گه لی دوستینه ، وه کی
خه جیج خان له سه ر خانو هاته خوارتی پیشی له کاکه لاسی گرتی به ، کاکه
لاس پینسه ت سر و شه سه ت عه گیدو چار سه ت نو که ری له ده شتی
به کراوه ی به جتی یشتی ، قاسیدیش که ریمی سوورچی به ، ده یاندا به
ماینه کی به جوانی له نه وه ی شیخه زالی به ، ده یگور جواب بیه وه له بو
خه زالی مه لانه بی ، بلی کاکه لاس هر دوو چاوتی ماچ کردی به ، نه گه ر
نه مری ده تگاتی بی چه ، روژی دیکه له کن خانزادی هه ریر به گی به .
خه جیج خان عاره بی ، جه له وی شیخه زالی به دهستی خو ی گرتی به .
ده یگور رو له که ی برنم که لاسی نه حمه د به گی به ، به گزارده ی جافی به ،
چ جاران له پاوو شکاران شیخه زالت نه وه نده ماندی نه کردی به .

ده یگور دایک گه وره ، گرانم خه جیج خانو عاره بی به ، نه ترو نازانی
کاغزی خه زاله شرتیم لو باتی به کیرتی مه لانه بی به ؟ له مه مله که تی هه ریری
له کن خانزادی به ره که ری که تی به ، نه گه ر نه چمه دووی ده لین مووی
پیاوان له کاکه لاس نه هانی ، هه تا روژی مردنی ئا برووم ده چی دیته سه ره
من شه رمه زاری به .

به لان کاکه لاس ده لئی دایکی گه وره و گرانم خه جیج خانی عاره بی به ،
هیشتان عه گیدو سوارم له دهشتی به کراوه ی به ری نه که تی به • چونکی
شیخه زالم گه له کماندی کردیه ، گاز ده کا سه عیدی قاوه چی به • زینی قه زه لی
له سهر پشتی شیخه زالی دابگره ئاره قه ی هیشک بیته وه ، ئیشم گه له ک
گه له ک به درهنگی به •

به لان پیت ده لیم دایکی گه وره و گرانم خه جیج خانی عاره بی به ، به
به لام پیت ده لیم خه جیج خانی عاره بی به ، به خوم بچم به تاقه سواری به ،
یان له گه ل خوم ببه م شه ش ساعات عه گیدو پینسه ت تو که رو چارسه ت
خولامان به ته واوه تی به ؟

گه لی براینه گه لی براده رینه گه لی خزمینه گه لی دوستینه ، وه کی خه جیج
خانی عاره بی به ، نه و قسه ی له کاکه لاسی بیستی به ، هه ناوی هه مو و
له رزی به • ده یگو رۆ له که ی شیرنم نه تو و پاشازاده ی ، له گه ل کیزه
خینه کیانیان نه گو تی به • به لان بچیه وه ناو عیل و عاشیره تی خه یلانی و
سوورچی و بۆلی و هه رکی به ، نه تو و ناهیلنه وه به سه لامه تی به • جاره کی
دیکه چاوت ناکه وی به چاوی داکی به • شایی به کت لو ده گیرم پینسه ت
کیژت لو هه لده بژیرم له ییکه ییکه ی به گزارده ی جافانو مامه شان و
گه ردی به • هه ر کیزه کی دهستی له سهر دابنی لو تو و بکیشم به زه بیری
زیری به • هه ر کیزه کی که یفت بینی ده یکیشم به لان هه ر به زیری زه مانی به •
به لان وه ره شه ی تانی به له عنه ت که مه چۆ مه مله که تی هه ریر و هه ریر به گی به •
کوره که ی شیرنم نه من خه ونم دیتی به ، ده زانم نایه وه کن داکی خوت به
سه لامه تی به •

کاکه لاسی ده یگو ته داکی خه جیج خانی عاره بی به ، بابی نه و قسه ی
له لاسی هه ر نه کپی به • ده یگو لاسه شیته ئاقلی نی به • با چاوم پی نه که وی
جاره کی دی به •

به لآن کاکه لاس ده لیتته خه جیج خانی عاره بی به ، دایکه که ی شیرنم ،
ئه توو دایته من شیری سپی به . نه شایی دابمه زرتنه نه که سیش ماندی بکه
له مه نگور و مامه شان و له بلباسان و له گهردی به ، له عیل و به گزارده بی
جافی به ، له همه وهندو ئیسماعیل عوزیری به . به لآنه کینی
ئه من گفتم دایه له گه ل خه زالی کیزی مه لا نه بی به . ئه توو مه چوه ناو
عیل و عاشیره تی همه وهندو ئیسماعیل عوزیری به ، بلباس و مه نگور و مامه شو
گهردی به . مه چوه ناو عیل و عیله ساتی مه نگور و جافی به ، هه رکیزه کی
توو دهستی له سهر دابیتی و ده زانم خوشکه له داک و له بابی به . به غیری
خه زالی مه لا نه بی ، مارهی بی چ شتاقه کیزان له لاسی نه هاتی به .

هه رچه ندی خه جیج خانی عاره بی له بو کاکه لاسی گوئی به ، کاکه
لاسی مال و یرانم لو داکي نه سه مانندی به .

وهی بابه وهی بابه ، دهرمانی عاشقان مهستی شه رابه .

خه جیج ده لی روله که ی شیرنم ، بی تو له دهستی شارمزووری جه رگم
که بابه .

گه لی براینه گه لی برادرینه ، هه رچه ندی خه جیج خانی عاره بی له
بو کاکه لاسی گوئی به ، کاکه لاس نه ی سه مانندی به . گازی ده کرده وه
سه عیدی قاوه چی به هه تا ئه وهنده گفتو گو به یان کردی به ، خولام و
خزمه تکارو نو که ران پیش دیوه خانه یان داگیر کردی به . هه مووی له ئه سپی
که حیله و شیخه زال داده به زینه عهردی به . دهستیان له ملی کاکه لاسی
کردی به . به لآن کاکه لاس نه ی سه مانند ، قسه ی هیچانی نه ده چوه گوئی و
باوری به که س نه کردی به . ئه و کاغزه ی خه زالی سی جار ماچ کردی به ،
دایده نا سهر هه ردوو چاوی به . دل داری ئه و وهختی گه له که به سوژ بسوو ،
وه کی دل داری ئه و وهختی نی به .

گهلی براینه گهلی برادرینه ، کاکه لاس گازی ده کرد نه عیدی
قاوه چی به ، نه توو لو من لی بنی قاوه ی قه نده هاری به • سی فنجانان نوش
بکه م به به کجاری به •

گاسی ده کرده وه خولامه کی به ، شیخه زالم له بو زین بکه به زینی
قه زهلی به • باوی سهر پشتی زینه کی قه زهلی به ، به سهری بیخه ساموته وه
لغاوی مرواری ، جوته کی رکیبی زیوی چه ویزی به • نه مان چ بکه می ، به
سهری بیخه لغاوی مرواری به ، جوته کی رکیبی زیوی چه ویزی به • نه مان
چ بکه می ، به سهری بیخه لغاوی مرواری به ، جوته کارکیبی چه ویزی به • چار
ئاوینه ی مه رمه ری سابل اغینی له ههر چار کناری زینی قه یم کردی به ، لو نه وه ی
بزانی کی له پشتی ده پرواو کی پیشی هاتی به • رمی هه زده گه ی گورگانی به
هه زارو حه ف سه ت قرانی له شاری تارانی لو هاتی به • خه نجه ری تیروی
توپشکه ی له زیپی به ، نایه تی قورعایتی لی ته رتیب کردی به • شیرئ
شامسری به ، ده سکی له زیپی ماردینی به • چه کمه یی شاری عاموودی به •
کراسی سپی کتانی میسقال به گی به • توپه کی شالی حه له بی له پشتی خوی
به ستی به • سه لته کی شینی ئاوریشمی به ، له بن نه وه سه لته ی سوخمه ی
ته بریزی به • گهلی براینه عه گاله کی به سیمی مه ره زی ته له عفه ری چار قورنه ی
له سهری خوی داگرتی به • به تیه کی زهردی شیخانی له بن نه وه عه گاله ی
قه یم کردی به • له سهر نه وه هه موو شمه که ی زرتی ره شی وه ستاد اوودی
دارپرتی به • دوورینی شاری ورمپی له مله خوی کردی به • هه گبه کی له
زیرو له مه جیدی داگرتی به ، لو نه وه ی نه کو لینی بقه ومی پی بی موحتاجی به •

گهلی براینه گهلی برادرینه ، دیسان ده یگوته خه جیج خانی داکی به ،
نه وه روحه ت بی به قوربانی به ، گه رده نی کاکه لاسی ئازا بکه ، نه توو
گه له کت دایته من شیرئ سپی به • به لان پروم به خوم به تاقه سواری به ،
لو سهر مائی وه یسی وسوو کاسکی به • به شهر دیم له گه ل وه یسی به ، له

سەر چاوی خه زالی مه لا نه بی یه • ژوانی من و وهیسی مهیدانه ، مه علومه
بن گردی سپی یه • ههر دوو عاشیره تان دینه مهیدانی راده وهستن ته مه شا
ده کهن له شیروه شانی من و وهیسی یه •

به لان دایکی گه وره و گرانم ههر به خۆم پرۆم به تاقه سواری یه ، به
که رهسته ی شه ری یه ، یان له گه ل خۆم بیه م پینسه ت سواری شه شهت
خولام و چارسه ت نوکه ری یه ؟

خه جیج خانی عاره بی یه زانی کاکه لاس چاره ی نی یه • ههر ده پروا
ناشقی خه زالی یه کیژی مه لا نه بی یه • ده یگو پرۆ له که ی شیرنم گه رده نت
نازابی له شیر ی سپی یه ، له و مه مکهی خوار دیتت له بهر دایکی یه • به لان
ئه گه ر پرۆ ی به تاقه سواری یه ، ده لین کاکه لاس مه رده له ئه حمده به گو
له خه جیج خانی به پاش که تی یه • ئه گه ر له گه ل خۆت بیه ی پینسه ت سواری
شه شهت خولام و چارسه ت نوکه ران داخوا ده لین خه جیج خانی عاره بی
وهختی خۆی فالی له پچ وه له که کی خوار دی یه • کاکه لاس بیژی یه ، مه علومه
له ئه حمده به گی به پاش نه که تی یه • ئه گه ر ههر ده پروا ناگری قسه ی داک
خۆت خه جیج خانی عاره بی یه ، ده توو پرۆ خوا ئاگادارت بی سولتان عه ولای
عاره بی یه • ههر پرۆ کوره که ی شیرنم به تاقه سواری یه • ناگری قودره تی
جهرگی خه جیج خانی بری یه • ئه و دوو پروومه ته فاسکه ی هه موو بریندار
کردی یه • ئه مان ئه حمده به گه له مالی له ده ست و پیتی خۆی که تی یه • وه کی
خه به ری لاسیان ده داین پروا بو سهر مالی وهیسی وسوو کاسکی یه ، به
یه کجاری ده ست و پیتی ده شکا • ده یگوت گه لی خزمینه گه لی نوکه رو
خولامینه ، ئه و کوره ی من منداله و شیتته و عه قلی نی یه • هه زار کیژی ییکه
ییکه م لیره لو بژاردی یه ، له به گزارده بی مامه شو مه نگور و جافی یه •
ئه لعانه کینی ئه و کوره ی من چه تیوه کی کاره که ری خه یلانی کردی یه •

ئەو چەتپوئەش سەرى گەلەك بە گىچەلە ، دەلەين مارە كرايە لە جياتى نۆ
خينان لە وەيسى وسوو كاسكى يە . ئەو دەچىتە مەيدانى ، خوا دەزانى
دېتەوە يان لەوئ سەفەرى نايىتەوە بە راستى يە .

گەلى براينە گەلى برادەرينە ، كاكە لاسى ئەحمەد بەگى يە ، گەردەنى
خۆى بە ھەموان ئازا كردى يە . چوو لە بۆ دەست ماچ كردنى بابى يە ، بابى
دەرى كردى يە . ئەمان دەستى خۆى داويشتە سەر مىلى خەجىج خانى
داكى يە ، داكى ھەر دوو فرمىسكى لە چاوى بارى يە . ھەر دوو پووومەتى
كاكە لاسى ماچ كردى يە . دەيگۆ رۆلەى شيرنم بە گزادەين جافى يە ، خەونم
دېتى يە دەزانم لەو سەفەرى ناگەرى يەوە بە سەلامەتى يە .

ئەى لە من بابان وئرانى ، ئەى لە من خانە گەردانى ، كەسەم نى يە
ئەورۆكە بېتەوە ميرى جافان دابنىشى لە سەر تەختى ديوانى . دەبا سەرى
خۆم بئيم لە ھەفت كوويى دەخمخانى ، بچينە لاين تەويلەخانى ، سوار بى
رۆلە شيرنەكەم لە شىخەزالى لە بۆ وەيسى كاسكيان بچىتە بەر مەيدانى .

ئەى لە من بچ كەسى ، ئەى لە من غەرىبى ئەى لە من غەمدارى . كاكە
لاس دەلەى ھەتا مردنى دەبەمە خولامى چاوى خەزالى ، وەكى گوارەو غەزيم
دەبوونەوە جيران لە گەل سى ريزەى گوارى . وەكى خەزيم و ياقووت
دەبوونەوە جيران لە گەل شۆرابەينى گوارى . ھەنگينى دوو ماچم دەكردەوە ،
يىكى سيبانان يىكى وەعدەى ئىوارى .

كاكە لاسى مالى وئرانم سى قاوہ لە سەر پشتى شىخەزالى توش كردى يە .
ئەو قاوہ يەى لى نايە سەعیدی قاوہچى يە ، لە قاوہى قەندەھارى يە . لە
فنجانى زىرى كردى يە ، لە سەر سىنى زيو دايمەزراندى يە . گەردەنى خۆى
بە سەعیدی قاوہچى ئازا كردى يە . بە خولام و خزمەتكاران قبوولى ئەكردى

کاکه لاسم یهك سوار به رینی بکا هه تا بچته ده ری له دهشتی شاره زووری یه •
قوری دنیا یه ی خه جیج خان دایده نا له سهر سه ری یه • هاوارو رۆ
رۆ یه کی زۆری کردی یه • ده یگۆ مالم ویران بی به و جاخ کۆری ده چمه وه
بن خاکی یه • کاکه لاسیش لیم یه قینه ناگه ریتته وه مهمله که تی شاره زووری یه •
له وی ده یکوژن قهومی کاسکی یه • عه شیره تی بۆلی یان و باله کیان و خه یلانی و
سوورچی یه •

یه لان کاکه لاسی مال ویرانم به توندی ده چوه سهر خانه ی زینی یه •
دادو رۆ رۆ له کۆشک و باله خانه و دیوانی شاره زووری په یدا ده بوو ،
خه جیج خان هاواری کردی یه • ده یگۆ برۆ ناگادارت بی خودای له ژۆری
سه ری یه ، سولتان عه بدو تلای عاره بی یه ، حوسینی له غازی یه •

ئهمان کاکه لاسم ئاوزه نگی ده داوه له شیخه زالی یه • پشتی ده کرده وه
قه لاتی شاره زووری ، ته ختی جه و اهیر به ندی به جی هیشتی یه • سه راو
په رده و لاوو دیوه خانی بابی له کنه وی قیسه تی نی یه • به ژنو بالای خه زاله
شۆری له کنه وی مالی دنیا یه دهینی له بۆ وی ههر باقی یه • له دلی خوی دا
ده لی سه ری وه یسی ده برم وه کی کاری یه • به ژنی خه زالی داده تیم له سهر
سیزده هه زار مالی شاره زوورو جافی یه •

ئای له من غه مداری ، ئای له من غه مخواری ، ئای له من دل برینداری •
مه رده ك نی یه ئه و رۆ ئیواری جوابه کی بگه ی نیته خزمهت خه زالی • بلجی لاسی
ئه حمده به گی شاره زووری یه به گزاره یی جافی یه ، سبهینی ده که ونه مه یدانی
له گه ل وه یسی یه • ژوانو قه راریان ده که ویتته وه بن گردی سپی یه •

گه لی براینه گه لی براده رینه ، کاکه لاسم ئه وه نده به توندی و به تیژی
رۆیشتی یه ، شیخه زالی ماندی کردی یه • گه لی براینه گه لی براده رینه ،

دهشتی شاره زوورنی به جی هیشتی به • له سه رای سوبحاناغهی له ئاوی
زهلمی له قهلاتی بابانیان تی پهری به • له قه مچووغهی موبارهك له چیا به که ی
پیره مه گروونی به سه رکه تی به • له قه سرۆك و قه متهران شه وو رۆژه کی
وهستانی نه کردی به • له زورگی ناله شکینی کاکه لاسم له وینددری
شیخه زالی له دهستی راستهی دهشلی به • ئەمان له دهستی راستهی دهشلی و
دهلهنگی به • یهك شه وو یهك رۆژی به توندی رۆیشتی به ، رپی سی شه وو
سی رۆژی به شه وو رۆژه کی بری به •

قه سرۆك و قه متهرانی به جی هیشتی به • له زورگی ناله شکینی
شیخه زالی هه لوهسته پی کردی به • کاکه لاس داده به زی له شیخه زالی به ،
دهیگو خوایه هاواره سولتان عه بدوللای عاره بی به ، شیخه زالی من له چ
راوو شکاران نهشلی به نه لهنگی به • ئینشاللا کاری خیره ، دهستی راستهی
بلند کردی به ، نالی فری دایه • شه لینی شیخه زالی ماینی کاکه لاسی ئیشی
ئه و ناله به ، لویه له دهستی راستهی لهنگی به •

گه لی براینه گه لی براده رینه ، کاکه لاس شاره زایی به و مهمله که ته ی
گه لهك زۆر نی به • له بنه بنه ی هه بیه سولتانی له بن چیا به که ی هه بیه سولتانی
به حوکمی دوورینی شوانه کی دیتی به • ده چۆوه کن شوانی دهیگو ماندی
نه بی مامه شوان به ئەسالت کینده ری به ؟

دهیگو به ئەسالم خه لکی دهشتی کوی بی به • شان و شه پیلکت سه رو
سواریت و هه دياره مام سواری ئەو مهمله که ته ی نی به ؟ دياره سه رو سواری
به رگ و نیشانت خه لکی ئەو ولاته ی نی به ، شاره زایشت زۆر به و مهمله که ته ی
نی به ؟

دهیگو ناوم لاسه کوری ئەحمده به گی شاره زووری به • قاسیدم
قاسیدی به ژنی خه زالی کیزی مه لا نه بی به • به لان به من نالیی شاره که ی
کوی لیترانه دووره یان گه لهك بیزیکه به بی قهیدی به ؟ ئەمان لیشت مه علووم

بی مام شوان ئەمن ئەورۆ دوو شەوو دوو پۆژە نانم ئەخواردی یە • ئەمن
دەزانم شوانەکی گەلەك گەلەك ئینسانی ، کاکە لاسی ترووش گەلەکی
برسی یە • دەستی لە ناو هەگبە ی پراکردی یە ، دەیدا شوانی سێ مەجیدی
زەمانی یە • دەیگۆ لۆ خۆت بکرە کورتە کەکی غەزەل مەیدانی یە •

شوانی مأل و پیران چاوی بە سێ مەجیدی کاکە لاسی ئەحمەد بەگی
کەتی یە • لە خۆشیان گەلەك گەلەك پێ کەنی یە • دەستی کاکە لاسی ماچ
کردی یە • دەیگۆ گەلەك زەحمەت نی یە • لە هەببە سولتانی شور بەو
شارەکە ی کۆیی لە توو بە دیار دەکەوی بە پێ قەیدی یە • نالبەندە ی گەلەك
گەلەك باشی لی یە • ناوی ئەو نالبەندە ی مەشوورە وەستا عەباسی
سەردەشتی یە •

ئەوجار مامە شوان دەچوو کۆتکەکی دەست دەدایێ شیری مەری
رەشی لە بو کاکە لاسی دۆشی یە • سێ نانی گەنمی دەردەهیناو دایدە نا لۆ
کاکە لاسی یە ، کاکە لاس تیری خواردی یە • دوو عابوونی لە مامە شوانی
خواستی یە • بە چیا یە کە ی هەببە سولتانی هەلدە گەرا رووی دە کردەو
شارەکە ی کۆیی • ئەو شاری کۆیی رەنگین لە کاکە لاسی بە دیار کەتی یە •
مەعلوومە چ جاری دیکەش کاکە لاس شارەکە ی کۆیی یە بە چاوی خۆی
نەدیتی یە •

گەلی براینە گەلی برادەری نە گەلی خزمینە گەلی دۆستینە ، کاکە لاس
لە شیخەزالی وەکی دابەزی یە ، جەلەوی شیخەزالی گرتی یە ، پرسیارەکی
کردی یە لە عامی پێ کۆیی یە • دەیگۆ دوکانی وەستا عەباسی رووی لە چی یە ؟
دەیانگۆ وەستا عەباس پالەوانە عەگیدە رەشیدە نالبەندە کی چاکە ،
بە قەدی مەلقەدیم سەردەشتی یە • ئاگات لە خۆبی کاکە گەرمینی یە ، وەستا
عەباس لە عەردیت نەدا گەلەك بە قوووتە بە شان و بە بازی یە •

كاكه لاس ده يگو مه خه دى من سه رمه يدان و ره شيدانى و ريمبازى
نى به ، مه خه دى من نه وه به ناله كى بدا له شيخه زالى • شيخه زالم پي
پيخواسه ، عيشم گه لك گه لك هه به به دره نكي به .

چاوى به وهستا عه باسى كه تى به ، له بهر دو كانى دانىشتى به • روسته مه كه
له مازنده رانى هاتى به • سه لامه كى لى كردى به •

ده يگو به خيڙي سه ر چاوى مامى به • ناوت نيشانت نه سلت
كينده رى به ؟

ده يگو نوم لاسه كورى نه حمه د به گى شاره زوورى به ، ره ئيس
عه شيره تى جافى به • قاسيدم قاسيدى خه زالى كيڙى مه لا نه بى به • ده چمه وه
گورى تووان كانى سوراوان ، عيل و عيله ساتى خه يلا نى به •

به لان ده يگو عيشم گه لك به دره نكي به • مام وهستا ناوى توو چى به ؟
ده يگو نوم وهستا عه باسى سه رده شتى به • نه من جوته ناله كت لو
ليدهم له شيخه زالى له و نالانه ي كه رات لى بى ئيرانى به •

به لان وهستا عه باس ده يگو كاكه لاسى نه حمه د به گى به ، نه و ماينه ت
نه توو گه لك خوش ويستى به • نه گهر نه و ماينه ت خوش نه ويستاين سوارى
پشتى ده بووى به پيخواسى به •

كاكه لاس ده ليته وهستا عه باسى سه رده شتى به ، نه و ماينه ره سه نه ،
له ره سه نى شيخه زالى به • له شيخى عه رهبان له چومى چه نعانى له مالى
باپيرم ، نه حمه د به گى بايم به ده ستى كه تى به • جوته ناله كم لو ليده عيشم
گه لك به دره نكي به • ئينشاللا دلى تووش ده كه م رازى به •

وهستا عه باس هه گبه كى نال لو ده هينا له پيشى رو كردى به •
كاكه لاس ده ستى ده گه يانده هه ر ناله كى به دوو په نجان نه و ناله ي

دهشكاند ، دهیگو و هستا عه باس ته نه كه یه نال نی یه . له بو شیخه زالی نه و
نالهی لی مه ده قیه تی نی یه . هه تا چل جوته نالی له وهستا عه باسی خه سار
کردی یه ، هه مووی فری دهدا به بی قهیدی یه .

وهستا عه باس دهیگو کاکه لاس جوته نالیکم مایه . نه ویشته لو دینم
ساف له پۆلای دروستم کردی یه . هه ر نه و جوته ناله شم مایه به وهدی که مه
به ره بی یه ، خالق له ژوری سه ری یه .

نه و جار کاکه لاس دهستی ده گه یانده نه و ناله ی ، گه لهك به جه م و
مه حکم بوو پتی نه شکا . گو تی وهستا نه وهش گه لهك باش نی یه ، نه مان
له شیخه زالی بده له هه ر دوو دهستی ، ئیشی منیش به تالوو که یه گه لهك
گه لهك به درهنگی یه .

گه لی براینه گه لی براده رینه ، جوته نالی لو ده رازانده وه له سه ر بزمار
زیوی یه . هه ر دوو دهستی جوان نال کردی یه . کاکه لاسیش هه گبه ی
مه جیدی له پیش وهستا عه باسی روو کردی یه . وهستا عه باسیش نه وه نده
به قوه ت مه جیدی کوشی یه ، تو پره و مؤرو زنجیره ی بردی یه . دهیگو
کاکه لاس نه و پووله سوور که یه له شاری کویه ره و اجی نی یه .

دهستی ده گه یانده هه ر مه جیدی یه کی ، نووسین و مؤرو تو پره و زنجیره ی
بردی یه . دهیگو ت نه و پووله سوور که یه نه و پاره یه له شاری کویه ش قه ت
ره و اجی نی یه . هه تا چار سه ت مه جیدی لی خه سار کردی یه .

نه و جار کاکه لاس دهیگو ته وهستا عه باسی ، با یه کدی نه که یه مانی یه .
کاکه لاس وهستا عه باسی خه لات ده کرد دهیدا یی پینجا زیری زهملنی یه .
ئای ده که م دادی ، ئای ده که م فیغانی ، ده که م هاواری ، ده که م دادی .
له خو م بی که سی ، له خو م بی مرادی . نه و رو که سهك نی به قاسیده کی
به به قاو به بتمان بی ، جوابه کی بیاته هه ریری له بو خزمه تی خاتوونه
خانزادی .

به لان براینه براده رینه ، که سه کی به به قانی به جوابه کی لاسی بیاته
خزمت خاتوونه خانزادی • گهلی براینه کاکه لاسم دو عابوونی له دهست
عه باسی خواستی به • پیی له شای رکیب قهیم کردی به ، ده که ته ناو خانهای
زینی به • ده گه راوه له چای هه بیه سولتانی تی به پری به • له قه سرۆکو
قه متهران به سه رکه تی به • له زورگی ناله شکینی دابه زی به • له لیس
خه رته لان تی به پری به • له کۆسره تی شاله به گیان به ده رکه تی به • له سپی ریزی
خه یلانیان خوی ده رباز کردی به • ده شتی خه لیفاتی ره چاو کردی به •
شۆرده بووه به سه ر گهلی عهلی به گی به • له زینه تیری ، له سپیلکی براینه
هه لوه سته ی کردی به • دوورینی ده دا بهر چاوی به • چاوی به جۆته سواران
که تی به • نه یده زانی نه و جۆته سواره سواری خانزادی هه ریر به گی به •
سه ری چند رۆژانه قاسیدن ، قاسیدن له بو کاکه لاسی کوری نه حمه د
به گی به •

گهلی براینه گهلی براده رینه ، کاکه لاسی مال ویران چاوی خوی
داویشته سه ر داری دوورینی ، ته ماشای ده کرده وه له بو خری و له بو
مه کران ، له بو گردی سپی ، له بو گۆری تووان ، له بو کاتی سۆرئاوان ،
فکره کی لی کردی به • سنی سهعات ری دووره له شاری هه ریری به
ته مامه تی به • پرساری له شوان و له گاوانو له بهر خه وانان کردی به •
ده یانگۆ تاقه سواری سووسنی به ، سنی سهعات ری دووره هیشتان له بو
گۆری تووان و له بو گردی سپی به • نه مان نه وه قه لاتی خانزاده خاتوونی به
پرۆی له بو خزمتی خه زالی مه لا نه بی به • نه وانه سواری خانزادینه ،
خوشکی سلیمان به گی به • لیشت مه علوم بی نه و دوو سواره ناهیلن نه توو
سه ری چند رۆژانه له مه ده پرسی نه گه ر سواره ک بیتن تی به پری له و حاله ی
له و رهنگی به ، ناوی نه و سواره ی لاسه کوری نه حمه د به گی به ، له
کانیج سۆراوان ، عیل و هه وار گه ی مه لا نه بی به ؟
کاکه لاسیش ده یگۆت نه من زۆر مه خسوودمه بیرسم له جۆته سواری

خانزادی یه ، بزانه خه زال له کن خانزادی مایه ، یان چوویته وه گۆرئی تووان ،
به گزاده بئی جافی یه . قاسیدی به ژنی خه زالی کیزی مه لانه بی یه .

ئه گهر گفتو گۆی له گهل شووانان خه لاس کردی یه ، کاکه لاس گه له ک
ماندی یه ، شیخه زال گه له ک ئاره قهی کردی یه .

جۆته سوار ماندی بوونیان له لاسی کردی یه . دهیانگۆت یاخوا به
خیر بئی کاکئی گهرمینی یه . سه فهرت گه له ک دووره ، سهرو سیمات عه گیده و
پاشازاده یه هیچ درۆی تیدا نی یه .

ئای له من بئی دادی ، ئهی له من بئی مرادی ، که سه کم به دهست
ناکهوی ، قاسیده کی به پروا بچیته وه خزمهت خانزادی .

گه لی براینه گه لی براده رینه ، جۆته سواری خانزادی ههریرو ههریر
به گی یه ، وه کی ته ماشای کاکه لاسیان کردی یه ، سهرو سیمای ئهو هیاوان
قهت نه دیتی یه . دهیانگۆت یاخوا به خیر بئی سهر چاوی مه کاکه سواری
گهرمینی یه . به ژنو بالات به عه گیدان دهچی ، سهرو سواری ئهو ئه وهامان
قهت نه دیتی یه .

یه کیان دهیگۆت ئه وه یووسفی براینه یه هاتیه له بو میتوانه تی یه ،
یه کیان دهلی عه لی به گی داسنی یه هاتیه له بو تۆله ی له شکر ی یه . یه کیان
دهلی رۆسته مه تازه له مازه نده رانی هاتی یه . یه کیشیان دهلی ئه سکه ندهر خانی
ته ورزی یه . یه کیشیان دهلی ئه وه لاسی ئه حمده به گی یه ، ئه گهر نایناسی
قاسیدی خه زاله شوړی کیزی مه لانه بی یه .

ههر دوو سواری به پیش خو ی بیخستی یه . هه تا ده گه یشته بن قه لاتی
خانزادی ههریرو ههریر به گی یه .

خانزادی ههریرو ههریر به گی یه له سهر باله خانه ی دوور بینی ددها بهر
چاوی یه . له قه لاتی رهنگین که هه وار گه ی هه تا ئه ورۆ مایه له سهر چیا به که ی

هەریری به تهواوهتییه ، ئەو دوورینهی دەدا بەر چاوییه • ئەو سەر
سیماهی چاوییه کەتییه • خانزادی بابان وێران دلی به جارەك لەرزیه •
دەیکۆ ئەو روحت بیی به قوربانییه • شەرت بی دلت له خەزالی وەر بگێرم ،
شەرت و قەرار و ابی خەزالت لەبەر چاوی بیخم ، دەبی خانزادی ماره بکە
به ئەمری کتیب و شەرییه • دەبی خەزالتە شۆرت لەبەر چاوی بیخم ، دەلیم
ئەو رەو نده و بالەکییه ، لینگ تیرۆکانییه ، هیچ کەلکی نییه • سواکەرە
ئیش و کاری وان خزمەتکارییه • ئەتوو پاشازادەیی وەرە پاشازادە بخوازە
به حالالییه •

کاکە لاسی محمد بەگییه ، وەکی چاوی به سەلتەنەتی خانزادی
کەتییه ، کۆشک و بالەخانەیی له دووررا دیتییه • خانزادیش له بەره خۆی
دادە کە ناند چلکی پیاوهتییه • ئەوی دەمی دەچۆو ژۆری کراسەکی
له بەردە کرد لەو کراسی ماردینییه • چەفتە و تالانەیی بەستییه • کەمبەرە
زیری له پشتی قەیم کردییه • جۆتەکی مەحسی چنی به سەر پیتی خۆی رو
کردییه • شیریی شامسری له زیری حەماییل کردییه • چەفتە و تالانەیی
هەموو به زیری نەخشابوو ، له سەری خۆی تالانەیی • هەردوو شابسکی
خۆی به دەریخستییه • ئەو جۆتە لیمۆیی گەیشتییه ، له بن سوخمە
تەبزی برەکی لادەدا له کاکە لاسی دە کردەو دیارییه •

ئەو عالیە هەمووی سەرسام دەبوو له خانزادی هەریر بەگییه •
دەیانگۆت دە سالتە خانزاد هیشتان روژیک خۆی نەگۆرییه • ئەو جلکە
پیاوانی له بەره خۆی کردییه • ئەو کالک و پیتاوهی له پیستەیی گامیشییه
له پیتی خۆی کردییه • ئەلغان مەحسی چنی سۆلی زەردی زلوقی به سەر
پیتییه و کردییه • ئەو شالی کرمانی تەنکی له بەره خۆی کردییه • ئەو
سوخمەیی تەبزی گۆل گۆلی زەردی له بەره خۆی کردییه • خۆی
هینایتەو عومری بیست سالییه • هەر دوو روومەتی دەلی گۆلی
ئەشرەفییه • بەژنی دەلی رەشە ریحانەیی کۆسرتییه • سینگ دەلی

مافووری ته وریزی یه • نهو دهستو په نجهی نه و نه ده نهمه ، قایل به
گوشینی دهستی کاکه لاسی نه حمده به گی یه • به لان نه من برانم قهت فایدهی
نی یه ، کاکه لاس نه شقی دلداری له گهل خه زالیی گرتی یه • هه زاری وه کی
خانزادی له کن کاکه لاسی چ قیمه تی نی یه •

گه لی براینه گه لی براده رینه گه لی خزمینه گه لی دوستینه ، خانزادی
هه ریرو هه ریر به گی یه ، له سه ر کورسیه کی هه زهران خوی را گرتی یه •
دوو خولامیش شیخه زالیان له کاکه لاسی نه حمده به گی وه ر گرتی یه ،
ده یانبرده ته و یله خانه ی دایان مه زران دی یه • هه گبه ی زیرو مه جیدی هه ر له
سه ر پشتی یه • شیرئ شامسری ، رمی هه زده گه ی گورگانی به جی
هیشتی یه ، به لان خه نجهری نیرویی له به ر پشتی یه • نهو عه گالی به سیمی
مه رزی ته له عفه ری له سه ر سه ری یه • له بنی دایه چه فیه ی زه ردی
عه تابی یه • سمیلی زه ردی سووسنی یه ، ددانی سپی سه ده فی یه • گه رده نی
سووسنی کوسره تی یه • باسک و بازووی روسته می یه • هه یکه لو شانی
نه سکه نده رخانه ی یه • قسه کردنی شازاده یی یه • شان و رکیبی سلیمان
به گی یه •

خانزاد له دوور چاوی پی که تی یه ، فرمیسکی له هه ر دوو چاوه ره شو
جوانه کانی باری یه • ته مه شای شان و رکیبی کردی یه ، فرمیسک له چاوی
باری یه •

ده یگو گه لی خزمینه گه لی ناقلینه گه لی نه ختیارینه ، شان و رکیبی
ده چی به شان و رکیب و سه رو سواری کاکم سلیمان به گی ره حمه تی یه •
خانزادی سوران ده لی له دلی خوی دا ، نه گه ر لاس بیته به حه لالو
هاوسه ری یه ، ده شتی سورانی ده ده می هه تا ده گاته چیا به گه ی مه قلووب و
ژه نگاری ، مه ماله که تی بشیریان و نالیان و قه ره چووغ و قه ره بوتو
قه ره بیته کان ، قه لاتی فهرانی ده ده می به ته واوه تی یه • ره واندرزو رایه تو

شەقلاووە و دیاوە و هەتا دەگاتەووە سەری خانە و زینوێ و خەلان یە کجاری یە •
خوکی خۆی باژوا لە سەر هەریر و شارەزووری یە • ئەو بیته میر و ئەمنیش
دەبمە ئەمیرە بە یە کجاری یە •

گەلی براینە گەلی برادەرینە گەلی دۆستینە گەلی خزمینە ، وەکی کاکە
لاسی ئەحمەد بەگی یە ، براینە برادەرینە کاکە لاسی ئەحمەد بەگی یە وەکی
لە قالدەرمان وەسەر کەتی یە ، خانزادی سۆران بە دەستی ناسک دەستی
کاکە لاسی کوشی یە • دەستی چۆپەیی دەنا ناو دەستی یە ، بە دەستی راستەیی
داوێشتە سەرشانێ یە • ئابرووو حەیاو شەرمی نەدەما لە پیش هەموو
ئەختیارو مەلاو عالم و ئاقلی گوندی یە • ئەمان مەجلیسی چۆل کردی یە •
پازدە سالە ئەو هۆدەیی سلیمان بەگی برای لێی دانیشت و حوکمی
لێ کردی یە هێشتان تەیر نەیدیتی یە • ئەو هۆدەیی لۆ کردەووە ، هۆدە چ
هۆدە ؟ کاکە لاسی مال و پیران سەری لێ بلند کردی یە • بە داری وە کرایە
شیرێ شامسری یە ، رمی هەژدە گەیی گورگانی یە ، زرنی داووبەگی یە •
ئەمان بە داری وە کرایە چەند چەکمەیی عاموودی یە ، چەند زرنی یە
داودی یە ، چەند تیروکەوانی زەمانی یە • چەند بابە براینە ، کورتەکو
شەلواری سەلیم خانی یە ، شانی کرمانی یە ، دووربینی دیارە کری یە ،
هەرچەند زینێ قەزەلی یە ، هەمووی لەبۆ ئاغا سولەیمان بەگی بە دیاری
هاتی یە •

ئای لە منی ، ئای لە منی ، ئای لە منی ، مەعلوومت بی خانزادی
سۆران ، کاکە لاس نابیتە دلدارێ توو ، سەر حەیف دووسەت مەبنی •

بەلان براینە برادەرینە گەلی خزمینە گەلی دۆستینە وەکی خانزادی
سۆران گەلەک بە گورجی بە خێر هاتی کاکە لاس کردی یە ، دەستی چۆپەیی
کوشی یە ، دەستی راستەیی داوێتە سەر ملی یە • دایدەنا لە سەر تەختی
جەواھیر بەندی سلیمان بەگی کاکەیی یە • دەیگۆ بە خێر بێی سەر مەردوو

چاوی خانزادی به ، هەر لشاره زووری هه تا دهشتی سۆران و ههریر به گی به .
ئه من نه مه ده زانی ئه توو نه و نه وعه کوره ی که خانزادی سۆران لۆ توو
شیتو شهیدابی به ته و اوو به . ئه مان چ بکه من وهره واز بینه له ده رسی
شهیتانی به یه کجاری به ، ئه من ماره بکه به جه لالی به . خو کمی خۆت بازۆ
له سه ر ههریر و شاره زووری به . وازیش له خه زالی بینه ، واز له خه زالی
مه لانه بیان بینه ، بیکه ک لینگ تیروکانی باریکانی به ، هه زار مه شکه
دۆی به سه ر لاقو له ته ری پاشایه ، کهس نازانی نه خه یلانی به و نه باله کی و
نه خیله کی به . ئه توو وهره راست بکه ئه من ماره بکه به ئه مرئ شه رعی به .
خو کمی خۆت بازۆ له سه ره مه لکه ته تی سۆران و دهشتی شاره زووری به .
ئه توو بیه ئه میرو ئه منیش به مه ئه میره هه تا مردنچ به سه لامه تی به . داشت
ده تیم له سه ر کورسی سلیمان به گی به ، دوو هه زار سوارت ده خزمه ت دا
بی به هه موو وهختی له بوویشتنی سه فه ری له ئوغری به .

ئه و سال پازده ساله رگی ژنانم له خۆم جه رام کردی به . ئه و پۆ
چاوم به چاره جوانه کانی توو که تی به ده لئی کارمازی بنه ی مه خمووری به .
لیوت ده لئی ئه تله سی قوبای به . په نجه ت ده لئی قه له م و قه له م بازی به .
قه دت له بوو شالی خوا درستی کردی به . ددانت سپی سه ده فی مرواری به .
سمتت زه ردی سووسنی . پروومه ت سۆری گول گولی به . ماچی من
له ته و جه لاله ئه گه ر ماره بکه ی به ئه مرئ شه رعی به . ئه گه ر ماره م
نه که ی قه ت له گه ل توو ئه م ئیشی بی شه رعی به .

لاس ده لئێ خانزادی ههریر و ههریر به گی به ، به و خالقهی له ژۆری
سه ری به ، به و محمه ده ی نه بی به قورعانی لۆ به خه لات هاتی به . به و
خوسینی غازی به ، به و سلتان عه بدوللای عابدی به ، به چاوی خه زاله
شۆری مه لانه بی به . ئه و سانه ی ئه توو فه رمووت خۆ راست هیچی درۆی
تیدا نی به ، به لان ئا پروو و امووس و جه یای له سه ره من پویشتی به . ئه گه ر